

SFÎNTUL ATANASIE
CEL MARE
SCRIERI

COLECȚIA
«PĂRINȚI ȘI SCRITORI BISERICEȘTI»

A P A R E
DIN INIȚIATIVA PATRIARHULUI

IUSTIN MOISESCU
ȘI SUB ÎNDRUMAREA PREA FERICITULUI PĂRINTE

T E O C T I S T
PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

COMISIA DE EDITARE:

P. S. Episcop VASILE TÎRGOVIȘTEANUL, vicar patriarhal
(președinte), Pr. DUMITRU SOARE (vicepreședinte), Pr. Prof.
ȘTEFAN ALEXE, Pr. Prof. TEODOR BODOGAE, Prof.
NICOLAE CHIȚESCU, Pr. Prof. CONSTANTIN CORNÎTESCU,
Prof. ALEXANDRU ELIAN, Pr. Prof. DUMITRU FECIORU,
Prof. IORGU IVAN, Pr. Prof. IOAN RĂMUREANU, Pr. Prof.
DUMITRU STĂNILOAE, ION CIUTACU (secretar)

PĂRINȚI ȘI SCRITORII BISERICEȘTI

— 16 —

SFÎNTUL
ATANASIE CEL MARE

SCRIERI
PARTEA A DOUA

EPISTOLE
VIAȚA CUVIOSULUI PĂRINTELUI
NOSTRU ANTONIE

CARTE TIPĂRITĂ CU BINECUVÎNTAREA
PREA FERICITULUI PĂRINTE

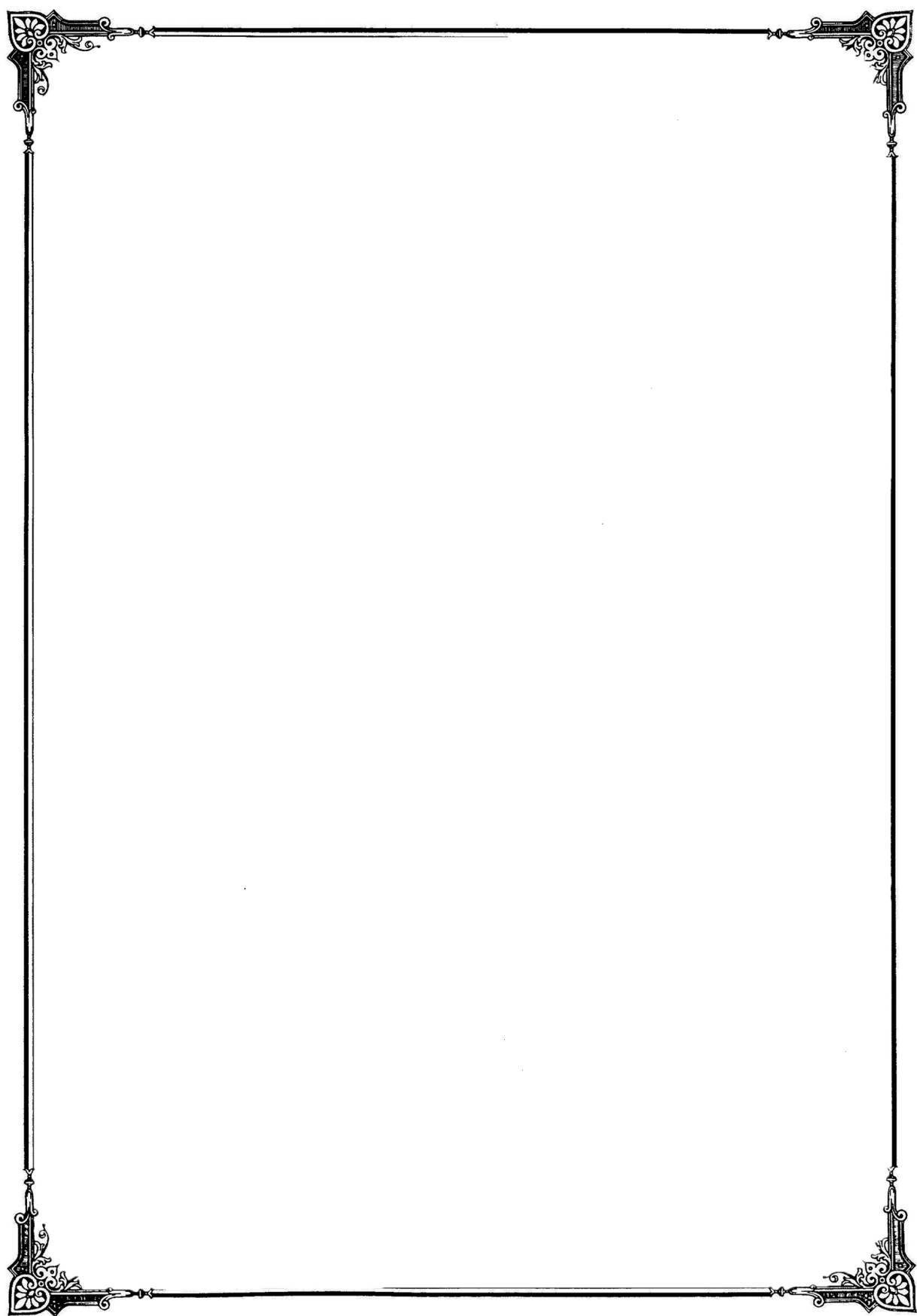
T E O C T I S T

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

TRADUCERE DIN GRECEȘTE,
INTRODUCERE ȘI NOTE DE
Pr. Prof. **DUMITRU STĂNILOAE**

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE
AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE
BUCUREȘTI - 1988

INTRODUCERE

Am înfățișat pe scurt în «Introducere» la volumul I de traduceri din scrierile sfântului Atanasie viața și scrierile lui. Revenim aci asupra lor cu câteva accente puse pe alte momente. Viața lui a fost închinată întreagă, cu prețul multor suferințe, apărării «deoființimii» Fiului cu Tatăl.

Născut, se pare, la 295, probabil în Alexandria¹, s-a declarat împotriva ereziei ariene încă de la începutul ei, alături de arhiepiscopul său, Alexandru al Alexandriei, pe care l-a însoțit ca diacon-secretar la Sinodul ecumenic de la Niceea. Ajuns, după moartea lui Alexandru, Arhiepiscop al Alexandriei (328), el a rămas, cum zice Lebon, «campionul viteaz al Niceii», închinând apărării dumnezeirii lui Iisus Hristos întreg «zelul său fierbinte și curajul său de nebiruit»². El își dădea seama că prin aceasta susținea învățătura despre Dumnezeu cel în Treime, sau cel personal și iubitor, singurul care putea mântui pe oameni de păcat și de moarte, prin faptul că Cel apărut în istorie sub numele de Iisus Hristos este Însuși Fiul Tatălui care a asumat umanitatea noastră pentru veci. El își dădea seama că fără această învățătură creștinismul cade într-una din formele filosofiei panteiste moștenite din antichitatea greacă și îmbrăcate în termenii creștini, ca toate sistemele gnostice constituite în primele secole ale creștinismului, care reduceau toată realitatea la o unică esență desfășurată în trepte temporale. Și se poate spune că prin apărarea «deoființimii» Fiului cu Tatăl, sfântul Atanasie a pus capăt pentru totdeauna încercărilor gnostice de panteizare a creștinismului și de renunțare la eternitatea persoanei umane, deși s-a folosit și el de un termen al filosofiei elene pentru clarificarea adevărat creștină a relației dintre Persoanele Sfintei Treimi, în același timp una în ființă și deosebită ca Persoane. E termenul *οὐσία* pe care el l-a folosit compunându-l cu particula *ὁμο-*, spre apărarea lui Dumnezeu cel unic în esență, dar întreit în Persoane. Acestui sens al termenului *ὁμοούσιος* (deoființă), sfântul Atanasie i-a dat o largă întemeiere biblică. În aceasta stă

1. Joseph Lebon socotește că s-a născut între 293–298. Aceasta în «Avant-propos» la *Athanase d'Alexandrie. Lettres à Serapion*, în «Sources Chrétiennes» nr. 15, ed. du Cerf, 1947, p. 8. E o publicare a traducerii Epistolelor despre Duhul Sfânt către Serapion.

2. Idem, op. cit. p. 7.

marele lui merit. El distinge categoric între Dumnezeu cel în Treime și creațiune.

În lupta lui hotărâtă și necurmată pentru afirmarea creștinismului în ceea ce are propriu, așa cum e mărturisit în Evanghelia lui Hristos, sfântul Atanasie a avut de suferit mai multe condamnări de către sinoadele unui episcopat care, supunându-se împăraților din acea vreme cîștigați de cîțiva arieni, adopta, din oportunism, forme mai mult sau mai puțin directe de arianism. Din aceeași cauză sfântul Atanasie a trebuit să sufere cinci îndepărtări din scaunul său și tot atîtea exiluri.

Primul din aceste exiluri a fost cel din anul 335, în urma unei condamnări de către un sinod din Tyr, care a reușit să-l convingă pe împăratul Constantin de pretinsa lui dreptate. Din acest exil, petrecut la Trier în Galia, sfântul Atanasie s-a putut întoarce în noiembrie 337, după moartea lui Constantin. Dar după un destul de scurt timp, intrigile arienilor din orașul său de reședință l-au silit să plece într-un nou exil, locul lui de arhiepiscop fiind ocupat de Grigorie de Capadocia. Atanasie a plecat în acest exil în Italia și la Roma. Occidentalii aflați sub domnia împăratului Constant, favorabili lui Atanasie, l-au reabilitat în drepturile lui la un sinod roman din 341, apoi la sinodul din Sardica (Sofia), în 343, după ce Constant a devenit împărat în Occident după Constantin II. Dar episcopii din Răsărit, care se bucurau de sprijinul lui Constantin, fratele lui Constant, adunîndu-se separat de cei din Sardica, la Filipopole, au menținut condamnarea lui Atanasie, de la Tyr pînă la 21 octombrie 346, cînd în urma energiceii intervenții a lui Constant pe lîngă fraatele său Constantin, acesta i-a permis să se întoarcă în scaun. Între timp diferite alte sinoade care au alcătuit formule mai accentuat sau mai atenuat ariene, îi reînnoiră condamnarea.

Revenit la 347 în scaun, sfântul Atanasie a putut să se dedice zece ani pastorației credincioșilor săi, dar avînd mereu să se apere de intrigile arienilor. În acești ani a putut alcătui și o bună parte din scrierile lui, dedicate apărării dumnezeirii lui Iisus Hristos. «În apărarea și spre triumful credinței în dumnezeirea Fiului, el a pus nu numai aceeași rîvnă fierbinte, ci și întinsa lui cunoștință a Scripturii și profunzimea simțului său religios»³, sau mai bine zis creștin. Din această perioadă datează îndeosebi, după Lebon, Apologia contra arienilor și Epistola despre hotărîrile Sinodului de la Niceea; dar după Thompson și acestea datează, ca și celelalte scrieri, din perioada de după anul 353⁴.

3. Idem, op. cit. p. cit.

4. R. Thompson, *Contra Gentes and De Incarnatione*, Oxford 1971, p. XVIII. După Thompson, din perioada 335–346 datează primele scrieri ale lui Atanasie: *Contra Gentes* și *De Incarnatione*, contrar lui Lebon și tuturor celorlalți cercetători care susțin că ele ar data de pe la anul 323, înainte de izbucnirea disputei ariene (op. cit. p. 8).

Dar în anul 353 Constanțiu a devenit, după moartea fratelui său Constant, stăpînitor și peste Occident, și în această calitate reuși să dezlipească și pe episcopii de acolo de Atanasie și să-i facă să-l condamne pe acesta la un sinod din Milan, ținut la anul 355. În baza acestei condamnări, Constanțiu, folosind forța pentru a-l scoate pe Atanasie din scaun, acesta abia putu scăpa cu viață în noaptea de 8 spre 9 februarie 356, fugind de ostașii ducelui Syrianus, care au pătruns în biserică. Acum se refugie în pustie, la pustnicii care îi erau devotați. Se pare că înainte de aceasta a alcătuit scrierea Apologie către Constanțiu.

În pustie era ținut la curent cu evenimentele din exterior. În timpul acesta a scris: Epistola către episcopii din Egipt și Libia, Apologia fugii sale, Epistola despre Sinoadele din Rimini și Seleucia, Epistolele către Serapion, despre dumnezeirea Duhului Sfînt. Tot atunci, cum crede Lebon, a scris Istoria arienilor către monahi și Cele trei mari cuvîntări, contra arienilor, precum și Viața sfîntului Antonie.

La 1 decembrie 361 s-a anunțat la Alexandria moartea lui Constanțiu și venirea la tron a lui Iulian. Acesta anulînd toate sentințele de exil ale lui Constanțiu, sfîntul Atanasie putu reveni la 21 februarie 362 în scaunul său.

Prima lui grijă fu să restaureze, la sinodul din 362 din Alexandria, credința adevărată și unirea ortodocșilor împotriva arianismului, care pînă atunci fusese menținut de Constanțiu ca religie dominantă în imperiu. Această activitate a lui Atanasie nu plăcu lui Iulian. De aceea la 23 octombrie 362, Atanasie trebui să plece iarăși ca exilat în pustie. Dar aceasta nu dură decît cîteva luni, căci în 26 iulie 363, locul lui Iulian, căzut într-un război cu perșii, fu luat de împăratul Iovian, ortodox decis. Atanasie își putu recîștiga, în februarie 364, scaunul de la Iovian, pe care veni să-l vadă la Antiohia.

Dar la scurtă vreme Iovian muri și locul lui îl luă împăratul arian Valens, care printr-un decret din 5 mai 365 trimise din nou în exil pe episcopii readuși în scaun de Iovian, între care și pe Atanasie. De data aceasta Atanasie se ascunse într-o mahala a Alexandriei, dar numai pentru patru luni (oct. 365 – feb. 366), căci Valens, silit de unele revolte, retrase decretul amintit.

Septuagenar, dar mereu plin de rîvnă în apărarea dreptei credințe, Atanasie continuă lupta împotriva arianismului, dar demască și unele noi erori hristologice, ca în Epistola către Epictet. Îndelungatei sale activități și vieții sale atît de pline de încercări nu-i puse capăt decît moartea sa, la 3 mai 373.

Vom da în cele următoare cîte ceva despre scrierile traduse în acest volum:

1. Mai întii ceva despre destinatarul Epistolelor despre Duhul Sfînt: este episcopul Serapion de Thmuis (localitate din delta Nilului), prieten și confident al sfîntului Atanasie. Cele cîteva date rămase despre el permit să-l vedem ca pe un om de valoare remarcabilă. Sfîntul Atanasie spune că înainte de a fi fost hirotonit episcop, Serapion a fost monah și egumen al unei mînăstiri. A ajuns episcop înainte de 339. El a fost totdeauna un apărător hotărît al ortodoxiei și un susținător al viteazului ei campion, sfîntul Atanasie. De aceea sfîntul Atanasie l-a trimis, în anul 353 în fruntea unei delegații de cinci episcopi și trei preoți egipteni, în Occident, la papa Liberiu și la împăratul Constanțiu, pentru a dejuca intrigile ariene care se țeseau pe lîngă aceștia împotriva sa⁵. Despre unele scrisori ale lui Serapion vom aminti ceva mai încolo în legătură cu Viața Sfîntului Antonie.

Ajuns episcop, Serapion a intrat în legătură cu pustnicii din Tebaida. Aceasta se vede din faptul că sfîntul Antonie, înainte de moarte, îi lasă lui una din cele două haine de piele, iar pe cealaltă o lasă sfîntului Atanasie. «Cu șeful său ierarhic, episcopul de Thmuis, corespundea asiduu; se informa cu afecțiune despre suferințele și despre greutățile lui, se informa despre erezia ariană... Atanasie îl instruia în toate privințele... Epistolele traduse aci arată că Serapion recurgea, de asemenea, la luminile și la sfaturile Arhiepiscopului de Alexandria în toate dificultățile doctrinare ce se iveau în Biserica sa⁶». Serapion scria și altor persoane, dîndu-le la rîndul său diferite sfaturi⁷. Fericitul Ieronim a făcut o colecție de 23 de asemenea piese⁸. Ieronim vorbește și de un comentariu al lui Serapion la Psalmi, care nu s-a păstrat; apoi de un tratat împotriva maniheilor, publicat de R. P. Cassey⁹. Sub numele lui a rămas și un Evhologiu, fără să se știe dacă toate rugăciunile din el sînt de la Serapion sau numai o parte, sau dacă lui i se datorează numai culegerea lor. «Comentator al Scripturii, scriitor doctrinar și ascetic, păstor al poporului, adversar

5. M. Tietz, în *Athanasius und die Vita Antonii*, Literarische u. theologische Relationen, in *Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche*, 73, 1982, p. 11, admite ca probabil faptul că prin acest Serapion a trimis la 332 Atanasie o a doua scrisoare episcopului Alexandru din Tesalonic. El e lăudat de Atanasie ca ucenicul unui monah, Sozon, și el însuși un nevoitor, dar și un iscusit cuvîntător (Atanasie, *Apologia secunda*, 66, 1-2).

6. J. Lebon, *op. cit.* 16. Din această operă sînt luate toate știrile despre Serapion.

7. *De viris illustribus*, cap. 99.

8. Pitra a publicat un fragment în *Analecta sacra et profana*, tom. I, p. 47.

9. Serapion of Thmuis, *Against the Manichees*, Cambridge, 1931 (în *Harvard Theological Studies*, vol. XI).

hotărît al ereziei, scriitor de epistole, liturgist, Serapion reunește toate trăsăturile unui mare episcop, instruit și plin de râvnă al sec IV»¹⁰.

Textul celor patru Epistole ale sfântului Atanasie către Serapion nu s-a publicat pînă azi într-o altă ediție afară de cea a lui Montfaucon de la Paris din 1698, reprodusă în Migne P. G. 26, deși un studiu amănunțit al manuscriselor lor a fost făcut de G. H. Opitz¹¹. Dar textul din Migne «nu pare să reclame corecturi esențiale»¹².

Prima Epistolă a fost divizată în edițiile ei în 33 de capitole. În prima parte sfântul Atanasie respinge teza adversarilor că Duhul Sfînt este creatură, un înger, un duh slujitor. A doua parte (21 b. -31) e pozitivă: e o dovedire a dumnezeirii Duhului Sfînt, ca deosebit de creaturi.

Epistolele a doua și a treia au format la început o singură piesă. Prima ei parte, editată ca Epistola a doua, în nouă capitole, e îndreptată împotriva arienilor; a doua parte a ei, în șapte capitole, e editată ca a treia epistolă. Sfântul Atanasie explică de ce, rugat să scrie despre Duhul Sfînt, a vorbit întîi despre dumnezeirea Fiului, ca să arate că Duhul Sfînt e tot așa de mult Dumnezeu ca și Fiul, formînd împreună cu Tatăl Sfînta Treime. Din învățătura despre dumnezeirea Fiului rezultă învățătura despre dumnezeirea Duhului Sfînt. Sfântul Atanasie era astfel primul care respingea erezia începătoare a pnevmatomahilor și apăra dumnezeirea ca Treime.

Textul editat ca a patra epistolă cuprinde în 23 de capitole două piese diferite. Prima parte (cap. 1-7) tratează aceleași chestiuni ca și epistolele precedente, în urma unei alte epistole a lui Serapion, care descria încăpățînarea celor ce negau dumnezeirea Duhului Sfînt. A doua parte părăsește tema dumnezeirii Duhului Sfînt pentru a se ocupa cu interpretarea cuvintelor Mîntuitorului de la Matei 12, 31-32, în cap. 8-23. Se pare că ea făcea parte dintr-o altă Epistolă care dădea mai multă atenție Psalmilor¹³. Serapion se pare că a scris despre această erezie către sfântul Atanasie. Ea apăruse în episcopia sa cînd se afla refugiat printre ascetii din pustie. Pnevmatomahii sînt numiți în Epistole «tropici», probabil pentru că dădeau un sens figurat expresiilor din Scriptură despre Duhul Sfînt.

După Lebon, învățătura din aceste Epistole despre Duhul Sfînt se concentrează în trei puncte: a) Duhul Sfînt este o existență reală. El e o

10. J. Lebon, op. cit., p. c.

11. În: *Untersuchungen zur Überlieferung der Schriften des Athanasius*, Berlin und Leipzig, 1935.

12. J. Lebon, op. cit. p. 21.

13. J. Lebon, op. cit. p. 23-30, 37.

putere, un dar al lui Dumnezeu, însă aceasta nu exclude calitatea Lui de existență personală, distinctă de Tatăl și de Fiul; b) Duhul Sfânt se distinge real de Tatăl și de Fiul, deși are toate însușirile dumnezeiești ca și Aceia. El nu e creatură, ci e de aceeași ființă cu Tatăl și cu Fiul, dar ca Persoană e distinct de Ei. El nu e un alt fiu, sau un frate al Fiului sau un nepot al Tatălui, deci un fiu al Fiului (Ep. IV, cap. 3-6). În această chestiune misterioasă trebuie să ne mulțumim cu ceea ce spune Scriptura; c) Sfântul Atanasie se ocupă și cu originea Duhului Sfânt, dar în ceea ce spune el nu se poate afla implicat Filioque, cum spune Lebon. El face o legătură între relațiile Persoanelor din interiorul Treimii și relațiile Lor cu făpturile. În Treime, Fiul e «din Tatăl» și Duhul vine «din Tatăl», «în Fiul». În relație cu făpturile, Duhul se dă «din Tatăl» «prin Fiul», ca să fie adunate «în Duhul» și «prin Duhul», «în Fiul». Dar cele două feluri de relații se exprimă uneori în mod combinat și contras: totul e din Tatăl prin Fiul în Duhul.

Se poate spune că pentru sfântul Atanasie, așa cum Tatăl e Cel «din care» sînt toate, pe baza faptului că Fiul și Duhul Sfânt înșiși sînt din El, așa «prin Fiul» sînt toate, pentru că Tatăl însuși Se arată prin El; iar «în Duhul Sfânt» sînt toate, pentru că Duhul este în Fiul, căci Fiul arată pe Duhul ca provenind din Tatăl în El. «Tatăl face toate prin Fiul în Duhul Sfânt» (P.G. 26, 596). Numai pentru că Duhul este «în Fiul» primesc toate «în Duhul» iubirea părintească a Tatălui, sau sînt adunate toate în Fiul. În nici un fel Fiul nu are în Treime poziția Celui «din» care e Duhul, ci numai a celui «în» care e Duhul. În Treime Duhul nu e «prin Fiul», ci «în Fiul» și datorită acestui fapt «în Duhul» primesc desăvîrșirea toate cele create de Tatăl prin Fiul. Duhul nu merge în realizarea existenței Sale de la Fiul mai departe, ci El rămîne ca existență realizată din Tatăl în Fiul. Dacă Fiul Îl arată și Îl dă și El pe Duhul făpturilor, Îl arată și-L dă ca pe Cel ce este «în Sine», nu ca pe Cel ce trece dincolo de Sine în înfăptuirea existenței Lui. De aceea dacă din Tatăl și prin Fiul există toate, în Duhul se desăvîrșesc toate asemenea Fiului. Duhul Se odihnește în Fiul, dar aceasta înseamnă că nu merge mai departe, deci în Duhul aflător în Fiul își au toate odihna lor. Sau așa cum Cuvîntul e și Cuvînt ipostatic, dar și Cuvînt al Tatălui, așa e Duhul și odihna ipostatică, dar și odihna iubirii absolute a Tatălui în Fiul absolut. În Duhul purces din Tatăl spre Fiul se arată că Tatăl nu merge mai departe de Fiul în iubirea Sa purcezătoare. Rămînînd Duhul ca iubirea Tatălui în Fiul, Treimea Se arată desăvîrșită în Ea însăși și Își arată odihna și desăvîrșirea în odihnirea Tatălui cu iubirea Sa în Fiul. De aceea își găsește și creatura desăvîrșirea și

veșnicia odihnei în Treime, întrucît o găsește în Duhul. Dar aceasta înseamnă și fermitatea sau tăria ei în existență. Dacă «prin Cuvîntul» creațiunea are raționalitatea existenței, «în Duhul» are fermitatea ei neamenințată de neant, căci Duhul Tatălui rămîne ferm în Fiul, ca în izvorul raționalității existenței. «Și cele create prin Cuvîntul au în Duhul de la Cuvîntul tăria existenței» (P.G. 26, 632).

Dacă Duhul ar trece pentru realizarea existenței Sale dincolo de Fiul, s-ar introduce o gradație în Dumnezeu, fie în sus desăvîrșindu-L, fie în jos degradîndu-L. Duhul arată că toată desăvîrșirea dăruită de El nu coboară și nu urcă de la Fiul mai departe.

Sfîntul Atanasie apără desăvîrșirea dată făpturilor, întrucît o vede realizîndu-se în Duhul și pe Duhul aflîndu-Se în Fiul. El combate pe cei ce vedeau pe Duhul inferior Fiului, căci prin aceasta însăși desăvîrșirea făpturilor s-ar realiza la un plan inferior (P. G. 26, col. 597). Dacă Tatăl nu merge cu iubirea Sa, manifestată prin Duhul, mai departe de Fiul, ci adună făpturile în Duhul aflat în Fiul, arată că și pe ele le iubește cu iubirea de Tată față de Fiul. De obicei, orice formă de «Filioque» pune pe Duhul pe o treaptă inferioară. De aceea sfîntul Atanasie respinge orice considerare a Duhului ca un nepot al Tatălui (sau ca un fiu al Fiului), sau ca un frate al Fiului. Dacă ar fi ca un frate al Fiului, s-ar relativiza calitatea de Fiu absolut al Fiului; dacă ar fi un nepot al Tatălui, s-ar introduce o gradație în Dumnezeu. În nici unul din aceste cazuri o adunare a făpturilor în Duhul n-ar fi o adunare a tuturor în Fiul, n-ar fi o înfiere a tuturor și nici o deplină îndumnezeire după har a lor.

2. Prin scrierea Despre sinoade sau cu titlul întreg: Despre Sinoadele din Rimini și Seleucia, tradusă în acest volum, ca și prin toate Apologiile și Epistolele sale de cuprins istoric-dogmatic «Atanasie a creat un gen de literatură creștină, în care documentele originale, Epistolele și hotărîrile sinodale sînt prezentate în scopul apărării sale. Se trece în ele peste ceea ce îi poate fi defavorabil. Totuși aceste apologii sînt de un mare interes istoric»¹⁴.

Nu aflăm în ele obiectivitatea rece, ci căldura iubirii pentru dreapta credință. Dar nu se implică în această căldură iubirea pentru adevărul însuși? Sf. Atanasie folosește cuvinte tari pentru caracterizarea adversarilor și pentru doctrinele false susținute de ei. Dar nu exprimă tocmai prin aceasta convingerea sa că susține adevărul? Poate vorbi cineva despre vreun adevăr, sau despre ceea ce socotește el că e adevăr fără căldură, socotită adeseori pasiune?

14. R. Thompson, op. cit., p. XVIII.

Această pasiune curată pentru adevăr străbate și întreaga Epistolă despre sinoadele din Rimini și Seleucia. Dar ea arată totodată faptul real că episcopii arieni frunțași convocînd, sub protecția împăratului, tot felul de sinoade, împotriva termenului «de o ființă» stabilit la Niceea, recurgeau mereu la alte și alte formule mai mult sau mai puțin ascuns ariene, pentru a cîștiga pe episcopii care nu aprobau ușor, cu toată presiunea imperială exercitată asupra lor, formule prea direct ariene.

În această scriere sfîntul Atanasie descrie toate măștile sub care căutau arienii să-și impună erezia lor, metodă care pînă la urmă s-a soldat cu un eșec total.

Sfîntul Atanasie analizează în această scriere succesiunea tuturor formulelor ariene date nu numai de cele două sinoade de la Rimini și Seleucia, ci de toate sinoadele ariene începînd cu cel de la Tyr, din 335, și pînă la cel din 359, din amintitele localități, formule ce se contraziceau în aparență, dar coincideau în opoziția ariană față de Niceea. La sinodul convocat de el în 362, în Alexandria, sfîntul Atanasie va absolvi de vină pe toți episcopii care au acceptat acele formule din frică¹⁵. Scrierea e prețioasă atît prin subtilele demascări ale conținutului eronat al diferitelor formule ariene cît și prin istorisirea luptelor doctrinare din acel timp. Față de toate acele formule sfîntul Atanasie apără expresia «de o ființă», stabilită la Niceea, într-o formă mai speculativă, deosebită de argumentarea ei biblică din Cele trei cuvîntări împotriva arienilor.

3. În cele trei epistole: către episcopul Epictet, către episcopul Adelfie și către filosoful Maxim, sfîntul Atanasie respinge o seamă de erori hristologice, deosebite de cea ariană.

În Epistola către Epictet respinge pe cei ce, din opoziție față de arieni, cădeau în altă extremă, spunînd că Cuvîntul nu e creatură nici măcar în trupul în care a apărut, ci și acesta este fie de o ființă cu dumnezeirea, fie o închipuire.

În scrierile contra arienilor, sfîntul Atanasie arată că dacă Cuvîntul întrupat nu e de o ființă cu Tatăl, nu ne poate mîntui, iar acum arată că nici dacă acest Cuvînt n-a luat trupul nostru real, nu ne-a putut mîntui de păcat și de moarte. Dumnezeirea Cuvîntului și trupul real luat de El sînt două puncte solidare în învățătura despre mîntuire. Numai dacă Dumnezeu adevărat S-a făcut om adevărat, a putut mîntui pe om. Amîndouă sînt necesare în opera mîntuirii noastre. «Căci dacă Cuvîntul ar fi fost în trup prin închipuire, cum zic aceia, iar ceea ce se spune prin în-

15. R. Thompson, op. cit., p. XVI.

chipuire e o nălucire, rămîne o părere și mîntuirea și învierea oamenilor, potrivit prea necredinciosului Maniheu. Dar nu e o nălucire mîntuirea noastră, nici numai a trupului, ci mîntuirea adevărată a întregului om, a sufletului și a trupului, s-a săvîrșit în Însuși Cuvîntul» (P. G. 26, 1060).

Susținătorii acestei idei declarau că dacă Cuvîntul ar fi luat un trup omenesc real, aceasta ar însemna că dumnezeirea a avut nevoie de un adaos; Sfîntul Atanasie le răspunde: «Rătăcesc mult cei ce socotesc că dumnezeirea poate primi un adaos și ignoră că nu pentru un adaos la dumnezeire S-a făcut Cuvîntul trup, ci ca să învie trupul; nici ca să Se îmbunătățească Cuvîntul S-a născut din Maria, ci ca să răscumpere neamul omenesc și ca trupul omenesc să fie ridicat la viața adevărată; deci mai degrabă s-a făcut trupului omenesc un mare adaos din comuniunea și unirea Cuvîntului cu el» (P. G. 26, 1065). Este evident că și la baza acestei erezii stătea ideea panteistă a unei esențe care nu e completă cînd îi lipsește ceva. Era o idee pentru care nu exista o deosebire reală între Dumnezeu, cel mai presus de creațiune, și lume.

În Epistola către Adelfie, care scrisese sfîntului Atanasie despre unii care susțineau aceeași opinie eronată, sfîntul Atanasie vorbește și mai direct despre disprețul ce se manifestă în această opinie față de trup și deci față de oameni, odată ce susține că Fiul lui Dumnezeu evită să Se facă purtătorul trupului nostru ca să-l ridice la viața veșnică. «Cum deci nu se arată nemulțumitori și vrednici de toată osînda cei ce disprețuiesc trupul luat de Cuvîntul pentru a elibera pe toți oamenii și a învia pe toți din morți și a-i răscumpăra din păcat, sau cei ce defaimă pe Fiul lui Dumnezeu din pricina trupului luat de El, declarîndu-L creatură?» (P. G. 26, 1077). Era în această opinie un fel de monofizism, care închidea pe Dumnezeu în El însuși și pe om la fel, care deci nu acorda lui Dumnezeu puterea de a mîntui pe oameni, iar creația apărea fără sens, dacă nu chiar ca neadusă la existență de Dumnezeu, odată ce El nu poate mîntui pe oameni de moarte. Contrar părerii lor, că Dumnezeu este ridicat mult deasupra creațiunii, ei Îl supuneau unor legi ale creațiunii, deci Îl supuneau într-un fel unor necesități proprii panteismului. Toată existența rămînea astfel supusă unui non-sens al neputinței fatale.

Ideea că Cuvîntul nu S-a făcut om cu adevărat, preluată de monofizismul de mai tîrziu, nu era prea opusă ideii că Dumnezeu nu Se poate face om real decît supunîndu-Se legii nașterii obișnuite. Și cum Cuvîntul lui Dumnezeu nu poate face aceasta, nu S-a întrupat El însuși, ci S-a asociat doar cu un om obișnuit, ca în cazul proorocilor. Ideea aceasta, care a fost preluată de nestorianism, e combătută de sfîntul Atanasie în Epistola către Maxim Filosoful (P. G. 26, 1083).

Dar și în aceasta se afirmă o neputință a lui Dumnezeu și o fatală rămînere a omului în moartea definitivă fără sens și un non-sens al creațiunii, deci o apropiere a lui Dumnezeu și a lumii în neputința panteismului.

Numai prin întruparea lui Dumnezeu cel adevărat, ca om real, din Fecioara se dovedește puterea creatoare și mîntuitoare a lui Dumnezeu și valoarea ce o acordă omului.

Numai întruparea Fiului lui Dumnezeu arată că umanul e făcut pentru a putea fi fire a subiectului dumnezeiesc și Dumnezeu. Se poate manifesta prin firea umană ca subiect direct al ei. Și numai prin aceasta existența se luminează deplin pentru om. Numai Cuvîntul cel întrupat aduce «lumina cunoștinței» în ea (Troparul Nașterii Domnului), numai El e «lumina lumii» (Ioan, 8, 12).

Altfel, totul rămîne în întuneric. Omul e singura ființă cunoscătoare și conștientă în lume. Și el caută cu toată ființa sa un sens. Prin aceasta el cunoaște în lume o raționalitate cunoștibilă, iar pe sine se vede ca rațiune cunoscătoare a ei. Aceasta arată că lumea e pentru el, odată ce ea are o raționalitate corespunzătoare rațiunii lui, menită să facă posibilă actualizarea rațiunii lui. Dacă judecă drept, omul deduce de aci că o ființă superioară a creat lumea și pe el, imprimîndu-i: ei raționalitatea și lui rațiunea ca două aspecte întregitoare. Căci omul n-a putut produce lumea și nici ea pe el în ceea ce are el deosebit. Ea nu poate fi făcută deci decît de cineva care i-a imprimat ei raționalitatea cunoștibilă și tot acel cineva l-a creat pe om, imprimîndu-i calitatea cunoscătoare a raționalității lumii. Deci atît lumea cît și omul sînt făcute de un același subiect superior amîndorora. Altfel, existența lumii și a omului rămîn inexplicabile. Dacă n-ar fi decît lumea, ca o putere care l-a produs și pe om – căci este evident că el nu o poate produce – rămîne inexplicabilă existența ei ca realitate ce nu are nici măcar puterea de a ști de ea. Ea se arată ca neimplicînd o adevărată putere. Numai omul are o oarecare putere de a lucra asupra ei pe baza conștiinței lui. Dar se pune întrebarea: dacă ea produce pe om ca ființă conștientă, și are implicată în ea o virtualitate a conștiinței și a puterii lui asupra ei, de ce nu are puterea de a produce pe om cu o conștiință și cunoaștere pe măsura întregii ei existențe? De ce omul e atît de limitat în puterea și în cunoașterea lui, nefiind capabil să o înțeleagă și să o folosească deplin în existența ei?

E drept că omul are puterea de a o cunoaște și folosi în oarecare măsură pentru trebuințele lui trupesti. Dar el nu e stăpîn deplin nici

asupra lui, nici asupra ei și nu e mulțumit cu această cunoștință și putere. Apoi, dacă nu se opune judecății sale naturale, el deduce că lumea, inexplicabilă prin ea însăși, este opera unei ființe superioare, care are o putere deplină asupra ei, cum n-are el, deci e atotputernic și odată ce a făcut-o pentru om, e bun cu omul și pe lângă aceasta e rațional sau conștient-rațional, odată ce imprimă lumii o raționalitate sesizabilă de rațiunea conștientă a omului.

Dar nici în acest caz, omul nu cunoaște sigur cu ce scop e făcută lumea și el însuși. Adică nu poate răspunde sigur la întrebările care depășesc trebuințele lui trupesti, și care totuși i se pun prin firea lui. Iar dacă ar rămâne numai la cunoștința felului cum răspund obiectele lumii trebuințelor lui trupesti, n-ar putea alunga gândul că existența lumii și a lui e fără rost. Iar neputînd răspunde în mod clar la întrebările care depășesc trebuințele lui trupesti, i se pare că nu știe nimic. Și omul are nevoie să știe despre un sens deplin satisfăcător, deplin luminat și pozitiv al existenței lui și a lumii.

De fapt aceasta este situația omului pînă nu Se face Cuvîntul om: e ființa care are nevoie neapărat să știe pentru ce există, dar care știe că nu știe. E mare lucru și acesta. Căci cine are conștiința necesității de a ști care e sensul lui deplin satisfăcător, dar își dă seama că nu-l știe, își dă seama că există un astfel de sens, dar are o adîncime care-i rămîne lui inaccesibilă. De aceea sfîntul Grigorie de Nyssa nu spune ca Socrate: «știu că nu știu nimic», ci ca Moise, care pe măsură ce urca pe muntele pe care era Dumnezeu, adică în conștiința prezenței Lui, urca în conștiința că nu-L cunoaște, că e mai presus de cunoaștere, dar totodată urca în conștiința că în El trebuie să se afle sensul adevărat al existenței sale, însă are nevoie de o nouă revelație din partea Lui, ca să afle acest sens.

Iar cînd firea omenească devine firea Cuvîntului întrupat, ea primește această revelație și omenescul ajunge la cunoașterea sigură a scopului său. Totul se luminează acum în întregime. Setea omului după cunoașterea sensului adevărat al existenței sale e deplin satisfăcută. În Hristos omenescul își găsește desăvîrșirea și eternitatea și, cu aceasta, sensul propriu, fiind purtat de Cuvîntul însuși ca subiect. Căci în El are viață veșnică în plenitudine. În uman se revarsă lumina cunoștinței dragostei fără umbră a lui Dumnezeu; el se umple de viața dumnezeiască nesfîrșită. Căci atît umanul Lui cît și cei ce cred în Hristos află că El e Fiul lui Dumnezeu care S-a făcut din iubire unul din noi, ca să ne scape de non-sensul morții și să ne ducă la viața veșnică. Existența întreaagă capătă acum sens. Oamenii știu că lumea aceasta cu imperfecțiunile ei

este numai o lume creată și poate fi umplută, ca și ei, de viața dumnezeiască. Ea devine mijlocul de comunicare a puterii lui Dumnezeu către oameni. Omenescul se luminează în Hristos de această cunoștință și viață deplină pentru că El este Cuvîntul, Logosul, Rațiunea personală perfectă, prin Care toate s-au făcut și se refac. Rațiunea omului, făcută după chipul Cuvîntului dumnezeiesc și depărtată de la El prin păcat, e ridicată din nedeplinătatea cunoașterii ei, din conștiința că nu știe, la cunoștința adevărată.

Fără întruparea Cuvîntului, fără credința că Hristos e Fiul lui Dumnezeu făcut om, oamenii ar rămîne închiși în monotonia cunoașterii legilor și plăcerilor repetate oferite de lumea materială, văzute curînd ca o plictiseală de nesuportat și ca neputîndu-l scăpa de moarte. Numai Hristos, cunoscut ca Fiul lui Dumnezeu cel întrupat, deschide trepte mereu noi de cunoaștere și înaintare în orizontul nesfîrșit după care se simte însetat spiritul omului. Numai în Hristos i se valorifică potențele nesfîrșite ale spiritului, îmbogățindu-l la nesfîrșit cu noi și noi experiențe.

Omul își poate explica acum existența lumii din faptul că e opera lui Dumnezeu, chemată la o viață înrădăcinată în bogăția vieții Lui nesfîrșite. De aceea stăruie sfîntul Atanasie asupra calității de Cuvînt al Fiului lui Dumnezeu.

Desigur, omul nu înțelege nici acum cum există Dumnezeu. Căci nici existența lui Dumnezeu nu-i un produs al voinței Lui. Dar întrucît existența Lui nu e lipsită de conștiință de la sine și nici de voință de la sine, în El conștiința și voința coincid cu existența. Iar în voința conștientă a lui Dumnezeu e dată și explicarea existenței lumii, deci puterea de a o aduce la existență și de a o aduce la desăvîrșire în El. Acum se explică faptul că lumea și omul nu au puterea de a fi prin ea sau prin el, deci, și nedesăvîrșirea lor prin ea însăși sau prin el însuși. Și pînă la un loc se explică și existența eternă a lui Dumnezeu. Căci El fiind desăvîrșit și nelimitat în putere și fără început în conștiință și voință, are puterea de a fi prin El însuși. În desăvîrșirea Lui, existența Lui nu e lipsită de conștiința deplinătății Sale și de acordul voinței Sale cu ea. Dumnezeu este astfel atît existența de sine sau desăvîrșită, cît și rațiunea de sine sau desăvîrșire a existenței și voința fericită a existenței de sine .

El e și unitatea desăvîrșită a existenței infinite, dar și comuniunea desăvîrșită, năvînd nevoie de nimic altceva pentru a exista și pentru a înțelege existența Sa și pentru a fi fericit, cum are omul.

Iar omenescul unindu-se cu Cuvîntul, prin întruparea Acestuia, și Cuvîntul fiind luminător al plinătății existenței, se luminează nu numai

în sufletul, ci și în trupul lui. Trupul lui se «raționalizează» și el devenind un complex de simțiri curate, un mediu de puteri dumnezeiești, un templu străveziu al lui Dumnezeu. Materia trupului nu mai rămâne în afara lui Dumnezeu, zid opac în fața lui Dumnezeu și între oameni, ci mijloc extrem de simțitor al trăirii înfinității divine și al comunicării între oameni: cel mai revelator și mai luminat rug al luminii lui Dumnezeu către oameni, devenind trupul fiecăruia un transparent al lui Dumnezeu și un mijloc al comunicării curate între oameni. De aceea sfântul Atanasie spune: «Căci cine e așa de nebun ca să spună Domnului: Desparte-Te de trup, ca să ne închinăm Ție...? N-a făcut așa leprosul, ci se închina lui Dumnezeu care era în trup. Și cunoștea că e Dumnezeu, zicînd: Doamne, de voiești, poți să mă curățești. Și nu socotea, din pricina trupului, pe Dumnezeu creatură, nici nu disprețuia trupul în care era îmbrăcat, pentru faptul că Cuvîntul e Creatorul a toată zidirea. Ci se închina Creatorului tuturor ca într-un templu creat și de aceea a fost curățit». Prin trup a vindecat atîția bolnavi, de trupul Lui răstignit pe cruce s-a cutremurat pămîntul și s-a întunecat. «Prin faptul că Fiul, Care este în chipul Tatălui, a luat chip de rob (Filip. 2, 7-8), nu S-a micșorat în dumnezeire, ci mai virtos S-a făcut eliberatorul a tot trupul și a toată creațiunea» (Ep. c. Adelfie, P.G. 26, 1076-1077). Trupul și umanul peste tot n-a fost creat ca piedică a lucrării lui Dumnezeu, nici ca trebuind să se topească în atingerea lui Dumnezeu de el, ci ca mijloc prin care se poate răspîndi peste creație puterea lui Dumnezeu.

4. Dăm în acest volum într-o traducere nouă și «Viața Sfîntului Antonie»¹⁶. Scrierea aceasta a format obiectul unei bogate cercetări și a dat naștere la tot felul de teorii asupra influențelor ce ar fi stat la baza ei și asupra rolului ce l-a avut asupra vieții monahale ulterioare. S-a mers pînă la a se contesta autenticitatea ei, sau a se considera ca o aplicare a unor vieți de înțelepți păgîni la viața monahilor ca înțelepți creștini.

Mai recent, acestor încercări le-a răspuns Louis Bouyer.

Multă smînteală a produs cercetătorilor protestanți rolul mare ce-l are lupta cu demonii în Viața Sfîntului Antonie. S-a spus că sfîntul Atanasie, marele teolog al Sfintei Treimi, s-a lăsat aci influențat de credințele populare din Egipt. Louis Bouyer a întreprins o stăruitoare explicație a acestei demonologii, folosindu-se și de psihanaliza lui Freud și mai ales a lui C. G. Jung. El socotește că pornirile inferioare ce se opun, în

16. O primă tipărire în românește avem în *Viețile Sfîntilor*, publicate în București, la 1835. Ea a fost retipărită în *Viețile Sfîntilor*, din 1904, vol.V, p. 688-738, pe cheltuiala lui Iorgu Dumitrescu. O nouă traducere a dat Ștefan Bezdechi, în: *Scrieri alese din opera sfîntului Atanasie cel Mare*, Cluj 1925, p. 17-79. Amîndouă se disting prin frumusețea vechiului stil românesc. De dragul apropierii și mai mari de textul grec am dat și noi această traducere.

fondul inconștient comun omenesc, eforturilor omului de a-și întări personalitatea superioară, dată virtual în el, «îmbracă în vechea concepție creștină un aspect quasi-personal»¹⁷.

Dar e greu de spus dacă, vorbind de vechea concepție creștină, Bouyer consideră concepția despre realitatea demonilor, ca și aceea despre realitatea îngerilor, care face parte din învățătura biblică, drept o concepție care a fost proprie numai creștinismului vechi, nu și ca o concepție inseparabilă de creștinism. Credem că trebuie arătat în mod clar că ea e o concepție ce ține în mod esențial de creștinism. Răul mai intensiv nu poate fi considerat ca existent în sine, fără un suport personal; iar suporturile personale ale lui sînt demonii. Ca atare ei insuflă putere rezistenței pornirilor mai de jos ale firii față de eforturile ei de a se înălța și de a întări tendințele ei bune ce țin în mod mai propriu de firea umană și de persoana umană superioară și fermă.

Mai nou, teologul protestant Martin Tietz constatînd că încercările de a vedea Viața lui Antonie, scrisă de sfîntul Atanasie, sub influența vieților înțelepților păgîni (a vieții lui Pitagora, scrisă de neoplatonicul Porfirie), sau de a nega autenticitatea atanasiană a acestei Vieți, au eșuat, prezintă o altă opinie. El socotește că sfîntul Atanasie s-ar fi folosit de o Viață anterioară, scrisă de episcopul Serapion, care ar fi trăit mai mult timp în preajma sfîntului Antonie. El ar putea fi unul dintre cei incluși de sfîntul Atanasie printre cei ce povesteau despre viața marelui nevoitor.

Tietz vrea să-și întemeieze afirmația sa pe o Epistolă a lui Serapion către ucenicii lui Antonie, scrisă îndată după moartea acestuia (la anul 356), păstrată numai în limba siriană și armeană și publicată, de-abia în 1951, de R. Draguets¹⁸. Apoi pe o Epistolă a lui Serapion către monahi¹⁹, care e mult mai cuprinzătoare și se pare că a fost scrisă mult mai tîrziu de anul 361. În aceasta Serapion vorbește de existența unei «Vieți» scrise a lui Antonie. E greu de admis că aceasta ar fi «Viața» scrisă de Atanasie, căci în acest caz s-ar pune întrebarea de ce nu e pomenit Atanasie. Ea poate să fie a lui Serapion. Dar Serapion nu spune aceasta, pentru că ea ar fi fost întregită de cea a lui Atanasie și de aceea nu voia să mai spună că el i-a servit ca bază o istorisire a sa.

În orice caz, atît în ceea ce spune Serapion, în Epistola către ucenicii lui Antonie, cît și în cele reproduse din Viața lui Antonie pomenită de el

17. *La vie de Saint Antoine*, ed. 2, 1977, Abbaye de Bellefontaine p. 70-71.

18. *Une lettre de Serapion de Thmuis aux disciples d'Antoine (A. D. 356) en version syriaque et arménienne*, Muséon, 1951, p. 1-25, la Tietz, op. cit. p. 13.

19. S. I. Quentin, *Patrologie III*, 1960, p. 80, la Tietz, op. cit., p. 16.

în Epistola către monahi, se văd anumite deosebiri între felul cum prezintă Serapion pe Antonie și felul cum îl prezintă Atanasie. Serapion îl prezintă pe Antonie în rolul lui de rugător pentru lume și de ajutător al oamenilor în aceste rugăciuni, fără să spună că puterea rugăciunii lui vine de la Hristos. Serapion prezintă pe Antonie și pe monahi în general ca «lumina lumii», fără să pomenească de Hristos. S-ar vedea deci la Serapion o mai mare influență a înțelepților din antichitate.

Sfântul Atanasie dă un caracter accentuat hristologic nevoinelor lui Antonie. Pentru Domnul îmbrățișează Antonie viața pustnicească; prin crucea Domnului învinge pe demoni și prăduce vindecările etc²⁰.

Deci folosind relatări ale lui Serapion, eventual chiar o «Viață» scrisă de el, Atanasie i-a dat «Vieții» scrise de el un caracter deplin creștin.

Citatele lui Serapion din «Viața» pomenită de el și reproduse de Tietz întăresc faptul că «Viața» aceea redă fidel gândirea și spiritualitatea sfântului Atanasie, deci este opera lui. Aceasta se vede și din insistența care se pune în «Viața» păstrată sub numele lui Atanasie pe respingerea arienilor și pe apărarea învățăturii despre dumnezeirea lui Hristos.

Că Atanasie ar fi folosit nu numai relatări verbale, ci și relatări scrise la alcătuirea «Vieții» scrise de el și că una din ele ar fi provenit de la Serapion, e un lucru de mai mică importanță. Nu credem totuși că Serapion ar fi fost prea străin de gândirea teologică a sfântului Atanasie, dată fiind strânsa legătură ce s-a dovedit în timpul din urmă tot mai mult că o avea cu acesta. Apoi și în accentul pus pe rugăciune se arată o deosebire față de «Viețile» înțelepților păgini.

În «Viața lui Antonie», sfântul Atanasie trage concluziile concrete din învățătura despre puterea eliberatoare de păcat ce o are Cuvîntul întrupat asupra trupului Său și apoi asupra celor ce se alipesc de El prin credință. Dar el a cunoscut și prin experiența din viața creștinilor și în special a pustnicilor spiritualitatea practică ce se cristalizase în viața lor, ca urmare a vieții lui Hristos (Bouyer, op. cit., p. 20). Numai prin aceasta Viața sfântului Antonie, scrisă de sfântul Atanasie, a putut deveni un model pentru «Viețile» următoare ale sfinților, în descrierea urcușului duhovnicesc al lor, prin curățirea de patimi și prin dobîndirea virtuților, ca drum spre apropierea de Dumnezeu. Scrierea a avut un succes uriaș atît asupra monahismului din Răsărit, cît și asupra celui din Apus, de unde i-au cerut unii lui Atanasie să scrie această «Viață». Antonie a murit la anul 356. Unii au socotit că «Viața» lui a fost scrisă de Atanasie

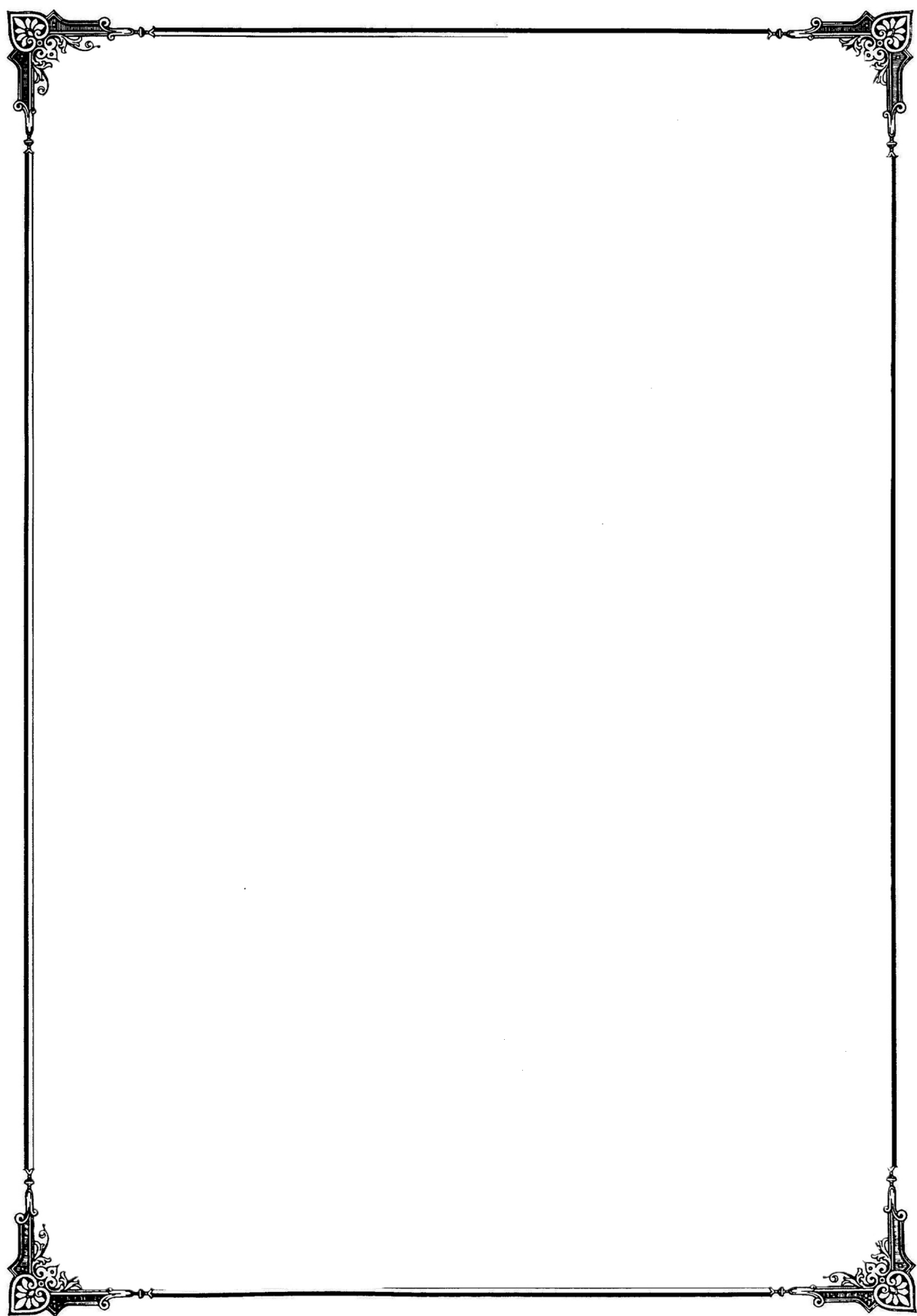
20. Tietz, op. cit., p. 13-30.

În 365, alții socotesc mai cu dreptate că a fost scrisă în 357. În orice caz a fost scrisă într-o vreme când autorul se afla alungat din scaunul episcopal din Alexandria de către arieni (cap. 82).

Evagrie, de la 388 Episcop de Antiohia, a dat, pe când era presbiter, o traducere sau mai degrabă o prelucrare a ei în latinește.

În «Viața» scrisă de sfântul Atanasie se alternează lupta lui Antonie cu ispitele venite de la duhurile rele cu învățăturile lui despre trebuința acestei lupte și despre stăruirea gândirii la Domnul Hristos, care Se sălășluiește prin aceasta cu puterea Lui în cel ce se nevoiește, înzestrându-l cu multe harisme. «Trebuie să ne rugăm nu să cunoaștem de mai înainte, nici să cerem plată pentru această nevoiește; ci ca Domnul să ne fie împreună-lucrător în biruința asupra diavolului. Iar dacă vrem vreodată să și cunoaștem ceva de mai înainte, să ne curățim înțelegerea. Căci eu cred că sufletul care e curățit în toate privințele și care stă în cele ale firii, făcându-se străvăzător, poate vedea mai multe și mai departe decât demonii, avînd în sine pe Domnul care i le descoperă» (P. G. 26, col. 893).

SFÎNTUL ATANASIE
ARHIEPISCOPUL ALEXANDRIEI
EPISTOLE

EPISTOLA ÎNTÎIA CĂTRE SERAPION,
EPISCOPUL DE THMUIS,
ÎMPOTRIVA CELOR CARE HULESC
ȘI SPUN CĂ DUHUL SFÎNT
ESTE CREATURĂ¹.
(P. G. 26, 529-608)

I

Scrisoarea iubirii tale am primit-o în pustie. Și măcar că stăruie împotriva noastră o prigoană amară și sîntem mult căutați de cei ce voiesc să ne omoare, «Părintele îndurărilor și a toată mîngîierea» (II Cor. 1, 3) ne-a mîngîiat cu scrisoarea ta. Căci amintindu-ne de iubirea ta și a tuturor prietenilor, mi s-a părut că sînteți cu mine. Drept aceea, m-am bucurat mult primind scrisoarea ta. Dar îndată ce am citit-o, am început iarăși să mă întristez pentru cei ce s-au gîndit să lupte împotriva adevărului. Căci mi-ai scris, iubitul și cu adevărat prea doritul meu, întristîndu-te și tu însuși că, părăsind unii pe arieni pentru hula lor împotriva Fiului, cugetă împotriva Duhului și zic nu numai că El este creatură, ci și că e unul dintre duhurile slujitoare și se deosebește de îngeri numai prin treaptă. Iar aceasta e numai o luptă prefăcută față de arieni. De fapt e o adevărată împotrivire față de dreapta credință. Căci precum aceia, tăgăduind pe Fiul, tăgăduiesc și pe Tatăl², așa și aceștia, grăind rău de Duhul Sfînt, grăiesc rău și de Fiul. Cele două părți și-au împărțit împotrivirea față de adevăr: unii cugetînd împotriva Cuvîntului, ceilalți împotriva Duhului, îndreaptă aceeași hula împotriva Sfintei Treimi.

Acestea cugetîndu-le eu și mult socotindu-le, m-am întristat că iarăși a găsit diavolul pricină să-și bată joc de cei ce se lasă cucerii de furia lor. De aceea am cugetat să tac în această vreme. Dar din îndemnul iubirii tale

1. E scrisă pe la anul 359-360 către episcopul Serapion de Thmuis, care i-a atras atenția asupra unui grup de călugări egipteni, care învățau corect despre Fiul, dar socoteau pe Duhul o creatură «din spiritele slujitoare care se deosebesc numai gradual de îngeri». Atanasie îi numea «tropici», din cauza interpretării «figurate» pe care o dădeau Scripturii. (A. M. Richter, *Dogma und Lehre in der alten Kirche*. In vol. *Die Lehrentwicklung, in Rahmen der Katholizität*, Göttingen, Vanderhoeck Ruprecht, 1982, p. 184).

2. Dacă nu e Fiul în Dumnezeu, nu e nici Tatăl.

și gîndind la credința lor greșită și la pornirea lor satanică, ți-am scris în scrisoarea aceasta despre ele pe scurt, atîta cît am putut, numai pentru ca, luînd prilej de la acestea, să adaugi din înțelepciunea proprie ție cele ce lipsesc, ca să se facă deplină respingerea ereziei rău credincioase.

II

Nu e străină de arieni nici această cugetare. Căci tăgăduind pe Cuvîntul lui Dumnezeu, grăiesc, în chip firesc, aceleași minciuni și despre Duhul. Dar nu mai trebuie spus ceva în plus față de ei. Căci ajung cele spuse pînă acum. Iar celor rătăciți în privința Duhului, se cuvine să le răspundem într-un mod oarecare potrivit cu ceea ce spun. Căci cine nu se poate mira de nebunia lor, că, nevrînd să socotească pe Fiul creatură, deci cugetînd bine în privința aceasta, rabdă să și audă măcar că Duhul Fiului este creatură?³ De fapt, dacă pentru unitatea Cuvîntului cu Tatăl nu voiesc ca Fiul să fie dintre cele create, ci cugetă potrivit adevărului că El este Creatorul făpturilor, pentru ce pe Duhul Sfînt, Care are aceeași unitate cu Fiul, pe care Acesta o are cu Tatăl, Îl numesc creatură? De ce nu-și dau seama că, precum nedespărțind pe Fiul de Tatăl păstrează unitatea lui Dumnezeu, așa despărțind pe Duhul de Cuvîntul nu mai păstrează unitatea dumnezeirii în Treime, sfîșîind-o și amestecînd în Ea o fire străină și de alt soi și o egalizează pe aceasta cu creaturile?⁴ Iar aceasta arată iarăși că Treimea nu mai este una, ci compusă din două firi, datorită ființei deosebite a Duhului, cum își închipuie ei⁵. Și ce ființă dumnezeiască mai e aceasta care e compusă din Creator și creatură?⁶ Căci sau nu e Treime, ci doime, și deci creatură⁷, sau dacă e Treime, precum și este, cum pun pe Duhul Treimii în rînd cu creaturile de după Treime? Pentru că aceasta înseamnă iarăși a împărți și a desface Treimea. Căci cugetînd rău despre Duhul, nu cugetă bine nici despre Fiul. Fiîndcă dacă cugetau drept despre Cuvîntul, ar fi cugetat sănătos și despre Duhul, Care purcede de la Tatăl și fiind propriu al Fiului se dă de către Acesta

3. Dacă Duhul este al Fiului, nu poate fi nici El creatură, odată ce Fiul este necreat. Dar sfîntul Atanasie socotește că Duhul nu e creatură, avînd unitatea deplină după ființă cu Fiul. Deci folosește același argument al deoființimii.

4. O Treime în care este și ceva creat, nu mai e numai necreată, iar de aci rezultă că nu mai e o distincție netă între necreat și creat. Urmează deci că aceasta e o concepție panteistă. Pe de o parte se sfîșie Treimea, luînd pe Duhul din Ea, pe de altă parte se anexează la Ea o fire străină.

5. Numai deoființimea (ὁμοούσιον) celor Trei păstrează unitatea lui Dumnezeu în Treime. O deosebire de ființă (ὕπεροούσιον) a Duhului împarte unitatea Treimii.

6. Cum mai e Dumnezeu Cel ce pe de o parte este Dumnezeu creator, pe de alta făptură? Cum creează o anumită parte a Sa Cel necreat?

7. Un dumnezeu necreat și creat în același timp nu e dumnezeu adevărat. Căci el nu se poate explica decît ca alcătuit din două ființe deosebite din care, una strîmtorînd pe cealaltă nu o lasă pe nici una să fie dumnezeiască. Numai o Treime pe altă bază decît pe baza deosebirii de ființă este dumnezeiască cu adevărat.

ucenicilor Săi și tuturor celor ce cred în El⁸. Iar rătăcind astfel nu au nici despre Tatăl credința cea sănătoasă. Căci cei ce tăgăduiesc pe Duhul, cum a spus marele mucenic Ștefan (Fapte, 7, 55), tăgăduiesc pe Fiul; iar cei ce tăgăduiesc pe Fiul nu au nici pe Tatăl⁹.

III

De unde luați deci pricina unei îndrăzneli așa de mari ca să nu vă temeți de spusa Domnului: «Cel ce-și va îndrepta hula asupra Duhului Sfânt nu va primi iertare nici în veacul acesta, nici în cel viitor» (Matei, 12, 32; Marcu, 3, 29)? Arienii, deși n-au înțeles venirea în trup a Cuvîntului și cele spuse despre ea, au luat totuși din ele prilej al ereziei lor și așa au fost dovediți ca luptînd împotriva lui Dumnezeu și ca vorbind cu adevărat cele deșarte ale pămîntului. Dar voi de unde ați pornit ca să vă rătăciți? De la cine ați auzit acestea, sau care e felul acestei rătăcirii a voastre? «Am citit, zic, la proorocul Amos, spunîndu-se despre Dumnezeu: «Iată El este Cel ce întărește tunetul și zidește duh și vestește oamenilor pe Unsul (pe Hristosul) Lui; Cel ce face dimineața și negura să suie pe înălțimile pămîntului; Domnul Dumnezeu Atotțiitorul este numele Lui» (Amos, 4, 13). De aceea am fost convins să urmăresc arienilor, care zic că Duhul Sfânt este creatură». Deci ați citit aceea ce se spune la Amos.

Dar ceea ce se spune în Pilde: «Domnul M-a zidit (creat) început al căilor Sale spre lucrurile Sale» (Pilde, 8, 22), n-ați citit sau ați citit? Căci spusa aceasta o țilcuiți potrivit adevărului, adică nu spuneți de Cuvîntul că e creatură. Dar cea din Amos nu o țilcuiți așa, ci auzind simplu cuvîntul «duh», ați socotit că se spune despre Duhul Sfânt că e creatură. De fapt, Înțelepciunea spune în Pilde în chip vădit «M-a zidit» și totuși țilcuiți bine spusa, nenumărînd Înțelepciunea creatoare între creaturi. Dar spusa proorocului nu indică pe Duhul Sfânt, ci s-a grăit simplu despre duh. Cum deci, cu toate că e foarte multă deosebire în vorbirea Scripturii despre Duhul și spusa de față poate avea înțelesul corect, voi, ca unii porniți pe ceartă sau mișcați de șarpele arian, socotiți că Amos vorbește despre Duhul Sfânt numai ca să-L puteți cugeta creatură?

8. Unirea între Duhul și Fiul e așa de totală, că dacă se cugetă despre Duhul că e făptură, trebuie să se cugete aceasta și despre Fiul. Duhul e propriu Fiului, așa cum e propriu Fiul Tatălui, chiar dacă Duhul purcede numai de la Tatăl. Deși nu Fiul e propriu Duhului, ci invers, Duhul e atît de propriu Fiului, că Fiul nu poate fi cugetat fără Duhul, nici invers. Duhul, spune sfîntul Atanasie, purcede de la Tatăl, dar Fiul îl dă făpturilor, nu-L purcede.

9. Fiul fără Duhul nu e Fiul dumnezeiesc adevărat. Iar neexistînd un Fiu adevărat, nu există nici Tatăl Lui. Nici o Persoană dumnezeiască nu e ceea ce este Ea în mod deosebit, fără Celelalte.

IV

Spuneți de aflați undeva în Sfînta Scriptură să se zică Sfîntului Duh simplu «duh», fără adaosul «Sfînt», sau «al lui Dumnezeu», sau «al Tatălui», sau «al Meu», sau «al lui Hristos însuși», sau «al Fiului», sau «de la Mine», sau «de la Dumnezeu», sau cu articol? Unde I se spune simplu «duh» și nu «Duhul», sau «Duhul Sfînt», sau «Mîngietorul», sau «al adevărului», ceea ce înseamnă «al Fiului», care zice: «Eu sînt adevărul» (Ioan, 14, 6), ca auzind simplu «duh» să înțelegeți că e vorba de Duhul Sfînt? Exceptează de la această regulă pe cei ce, primind pe Duhul Sfînt, vorbesc apoi iarăși despre El și pe cei ce învățînd mai înainte despre Duhul Sfînt, auzind prin repetiție sau prin reamintire cuvîntul «Duhul», știu despre cine aud, mai ales dacă se vorbește despre El cu articol.

În general cînd cuvîntul se folosește fără articol, sau fără vreun adaos din cele amintite, nu indică pe Duhul Sfînt. Iată cum scrie Pavel galatenilor: «Aceasta voiesc numai s-o aflu de la voi: ați luat Duhul prin faptele legii, sau din auzirea cu credință?» (Gal., 3, 2). Ce altceva au luat aceia decît pe Duhul Sfînt, Care se dă celor ce cred și se nasc din nou din baia nașterii din nou? Iar tesalonicienilor le scrie: «Duhul să nu-l stingeți» (I Tes., 5, 19). Oare nu le spune aceasta celor ce știau ce au luat, să nu stingă din negrijă harul Duhului aprins în ei? Iar ceea ce spun evangheliștii despre Mîntuitorul ca om, pentru trupul ce L-a luat: «Iar Iisus fiind plin de Duhul S-a întors de la Iordan» (Luca, 4, 1) și: «Atunci Iisus a fost dus de Duhul în pustie» (Matei, 4, 1), are același înțeles. Căci se spusese mai înainte de către Luca: «Și a fost cînd se boteza tot poporul și Iisus Se boteza și Se ruga, că s-a deschis cerul și Duhul Sfînt S-a pogorît în chip trupesc ca un porumb peste El» (Luca, 3, 21, 23). E vădit că spunîndu-se acum «Duhul», s-a indicat Duhul Sfînt. Astfel deci în cei ce e Duhul Sfînt, chiar dacă se vorbește de Duhul fără vreun adaos, e neîndoielnic că se înțelege că e Duhul Sfînt mai ales dacă are articol, adică chiar dacă se spune Duhul în mod simplu fără adaosul mai înainte pomenit și fără precizarea de care am amintit înainte. Însă nu puteți face adaosul de la voi dacă nu-l aflați scris.

V

Dar voi spuneți-ne dacă ați aflat undeva în dumnezeiasca Scriptură pe Duhul Sfînt numit simplu «duh» fără adaosul pus înainte și fără observația de care am amintit? Însă n-ați putea-o spune. Căci nu veți afla-o spusă. Ci în Facere s-a spus: «Și Duhul lui Dumnezeu Se purta pe deasupra apelor» (Fac., 1, 2); și după puțin: «Nu va rămîne Duhul Meu în oamenii aceștia, pentru că sînt trupuri» (Fac., 6, 3). Iar în Numeri zice Moise către fiul lui Navi: «Să nu rîvnești să fii ca mine. Chiar de va da

Domnul poporului prooroci, când Domnul dă peste ei Duhul Său» (Num., 11, 29). Iar în Judecători se spune despre Otniel: «Și a fost Duhul Domnului și a judecat pe Israel» (Jud., 3, 10). Și iarăși: «Și a fost peste Ieftae Duhul Domnului» (Jud., 11, 29). Iar despre Samson: «Și a crezut pruncul și l-a binecuvîntat pe el Domnul și Duhul Domnului a început să umble împreună cu el» (Jud., 13, 24-25). Și: «Iar Duhul Domnului S-a întins peste Samson» (Jud., 15, 14). Iar David cîntă: «Duhul Tău cel Sfînt nu-L lua de la mine» (Ps. 50, 13). Și iarăși în Ps. 142: «Duhul Tău cel bun mă va călăuzi la pămîntul cel drept; pentru numele Tău, Doamne, mă vei face viu» (v. 12). Iar în Isaia s-a scris: «Duhul Domnului peste Mine, pentru care M-a uns pe Mine» (61, 1). Iar înainte de aceasta s-a spus: «Vai, fii răzvrățiți. Acestea zice Domnul: ați făcut sfat nu prin Mine și învoieli nu prin Duhul Meu, ca să adăugați păcate peste păcate» (Isaia, 30, 1); și iarăși: «Ascultați acestea: nu de la început într-un ascuns am grăit. Cînd s-a făcut, acolo eram. Și acum Domnul m-a trimis pe mine și Duhul Lui» (Isaia, 48, 16)¹⁰. Iar după puțin zice: «Și acesta le este lor testamentul de la Mine, a spus Domnul: Duhul Meu, care este peste tine» (Isaia, 59, 21)¹¹. Și iarăși adaugă în cele următoare, zicînd: «Nu sol, nu înger, ci Însuși Domnul i-a mîntuit pe ei, pentru că îi iubește și îi cruță pe ei. El i-a răscumpărat pe ei și i-a luat asupra Sa și i-a ridicat pe ei în toate zilele veacului. Iar ei n-au ascultat și au mîniat pe Duhul Sfînt al Lui și li s-a întors Domnul spre dușmănie» (Isaia, 63, 9-10)¹². Iar Iezechiel zice: «M-a luat Duhul și m-a dus în pămîntul caldeilor în robie, în vedenie, în Duhul lui Dumnezeu» (Iez., 11, 24). Iar la Daniel se spune: «Și a ridicat Domnul pe Duhul cel sfînt într-un copil tînăr, cu numele Daniel, și a strigat cu glas mare: curat sînt eu de sîngele acestuia» (Dan., 13, 45). Iar Miheia zice: «Casa lui Iacov mînie pe Duhul Domnului» (2, 7). Și prin Ioel Dumnezeu zice: «Și va fi după acestea și voi vărsa din Duhul Meu peste tot trupul» (2, 28). Și prin Zaharia iarăși a fost glasul lui Dumnezeu care zice: «Însă cuvintele Mele și legile Mele primiți-le, cîte le poruncesc Eu în Duhul Meu, robilor Mei, proorocilor» (Zah., 1, 6). Iar cînd proorocul învinuiește poporul, zice după puțin: «Și și-a făcut inima neascultătoare, ca să nu asculte de legea mea și de cuvintele pe care le-a trimis Domnul Atotîiitorul în Duhul Său în mîna proorocilor mai înainte» (Zah., 7, 12).

Aceste puține le-am scris, alegeîndu-le din Vechiul Testament.

10. E cuvînt mesianic. Mîntuitorul va spune despre Sine: La început nu eram ascuns de voi, vă grăiam în mod clar prin faptele Mele. După ce ați căzut în păcat, am început să vorbesc în ascuns, din neputința voastră de a Mă cunoaște în mod descoperit. Dar acum am venit în mod arătat, trimis de Tatăl și luminat de Duhul Sfînt.

11. E de asemenea un loc mesianic. Tatăl spune despre oameni către Hristos: Aceasta este ceea ce le las lor: Duhul Sfînt care este peste Tine, care luminează din Tine.

12. La fel e un loc mesianic, sau referitor la Hristos.

VI

Dar fiindcă voi ați întrebat și despre cele scrise de apostoli în Evanghelii, veți auzi cum și acolo, arătându-se o foarte mare felurime de duhuri, Duhul Sfânt, în mod deosebit, nu se numește simplu Duh, ci cu adaosul pe care l-am spus. Astfel când Domnul, precum am spus înainte, Se botează ca om pentru trupul ce purta, se zice că Duhul Sfânt S-a coborât peste El (Ioan, 1, 32). Iar dându-L pe Acesta ucenicilor, a zis: «Luați Duh Sfânt» (Ioan 20, 22). Dar îi și învață pe ei, zicând: «Dar Mîngietorul, Duhul cel Sfânt, pe Care-L va trimite Tatăl în numele Meu, Acela vă va învăța pe voi toate» (Ioan, 14, 26). Și după puțin a zis despre Același: «Cînd va veni Mîngietorul, pe Care Eu Îl voi trimite vouă de la Tatăl, Duhul adevărului, Care de la Tatăl porcede, Acela va mărturisi despre Mine» (Ioan, 15, 26). Și iarăși: «Nu voi sînteți cei ce grăiți, ci Duhul Tatălui vostru este care grăiește întru voi» (Matei, 10, 20). Și după puțin: «Iar dacă Eu scot dracii cu Duhul lui Dumnezeu, atunci a sosit la voi Împărăția lui Dumnezeu» (Luca, 11, 20). Și împlinind în El toată teologia și desăvîșirea noastră, prin care ne-a unit pe noi cu Sine și prin Sine cu Tatăl¹³, a poruncit ucenicilor: «Mergînd, învățați toate neamurile, botezîndu-i pe ei în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh» (Matei, 28, 19).

Iar făgăduind ucenicilor Săi să li-L trimită «le-a poruncit să nu se depărteze de Ierusalim» (Fapte, 1, 4); și după puține zile, «cînd s-a împlinit ziua Cincizecimii și erau toți împreună la un loc, s-a făcut deodată vuiet din cer, ca o suflare de vînt ce vine repede și s-a umplut toată casa unde ședeau; și li s-au arătat limbi împărțite ca de foc și au șezut pe fiecare dintre ei; și s-au umplut toți de Duh Sfînt și au început a grăi în alte limbi, precum le dădea lor Duhul să vorbească» (Fapte, 2, 1-5).

13. Duhul Sfînt e prezentat pretutindeni de sfîntul Atanasie ca Cel în care se împlinesc, sau se desăvîrșesc de către Tatăl toate, în vreme ce Fiul e Cel prin care se împlinesc. De la Tatăl pornește orice lucrare, împlinindu-se prin Fiul în Duhul Sfînt. Tatăl este unica origine pentru toate. Fiul este mijlocul prin care, iar Duhul Sfînt este Cel în care se împlinesc toate. Duhul se află astfel în Fiul, dar porcede din Tatăl, cum se naște Fiul din Tatăl. Fiul nu e origine a Duhului, precum nu e origine pentru nimic, ci «locul» de odihnă al Duhului și de oprire a iubirii interioare între Persoanele dumnezeiești. Duhul pornind din Tatăl nu trece dincolo de Fiul, căci în Fiul se oprește iubirea Tatălui, a cărei mărturie I-o aduce Fiului Duhul. Fiul s-ar relativiza dacă ar fi pentru Duhul Sfînt un punct de trecere. În acest caz ar trebui să pornească din Tatăl și din Fiul o nouă Persoană care să-I mărturisească Duhului iubirea Lor. Mai sus sau mai jos decît Fiul nu e nimeni pentru Tatăl și din flința Lui. Dacă Duhul ar merge mai departe de la Fiul, unindu-ne cu El, n-am deveni fii ai Tatălui. Numai adunîndu-ne în Fiul, în care Se odihnește Duhul, ne facem fii ai Tatălui. Aceasta nu e nici o punere a Duhului pe un plan inferior. Căci numai în Duhul e văzut Fiul în toată măreția și frumusețea Lui neîntrecută. Iar faptul că Fiul Îl dă oamenilor pe Duhul nu e decît spre adunarea oamenilor în Cel iubit de Tatăl ca Fiu, ca în Cel în care Se odihnește Duhul pornit din Tatăl. Dacă prin Duhul s-ar trece dincolo de Fiul, lucrarea Lui n-ar fi spre înfierea noastră.

De aceea se dădea Duhul Sfânt celor născuți din nou prin punerea mîinilor apostolilor (Fapte, 8, 17). Și un oarecare Agav proorocea în Duhul, zicînd: «Acestea zice Duhul Sfânt» (Fapte, 21, 11). Iar Pavel zice: «Între care Duhul Sfânt v-a pus episcopi ca să păstoriți Biserica lui Dumnezeu pe care a cîștigat-o cu sîngele Lui» (Fapte, 20, 28). Iar famenul botezîndu-se, Duhul Domnului a răpit pe Filip (Fapte, 8, 39). Și Pavel a scris: «Căci dobîndiți ca țel al credinței mîntuirea sufletelor. Această mîntuire au căutat-o și au cercetat-o proorocii, care, proorocind despre harul cel pentru voi, au cercetat în care și în ce fel de vreme le-a arătat Duhul lui Hristos aflător în ei, care le dădea de mai înainte mărturie despre patimile lui Hristos și despre mărirea de după ele» (I Cor. 1, 9-11). Iar Ioan a scris: «Întru aceasta cunoaștem că rămînem întru El și El întru noi, că ne-a dat din Duhul Lui» (I Ioan, 4, 13)¹⁴. Iar Pavel scrie romanilor: «Iar voi nu sînteți în trup, ci în Duh, dacă Duhul lui Dumnezeu locuiește în voi. Iar dacă cineva nu are Duhul lui Hristos, acesta nu este al Lui. Iar dacă Hristos nu este întru voi, trupul este mort pentru păcat, iar Duhul este viață prin dreptate. Iar dacă Duhul Celui ce L-a înviat pe Iisus locuiește întru voi, Cel ce L-a înviat pe Hristos din morți va face vii și trupurile voastre prin Duhul Lui care locuiește în voi» (Rom., 8, 9-11). Iar corintenilor le scrie: «Duhul toate le cercetează, chiar și adîncurile lui Dumnezeu. Căci cine știe cele ale omului decît duhul omului cel dintru el? Așa și cele ale lui Dumnezeu nimenea nu le-a cunoscut decît Duhul lui Dumnezeu. Iar noi n-am luat duhul lumii, ci Duhul cel din Dumnezeu ca să cunoaștem cele dăruite nouă de Dumnezeu» (I Cor., 2, 10-12). Și după puțin: «Oare nu știți că sînteți biserica lui Dumnezeu și Duhul lui Dumnezeu locuiește întru voi?» (I Cor., 3, 16). Și iarăși: «Dar v-ați spălat, dar v-ați sfințit, dar v-ați îndreptățit întru numele Domnului nostru Iisus Hristos și în Duhul Dumnezeului nostru» (I Cor., 6, 11). Și iarăși: «Iar acestea toate le lucrează unul și același Duh, Care împarte îndeosebi fiecăruia preșum voiește» (I Cor., 12, 11). Și iarăși: «Iar Domnul este Duhul. Și unde este Duhul Domnului, acolo este libertate» (II Cor., 3, 17)¹⁵.

Dar observă cum scrie și galatenilor: «Iar binecuvîntarea lui Avraam să fie întru Hristos Iisus, ca să luăm făgăduința Duhului prin credință»

14. Dacă nu avem pe Duhul Sfânt, nu știm că sîntem în Hristos, nu avem experiența lui Hristos ca Fiu al Tatălui, Care prin întrupare Se face Fratele nostru. Numai pentru că Duhul Lui ne devine interior și nouă ca lui Hristos, sîntem uniți cu Fiul ca fii ai Tatălui. Dacă Duhul pornind din Tatăl ar trece peste Fiul, s-ar trece și peste voința lui Dumnezeu de a ne face fii, ca cele mai iubite fapte ale lui Dumnezeu.

15. Duhul Domnului ne eliberează de robia patimilor trupesti. El e Duh superior celor trupesti și e Duh de Domn, stăpîn peste tot ce robește, dîndu-ne și nouă puterea de a fi duhovnicești și de a fi stăpîni peste cele ce ne robesc. Duhul nostru fiind întărit de Duhul Sfânt putem domni peste patimile inferioare care ne stăpînesc datorită slăbirii duhului din noi.

(Gal., 4, 6-7). Și iarăși: «Iar fiindcă sînteți fii, a trimis Dumnezeu pe Duhul Fiului Său în inimile voastre, care strigă: Ava, părinte! Deci nu mai ești rob, ci fiu, iar de ești fiu, ești și moștenitor al lui Dumnezeu prin Hristos» (Gal., 4, 6-7). Iar efesenilor le-a zis: «Și să nu întristați pe Duhul cel Sfînt al lui Dumnezeu, întru Care ați fost pecetluiți în ziua răscumpărării» (Efes., 4, 30). Și iarăși: «Silindu-vă să păziți unitatea Duhului în legătura păcii» (Efes., 4, 3). Iar către filipeni scria cu încredere: «Căci ce este? Nimic altceva decît că în tot chipul, fie din fătărie, fie în adevăr, Hristos se propovăduiește și întru aceasta mă bucur, dar mă voi și bucura. Căci știu că aceasta îmi va fi spre mîntuire prin rugăciunea și prin ajutorul Duhului lui Iisus Hristos, potrivit cu așteptarea și cu nădejdea mea că întru nimic nu voi fi rușinat» (Filip., 1, 18-20). Și iarăși: «Căci noi sîntem tăierea împrejur, cei ce slujim în Duhul lui Dumnezeu și ne lăudăm în Hristos Iisus» (Filip., 3, 3). Iar tesalonicienilor le mărturisește: «Deci cel ce defăimează, nu pe om îl defăimează, ci pe Dumnezeu care v-a dat pe Duhul Său cel Sfînt» (I Tes., 4, 6). Iar către evrei zice: «Duhul Sfînt ne-a arătat că drumul spre Sfintele încă nu era deschis cîtă vreme primul cort mai stătea în picioare» (Evr., 9, 8). Și iarăși: «Socotiți cu cît mai aspru va fi osîndit cel ce a călcat pe Fiul lui Dumnezeu și a necinstit sîngele Noului Testament cu care s-a sfințit și a ocărît Duhul harului» (Evr., 10, 29). Și iarăși: «Căci dacă sîngele de tauri și de țapi și cenușa vițelei risipită sfințește pe cei întinați spre curățenia trupului, cu cît mai mult sîngele lui Hristos care prin Duhul cel veșnic S-a adus pe Sine nepătat lui Dumnezeu, nu va curăți conștiința voastră de faptele moarte?» (Evr., 9, 13-14). Și către tesalonicieni scrie: «Și atunci se va descoperi cel fără de lege pe care Domnul Iisus îl va uide cu Duhul gurii Sale și îl va nimici cu strălucirea arătării Sale» (II Tes. 2, 8).

VII

Iată cum se face cunoscut Duhul Sfînt în toată dumnezeiasca Scriptură. Ce ați văzut deci voi la prooroc? Căci «duhul» de care vorbește proorocul aci nu are nici măcar articol, ca să luați locul ca pricină. Ci ați îndrăznit să vă născociți vouă motive și să spuneți că duhul de care se vorbește aci că se creează e Duhul Sfînt însuși, deși ați fi putut afla și de la filologi despre deosebirea duhurilor. Căci se vorbește și de duhul omului, cum cîntă David: «Noaptea gîndeam în inima mea și se frămînta duhul meu» (Ps. 76, 6). Iar Baruh se roagă astfel: «Sufletul în strîmtorare și duhul neliniștit a strigat către Tine» (Bar., 3, 1). Și în Cîntarea celor trei tineri se zice: «Binecuvîntați duhuri» (3, 1) și «suflete ale dreptilor, pe Domnul» (Dan., 3, 86). Iar Apostolul scrie: «Însuși Duhul împreună mărturisește cu duhul nostru că sîntem fii ai lui Dumnezeu. Iar de sîntem fii, sîntem și moștenitori» (Rom., 8, 16-17). Și iarăși: «Nimeni nu știe cele ale

omului decât duhul omului cel din el» (I Cor., 2, 11). Iar în Epistola către Tesalonicieni scrie, rugându-se: «Întreg duhul vostru și sufletul și trupul să fie păstrate fără prihană pentru venirea Domnului nostru Iisus Hristos» (I Tes., 5, 23).

Dar se vorbește și de suflările (duhurile) vînturilor. Așa, în Facere: «Și a adus Dumnezeu suflare pe pămînt și s-au svîntat apele» (Fac., 8, 1). Iar la Iona: «Și Domnul a ridicat vînt (duh) peste mare și s-a făcut furtună cumplită. Și corabia se primejduia să se sfărîme» (Iona, 1, 4). Iar în psalmul 106 s-a scris: «Și a zis și s-a pornit vînt (duh) furtunos și s-au înălțat valurile mării» (Ps. 106, 25). Iar în psalmul 148 se spune: «Lăudați pe Domnul cei de pe pămînt, balaurii și adîncurile, focul, grindina, zăpada, gheața, vîntul (duhul) furtunii, care împliniți cuvîntul Lui» (Ps. 148, 7-8). Iar la Iezechiel se spune despre plînsul Tirului: «Din inima mării, din ape multe ți-au venit ție mugetele lor; vîntul de miază-noapte te-a întristat pe tine» (Iez., 27, 25).

VIII

Dar citind voi în Sfintele Scripturi veți afla spunîndu-se duh și înțelesului cuvintelor dumnezeiești. Astfel scrie Pavel: «Care ne-a și învrednicit să fim slujitori ai Noului Testament, nu ai literei, ci ai duhului. Căci litera omoară, iar duhul face viu» (II Cor., 3-6)¹⁶. Spusa se sapă în literă; iar înțelesul ei se numește duh. Astfel și «legea este duhovnicească» (Rom., 7, 14), ca, precum s-a spus iarăși, «să nu slujim întru vechimea literei, ci întru înnoirea duhului» (Rom., 7, 6)¹⁷. Și același mulțumind a zis: «Deci eu însumi cu mintea mea slujesc legii lui Dumnezeu, iar cu trupul meu, legii păcatului. Drept aceea nici o osîndă nu este acum celor ce sînt în Hristos Iisus. Căci legea duhului vieții în Hristos Iisus m-a eliberat pe mine de legea păcatului» (Rom., 7, 25-8, 1, 2). Iar Filip, voind să întoarcă pe famen de la literă la duh, a zis: «Oare înțelegeți cele ce le citești?» (Fapte, 8, 39). Un astfel de duh (înțeles) e mărturisit că avea și Caleb în Numeri, unde zice Dumnezeu: «Iar pe sluga Mea, Caleb, fiindcă s-a făcut alt duh în el și a urmat Mie, îl voi duce în pămîntul în care a intrat» (Num., 14, 24). Căci vorbind el cu altă înțelegere decât ceilalți, s-a făcut plăcut lui Dumnezeu. O astfel de inimă a îndemnat Dumnezeu poporul să aibă prin Iezechiel, zicînd: «Faceți-vă vouă inimă nouă și duh nou» (Iez., 18, 31).

Așa fiind acestea și arătîndu-se o astfel de deosebire între duhuri, ați fi făcut mai bine dacă, auzind despre duhul creat, ați fi cugetat despre unul din cele spuse înainte. Despre unul din ele s-a scris și la Isaia: «S-a

16. E duh nu în înțeles ipostatic, ci în înțeles de putere, de înțelegere.

17. Unul din sensurile expresiei: litera (cuvîntul) e mereu aceeași, dar înțelesurile descoperite în literă sau în cuvînt sînt mereu altele și altele, potrivit cu momentul, cu timpul, cu starea sufletească, cu pregătirea celui care citește litera sau cuvîntul.

înțeles Aram cu Efraim și s-a clătinat sufletul lui și sufletul poporului lui, cum se clătină arborele de vînt (de duh) în pădure» (Isaia, 7, 2). Așa a fost și duhul (vîntul) «pe care l-a mișcat Domnul pe mare» pentru Iona. Căci tunetului îi urmează suflările (duhurile) vîntului, cum s-a întîmplat cu ploaia venită peste Ahab, precum s-a scris: «Și s-a făcut îndată și cerul s-a întunecat de nori și de vînt (duh)» (III Regi, 18, 45).

IX

Dar cînd Scriptura amintește de Hristos, urmează că și prin Duhul de care vorbește atunci nu trebuie înțeles altceva decît Duhul Sfînt. Apoi se poate vedea că Duhul Sfînt e numit împreună cu Hristos. Deci de unde ați înțeles voi că trebuie despărțit prin fire și înstrăinat de Fiul, ca să spuneți că Hristos nu e creatură, iar de Duhul că e creatură? Oare nu este absurd să se numească și să se slăvească împreună cele neasemenea prin fire? Căci ce este comun sau ce asemănare este între creatură și Creator? Făcînd așa, ar trebui să se numere împreună cu Fiul și să se unească cu El făpturile create de El¹⁸. Ajunge deci să înțelegem ceea ce s-a scris despre suflarea (duhul) vînturilor, precum s-a spus.

Dar fiindcă aduceți ca pretins temei despre aceasta spusa despre Hristos, e necesar să privim exact ceea ce se spune ca să vedem de nu cumva aflăm înțelesul mai potrivit și despre duhul de care se zice că a fost creat. Ce înseamnă deci a vesti oamenilor pe Unsul (pe Hristosul) Lui (Amos, 4, 13) altceva decît a vesti că S-a făcut om? Iar aceasta este egal cu a zice: «Iată, Fecioara în pîntece va avea și va naște Fiu și vor chema numele Lui Emanuel» (Isaia, 7, 14) și celelalte cîte s-au scris despre venirea Lui? Iar vestindu-se venirea Cuvîntului în trup, ce alt duh creat ar trebui să se înțeleagă dacă nu duhul nou creat și reînnoit al oamenilor? Căci pe acesta l-a făgăduit Dumnezeu și prin Iezechiel: «Și voi da vouă inimă nouă și duh nou voi da vouă; și voi scoate inima de piatră din trupul vostru și voi da vouă inimă de carne; și voi da vouă Duhul Meu» (Iez., 36, 20). Dar cînd s-a împlinit aceasta dacă nu cînd a venit Domnul și a înnoit toate prin har? Iată deci că și în spusa aceasta se arată deosebirea duhurilor. Căci duhul ce se înnoiește este al nostru; dar Dumnezeu spune că e Duhul Lui cel în care se înnoiește al nostru. Așa zice și psalmistul: «Lua-vei Duhul Tău de la ele și se vor întoarce în țărîină. Trimite-vei Duhul Tău și se vor zidi (crea) și vei înnoi fața pămîntului» (Ps. 103, 29-30). Dacă deci în Duhul lui Dumnezeu ne înnoim, nu este Duhul Sfînt, duhul de care se spune aci că se creează, ci al nostru. Și dacă pentru că se spune că toate s-au făcut prin Cuvîntul bine cugetați că Fiul nu este creatură, cum nu e o blasfemie să ziceți că e creatură Duhul în care Tatăl le

18. În cei ce declarau pe Duhul creatură se ascundea același panteism ca și în arieni.

desăvîrșește și le înnoiește prin Fiul?^{18a}. Și dacă pentru că s-a scris că duhul se creează, aceștia și-au închipuit că acesta e Duhul Sfînt, acum sînt datori să creadă că nu Duhul Sfînt este cel ce Se creează, ci al nostru este cel înnoit în El. Pentru aceasta și David s-a rugat, zicînd: «Inimă curată zidește întru mine, Dumnezeule, și duh drept înnoiește întru cele dinăuntru ale mele» (Ps. 50, 13). Aci se spune că-l creează, iar înainte s-a spus că l-a creat (Amos, 13), cum zice și Zaharia: «Cel ce întinde cerul și întemeiază pămîntul și plăsmuiește duhul omului în el» (Zah., 12, 1). Căci ceea ce a plăsmuit înainte, aceea după ce a căzut a creat din nou, arătîndu-Se El însuși în ceea ce e creat, cînd Cuvîntul S-a făcut trup. «Ca precum a spus Apostolul, să zidească (să creeze) pe cei doi într-un om nou, în cel zidit (creat) întru dreptate și în sfințenia adevărului» (Efes., 2, 15; 4, 24). Căci n-a scris aceasta despre alt om creat decît despre cel făcut la început după chipul (lui Dumnezeu), ci îl îndemna pe acesta să primească mintea cea zidită (creată) și înnoită în Hristos^{18b}. Aceasta se arată și prin Iezechiel care spune: «Faceți-vă inimă nouă și duh nou. Și pentru ce muriți, casa lui Israel? Căci nu voiesc moartea celui ce moare, zice Domnul Adonai» (Iez., 18, 31-32).

X

Deci un astfel de înțeles avînd duhul ce se creează, în mod firesc s-ar cuveni să se înțeleagă așa și tunetul întărit ca închipuind Cuvîntul credincios și legea neclintită a Duhului. Căci voind Domnul ca Iacov și Ioan să fie slujitori ai acestora, i-a numit fii ai tunetului. De fapt Ioan spune cu adevărat: «La început era Cuvîntul și Cuvîntul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvîntul» (Ioan, 1, 1). Pentru că mai înainte Legea avea umbra celor viitoare. Dar cînd Hristos a fost vestit oamenilor și El însuși a fost de față, zicînd: «Eu sînt Cel ce grăiesc» (Ioan, 4, 26), atunci, cum a zis Pavel, glasul Lui a clătinat pămîntul, așa cum s-a făgăduit mai înainte:

18 a. Totul se face și se desăvîrșește de către Tatăl prin Fiul în Duhul. Dacă Duhul Se odihnește în Fiul, se poate spune că și Tatăl care-L purcede Se odihnește în Fiul. Deci toată Treimea Se odihnește datorită Duhului în Ea însăși; nu tinde spre altceva, spre o Persoană de altă calitate decît cea a Fiului. Și atunci și cele create își găsesc desăvîrșirea și odihna împreună cu Duhul în Fiul. Dincolo de Fiul nu mai au spre ce tinde pentru desăvîrșirea lor: Fiul e Cel spre care se îndreaptă dragostea Tatălui prin Duhul și la calitatea de fii în continuă desăvîrșire vrea să aducă faptele Sale conștiente prin Duhul. În Duhul faptele au pe Fiul ca Frate și se adîncesc în dragostea față de Tată ca fii în veșnică desăvîrșire.

18 b. Aci sfîntul Atanasie arată legătura intimă între duhul înnoit al omului și Duhul Sfînt. Prin Duhul Sfînt omul se unește cu Fiul lui Dumnezeu, sau Fiul dezvoltă unitatea Sa cu umanitatea asumată. De aceea cînd se spune în Scriptură că Dumnezeu a înnoit duhul omului, se înțelege că a făcut-o prin Duhul Sfînt ca să înnoiască și să dezvolte calitatea de fiu dumnezeiesc al omului. În aceasta sfîntul Atanasie afirmă din nou învățătura sa despre îndumnezeirea omului. Dar aci pune în lumină rolul Duhului Sfînt în îndumnezeirea omului și arată că această îndumnezeire a omului constă în relația intimă a omului cu Tatăl și cu Fiul ca fiu al celui dintîi și ca frate al celui de al doilea.

«Încă o dată Eu voi clătina nu numai pământul, ci și cerul» (Agheu, 2, 7). Iar «cuvîntul «încă o dată» arată mutarea celor ce se clatină, ca să rămîină cele ce nu se clatină» (Evr., 12, 26–28).

De aceea primind Împărăția neclătinată¹⁹, avem harul prin care slujim bineplăcut lui Dumnezeu. Iar ceea ce numește Pavel Împărăție neclătinată (Evr., 12, 28), David o numește Împărăție întărită: «Domnul a împărțit, întru podoabă S-a îmbrăcat, îmbrăcatu-S-a Domnul întru putere și S-a încins. Pentru că a întărit lumea, care nu se va clăti» (Ps. 102, 1–2). Deci spusa proorocului arată venirea Mîntuitorului în care ne-am înnoit și noi și legea Duhului care rămîne neclătinată.

Dar cei cu adevărat tropici^{19a}, uniți cu arienii și însoțiți cu ei în hulirea dumnezeirii, aceia numind creatură pe Fiul, iar aceștia pe Duhul, au cutedat iarăși să schimbe și să răstălmăcească, cum zic ei, în diferite moduri spusa Apostolului, care bine a scris lui Timotei, zicînd: «Mărturisesc înaintea lui Dumnezeu și a lui Iisus Hristos și a îngerilor celor aleși, ca să păzești acestea fără căutare la față, nimic făcînd după îndemnul cuiva» (I Tim., 5, 21). Aceștia spun, fiindcă Pavel a numit întîi pe Dumnezeu și pe Hristos, apoi pe îngeri, că e necesar să fie numărat Duhul între îngeri, căci și El e din ceata lor și e un înger mai mare ca alții. Născocirea acestei abateri de la credință vine de la Valentin^{19b}. Dar aceștia susținînd ale lor, n-au uitat de ale aceluia. Acela a spus că Duhul fiind trimis, au fost trimiși împreună cu El și îngerii de o vîrstă cu El. Dar aceștia coborînd pe Duhul la îngeri, l-au pus totuși în rînd cu Treimea. Căci dacă după ei îngerii sînt după Tatăl și Fiul, e vădit că sînt din Treime și nu mai sînt «duhuri slujitoare trimise spre slujire» (Evr., 1, 14), nici sfințiți, ci sînt mai vîrtos ei înșiși sfințitori²⁰.

19. Toate cele ale vieții pămîntești se clatină. Dar Împărăția Sfintei Treimi rămîne în vecii vecilor, pentru că are în Ea plenitudinea vieții și fericirii. Pe aceasta o binecuvîntăm la începutul Sfintei Liturghii și a oricărei Taine prin care primim harul dumnezeiesc, sau fluxul de viață și de iubire al acestei Împărății, viață și iubire a Persoanelor Sfintei Treimi. Dar harul îl aduce în noi Duhul Sfînt. Duhul face neclătinăți pe cei în care vine, pentru că îi așază în Fiul și în relație filială cu Tatăl. El așezîndu-ne în Hristos, ca în Omul înnoit pentru veci, ne face și pe noi înnoiți pentru veci. Căci ne unește pentru veci cu Dumnezeu și între noi într-o veșnică Împărăție, ridicîndu-ne din dezbinarea de Dumnezeu și dintre noi. Duhul ca odihnă a Tatălui în Fiul, sau ca al Treilea, prin Care se confirmă iubirea între Cei doi, reprezintă dovada adevăratei Împărății a unității în iubire. De aceea se numește El în mod deosebit «Împăratul ceresc». Legea Lui ca lege a iubirii e cea mai înaltă. Ea nu poate fi schimbată vreodată cu o alta mai înaltă, mai puternică. Ci spre ea tind toate legile, spre depășirea lor în ea.

19 a. «Tropici» înseamnă în grecește și schimbători. Ereticii pnevmatomahi, contestînd dumnezeirea Duhului și declarîndu-L creatură, nu mai aveau pe Cel ce-i poate face neclătinăți în Fiul și deci în Dumnezeu. Rămînînd în lume ca în unica realitate, se schimbă și ei în «neființă», ca toate.

19 b. Valentin era întemeietorul unui sistem gnostico-panteist emanaționist. Tropicii combătuți de sfîntul Atanasie declarau că Duhul, deși face parte dintre îngeri, ține pe de altă parte de Sfînta Treime. Ei recunoșteau de formă Treimea, ca deosebită de îngeri. Dar în fond nici ei nu cunoșteau o graniță între Treime și făpturi. Erau și ei gnostico-panteiști.

20. Se vede de aci cum acești eretici ștergeau granița între Dumnezeu cel necreat și creatură, în sensul unui panteism emanaționist.

XI

La ce servește o astfel de mare nebunie a lor? Unde au aflat în Scripturi pe Duhul numit înger? Față de aceștia e de trebuință să repet cele spuse înainte. Mîngîietorul a fost numit și Duh al înfierii și Duh al sfințeniei²¹ și Duh al lui Dumnezeu și Duh al lui Hristos. Dar nicăieri, înger, nici arhanghel, nici duh al slujirii, cum sînt îngerii. Ci mai vîrtos El e slujit împreună cu Hristos de Gavriel care zice Mariei: «Duhul Sfînt va veni peste tine și puterea Celui prea înalt te va umbri» (Luca, 1, 14). Dacă Scripturile nu numesc pe Duhul înger, ce apărare vor avea aceștia pentru o astfel de îndrăzneală nesocotită? Mai ales că cel ce a semănat în ei această smintită cugetare e Valentin, care a numit pe unul mîngîietor, iar pe ceilalți îngeri, deși l-a pus, prea lipsitul de minte, și el pe Duhul în rînd cu îngerii, ca fiind din aceeași vreme și de aceeași vîrstă cu ei²².

«Dar iată, zic ei, la proorocul Zaharia s-a scris: «Acestea zice îngerul care vorbește întru mine» (Zah., 4). E vădit că aci îngerul care grăiește în el indică pe Duhul». Dar aceasta nu ar fi spus-o ei, dacă ar fi fost atenți la cele citite. Căci însuși Zaharia, cînd a privit vedenia sfeșnicului, a zis: «Și a răspuns îngerul care grăiește în mine și a zis: nu cunoști ce sînt acestea? Și am zis: nu, Doamne! Și a răspuns și a spus către mine, zicînd: acesta e cuvîntul Domnului către Zorobabel, zicînd: nu în putere mare, nici în tărie, ci în Duhul Meu, zice Domnul Atotîitorul» (Ibid., 5-6). Deci e vădit că îngerul ce vorbea în prooroc nu era Duhul Sfînt, ci însuși îngerul, iar Duhul Sfînt al lui Dumnezeu Atotîitorul e slujit de îngeri; și El e nedespărțit de dumnezeire și propriu Cuvîntului.

Iar fiindcă iau ca motiv spusa Apostolului, care a numit după Hristos pe îngerii cei aleși, să spună care dintre aceștia toți este pus în rînd cu Treimea? Căci nu sînt toți unul la număr. Sau care dintre ei s-a coborît în Iordan în chip de porumb? Căci sînt mii de mii și zeci de mii de zeci de mii cei ce slujesc (Dan., 16, 7). Sau pentru ce, deschizîndu-se cerurile, nu s-a spus: «Și s-a coborît unul dintre îngerii cei aleși», ci Duhul Sfînt? Sau pentru ce Însuși Domnul, vorbind ucenicilor despre sfîrșit, a spus în chip distinct: «Va trimite Fiul omului pe îngerii Săi» (Matei, 13, 41)? Iar înainte de aceasta a spus: «Vor ieși îngerii» (Matei, 14, 11). Dar dîndu-L pe Duhul

21. Sfințenia e eliberarea noastră adevărată de patimile înrobitoare, ca dovadă că ne e dăruită de Dumnezeu, supremul eliberator, deținător al libertății absolute, nu de un spirit supus el însuși unor legi sau unor forțe sau legi care-l pun într-o situație inferioară. Prin sfințenie ne simțim în Dumnezeu însuși, în Dumnezeu care Se revarsă în noi, adică în Duhul dumnezeiesc care ne eliberează de tot ce este inferior.

22. Originea coborîrii Duhului mai jos de Dumnezeu e și ea panteistă, însemnînd un panteism emanaționist, după care o esență fundamentală se desfășoară, coborînd la trepte inferioare, conform unei legi căreia îi este supusă. Valentin e întemeietorul uneia din formele acestui gnosticism.

ucenicilor, a zis: «Luați Duh Sfânt» (Ioan, 20, 22). Iar trimițându-i pe ei, a zis: «Mergînd, învățați toate neamurile, botezîndu-i pe ei în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh» (Matei, 28, 19). N-a unit vreun înger cu dumnezeirea, nici nu ne-a legat pe noi cu Sine și cu Tatăl prin vreo făptură, ci în Duhul Sfînt²³, pe Care Hristos însuși făgăduindu-L, n-a spus că va trimite un înger, ci «Duhul adevărului, Care de la Tatăl purcede și din al Său ia și ne dă nouă» (Ioan, 15, 26; 16, 14).

XII

Dar și Moise a cunoscut pe îngeri ca făpturi, iar pe Duhul Sfînt, ca unit cu Fiul și cu Tatăl. Căci Dumnezeu însuși i-a spus: «Mergi, urcă de aci tu și poporul tău, pe care l-ai scos din Egipt ca să-l duci în pămîntul pe care M-am jurat lui Avraam și lui Isaac și lui Iacov, zicînd: «Seminției voastre îl voi da pe el». Și voi trimite înaintea feței tale pe îngerul Meu și va scoate pe canaanu» (Ieș. 33, 1-2). De aceea se ferește Moise, zicînd: «De nu vei merge Tu însuși cu noi, să nu mă duci de aci» (Ibid. 15). Căci nu voia să meargă înaintea poporului o creatură, ca să nu se învețe să se închine creaturii în locul Dumnezeului creator al tuturor. De aceea, refuzînd pe înger, L-a rugat pe Dumnezeu însuși să-i conducă pe ei²⁴. Iar Dumnezeu

23. Dacă ne-ar fi legat cu Sine, ridicîndu-ne în vreo creatură, tot în planul creat am fi rămas. Aci e greșeala învățaturii catolice despre grația creată. Dumnezeu ne unește cu Sine, ridicîndu-ne în Duhul cel necreat. Duhul Sfînt e Persoana dumnezeiască în care se oprește urcușul nostru. Pentru că prin Duhul se oprește, sau se odihnește dumnezeirea în Fiul. Dar tocmai de aceea în El e adusă creațiunea la existență și în El se susține în existență și se desăvîrșește. A cădea din Duhul e a cădea din Dumnezeu, în Care este existența nepuizabilă. Prin Cuvîntul ne aduce Tatăl la existență, ne susține și ne desăvîrșește, dar în Duhul. Dincolo de Duhul, în afară de Duhul ce Se odihnește în Fiul nu mai e nimic dumnezeiesc. Aceasta ar fi o întindere a lui Dumnezeu în toate ca produse ale esenței Lui. Duhul arată distincția creaturilor de Dumnezeu, dar le și adună în Dumnezeu. Odihnindu-Se Duhul în Fiul, sau oprindu-Se ca mărturie a iubirii Tatălui în Fiul, adunați în El, sîntem adunați în Fiul și ne bucurăm de iubirea Fiului față de Tatăl ca niște fii, dar și de iubirea Tatălui ca față de fii. În toate se vede că Duhul nu purcede și din Fiul. Aceasta ar duce spre un fel de panteism degraționist. Sîntem adunați în Treime; pentru că Treimea Se oprește, prin Duhul, în Fiul, sau Duhul, venind din Tatăl peste Fiul, îl ține pe Fiul prîvind la Tatăl și pe Tatăl prîvind la Fiul. Treimea rămîne astfel în Ea însăși.

24. Moise nu voia să rețină poporul sub autoritatea relativă a unei creaturi, ci voia să-l facă să se simtă experiind direct conducerea autorității și puterii absolute și iubitoare a lui Dumnezeu. Numai aceasta îi putea da puterea unei credințe și a unei afecțiuni nesfîrșite față de Dumnezeu, prin care s-a menținut în cursul unei istorii pline de atîtea greutăți. Se arată în aceasta și marea cinste ce o acordă Dumnezeu omului, pe care nu-l lasă închis în creațiune, în relativitatea vieții limitate. Dumnezeu conduce ca supremă autoritate pe om spre Împărăția cerurilor și spre El cel veșnic ca țintă a lui. Îngerul e trimis uneori de Dumnezeu numai pentru cîte o slujire trecătoare. Iar Dumnezeu conduce pe oameni spre Sine, sau spre tot mai deplina unire cu Fiul Său, pentru ca ei să devină fii ai Tatălui, prin Duhul Sfînt. Locul dat de sfîntul Atanasie mai jos, din Isaia 63, 11, arată pe Dumnezeu în Treime. Dacă Duhul prin care conduce Dumnezeu poporul ar fi creatură, Dumnezeu n-ar fi în Treime. Dar Duhul e numit, la Isaia 63, 12, «dreapta lui Dumnezeu» și «brațul slavei Sale», deci de o ființă cu Dumnezeu.

i-a făgăduit să-i conducă El însuși pe ei, zicînd: «Voi împlini acest cuvînt pe care l-ai spus. Căci ai aflat har înaintea Mea și te știu pe tine mai mult decît pe toți» (Ibid. 17-18). De aceea s-a scris în Isaia: «Unde este Cel ce a ridicat din pămînt pe păstorul oilor? Unde este Cel ce a pus în el pe Duhul cel Sfînt? Unde este Cel ce a condus prin dreapta Lui pe Moise?» (Isaia, 63, 11-12). Și după puțin: «Pogorîtu-S-a Duhul de la Domnul și i-a călăuzit pe ei. Așa ai condus pe poporul Tău, făcîndu-Ți Ție nume de slavă» (Ibid. 14).

Cine nu vede din acestea adevărul? Dumnezeu făgăduind să conducă, iată că nu făgăduiește să trimită un înger, ci pe Duhul Său, Care este mai presus de îngeri și Acesta e cel ce conduce poporul. Deci se arată că Duhul nu este dintre făpturi, nici înger, ci este mai presus de creațiune, unit cu dumnezeirea Tatălui. Căci Însuși Dumnezeu conduce poporul, prin Cuvîntul, în Duhul²⁵. De aceea în toată Scriptura se zice: «Eu v-am scos pe voi din pămîntul Egiptului». Voi sînteți martori că n-a fost în voi vreun dumnezeu străin, deosebit de Mine (Lev., 11, 45; Deut., 32, 39; Isaia, 45, 21; Osea, 13, 5). Și sfinții spun lui Dumnezeu: «Ai condus ca pe oi poporul Tău» (Ps. 76, 18) și: «Dumnezeu i-a călăuzit întru nădejde și nu s-au înfricoșat» (Ps. 77, 58)^{25a}. Lui Îi înalță și cîntare de laudă, zicînd: «Celui ce a călăuzit poporul Său prin pustie, că în veac este mila Lui» (Ps. 135, 16). Iar marele Moise repetă neîncetat: «Domnul Dumnezeu care merge înaintea feței voastre» (Deut., 1, 30, 33). Deci cîntîndu-se lui Dumnezeu, se arată că nu este înger, nici creatură, ci cîntarea se aduce dumnezeirii Lui. Căci fiind Duhul în popor, Dumnezeu însuși era cu ei prin Fiul în Duhul²⁶.

25. Mereu afirmă sfîntul Atanasie că Duhul este Cel în care aflîndu-se făpturile, se află în Dumnezeu. Duhul e Puterea activă în care trăim pe Dumnezeu. Duhul ca Dumnezeu intră în comunicare directă cu creaturile, aduse la existență din nimic. Duhul e temelie neclintită, susținătoare, de viață dătătoare a făpturilor, pentru că e în Fiul din Tatăl. De aceea fiind în Duhul, sîntem în Fiul. Duhul e în Fiul și noi în Duhul. Tatăl însuși ne creează, ne susține, ne conduce prin Cuvîntul în Duhul. Tatăl e ultima cauză în Treime și în lucrările dumnezeiești îndreptate spre noi. Și pe noi ne creează și ne susține și ne conduce prin Fiul în Duhul aflat în Fiul, așezîndu-ne în mod tot mai deplin în Fiul. Nu se trece în Dumnezeu dincolo de Fiul, căci în Fiul Se odihnește Duhul și de aceea ridicîndu-ne pe noi în Sine, ne adună în Fiul, în Care este Duhul. Mai sus de calitatea de fii ai Tatălui nu putem ajunge. Căci la o iubire superioară celei de fii față de Dumnezeu nu se poate ajunge. Dar în această calitate de fii sîntem chemați să înaintăm la nesfîrșit.

25 a. Numai Dumnezeu poate conduce pe oameni, dîndu-le nădejde că nu-i va lăsa în moartea în care sîrșesc cele create, cînd sînt rupte de El. Numai El îi poate face pe oameni să nu se teamă de moarte.

26. Tatăl fiind prin Fiul în Duhul, fiind noi în Duhul, sîntem prin Fiul în Tatăl însuși. Duhul purcede din Tatăl în Fiul, nu trece de Fiul. Deci aflîndu-ne noi în Duhul, nu sîntem mai jos de Fiul, ci în Fiul în care este Duhul și prin Fiul sîntem legați de Tatăl ca fii. Dragostea Tatălui care se odihnește prin mărturia Duhului Sfînt în Fiul, se odihnește și în noi. Sîntem ridicați astfel în afecțiunea Tatălui. Totul e adunat după har în Sfînta Treime. Tatăl ne trimite prin Fiul pe Duhul, ca adunîndu-ne în Duhul să fim conduși în Fiul și prin Fiul în

XIII

«Să fie acestea așa, zic ei. Dar de ce Apostolul n-a numit după Hristos pe Duhul Sfînt, ci pe îngerii cei aleși?» Dar i-ar putea întreba cineva și pe ei: pentru ce nu i-a numit Pavel nici Arhangheli, nici Heruvimi, nici Serafimi, nici Domnii, nici Scaune, nici altceva, ci numai îngeri aleși? Oare fiindcă nu i-a numit așa, îngerii sînt numai îngeri și nu sînt nici Serafimi, nici Heruvimi, nici Arhangheli, nici Domnii, nici Scaune, nici Începătorii și nici altceva? Dar aceasta înseamnă a sili pe Apostol, pentru că n-a spus altfel, ci așa, să nu cunoască dumnezeieștile Scripturi și de aceea să rătăcească de la adevăr. Căci la Isaia s-a scris: «Veniți la Mine și ascultați acestea: Nu de la început v-am vorbit în ascuns. Cînd s-au făcut eram acolo. Și acum Domnul M-a trimis pe Mine și Duhul Lui» (Isaia, 58, 18)²⁷.

Iar la Agheu s-a scris: «Și acum întărește-te Zorobabel, zice Domnul; și te întărește Iisuse al lui Iosedec, preotul cel mare; și să se întărească tot poporul pămîntului, zice Domnul. Și faceți, pentru că Eu cu voi sînt, zice Domnul Atotțiitorul. Și Duhul Meu e în mijlocul vostru» (Agheu, 2, 6)²⁸. La amîndoi proorocii s-a făcut pomenire numai despre Domnul și despre Duhul. Ce vor zice deci și despre aceasta? Dacă pentru că pomenind Pavel pe Hristos, a tăcut despre Duhul, dar a pomenit pe îngerii cei aleși, pun pe Duhul în rînd cu îngerii, iată că citind și aceste cuvinte proorocești cugetă ceva și mai îndrăzneț despre Duhul, de Care a tăcut acela. Căci dacă vor zice că Domnul este Fiul, ce vor zice despre Tatăl? Iar de vor zice că e Tatăl, ce vor zice despre Fiul? Căci despre reaua concluzie ce ar urma, după ei, de aci pentru Duhul nici nu mai trebuie să gîndim. Căci e necesar ca ei să spună sau că Cel despre care a tăcut Pavel nu există, sau că trebuie numărat între făpturi.

XIV

Dar ce vor zice cînd vor auzi și pe Domnul zicînd: «Era într-o țară un oarecare judecător care de Dumnezeu nu se temea și de om nu se rușina» (Luca, 18, 2)? Oare fiindcă după Dumnezeu a numit pe om, acest om e

Tatăl. Căci Fiul e în relație filială cu Tatăl. Prin Fiul Se trimite Duhul filiației făpturilor. Prin Fiul ni Se trimite Duhul pentru că Se află «în Fiul» venind din Tatăl. Mai ales ni se dă prin Fiul întrupat, intrat în legătură cu noi prin firea Sa omenească. Dar ne este dat de Fiul ca să ne adune în Sine, odată ce Duhul este în Sine. Este o mișcare a Duhului de la Tatăl prin Fiul spre noi și de la noi prin Duhul în Fiul și prin El spre Tatăl. Treimea Se mișcă în Sine în felul acesta și face și cu noi la fel. Cînd ni se spune că Tatăl conduce pe oameni prin Fiul în Duhul, sau prin Duhul în Fiul, se arată că Duhul nu e un locaș despărțit de Fiul, sau nu e ultimul în care ne conduce Tatăl, ci Fiul e ultimul locaș în care sîntem readunați, dar în acest ultim locaș Se odihnește Duhul.

27. Acestea le spune Fiul despre Tatăl și Duhul. Se arată aci Sfînta Treime.

28. Duhul Sfînt e Cel ce ne întărește în Fiul și deci în legătura cu Tatăl ca izvor al existenței. Nu putem avea această tărie în vreo creatură, în cadrul creațiunii, fie ea înțeleasă chiar în sens panteist. În mod special Duhul e «în mijlocul nostru», în centrul ființei noastre.

Fiul de care nu se rușina nedreptul judecător? Sau fiindcă după ce a numit pe Dumnezeu, a numit pe om, Fiul este al treilea, fiind după om, și Duhul Sfânt al patrulea? Sau ce vor face dacă vor auzi pe Apostol spunând iarăși în aceeași epistolă: «Îți poruncesc înaintea lui Dumnezeu, Care dă viață tuturor, și a Domnului Iisus Hristos, Cel ce a dat mărturisirea cea bună în fața lui Pilat, să păzești porunca nepătată, fără vină» (I Tim., 6, 13)? Oare, fiindcă a trecut sub tăcere pe îngeri și pe Duhul, se vor îndoi despre Duhul că există și despre îngeri, că există? Da, se vor îndoi câtă vreme gîndesc să grăiască aceste lucruri rele despre Duhul. Iar dacă vor auzi Scriptura zicînd în Ieșirea: «S-a temut poporul de Domnul și a crezut lui Dumnezeu și lui Moise, slujitorului Lui» (14, 31), oare vor pune pe Moise în rînd cu Dumnezeu și nu vor cugeta după Dumnezeu pe Fiul, ci numai pe Moise? Și ce vor face de vor auzi și pe patriarhul Iacov binecuvîntînd pe Iosif și zicînd: «Dumnezeu care m-a hrănit din tinerețea mea pînă în ziua aceasta, îngerul care m-a scăpat din toate relele să binecuvînteze copiii aceștia» (Fac., 48, 15)? Oare, pentru că a numit după Dumnezeu pe înger, este îngerul mai înainte de Fiul, sau se numără îngerul împreună cu Fiul? Da, așa vor cugeta, avînd inima stricată. Dar nu aceasta este credința apostolică, nici n-ar răbda-o aceasta un creștin. Căci Sfînta și fericita Treime este neîmpărțită și unită în Ea însăși. Și cînd e numit Tatăl, cu El este și Cuvîntul Lui și în Fiul este și Duhul²⁹. Iar de se numește Fiul, în Fiul este Tatăl și Duhul nu este în afară de Cuvîntul. Căci unul este harul din Tatăl care se împlinește prin Fiul în Duhul Sfînt³⁰. Și una este dumnezeirea și unul Dumnezeu cel peste toate și prin toate și în

29. Cine neagă pe Fiul neagă și pe Tatăl și pe Duhul. Și invers, cine neagă pe Duhul ca ipostas dumnezeiesc neagă și pe Fiul, fără de Care nu există, și pe Tatăl care-L naște pe Fiul și-L purcede pe Duhul ca să se odihnească și să strălucească drept mărturie a iubirii Lui, peste Fiul. A scoate o Persoană din Treime, înseamnă a nega și pe Celelalte, înseamnă a nega iubirea desăvîrșită care unește Persoanele Sfintei Treimi și în care se arată calitatea Lor dumnezeiască.

30. Harul îl avem din Tatăl prin Fiul în Duhul Sfînt. Curge din Tatăl prin Fiul în care este El, ridicîndu-ne în Duhul, Care este în Fiul. Numai aflîndu-ne în Duhul, sîntem uniți cu Fiul. Aflîndu-ne în Duhul, nu sîntem despărțiți de Fiul. Harul ni se dă din Tatăl prin Fiul, aducîndu-ne dragostea Tatălui, atrăgîndu-ne prin Fiul iubit în Duhul aflător în Fiul.

Avem aci formula cea mai corespunzătoare adevărului. Cînd se numește Tatăl, se spune că împreună cu El este Fiul, iar cu Fiul, Duhul Sfînt. Nu e Duhul din Fiul, ci din Tatăl ca să Se odihnească în Fiul. Treimea este Una nu în mod simplu și uniform, ci pentru că e unită prin afecțiunea dintre Tatăl și Fiul, în care Se oprește Duhul Sfînt purcezător din Tatăl ca mărturie a iubirii Tatălui. În această Treime unită în iubire e adunată și creațiunea. Perihoreza din iubire a Treimii, prin care fiecare Persoană e în Celelalte, adună și pe oameni în această perihoreză iubitoare, care se hrănește din perihoreza Treimii. Pentru că Tatăl e prin Fiul în Duhul Sfînt, sau pentru că e prin Duhul în Fiul, sîntem și noi adunați prin Duhul în Fiul și uniți cu Tatăl, iar prin aceasta uniți și între noi ca frați ai Fiului și ca fii ai Tatălui.

toate³¹. Așa și Pavel, spunând: «Mărturisesc înaintea lui Dumnezeu și a lui Iisus Hristos», a cunoscut că nu se desface Duhul de Fiul, ci e și El în Hristos, precum Fiul în Tatăl³². Iar pe îngerii aleși i-a adăugat ca, de vreme ce dădeau mărturie ucenicului, să-i facă cunoscut că cele spuse le-a grăit de la Dumnezeu prin Hristos în Duhul³³. Iar îngerii slujesc cele ale noastre, supraveghind faptele fiecăruia ca să păzească îndemnurile Învățătorului ca unul ce-i are martori ca pe cei ce privesc cele spuse. Sau poate pentru că îngerii pururea văd fața Tatălui cel din ceruri, numește Pavel acum pe îngeri pentru cei mici din Biserică pentru ca, cunoscând ucenicul pe ocrotitorii popoarelor, să nu nesocotească îndemnurile Apostolului^{33a}.

XV

Acesta mi se pare mie înțelesul cuvintelor dumnezeiești, care respinge vorbirea necuvenită a celor lipsiți de minte împotriva Duhului. Iar aceștia stăruind, cum scrii, în dușmănia lor față de adevăr, vomită nu din cele aflate în Scripturi (căci nu află în ele așa ceva), ci din prisosul inimii lor. De aceea zic iarăși: «Dacă Duhul nu e creatură, nici unul dintre îngeri, ci purcede din Tatăl, urmează că e Fiul și El, și astfel sînt doi fii: El și Cuvîntul. Și dacă e frate, cum e Cuvîntul Unul Născut? Sau nu sînt egali, ci unul se numește după Tatăl, iar celălalt după Fiul? Și cum, dacă e din Tatăl, nu se zice și de El că S-a născut, sau că e Fiul, ci simplu Duh Sfînt? Iar dacă Duhul este al Fiului, urmează că Tatăl este bunicul Duhului.

Acestea le spun în bătaie de joc, vrînd să iscodească cu curiozitate adîncurile lui Dumnezeu, pe care nimenea nu le cunoaște decît Duhul lui Dumnezeu (I Cor., 2, 10), de care vorbesc cu necredință. Acestora n-ar trebui nici măcar să li se mai răspundă, ci, după porunca Apostolului, după muștrările de mai înainte, să fie ocoliți ca niște eretici. Sau ar trebui

31. Tatăl este «peste toate» ca izvor al dragostei; dar e în toate prin Fiul și e în toate, prin faptul că Duhul Lui este în Fiul și vrea să le adune în Fiul pe toate. Căci toate sînt adunate în Duhul care e în Fiul cel unit cu Tatăl.

32. E perihoreza treimică în care sînt prinși și oamenii, sau creațiunea întreagă. Fiul e în Tatăl, Duhul în Fiul. Deci noi, fiind în Duhul, sîntem în Fiul și cu El la sînul Tatălui.

33. Chiar cuvintele ce ne vin de la Dumnezeu ne vin de la Tatăl prin Cuvîntul în Duhul, purtînd întipărirea fiecărei Persoane. Cînd auzim cuvintele dumnezeiești, le auzim aflîndu-ne în Duhul, sau numai aflîndu-ne în Duhul. Dar ele ne fac să simțim pe Tatăl, căci vin de la El, și ne pun în responsabilitatea de fii, căci ne vin prin Fiul, în Care Se află Duhul ce ne este dat prin Fiul. Dacă n-am fi în Duhul, nu le-am auzi, pentru că n-am fi împreună cu El în Fiul. În Duhul auzim, înțelegem și grăim cu convingere și cu putere, ca unii ce ne simțim prinși în relație cu Sfînta Treime și în relația dintre Persoanele Sfîntei Treimi. Noi cînd vorbim, cuvintele noastre sînt ale Duhului. Dar vorbim ca fii, căci Duhul Fiului este și în noi. Și-I vorbim Tatălui, Căruia Îi răspunde cu dragoste Fiul ca Dumnezeu din veci și ca om intrupat de cînd S-a făcut om.

33 a. Ucenicul e aci Timotei, căruia Pavel îi dă ca martori pentru cele scrise pe îngerii care văd cele dumnezeiești.

întrebați și ei de cele ce întreabă și să li se ceară răspunsul pe care îl cer ei de la noi. Să spună deci dacă Tatăl este din alt tată? Și dacă s-a născut un altul împreună cu El, deci dacă sînt doi frați din unul? Și care este numele lor? Și cine este tatăl lor și bunicul lor? Și care sînt strămoșii lor? Vor zice că nu sînt. Să spună deci cum e Tată odată ce nu e născut din tată? Sau cum a putut avea un Fiu dacă nu s-a născut El mai întîi ca fiu? Știu că întrebările sînt necredincioase. Dar e drept să ne batem joc întrebîndu-i acestea, de cei ce-și bat joc întrebînd aceleași, ca și din această nebunie și întrebări necredincioase să se poată simți nebunia lor. Nu există astfel de relații în Dumnezeu. Să nu fie! Nici nu se cuvine să se întrebe astfel despre dumnezeire. Căci nu este Dumnezeu ca omul, ca să îndrăznească cineva să întrebe omenește despre El.

XVI

Deci trebuie să se tacă despre acestea și nu trebuie să se urmeze pilda unora ca aceștia. Dar ca să nu le fie tăcerea noastră motiv de nerușinare, să asculte. Precum nu se poate vorbi de un tată al Tatălui, așa nu se poate vorbi de un frate al Fiului. Cum s-a spus înainte alt dumnezeu al Tatălui n-a fost. Iar alt Fiu nu există. Căci este Unul Născut. De aceea unul și singur este Tată al unui unic și singur Fiu. Și numai în dumnezeire a fost și este pururea un Tată și un Fiu³⁴. La oameni, dacă cineva se zice tată, el a fost fiu al altuia și dacă se zice fiu, a fost tată al altuia. Deci la oameni nu se păstrează în mod propriu și exclusiv numele de tată și de fiu³⁵. Avraam, fiind fiul lui Tara, s-a făcut tată al lui Isaac; și Isaac, fiind fiu al lui Avraam, s-a făcut tată al lui Iacov. Acesta e modul naturii omenești³⁶. Căci sînt părți unii altora. Și fiecare născîndu-se se face parte a unui tată, ca să se facă și el tată al altuia. Dar în dumnezeire nu este așa. Căci nu e Dum-

34. În dumnezeire Tatăl este de la Sine. De aceea are un singur Fiu. Nici Tatăl nu Se relativizează, nici Fiul, cum ar fi cînd Tatăl ar avea mai mulți fii. Precum Unul e Tatăl, așa Unul este și Fiul. Nu se slăbește afecțiunea Tatălui unic față de Fiul unic și nici afecțiunea Fiului față de Tatăl unic. Ei sînt pereche veșnic unită în Duhul Sfînt.

35. În Dumnezeu calitatea de Tată și de Fiu e liberă de orice relativizare, nu se schimbă. O persoană este permanent numai Tată și alta numai Fiu, cu un sentiment pur, corespunzător. Calitatea de Tată e trăită în toată puritatea ei în mod absolut, și cea de Fiu de asemenea. Și e un sentiment patern care leagă pe Tatăl exclusiv și absolut de un unic Fiu și invers. Tatăl e dumnezeirea întregă în mișcarea dăruitoare a ființei Sale, Fiul, dumnezeirea întregă în starea primitoare a ființei, iar Duhul Sfînt e dumnezeirea întregă în bucuria ce rezultă din mișcarea dăruitoare și primitoare desăvîrșită a celorlalte două.

36. Nu e un mod propriu al firii umane să fie numai paternă, sau numai filială. Omul nu trăiește exclusiv și în toată intensitatea paternitatea sau filiația. Prin aceasta persoanele umane nu sînt distincte în toate, nici atît de intens legate între ele. Ființa omenească e mai puțin imprimată de distincțiile personale decît cea dumnezeiască. Persoanele umane fiind numeroase, unitatea firii lor e menținută prin relații reciproce mai bogate, de născători și născuți și de alte înrudiri.

nezeu ca omul și nici nu are o fire împărțită³⁷. De aceea nici nu naște Tatăl pe Fiul împărțindu-Se, ca să Se facă și tată al altuia, fiindcă nici El nu este dintr-un tată. Nici Fiul nu e parte a Tatălui. De aceea nici nu naște cum S-a născut El, ci e întreg chipul și strălucirea unui întreg³⁸. Numai în dumnezeire Tatăl este în mod propriu (prin excelență κυριώς) Tată; și Fiul în mod propriu Fiu. Între ei, Tatăl a fost pururea Tată, iar Fiul, pururea Fiu. Și precum Tatăl nu va fi niciodată fiu, așa nici Fiul nu va fi niciodată tată³⁹. Și precum Tatăl nu va înceta niciodată să fie singur Tată, așa nu va înceta Fiul niciodată să fie singur Fiu. E deci o nebunie și a cugeta și a zice de Fiul că e frate, sau de a da Tatălui numele de bunic⁴⁰. De aceea în Scripturi nu s-a numit Duhul nici fiu, ca să nu se socotească frate, nici fiu al Fiului, ca să nu se înțeleagă Tatăl ca bunic⁴¹. Ci Fiul S-a numit Fiu al Tatălui. Și Duhul, Duh al Tatălui. Și așa e o singură dumnezeire a Sfintei Treimi și o credință în Ea.

37. Deși oamenii par să aibă o fire mai unită prin relațiile reciproce mai bogate de născători și născuți, totuși aceasta înseamnă și o împărțire a firii lor și a atenției între ei, pe când la Dumnezeu firea nu se împarte, ci fiecare Persoană are toată firea fie ca Tată, fie ca Fiu. Nu e necesar să se comunice firea multiplu împărțită prin multiple nașteri. Tatăl Se comunică întreg Fiului. Toată atenția Tatălui e îndreptată spre unicul Fiu și a Fiului spre Cel ce e Tatăl Său.

38. Cauza pentru care un tată omenesc poate fi fiu al altei persoane stă, după sfântul Atanasie, în faptul că născînd pe altul, rămîn cu o fire nedată întreagă celui născut. De aceea el poate intra într-o nouă legătură. Dar Fiul dumnezeiesc nu primește parțial o fire. El rămîne desăvîrșit una cu Tatăl. Fiul nu poate deveni ca chip, izvor, nici Tatăl din izvor, chip. Tatăl își păstrează prin nenăștere firea Sa ca origine, precum Fiul, pe cea de Născut prin naștere. Tatăl nu L-ar iubi altfel în veci ca Tată pe Fiul. Unde ar fi atunci o paternitate neschimbată și o filiație neschimbată, ca izvoare inepuizabile ale paternității și filiației dintre oameni?

39. În aceasta se arată temelia neclătinată a identității persoanelor. Există undeva o pereche de Persoane neschimbate în rolul Lor. Ele sînt izvorul iubirii tuturor părinților și tuturor fiilor creați, al neschimbării relației de fiu și de tată care există totuși între două persoane, sau între o persoană și mai multe, ca unul din temeiurile identității lor.

40. Bunicul apare acolo unde fiul se face tată al altuia. Dar aceasta nu se întîmplă la Dumnezeu. Fiul e chipul întreg, deci exclusiv al Tatălui. Nici Tatăl nu e izvorul altui chip, nici Fiul nu e numai în parte chip al Tatălui.

41. În doctrina Filioque nu se ține seama de aceasta. În ea Fiul e un fel de Tată al Duhului, împreună cu Tatăl. Nu se mai păstrează pură nici calitatea Tatălui de Tată, nici a Fiului de Fiu. Persoana nu diminuează calitatea de unicitate a Ei în treapta supremă a existenței. La noi se menține unicitatea, întrucît o persoană umană nu dă ca tată toată firea fiului. La Dumnezeu nu s-ar putea menține această unicitate astfel, întrucît Tatăl dă toată firea Sa Fiului, ci prin faptul că Tatăl e numai Tată și Fiul numai Fiu. Dar prin aceasta Tatăl ne rămîne și nouă exclusiv Tată și Fiul exclusiv Frate, accentuînd valoarea acestei calități a noastră. Sau noi devenim exclusiv fii ai Tatălui, uniți cu Fiul ca Fiu. Tatăl suprem nu se relativizează pentru noi. Dar prin aceasta și valoarea noastră de fii ai Tatălui, iubiți de Tatăl, rămîne în veci. Dumnezeu ar putea crea la nesfîrșit alte lumi, ca să-Și arate dragostea Sa infinită. Dar infinitatea dragostei Sale adevărate Și-o poate păstra nu creînd la infinit alte persoane, ci ridicîndu-le la infinit pe cele pe care le creează prin arătarea dragostei de Tată și de Frate și în simțirea de către ele a acestei iubiri. De aceea nu sînt nici tați mai mulți, nici fii mai mulți cărora să le arate dragostea. Iar noi vom urca la nesfîrșit în trăirea înfierii, sau a alipirii la Fiul și în simțirea dragostei părintești.

XVII

Deci și din acest motiv e o nebunie de a spune că Duhul e creatură. Căci dacă ar fi creatură nu s-ar uni în Treime⁴². Dar toată Treimea e un unic Dumnezeu. Și ajunge să cunoaștem că Duhul nu e creatură, nici nu se numără între creaturi. Căci nu se amestecă ceva străin în Treime, ci Aceasta e neîmpărțită și asemenea Ei înșiși. Ajunge aceasta credincioșilor. Căci pînă aci ajunge cunoștința oamenilor. Aci se acoperă și Heruvimii cu aripile. Iar cel ce caută și voiește să cerceteze mai multe, aude pe cel ce zice: «Nu te sfătoși în cele de prisos, ca să nu-ți ieși din minți» (Ecl., 7, 17); Căci cele predate prin credință, se cuvine să fie judecate nu cu înțelepciunea omenească, ci primite prin auzirea credinței. Căci ce Cuvînt va putea țilcui după cuviință cele ce sînt mai presus de firea creată? Sau ce auz va putea pricepe tot ceea ce nu e îngăduit oamenilor nici a auzi, nici a grăi? Așa a spus Pavel despre cele ce le-a auzit, adică despre Dumnezeu: «Cît de neurmăte sînt căile Lui! Căci cine a cunoscut mintea Domnului? Sau cine s-a făcut sfetnicul Lui?» (Rom., 11, 33). Iar Avraam nici n-a iscodit, nici n-a judecat pe Cel ce grăia, ci «a crezut și s-a socotit lui spre dreptate» (Rom., 4, 3). De aceea a fost chemat Moise «slujitor credincios» (Evr., 3, 5).

Iar dacă cei ce cugetă cele ale lui Arie – fiindcă în sufletul lor rău iscoditor nu intră înțelepciunea – nu pot înțelege, nici crede Treimea neîmpărțită și sfîntă, acesta nu e un motiv ca să răstălmăcească adevărul, nici să spună că nu pot exista cele ce ei nu pot înțelege. Ei suferă un lucru cu totul nebunesc cînd, neputînd înțelege cum e neîmpărțită Sfînta Treime, arienii fac pe Fiul una cu creațiunea, iar tropicii Îl numără și ei pe Duhul între creaturi⁴³. Ar trebui mai degrabă ca neînțelegînd, sau să tacă și să nu pună aceia pe Fiul, iar aceștia pe Duhul, între creaturi; sau să recunoască cele scrise și să unească pe Fiul cu Tatăl și pe Duhul să nu-L despartă de Fiul, ca să rămîină Sfînta Treime cu adevărat neîmpărțită și de aceeași fire. Aflîndu-le acestea, ar trebui să nu îndrăznească să întrebe îndoindu-se, cum sînt cu puțință acestea, ca dacă cel întrebător nu va ști să spună, să nu-și nascocască lor înțelegeri necuvenite. Căci tuturor celor create, dar mai ales nouă, oamenilor, ne este cu neputință să grăim cum se cuvine despre cele de negrăit. Dar e o și mai mare îndrăzneală ca neputînd să grăim despre Ele, să nascocim despre ele cuvinte noi, deosebite de cele din Scripturi. Ba e chiar nebunească încercarea atît a celui ce întreabă cît

42. Și nu ne-ar uni în nici un fel pe noi. Trebuie să fie un al Treilea de aceeași ființă care ne unește și cu Tatăl și cu Fiul.

43. Cum ar mai fi Dumnezeu un Dumnezeu al iubirii, adică un Dumnezeu adevărat, dacă n-ar fi din veci Tată și n-ar avea din veci un Fiu pe care să-L iubească? Și dacă n-ar fi un al Treilea căruia să-I arate dragostea Lui și bucuria comună de El și care să dea fiecăruia mărturie despre dragostea celui alt?

și a celui ce se gîndește măcar să răspundă. Căci nici măcar despre cele create nu s-ar socoti cineva că are minte, dacă întreabă astfel.

XVIII

Să îndrăznească, de pot, să răspundă cei ce grăiesc cu ușurință despre toate, cum s-a întemeiat cerul și din ce substanță și din ce amestec e? Sau cum s-a constituit soarele și fiecare dintre stele? Și ce e de mirare dacă își văd neînțelegerea lor privitoare la cele de sus, cînd nici firea pomilor de jos și alcătuirea apelor și formarea și alcătuirea animalelor nu se cunoaște. Oare nu vor spune ca și Solomon, părtaș de înțelepciune mai mult decît toți, văzînd neputința oamenilor de a le afla acestea: «Și tot veacul l-a dat în inima lor, ca să nu afle omul făptura pe care a făcut-o Dumnezeu de la început pînă la sfîrșit» (Ecl., 3, 11)^{43a}. Oare pentru că nu le pot afla vor declara că nici nu sînt? Da, vor spune aceasta avînd mintea stricată. Deci cu dreptate le-ar putea spune cineva: «O, lipsiților de minte și prea îndrăzneților, pentru ce nu încetați cu atît mai mult să iscodiți cele despre Sfînta Treime, ca să credeți numai că este, avînd spre aceasta învățătura Apostolului, care zice: «Trebuie să creadă întîi lui Dumnezeu că este și celor ce Îl caută le este dătător de plată» (Evr., 11, 6)⁴⁴. Căci n-a spus cum este, ci numai «că este». De nu se vor lăsa convinși nici de aceasta, să spună cum este Tatăl, ca să afle astfel cum este și Cuvîntul Lui. Dar e lucru nebunesc, vor zice, a întreba astfel despre Tatăl. Să audă atunci că e lucru nebunesc și a întreba astfel despre Cuvîntul.

XIX

Fiind de prisos deci și nebunescă această încercare, să nu mai întrebe cineva despre acestea, sau să primească numai cele din Scripturi. Căci sînt de ajuns pildele aflătoare în Scripturi despre acestea. Astfel, Tatăl e numit izvor și lumină. Căci zice: «M-au părăsit pe Mine izvorul de apă vie» (Ier., 2, 13). Și iarăși: «Ce este, Israele, că ești în pămîntul dușmanilor? Ai părăsit izvorul înțelepciunii» (Bar., 3, 10, 12); Iar la Ioan se spune: «Dumnezeul nostru este lumină» (I Ioan, 1, 5). Iar Fiul în raport cu izvorul se numește rîu: «Rîul lui Dumnezeu s-a umplut de ape» (Ps. 44, 10). Iar în raport cu lumina, strălucire. Căci zice Pavel: «Care fiind

43 a. Toate timpurile le au oamenii la dispoziție ca să vadă că, și cu tot progresul lor în cunoaștere, nu ajung să cunoască totul.

44. E de observat că sfîntul Atanasie nu spune numai de Dumnezeu în general, că nu știm altceva decît că este, ci de Sfînta Treime și de faptul că în Ea este un Tată, un Fiu și un Duh Sfînt. Deci nu ne lasă într-un întineric total. E mare lucru a ști că în Dumnezeu e un Tată iubitor al unui Fiu iubitor și un Duh Sfînt al comuniunii între Ei, căruia fiecare îi comunică dragostea Sa față de celălalt și Care ni se comunică și nouă, aducîndu-ne dragostea Tatălui și a Fiului și întărind dragostea între noi. E mare lucru să știu că eu ca persoană mă deosebesc de un obiect și că am relații cu alte persoane fără să mă confund cu

strălucirea slavei Lui și pecetea ipostasului Lui» (Evr., 1, 2). Tatăl fiind deci Lumina, iar Fiul strălucirea Lui (căci nu trebuie să obosim să repetăm de multe ori acestea), se poate vedea și în Fiul, Duhul⁴⁵, în care ne luminăm⁴⁶. Căci zice: «Ca să vă dea vouă Duhul înțelepciunii și al descoperirii și al cunoașterii Lui, avînd luminați ochii inimii» (Efes., 1, 17). Luminați fiind noi de Duhul, Hristos este Cel ce luminează în El. «Era, zice, lumina adevărată care luminează pe tot omul care vine în lume» (Ioan, 1, 9). Și iarăși Tatăl fiind izvorul, iar Fiul numindu-Se rîul, se spune de noi că bem Duhul. Căci s-a scris că «noi toți dintr-un Duh ne-am adăpat» (I Cor., 12, 13)⁴⁷. Iar adăpîndu-ne din Duhul, bem pe Hristos. Căci «au băut din băutura duhovnicească ce avea să vină. Iar piatra era Hristos» (I Cor., 10, 4). Și iarăși, Hristos fiind Fiul adevărat, noi primind pe Duhul, sîntem făcuți fii⁴⁸. Căci zice: «N-ați luat iarăși duhul robiei spre temere, ci ați luat Duhul înfierii» (Rom., 8, 15). Iar fiind înfiați prin Duhul, e vădit că sîntem fii ai lui Dumnezeu în Hristos. Căci «cîți

ele. Sînt niște mistere într-un fel cunoscute și folosite mie. E mare lucru să știu că sînt și că sînt deosebit de alții și în același timp în legătură conștientă cu ei, chiar dacă nu pot pătrunde tot misterul acestui fapt. Misterul e unit cu experiența folosului ce-l am din el. Chiar în spusa lui Socrate: «Știu că nu știu nimic» e implicată o anumită cunoștință. El «știe» că nu știe. Deci nu e drept a spune că nu știu chiar nimic. Cunoașterea și necunoașterea, sau cunoașterea a ceea ce e mister sînt mereu împreunate. Și mereu se înaintează în cunoașterea misterului, fără să fie epuizat vreodată. Chiar Apostolul o spune aceasta prin cuvintele: «Întîi să creadă» ca apoi «Să-L caute». Sfîntul Atanasie cere aci numai să nu se iasă, prin voința de cunoaștere, din misterul de care se știe «că este».

45. Fiul este în Tatăl și Duhul în Fiul. Astfel fiind noi în Duhul, sîntem în Fiul și în Tatăl. Este ceea ce se numește perihoreză, sau interioritate reciprocă. Sensul dragostei între trei persoane este acela de a arăta că nici una din cele două nu vrea ca numai ea să iubească pe cealaltă, ci fiecare se bucură de a o vedea iubită și de alta, punîndu-se prin aceasta în lumină deplina ei valoare, sau de a o iubi pe aceea în comun, fără ca vreuna să se arate geloasă. Perechea celor ce se iubesc e deschisă și spre altă persoană.

46. Lumina e din Tatăl. Dar ea strălucește prin Duhul în Fiul. Căci în Duhul e nu numai Fiul care strălucește, ci și Tatăl ca lumină.

47. Duhul e apa vie a Fiului, pusă la dispoziția noastră ca să ne facă vii prin comuniunea cu Sfînta Treime și între noi.

48. Aceasta arată cît de mult este unit Duhul cu Fiul. Nu poate fi primit Fiul decît prin Duhul. Nu putem avea pe Duhul decît unindu-ne cu Fiul. Duhul este în Fiul, sau Fiul în Duhul. Duhul nu vine în noi singur, de Sine și pentru Sine, ci ca să ne cîștige dragostea pentru Fiul și Tatăl. Bînd Duhul ca pe o apă, o bem din rîul Fiului și din izvorul Tatălui. Fiul ne adună prin Duhul în Sine ca Fiu, sau Duhul Sfînt ne imprimă calitatea de fii, făcîndu-ne să ne simțim fii ai Tatălui împreună cu Fiul, sau ca Fiul. Dacă Duhul ar purcede și de la Fiul, Acesta n-ar mai avea pe Duhul în Sine ca Fiu, ci ca Tată, și ni l-ar da ca Duh de Tată; sau primind pe Duhul în noi nu ar mai imprima în noi calitatea de Fiu, așa cum primind pe Fiul nu ne imprimă calitatea de Tată. S-ar imprima în noi calitatea Duhului deosebită de filiație; Duhul ar veni în noi pentru Sine. Poate de aceea s-a dezvoltat în Occident fie un hristomonism neduhovnicesc, fie un entuziasm al trăirii Duhului fără Hristos, un entuziasm harismatic pur sentimental, lipsit de filiație și de interes pentru cunoașterea mistică a lui Dumnezeu cel în Treime. Fiul vrea să ne bucure dăruindu-ne pe Duhul, și Duhul imprimă în noi pe Fiul. Aceasta e urmarea faptului că Duhul e «în Fiul». Fiind ridicați în Duhul, sîntem uniți în El cu Fiul în dragostea față de Tatăl, avînd lucrătoare în noi iubirea Tatălui față de Fiul. Totul e spre înfieri noastră.

L-au primit pe El, le-a dat lor puterea să se facă fii ai lui Dumnezeu» (Ioan, 1, 12).

Apoi Tatăl, cum a spus Pavel, fiind singur înțelept, Fiul este Înțelepciunea Lui. Căci «Hristos este Puterea și Înțelepciunea lui Dumnezeu» (I Cor., 1, 24). Iar Fiul fiind Înțelepciunea, noi luînd Duhul Înțelepciunii, avem pe Fiul și întru El ne facem înțelepți. Căci așa s-a și scris în psalm: «Domnul dezleagă pe cei împiedicați, Domnul înțelepțește pe cei orbi» (Ps. 145, 7). Și fiindu-ne dat nouă (căci Domnul a zis: «Luați Duh Sfînt» (Ioan, 20, 22), Dumnezeu este în noi. Căci așa a spus Ioan: «De ne iubim unii pe alții, Dumnezeu rămîne în noi. În aceasta cunoaștem că rămînem în El și El în noi, că din Duhul Lui ne-a dat nouă» (I Ioan, 4, 12-13)⁴⁹. Iar Dumnezeu fiind în noi, și Fiul este în noi. Căci Fiul însuși a zis: «Vom veni, Eu și Tatăl, și ne vom face locaș în el» (Ioan, 14, 23). Apoi Fiul fiind viața («căci Eu, zice, sînt Viața», ibid. 6), se spune și de noi că sîntem făcuți vii în Duhul. Pentru că zice: «Cel ce L-a sculat pe Hristos Iisus din morți va face vii și trupurile voastre cele muritoare, prin Duhul Lui care locuiește în noi» (Rom., 8, 11). Iar fiind noi făcuți vii în Duhul, Însuși Hristos se zice că locuiește în noi⁵⁰. Căci «în Hristos, zice, m-am răstignit și nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine» (Gal., 10, 19-20). Și iarăși, precum Hristos a zis că făcea lucrurile pe care le făcea Tatăl (căci zice: «Tatăl Meu care rămîne în Mine, El face lucrurile; credeți Mie că Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine, iar de nu, credeți Mie pentru lucrurile înseși» Ioan, 14, 10-12), așa cele ce le făcea Pavel întru puterea Duhului, spunea că sînt faptele lui Hristos. «Căci nu îndrăznesc, zicea, să grăiesc ceva din cele ce nu le-a lucrat Hristos prin Mine spre ascultarea neamurilor în cuvînt și faptă, întru puterea semnelor și a minunilor, întru puterea Duhului Sfînt» (Rom., 15, 18-19).

XX

Aceasta fiind unitatea în Sfînta Treime, cine ar putea despărți pe Fiul de Tatăl și pe Duhul, de Fiul, sau de Tatăl însuși? Sau cine ar fi atît de

49. Dumnezeu ne iubește pentru că ne dă Duhul Lui, Care Se odihnește ca iubire peste Fiul, odihnindu-ne și pe noi în Fiul. Tatăl ne iubește pentru că iubește pe Fiul și ne dă Duhul Fiului, întărind în noi Duhul de fii. Dumnezeu este în noi prin Duhul, așa cum Tatăl este în Fiul prin Duhul. Duhul este suflarea lui Dumnezeu, este atenția Lui; este atenția Tatălui spre Fiul și odată cu aceasta spre noi. E atenție și odihnă. Nu te odihnești decît în celălalt pe care-l iubești. Odihnindu-Se Tatăl în Fiul prin Duhul, Se odihnește și în noi. Dar ne face și pe noi să ne odihnim în El prin duhul, împreună cu Fiul. Odihna o găsești în altul cînd ai dragoste față de el. Dar nu te odihnești deplin în celălalt, dacă nu te bucuri de el împreună cu altul. Al treilea te asigură deplin că celălalt te poate odihni. Te odihnești deplin în celălalt cînd te bucuri împreună cu altul de El prin iubire.

50. Nu înviem și nu sîntem vii decît în Duhul, precum și Hristos ca om a înviat în Duhul. Căci prin Duhul S-a odihnit Tatăl, izvorul vieții, în Fiul și Se odihnește și în noi. Prin Duhul sîntem îndreptați spre Tatăl împreună cu Fiul.

îndrăzneț ca să spună că Treimea este neusemenea și de o fire străină în Ea însăși, sau că Fiul e de o altă ființă decât Tatăl, sau că Duhul e străin de Fiul? Iar dacă ar încerca cineva să întrebe cum sînt acestea: cum Duhul fiind în noi, se spune că Fiul este în noi, iar că Fiul fiind în noi, se spune că Tatăl este în noi, sau cum fiind peste tot Treime, Treimea e înțeleasă în Unul, sau cum Unul fiind în noi, se zice că Treimea este în noi, – să despartă întîi strălucirea de lumină, sau înțelepciunea de înțelept, sau să spună cum sînt acestea. Iar dacă nu poate aceasta, cu atît mai mult e o îndrăzneală a celor nebuni să iscodească acestea despre Dumnezeu. Căci dumnezeirea nu se predă, cum s-a spus, prin dovedirea raționamentelor, ci prin credință și prin cugetare binecredincioasă unită cu evlavvia. Căci dacă și cele despre crucea mîntuitoare nu le-a propovăduit Pavel «întru înțelepciunea cuvintelor, ci întru dovedirea Duhului și a puterii» (I Cor., 1, 17; 2, 4), și el «a auzit în rai cuvinte de negrăit, pe care nu este îngăduit omului să le grăiască» (II Cor., 12, 1), cum poate grăi cineva despre Sfînta Treime?

Totuși această nepricepere o poate cineva vindeca mai întîi prin credință, apoi și prin cele spuse înainte, adică prin chipul și strălucirea și izvorul și ipostasul (substanța) și pilda⁵¹. Căci precum Fiul este în Duhul ca în propriul chip, așa și Tatăl, în Fiul⁵². De fapt Scriptura voind să vindece neputința înțelegerii acestora prin raționamente și să ne ajute să le înțelegem prin pilde, ne-a dat aceste exemple, ca să putem grăi împotriva necredinței celor îndrăzneți, în mod mai simplu și fără primejdie și să înțelegem în chip nevinovat și să credem că una este sfințirea cea săvîrșită din Tatăl prin Fiul în Duhul Sfînt. Căci precum Fiul este Unul Născut, așa și Duhul dat și trimis de Fiul este și El unul și nu multe, nici unul din multe, ci singur El este Duhul⁵³. Pentru că Unul fiind Fiul, sau Cuvîntul cel viu, Una trebuie să fie desăvîrșită și deplina lucrare sfințitoare și luminaătoare și vie a Lui și darul⁵⁴ de care se spune că purcede din Tatăl,

51. Pe de o parte, cele dumnezeiești, și cu deosebire Sfînta Treime și mîntuirea prin cruce, sînt mai presus de înțelegere, pe de alta sînt accesibile unei înțelegeri a inimii capabile de credință și prin folosirea unor imagini din lume, în care ele și-au imprimat urmele. Credința sau inima trăitoare a legăturii cu Dumnezeu își dă seama mai mult decât speculația care schematizează, care se depărtează de viață, că Dumnezeu, originea vieții, nu poate fi decât iubitor, iar ca atare un Tată, un Fiu și un Duh prin care Se odihnește Tatăl în Fiul; și că fără suferință nu poți depăși egoismul propriu, deci nu te poți mîntui intrînd în viață și nu poți ajuta nici la mîntuirea altora.

52. Dar Fiul Se reflectă în Duhul ca în chipul Său, ca Fiu, nu cum Se reflectă Tatăl în Fiul ca Tată. Duhul nu e chip al Fiului ca al celui ce L-ar naște, sau din care ar iradia, cum e Fiul chip al Tatălui, ca al Celui ce e născut din Tatăl. În Duhul trăim pe Fiul ca Fiu sau ca chip al Tatălui, ca pe Cel ce-L primește pe Duhul din Tatăl și e întors ca Fiu spre Tatăl.

53. Duhul fiind Cel prin care ne desăvîrșim, El este Cel prin care ne sfințim. Căci desăvîrșirea e una cu sfințirea. Iar aceasta înseamnă a fi plini de Dumnezeu. În sfințire sîntem ridicați peste dezbinările noastre; peste patimi, peste tot ce ne robește. De aceea în Duhul sîntem liberi și puternici spiritual. Și ne sfințește prin unirea între noi, întrucît este Unul.

54. Am spus mai înainte că Duhul e atenția Tatălui către Fiul și mărturia Lui personificată către Fiul despre dragostea Sa către El și odihna Lui în Fiul. Dar aceasta este o atenție

pentru că strălucește⁵⁵ și se trimite și se dă de la Fiul cel mărturisit din Tatăl. Neîndoielnic Fiul e trimis de Tatăl. Căci zice: «Așa a iubit Dumnezeu lumea, că și pe Unul Născut Fiul Său L-a trimis» (Ioan, 3, 16). Iar Fiul Îl trimite pe Duhul⁵⁶. Căci zice: «de voi pleca Eu, voi trimite pe Mângietorul» (Ioan, 16, 7). Și Fiul slăvește pe Tatăl, zicînd: «Părinte Eu Te-am preamărit» (Ioan, 17, 4). Iar Duhul slăvește pe Fiul⁵⁷. «Căci Acela, zice, pe Mine Mă va slăvi» (Ioan, 16, 14), «Cîte Le-am auzit de la Tatăl, acelea le și grăiesc în lume» (Ioan, 8, 26). Iar Duhul le ia din Fiul. «Căci din al Meu va lua și va vesti vouă» (Ioan, 16, 14)^{57a}. Și Fiul a venit în numele Tatălui. «Iar Duhul Sfînt – zice Fiul – e Cel pe Care-L va trimite Tatăl întru numele Meu» (Ioan, 14, 26).

XXI

Iar Duhul avînd aceeași fire și aceeași poziție față de Fiul, pe care o are Fiul față de Tatăl, cum oare cel ce-L numește pe Acesta creatură nu va cugeta în mod necesar aceleași și despre Fiul?⁵⁸ Căci dacă Duhul Fiului este creatură, e firesc ca ei să spună că și Cuvîntul Tatălui este creatură. Aceasta nălucindu-și-le arienii au căzut în iudaismul lui Caiafa. Iar dacă cei ce spun aceasta despre Duhul, nu-și însușesc cele ale lui Arie, să oco-

activă, mărturia unui ipostas, și numai Persoana e capabilă de lucrare. În forma aceasta lucrătoare, ipostatică, se manifestă atenția Tatălui și mărturia dragostei Lui și față de noi, dar nu ca spre unii ce am fi în afara Fiului, ci adunați în Fiul. Duhul presupune totdeauna pe doi. Dacă Fiul e conștiința ipostasiată a Tatălui de Sine, dacă Tatăl e cu Fiul într-un dialog interior, sau într-o convorbire a Sa cu Chipul Său, în Duhul se depășește această convorbire între doi, fără a se desființa, ci se desăvîrșește ca iubire prin care Unul cere și Altuia să fie martor al iubirii Sale față de Celălalt și să Se bucure de iubirea Sa față de Acela.

55. Expresia «strălucirea» Duhului din Fiul a folosit-o în sec. XII patriarhul Grigorie Cipriotul. Duhul strălucește din Fiul, dar nu purcede din El, pentru că nu trece dincolo de Fiul în provenirea Sa din Tatăl. Ci El Își primește existența din Tatăl ca iradiere a iubirii Tatălui spre Fiul. Cînd apar fapăturile și Fiul Se face om, această odihnă și strălucire devine proprie și umanității Lui și celor ce se unesc cu El.

56. Repetăm: Fiul Îl trimite pe Duhul ca Fiu, nu ca Tată, adică imprimînd în ei simțirea de fii, ca Cel ce Îl are ca Fiu de la Tatăl, ca Cel ce îi adună pe oameni în Sine ca împreună fii, nemergînd prin Duhul dincolo de Sine, cum Tatăl nu Se îndreaptă, purcezînd pe Duhul, dincolo de Fiul.

57. Duhul slăvește pe Fiul făcut om, arătîndu-ne că Hristos e Fiul Tatălui, făcut Fratele nostru. Hristos L-a preamărit pe Tatăl, arătînd-o aceasta prin îndumnezeirea Sa ca om, deci în ridicarea omului în general la această înălțime. Oamenii Îl preamăresc pe Hristos, recunoscînd în El ca om pe Cel ce i-a mîntuit pe ei. Dar aceasta o fac ei prin Duhul.

57 a. Duhul ia ale Fiului ca să le dea celor pe care vrea Tatăl să-i facă fii. Deci Duhul ia de la Fiul ca de la Fiul, nu ca de la Tatăl, dar ia de la Fiul din voința Tatălui. De aceea nu se trimite Duhul fapăturilor direct de către Tatăl, ci prin Fiul.

58. Are aceeași treaptă (θέσις) în raport cu Fiul, ca Fiul în raport cu Tatăl, în sensul că e de aceeași ființă necreată. Cum e Fiul egal în ființă cu Tatăl, așa e și Duhul egal și unit în ființă cu Fiul, din care Îl avem noi. Apoi Duhul vine și El din Tatăl ca și Fiul.

lească și cuvintele lui și să-și îndrepte **necredința** privitoare la Duhul. Căci precum Fiul, Cel ce este în Tatăl și în **Care e și Tatăl**, nu e creatură, ci e propriu ființei Tatălui (căci aceasta **pretindeți** că o spuneți și voi), așa și pe Duhul cel aflător în Fiul, întru **Care e și Fiul**⁵⁹, nu e îngăduit a-L socoti între creaturi, nici a-L diviza de Cuvîntul și a face Treimea nedesăvîrșită⁶⁰.

Dar ajunge să respingem credința greșită a tropicilor, răsărită din neștiința lor prin explicarea spuselor proorocilor și ale apostolilor, pe care răstălmăcindu-le aceia s-au amăgit pe ei înșiși. Să privim deci în ele înseși cele spuse în dumnezeieștile Scripturi despre Duhul Sfînt și să vedem din ele ca niște oameni așezați, dacă Duhul are ceva propriu creaturilor, sau e propriu lui Dumnezeu, ca fie să spunem că e creatură, fie altceva decît creaturile, fie că e propriu dumnezeirii Treimii și Unul din Ea. Poate că se vor rușina prin aceasta, aflînd cît de străine sînt spusele hulitoare născocite de ei în cuvintele dumnezeiești.

XXII

Creaturile s-au făcut din cele ce nu sînt, avînd un început al facerii. Căci «la început a făcut Dumnezeu cerul și pămîntul» și toate cele din ele (Fac., 1, 1). Iar Duhul Sfînt se spune că e din Dumnezeu. «Căci nimeni, zice, nu cunoaște cele ale omului decît duhul omului care este în el. Așa și ale lui Dumnezeu, nimeni nu le cunoaște, decît Duhul lui Dumnezeu. Iar noi n-am luat duhul lumii, ci Duhul cel din Dumnezeu» (I Cor., 2, 11-12). Deci ce înrudire rezultă din cele spuse înainte între Duhul și creaturi?

59. Există chiar la oameni o «interioritate reciprocă» (cum zice Madinier), sau o perihoreză, nu numai între mine și tine, ci și între mine și tine pe de o parte și altul pe de alta, sau între noi doi și el. Dar așa cum al treilea e nu numai cel aflat în altă relație cu mine și cu tine decît cea directă între mine și tine, ci și cel permanent prezent spiritual între noi doi, această poziție în mod exclusiv o are Duhul între Tatăl și Fiul. Căci așa cum în Dumnezeu, Tatăl e numai Tată și Fiul numai Fiu, așa Duhul e numai în acest rol nu și în acela al vreunuia. El e în acest rol potența multiplului dintre oameni. La persoanele umane interioritatea reciprocă se repetă multiplu și rolurile se schimbă, pe cînd la Persoanele divine e mereu aceeași și de supremă deplinătate. Aceasta are ca temei o unicitate deosebit de accentuată a fiecăreia, cum nu e la oameni, căci unicitatea lor se întemeiază mai mult pe unicitatea cu totul accentuată a Persoanelor divine. Tatăl e numai Tată, Fiul numai Fiu, Duhul Sfînt numai Duh Sfînt. De aceea fără unicitatea Persoanelor divine greu s-ar explica unicitatea persoanelor umane. Deosebirea între felul cum e interior Duhul Fiului, față de felul cum e interior Tatăl Fiului, prin Duhul, e că Tatăl o înfăptuiește aducînd Fiului mărturia Duhului, ca o manifestare accentuată a iubirii paterne, în Fiul intensificîndu-se, chiar prin această prezență a Duhului în Sine ca martor al iubirii paterne, simțirea Sa filială. De aceea numai iradiînd în oameni Duhul din Fiul se produce simțirea lor filială accentuată față de Tatăl. Pe cît de mare e unicitatea Persoanelor divine, pe atît de mare e unitatea între Ele. Acestea două se țin în cumpănă. Și prin ele se menține unicitatea și comuniunea între persoanele umane în Dumnezeu.

60. O Treime de Persoane neegale în ființă (în ființa necreată) e o Treime nedesăvîrșită unită, deci o Treime nedesăvîrșită. Numai unitatea de ființă face Treimea desăvîrșită, în primul rînd în iubire. Căci o Treime nedesăvîrșită nu are nici o iubire desăvîrșită.

Creaturile nu erau. Iar Dumnezeu este Cel ce este, din Care este și Duhul. Iar Cel ce este din Dumnezeu nu e din ceea ce nu este, nici creatură, ca să nu se socotească și cel din care este Duhul, că e creatură. Căci cine ar putea suporta pe astfel de nebuni, care spun și ei în inima lor că nu este Dumnezeu (Ps. 13, 4)? Și dacă, precum nimeni nu cunoaște cele ale omului decât duhul cel din el, și nici cele ale lui Dumnezeu, decât Duhul cel din El, cum n-ar fi contrar credinței a numi creatură pe Cel aflător în Dumnezeu, Care cercetează și adâncurile lui Dumnezeu? Unul ca acesta va fi silit ca urmare să spună că duhul omului e din afara omului, iar Cuvîntul aflător în Tatăl este creatură⁶¹.

Și iarăși Duhul este și Se numește Duh al sfințeniei și al înnoirii. Căci scrie Pavel: «Celui rînduit Fiu al lui Dumnezeu în putere după Duhul sfințeniei prin învierea din morți a lui Iisus Hristos, Domnul nostru» (Rom., 1, 4)⁶². Și iarăși zice: «Dar v-a sfințit, dar v-a îndreptățit în numele lui Hristos și în Duhul Dumnezeului nostru» (I Cor., 6, 11). E ceea ce zice, scriind și către Tit: «Căci s-a arătat bunătatea și iubirea de oameni a Mîntuitorului nostru Dumnezeu, nu din faptele pe care le-am săvîrșit noi întru dreptate, ci prin mila Lui care ne-a mîntuit pe noi prin baia nașterii din nou și a înnoirii Duhului Sfînt, pe care L-a vărsat peste noi cu îmbelșugare prin Iisus Hristos Mîntuitorul nostru, ca îndreptății prin harul Lui să ne facem moștenitori prin nădejde ai vieții veșnice» (Tit, 3, 4). Iar creaturile sînt sfințite și înnoite⁶³. «Trimite-vei Duhul Tău și se vor zidi și vei înnoi fața pămîntului» (Ps. 103, 30). Căci zice Pavel iarăși: «Căci e cu neputință ca cei odată luminați, care au gustat din darul ceresc și s-au făcut părtași ai Duhului Sfînt...» (Evr., 6, 4).

61. Dacă Duhul cunoscător al adîncurilor lui Dumnezeu e în afară de Dumnezeu, atunci creatura rămîne definitiv afară de Dumnezeu. De fapt această idee implică în ea panteismul, sau confuzia între Creator și creatură. Că lumea nu are calități divine, o arată limitările ei și incapacitatea ei de a răspunde tuturor trebuințelor noastre. În Duhul primim plenitudinea divină, dar simțim că aceasta nu ne vine din lume.

62. Duhul Sfînt își arată puterea mai ales în învierea lui Hristos și în viața veșnică a trupului înviat. Căci dacă înaintarea fatală spre moarte este semnul celei mai extreme robii, învierea și viața fără de moarte este semnul libertății depline a purtătorului de trup. Iar de această libertate nu se poate împărtăși umanul creat decât în Dumnezeu și nu o poate avea omul decât prin Duhul dat de Dumnezeu. Dar libertatea deplină și adevărată e una cu sfințenia. Dacă patimile sînt semnul robiei egoiste, numai în sfințenie e dată libertatea de robia egoismului atît de supus forțelor impersonale. Sfințenia este nu o stare de izolare, ci de iubire sau de comuniune. Iar comuniunea desăvîrșită e în Treimea Persoanelor supreme și omul nu o poate avea decât în legătură cu Ea prin Duhul, căci Ea e desăvîrșirea comuniunii.

63. Creaturile nu au puterea de a se sfinți și înnoi prin ele pentru o viață liberă de patimi, ci aceasta le vine numai de la Dumnezeu în Duhul, Care aduce comuniunea desăvîrșită a Treimii în oameni. În sfințenie creaturile trăiesc o transcendere a insuficiențelor cărora sînt supuse din partea lumii și a ființei lor limitate. Ea se trăiește în mod intensiv în Duhul ca mărturia dragostei Tatălui suprem și a Fiului suprem. Numai Duhul ca mărturie prin putere a iubirii Sfîntei Treimi față de noi ne scoate de sub robia păcatelor egoismului și a unor legi ce sînt socotite legi ale firii, dar care ne duc prin corupere la moarte. Numai Treimea ca structură a iubirii supreme și desăvîrșite ne poate elibera de legile egoismului și deci sfinți.

XXIII

Deci Cel care nu se sfințește de către altul, nici nu se face părtaș de sfințenie, ci e cel care se dă el însuși spre împărtășire și în care se sfințesc toate făpturile, cum ar fi una din toate, aparținând celor ce se împărtășesc de El?⁶⁴ Cei ce o spun aceasta ar trebui să spună că și Fiul, prin Care toate s-au făcut, este unul din toate^{64a}.

Duhul mai este numit Cel de-viață-făcător. «Căci Cel ce L-a sculat zice, pe Iisus Hristos din morți va face vii și trupurile voastre muritoare prin Duhul Lui, Care locuiește întru voi» (Rom. 8, 11)⁶⁵. Pentru că Domnul este însăși viața și «Începătorul vieții», cum a spus Petru (Fapte 3, 15)⁶⁶. E ceea ce a spus și Domnul însuși: «Apa pe care Eu voi da se va face în el izvor dătător de apă spre viața veșnică. Dar aceasta a spus-o despre Duhul, pe Care aveau să-L primească cei ce vor crede în El» (Ioan, 7, 39)⁶⁷. Iar făpturile, precum s-a zis, sînt făcute vii prin El. Însă Cel ce nu se împărtășește de viață, ci se dă spre împărtășire și face vii făpturile, ce rudenie are cu cele create? Sau cum ar fi peste tot dintre creaturile care sînt făcute vii în El de către Cuvîntul?⁶⁸

Duhul se mai numește ungere și este pecete⁶⁹. Căci Ioan scrie: «Și ungerea pe care voi ați luat-o de la El rămîne în voi. Și nu aveți nevoie ca

64. Precum Cuvîntul prin care toate s-au făcut nu e unul din toate, așa nici Duhul de care se împărtășesc toate, nu e unul din cele ce se împărtășesc. Prin Cuvîntul toate se fac, iar de Duhul toate se împărtășesc. Dar Cuvîntul și Duhul nu lucrează separat nici în facerea, nici în sfințirea de după aceea a făpturilor. Atît facerea cît și sfințirea lor e un act de dragoste al Treimii, nu o emanație a unei esențe, sau un act al unui dumnezeu singuratic, lipsit de iubirea interioară. Totul se face prin bunăvoința Tatălui, prin Fiul în Duhul care este în El. Dacă toate ar fi dintr-o esență impersonală, ea n-ar fi o comuniune iubitoare care poate sfinți, ci ar fi supusă legii emanației din care ies și se pierd alte și alte individuațiuni.

64 a. Dacă Fiul sau Duhul ar fi unul din toate, atunci n-ar fi o deosebire de esență între Dumnezeu și lume, n-ar mai fi un Dumnezeu atotputernic și de la Sine. Și existența ar rămîne în general inexplicabilă și roaba unor legi ele însele inexplicabile în existența lor. Căci cine a făcut aceste legi? Totul ar rămîne în întuneric și într-o fatalitate inexplicabilă. Aceasta nu acordă omului nici o valoare și nici o putere. Numai în libertate se manifestă puterea creatoare originală a fiecărei persoane.

65. Duhul face viu trupul pe care îl scoate de sub legile ce duc spre moarte, prin iubirea care eliberează puterile spiritului cu care este unit.

66. Duhul e «Domnul de-viață-făcătorul». Domn cu adevărat nu e decît cel liber prin Sine de cea mai totală robie, care e necesitatea de a muri. Domnul adevărat este Acesta, Care are în Sine viața ce o dă și celor ce se alipesc de El.

67. Duhul e Dumnezeu Cel ce Își arată viața mereu proaspătă și înviorătoare asemenea unei ape sălătoare.

68. Duhul nu are nimic superior de care să Se împărtășească, ci de El Se împărtășesc toate, ca să Se facă asemenea Fiului îndreptat spre Tatăl. Treimea e de la Sine și toate sînt de la Ea, nu primind ființa Ei, ci existența și lucrarea desăvîrșitoare.

69. Duhul este numit «ungere», pentru că El e curgerea lui Dumnezeu în noi, care înmoaie egoismul nostru rigid și ne pune în comunicare unii cu alții. El se numește pecete, pentru că în El se termină facerea creaturilor de către Dumnezeu cel în Treime prin desăvîrșirea lor. Și în Duhul se așază și sînt aduse toate la capăt, la odihna lor în Dumnezeu. În Duhul au siguranța existenței și desăvîrșirea sau sfințirea ei. Treimea e desăvîrșirea lui Dumnezeu și din Ea vine desăvîrșirea făpturilor. Dar Treimea Se arată deplin în Duhul, în Cel de al treilea, Care purcezînd din Tatăl Se odihnește în Fiul. De la Tatăl por-

să vă învețe cineva pe voi. Căci ungerea Lui (Duhul Lui), vă învață pe voi despre toate» (I Ioan, 2, 27). Iar la Isaia s-a scris: «Duhul Domnului peste Mine, pentru care M-a uns pe Mine» (Isaia, 61, 1). Și Pavel zice: «În care crezînd, ați fost pecetluiți spre ziua răscumpărării» (Efes., 1, 13). Iar făpturile se pecetluiesc și se ung și se învață în El. Dar dacă Duhul e ungere și pecete în care Cuvîntul unge și pecetluiește toate, ce asemănare este între ungere și pecete și cele ce se ung și se pecetluiesc? Deci și de aci se vede că ea nu e una dintre toate⁷⁰. Căci pecetea nu e dintre cele pecetluite, nici ungerea dintre cele unse. Ci aceasta este propriu Cuvîntului care unge și pecetluiește^{70a}. Pentru că ungerea are în sine buna mireasmă a Celui ce unge. De aceea, despre cei ce se împărtășesc de El se spune: «Sîntem buna mireasmă a lui Hristos» (II Cor., 2, 15). Iar pecetea are forma lui Hristos care pecetluiește, și de aceasta se împărtășesc cei ce se pecetluiesc, luînd forma ei⁷¹. Căci zice Apostolul: «Copilașii mei, pe care iarăși vă nasc, pînă ce Hristos va lua chip în voi» (Gal., 4, 19)⁷². Pecetluiți astfel, ne facem ca urmare, și părtași ai dumnezeieștii firi, cum a spus Petru (II Petru, 1, 4). Așa participă toată creatura la Cuvîntul în Duhul.

XXIV

~ Și prin Duhul se spune că ne facem părtași de Dumnezeu. Căci zice: «Au nu știți că sînteți biserica lui Dumnezeu și Duhul lui Dumnezeu locuiește în voi? Iar de strică cineva biserica lui Dumnezeu strică-l-va pe el Dumnezeu. Căci biserica lui Dumnezeu este sfîntă. Și aceasta sînteți voi» (I Cor., 3, 16-17). Dar dacă Duhul Sfînt ar fi creatură, nu ar avea

nește orice lucrare cu privire la creaturi, prin Fiul se face și în Duhul primim pecetea existenței. Dragostea pornește de la Tatăl ca Duhul, se îndreaptă spre Fiul și prin El spre toate făpturile, care de aceea se desăvîrșesc în Duhul. Căci desăvîrșirea dragostei între doi se adevărește în odihna lor în Duhul comuniunii, sau în odihna celor doi prin Duhul în toate.

70. Fiul e cel ce unge și pecetluiește, iar Duhul e ungerea și pecetea ca Persoană. În aceasta se arată unitatea Lor nedespărțită. Căci Fiul nu unge și nu pecetluiește cu o ungere și cu o pecete exterioară Lui. În aceasta se arată interioritatea Lor reciprocă. Dacă Fiul ar unge și ar pecetlui făpturile cu o ungere și o pecete exterioară, ele ar rămîne străine de Dumnezeu. Deci Duhul nu e nici numai un obiect sau o materie cu care unge și pecetluiește Fiul, ci este și El tot așa de activ ca și Cuvîntul în această ungere și pecetluire. Duhul întipărește pe Fiul lucrător în făpturi, întrucît El însuși, în care Fiul le pecetluiește în Sine, e activ. Propriu-zis Fiul fixează creaturile în Sine, întrucît le fixează în Duhul Său, sau întrucît face să Se odihnească în ele Duhul Său, Care Se odihnește în Fiul însuși: Fiul vine în ele cu Cel ce Se odihnește în El.

70 a. Cuvîntul unge cu dragostea Sa de Fiu, dar în această dragoste de Fiu e plin de dragostea Duhului față de Tatăl.

71. Hristos ne pecetluiește cu chipul Lui propriu. Dar acest chip e întreținut în El de Duhul Tatălui. Precum Fiul e chipul Tatălui, așa Duhul e forma Fiului. Dar forma Fiului e cea de Fiu, nu de Tată; e cea care primește pe Duhul de la Tatăl ca asigurare a calității Sale de Fiu, ca să ne dea și nouă pecetea de fii ai Tatălui.

72. Persoana lui Pavel luase forma lui Hristos. De aceea întipărindu-se pe sine în cei cărora se comunica, întipărea și în ei forma lui Hristos, făcîndu-i făpturi noi. Dar aceasta se săvîrșea cu multă stăruință prin îndelungata comunicare a Duhului Fiului.

vreunul din noi în El participare (μετουσία) la Dumnezeu⁷³. Dacă ne-am uni cu Dumnezeu prin creatură, am rămâne străini de firea Lui, ca unii ce n-am participa prin nimic la firea lui Dumnezeu. Dar acum, deoarece ni se spune că sîntem părtași de Hristos și părtași de Dumnezeu, se arată că ungerea și pecetea din noi nu ține de firea celor create, ci de a Fiului, care ne unește prin Duhul aflător în El cu Tatăl⁷⁴. Aceasta a scris-o Ioan, învățîndu-ne, precum s-a zis în cele dinainte: «Întru aceasta cunoaștem că rămînem în Dumnezeu și El în noi, că ne-a dat nouă din Duhul Său» (I Ioan, 4, 13). Iar dacă prin împărtășire de Duhul ne facem părtași ai dumnezeieștii firi, ar fi nebun cel ce ar zice că Duhul e de fire creată și nu de firea lui Dumnezeu. Căci prin El se și îndumnezeiesc cei în care Se află. Iar de se îndumnezeiesc, e neîndoielnic că firea Lui este a lui Dumnezeu⁷⁵.

Încă și mai vădit se cîntă, spre desființarea acestei erezii, în Ps. 103, precum am spus înainte: «Lua-vei Duhul Tău de la ele și Toate vor pieri și în țărînă se vor întoarce. Trimite-vei Duhul Tău și se vor zidi și vei înnoi fața pămîntului» (Ps. 103, 29–30). Iar Pavel scrie lui Tit: «Prin baia nașterii din nou și a înnoirii Duhului, pe Care L-a vărsat cu îmbelșugare peste noi prin Iisus Hristos» (Tit, 3, 5). Iar dacă Tatăl creează și înnoiește toate prin Cuvîntul în Duhul, ce asemănare sau înrudire este între Cel ce creează și creaturi? Sau cum ar fi, Cel în care se creează, creatură? Acestei grăiri necredincioase îi urmează și hula împotriva Fiului. Astfel cei ce spun că Duhul este creatură, vor spune că și Cuvîntul, prin Care se creează toate, este creatură. Căci Duhul se zice chip al Fiului⁷⁶. «Căci pe

73. Numai în Duhul ne putem împărtăși de Dumnezeu sau sîntem ridicați în transcendența Treimii din egoismul ce ne închide în noi. Duhul e Cel prin care Fiul ne adună în El, ne face fii desăvîrșiți ai Tatălui, împreună cu Sine. Duhul ne adună în Fiul, făcîndu-ne și pe noi fii, fiind Duh al Fiului. În Duhul are loc taina depășirii despărțirii între creatură și Creator. Aceasta pentru că chiar în calitatea noastră de creaturi, avem ca temelie pe Dumnezeu. Prin Duhul se trezește în noi din nou calitatea de fii și sporește. Nu mai sîntem numai creaturi, sau slăbiți prin păcat în calitatea de fii.

74. Duhul e «în El», zice sfîntul Atanasie, nu «din El». Numai pentru că e «în El», fiind noi ridicați în Duhul sîntem ridicați la starea de fii ai Tatălui. Altfel am rămîne neînțiați de Dumnezeu și neînfrățiți cu Fiul și între noi. Teologia occidentală a abstractizat pe Dumnezeu cu care ne punem în legătură prin Fiul. Nu devenim, după ea, prin Duhul fii ai Tatălui, pentru că nu sîntem primiți în Fiul și înfrățiți cu El, deci fii ai Tatălui. Rămînem undeva în afara relației dintre Tatăl și Fiul.

75. Nu ne-am îndumnezei dacă Duhul de care ne împărtășim n-ar fi de ființă dumnezeiască, ci de fire creată. Totuși participarea la firea dumnezeiască, care nu e una cu nașterea noastră din Tatăl, și care e proprie Fiului, sau cu purcederea din El, care e proprie Duhului, e o mare taină. E o participare care nu anulează aducerea noastră la existență din nimic, fiind creaturi. Sîntem creaturi, dar ne împărtășim de puterea dumnezeiască prin faptul că sîntem creați de Dumnezeu, susținuți de El și îndumnezeiți. Dacă ni s-ar anula calitatea de creaturi, Dumnezeu n-ar mai fi Domn al nostru, deosebit de noi. Trebuie să rămînem creaturi ca El să fie Domn și liber prin Sine și noi să ne putem împărtăși de libertatea și de iubirea Lui.

76. Aceasta nu înseamnă că și Duhul e Fiu al Tatălui, cum e Fiul chip al Tatălui, ca născut din Tatăl. Duhul reflectă pe Fiul ca Fiu. Fiul reflectînd pe Tatăl este totuși Fiu și nu

cei pe care mai înainte i-a știut, mai înainte i-a și rînduit să fie asemenea chipului Fiului Său» (Rom., 8, 29). Deci dacă și după ei Fiul e mărturisit ca nefiind creatură, nu va fi creatură nici chipul Lui. Căci precum este chipul, așa trebuie să fie și Cel al cărui chip este. De aceea în mod cuvenit se mărturisește și Cuvîntul ca nefiind creatură, odată ce e chipul Tatălui⁷⁷. Dar cei ce numără pe Duhul între creaturi, Îl vor număra și pe Fiul între acestea, hulind odată cu aceasta și pe Tatăl pentru hula îndreptată spre chipul Lui.

XXV

Deci Duhul este altceva decît creaturile. S-a dovedit că e mai degrabă propriu Fiului și că nu e străin de Dumnezeu. Chiar și acea sfătoasă întrebare a lor: «Dacă Duhul este din Dumnezeu, pentru ce nu Se numește și El Fiu?», s-a dovedit încă prin cele dinainte, cutezătoare și îndrăzneată, dar se dovedește nu mai puțin și acum. Căci deși nu s-a numit în Scripturi Fiu, ci Duh al lui Dumnezeu, s-a spus că e în Dumnezeu însuși și din Dumnezeu însuși precum a spus Apostolul (I Cor., 2, 12). Iar dacă Fiul, fiindcă e din Tatăl, este propriu ființei Lui, în mod necesar și Duhul, odată ce se spune că e din Dumnezeu, este propriu după ființă al Fiului. Și fără îndoială, pentru că Domnul este Fiu, Duhul însuși a fost numit Duhul înfierii⁷⁸. Și iarăși Fiul fiind Înțelepciunea și Adevărul, s-a scris de Duhul că e Duhul Înțelepciunii (Isaia, 11, 2) și al Adevărului (Ioan, 15, 26)⁷⁹. Și iarăși Fiul este Puterea lui Dumnezeu (I Cor., 3, 24) și Domnul slavei (I Cor., 2, 8), iar Duhul Se numește Duhul Puterii și Duhul slavei.

Tată, deci și Duhul reflectînd pe Fiul, nu e Fiu, pentru că nu reflectă pe Fiul ca devenit pentru El Tată. Ci face pe Fiul arătat în calitatea Lui de Fiu exclusiv, care nu naște.

77. Omul e însă numai «după chipul», adică asemenea Fiului, Care e chipul Tatălui. Însă Duhul e Cel ce ne face după chipul (asemenea Fiului), întrucît El poartă în Sine chipul (pe Fiul).

78. Duhul nu e Fiu al Fiului, cum e Fiul chip al Tatălui, pentru că nu Se naște din Fiul, cum Se naște Fiul din Tatăl. Dar e Duhul înfierii, pentru că nenăscîndu-Se din Fiul, dar fiind în Fiul și lăsîndu-L pe Acesta Fiu și nefăcîndu-L Tată al Său, ne face și pe noi fii, ca Cel ce Se întipărește în noi ca chipul Fiului. El e chip al Fiului în alt sens, anume ca Cel ce Îl reflectă pe Fiul ca Fiu, din strînsa unire cu El. El ne face de aceea pe noi asemenea Fiului, lăsîndu-L pe Fiul Fiu și reflectîndu-L ca atare, fără să Se nască și fără să purceadă din Fiul. El este chipul Fiului, dar nu are această calitate întrucît ar avea originea în Fiul, ci întrucît Tatăl, purcezîndu-L ca Tată al Fiului, Îl unește cu Fiul, sau Îl face să Se odihnească în Fiul și să reflecte pe Fiul, sau să confirme pe Fiul în calitatea Lui de Fiu, iubind această calitate a Lui. În mod deosebit Duhul e ipostasul-suflu, însă un suflu în care se reflectă trăsăturile Fiului, care accentuează aceste trăsături, rămînînd totuși deosebit ca ipostas de Fiul.

79. Tatăl Se revelează Sieși născînd pe Fiul. Dar ca Tată Îl face și pe Fiul să Se reveleze Sieși prin faptul că revarsă lumina Sa peste Fiul. Tatăl Își arată calitatea de Tată născînd pe Fiul ca chip al Său. Dar Îl face și pe Fiul să-Și arate calitatea de Fiu. Dar mărturisește această calitate Tatălui și prin Duhul. În acest sens Duhul e chipul Tatălui, sau modul de arătare accentuată către Tatăl a Fiului ca Înțelepciune și Strălucire a Tatălui. În conștiința de sine, chiar omul face ca și conștiința să-i vorbească, nu numai el să vorbească conștiinței. Dar își hrănește dialogul cu ea și prin alții.

Astfel grăiește Scriptura despre fiecare. **Așa Pavel scrie către Corinteni:** «De L-ar fi cunoscut, nu L-ar fi răstignit pe Domnul slavei» (ibid.). Iar în alt loc, despre Duhul: «Căci n-ați luat iarăși duh de robie, spre frică, ci ați luat Duhul înfierii⁸⁰» (Rom. 8, 15). Și iarăși: «A trimis Dumnezeu pe Duhul Fiului Său în inimile voastre, care strigă: **Ava Părinte**» (Gal., 4, 6). Iar Petru a scris: «De veți fi osîndiți pentru numele lui Hristos, fericiți veți fi. Căci Duhul slavei și al puterii odihnește peste voi» (I Petru, 4, 18)⁸¹. Iar Domnul a spus că Duhul este Duhul adevărului și Mîngîietorul (Ioan, 14, 16). Din aceasta se arată că Treimea este desăvîrșită în El⁸². Și în El Cuvîntul slăvește creatura și, îndumnezeind-o și înfiind-o o aduce Tatălui⁸³. Iar Cel ce unește creațiunea cu Cuvîntul nu este dintre creaturi⁸⁴. Și Cel ce înfiază creațiunea nu e străin de Fiul. Căci în acest caz ar trebui să se caute alt duh ca și acesta să se unească prin acela cu Cuvîntul⁸⁵. Dar aceasta e absurd. Deci nu e Duhul dintre cele create, ci e propriu dumnezeirii Tatălui. Întru El Cuvîntul îndumnezeiește cele create. Dar Cel întru care se îndumnezeiește creația nu e în afară de dumnezeirea Tatălui^{86a}.

80. Ca Duh de Fiu, Duhul ne dă curaj de fii în fața Tatălui. Nu ne mai temem de moarte, sau de cei ce ne pot omorî.

81. Duhul puterii și al slavei de Fiu odihnește și peste noi, ca peste Fiul, fiind împreună fii. Tatăl ne slăvește prin Duhul ca pe Fiul Său și ne dă putere din puterea Fiului.

82. Nu în sensul că în Duhul desăvîrșește Treimea, ci în sensul că, numai fiind pe lîngă Tatăl și Fiul și Duhul, Treimea e desăvîrșită. Desăvîrșirea stă în Trei, nu în doi. Viața plenară stă în Trei. Relația cu al doilea cere pe al Treilea. Al Treilea întărește și dragostea între Cei doi. Eu nu sînt gol în relația cu tine, ci mă bucur cu un altul de tine. Și tu la fel. În tine văd pe al treilea care te îndeamnă la iubire. Al doilea îl aduce cu sine pe al treilea.

83. Prin Duhul din El Fiul aduce creațiunea la unirea cu El și deci o pune în legătură cu Tatăl. Căci prin Duhul, Își imprimă chipul filial în ea, îndumnezeind-o și înfiind-o pe seama Tatălui.

84. Cel ce imprimă chipul și prezența Fiului dumnezeiesc în creatură, nu poate fi El însuși creatură. Numai Duhul de o ființă cu Fiul ne poate ridica la stare de înfiere, pentru că este Duhul Fiului. Iar înfierea pentru Tatăl este suprema înălțare a omului, care sîmtește în ea la infinit. Dar Duhul nu imprimă în noi chipul Fiului numai ca Fiu, ci și ca Cuvînt sau ca Rațiune și ca Adevăr. Căci în Dumnezeu însuși Duhul Tatălui ce Se odihnește peste Fiul nu ține în fața Tatălui în plină lumină pe Fiul numai ca Fiu, ci și ca Cuvînt, ca Rațiune revelată a Tatălui, ca Adevăr revelat și exprimat în Treime. În această calitate ne pune și nouă Duhul în lumină pe Fiul. Cunoaștem în Duhul pe Fiul ca Adevăr descoperit. Dar Duhul e și prin aceasta Mîngîietorul nostru, căci El vădește conștiinței noastre calitatea noastră de fii ai Tatălui, umplîndu-ne de nădejdea vieții veșnice. Prin Duhul știm de valoarea noastră, de sensul existenței noastre, știm că nu sîntem produsele trecătoare ale unei naturi inconstiente.

85. Un Duh creat ar trebui să se unească prin alt duh cu Cuvîntul și așa la infinit, fără a ajunge la adevărata unire cu Dumnezeu, ci rămînînd și aceste duhuri și noi înșine în creația în continuă facere și desfacere.

85 a. Îndumnezeirea ridică făptura de sub orice robie în libertatea desăvîrșită care nu poate exista decît în relația iubirii preacurate. De aceea îndumnezeirea nu poate însemna decît introducerea omului în relația comuniunii supreme a Treimii. În perihoreza Treimii e atrasă creațiunea umană, întărindu-se în ea perihoreza între persoanele umane. Astfel devin și oamenii interiori relațiilor treimice și unii altora, uniți în mișcarea iubitoare a unora în alții asemenea persoanelor dumnezeiești și în interiorul mișcării Acelora.

XXVI

Că Duhul este mai presus de creație și altul decât firea celor create și propriu dumnezeirii se poate vedea și din aceasta: Duhul Sfânt este neschimbat și inalterabil. Căci se zice: «Duhul Sfânt va scăpa de înțelepciunea vicleană și se va împotrivi gândurilor neînțelepte» (Înț. Sol., 1, 5). Și Petru zice: «În nestrăcătura Duhului blând și liniștit» (I Petru, 3, 1). Și iarăși în Înțelepciune se zice: «Duhul Tău nestrăcios este în toate» (Înț. Sol., 12, 1). Și dacă «nimeni nu cunoaște cele ale lui Dumnezeu decât Duhul lui Dumnezeu care este în El» (I Cor., 2, 11), iar «la Dumnezeu nu este, cum a spus Iacov, schimbare și umbră de mutare» (Iacov, 1, 17), Duhul Sfânt care e în Dumnezeu, va fi pe drept cuvânt neschimbabil, incoruptibil și inalterabil. Iar firea celor făcute și create este schimbătoare, ca una ce e în afara ființei lui Dumnezeu și a luat existența din cele ce nu sînt⁸⁶. «Căci tot omul e mincinos» (Ps. 115, 11). «Fiindcă toți au păcătuit și sînt lipsiți de slava lui Dumnezeu» (Rom., 3, 23)⁸⁷. Iar pe îngerii care nu și-au păstrat starea lor de la început, ci și-au părăsit locașul lor propriu i-a păstrat sub întuneric spre judecata zilei celei mari, în lanțuri eterne (Iuda, 6)^{87a}. Iar la Iov se zice: «În îngerii Lui nu se încrede, ci a cugetat împotriva îngerilor Lui cele rele» (Iov, 4, 18), iar stelele nu sînt curate înaintea Lui» (Iov, 25, 5). Dar și Pavel scrie: «Nu știți oare că vom judeca pe îngeri și cu atît mai mult pe cele din lume?» (I Cor., 6, 3). Dar am auzit că și diavolul care se afla în mijlocul heruvimilor și a fost făcut ca o pecete a asemănării, a căzut din cer ca un fulger (Iez., 28, 12).

86. Duhul este inalterabil, pentru că e viața nesfîrșită, izvoritoare din Sine. Faptul că e inalterabil nu înseamnă că nu e mereu viu. Tocmai pentru că e mereu viu, e inalterabil. Coruperea și moartea apar unde încetează viața. Duhul e însă «de viață Făcător». El menține în viață persoanele umane, nelăsîndu-le să înainteze prin corupere spre moarte, pentru că El însuși este ca Făcător de viață, ca inepuizabil în viață, inalterabil. Iar așa n-ar putea fi El dacă n-ar fi într-o comunicare fără sfîrșit a iubirii cu celelalte Persoane dumnezeiești. Sînt bătrîni tineri, pentru că au în ei Duhul; și tineri îmbătrîniți, pentru că n-au în ei Duhul. Dar Duhul Sfânt menține prin aceasta persoanele umane în unicitatea lor, sau le adîncește această unicitate, făcînd pe fiecare să sporească veșnic în cunoașterea, primirea vieții dumnezeiești în mod propriu, ca fii neuniformi, ca fii unici ai Tatălui, izvorul vieții, cum e Fiul unic, putînd comunica fiecare viața primită continuu în modul propriu celorlalte persoane. Fiul ne susține și ne întărește și ne desăvîrșește continuu din El însuși filiația față de Tatăl.

87. Chiar în faptul că omul e mincinos și păcătos, se arată că e stricăcios, sau se corupe. El vrea să-și ascundă această stare prin autoamăgire și minciună. Dar minciuna însăși îl schimbă, îl corupe mereu.

87 a. Chiar o parte din îngeri s-au alterat, ieșind din comuniunea cu Dumnezeu, izvorul vieții, ca locaș al libertății lor, ca stare de la început. Prin aceasta a ieșit din libertatea dragostei de Dumnezeu, căzînd în lanțurile robiei patimilor și în întunericul lipsei de sens al unei astfel de existențe, care nu înaintează în bogăție spirituală. Se înțelege prin puțința de schimbare a fapturilor, atît schimbarea morală, cît și alterarea ontologică. Cea dintîi produce pe cea de a doua.

Dar dacă creaturile au o astfel de fire și despre îngeri s-au scris astfel de lucruri, iar dacă Duhul este același și neschimbător, și aparține neschimbării Fiului, păstrându-și pururea neschimbarea Sa, ce asemănare are Cel neschimbat cu cele schimbătoare? ⁸⁸ E vădit că El nu e creatură, nici de ființa îngerilor, odată ce aceia sînt schimbători, iar El este chipul Cuvîntului și propriu Tatălui.

Și iarăși Duhul Domnului a umplut lumea. Căci așa zice David în psalmi: «Unde voi pleca de la Duhul Tău?» (Ps. 138, 7). Și iarăși s-a scris: «Duhul Tău nesticăcios este în toate» (Înț. Sol., 12, 1). Dar cele create sînt toate în locuri împărțite: «soarele și luna și stelele în tărie, norii în aer, pentru oameni stau granițele între neamuri (Fapte, 17, 26). Și îngerii se trimit spre slujiri. «Și au venit îngerii să stea înaintea Domnului», cum s-a scris la Iov (1, 6); și «a adormit Iacov, patriarhul, și iată o scară sprijinită pe pămînt, al cărei vîrf ajungea la cer, și îngerii lui Dumnezeu urcau și coborau pe ea» (Fac., 28, 12).

Iar dacă Duhul toate le umple și e de față în Cuvîntul în mijlocul tuturor⁸⁹, iar îngerii sînt în această privință mai mici și unde se trimit acolo pleacă, e neîndoielnic că Duhul nu e dintre cele create, nici nu e înger, cum ziceți voi, ci e mai presus de firea îngerilor.

XXVII

Și din acestea iarăși se vede că Duhul Sfînt, ca Cel care Se dă spre împărtășire, nu Se împărtășește El însuși de cineva mai înalt (nu voi obosi să o spun aceasta). «Căci este cu neputință, zice, pentru cei ce s-au luminat odată și au gustat darul și s-au făcut părtași Duhului Sfînt și au gustat Cuvîntul cel bun» (Evr., 6, 4). Iar îngerii și celelalte făpturi sînt părtașe ale Duhului. De aceea ele pot și cădea de la Cel de care s-au împărtășit. Iar Duhul e pururea același⁹⁰. Căci nu e din cele ce se împărtășesc de altul, ci toate se fac părtașe de El. Iar dacă Duhul este pururea același și împărtășibil, iar făpturile sînt cele ce se împărtășesc de El, Duhul Sfînt nu e nici înger, nici creatură în general, ci e propriu Cuvîntului, de la Care fiind dat, făpturile se împărtășesc de El. Altfel, ar trebui ca ei să spună că e creatură și Fiul, de Care ne împărtășim toți în Duhul.

Apoi Duhul Sfînt e Unul, iar creaturile multe. Căci îngerii sînt mii de mii și zeci de mii de zeci de mii; iar luminătorii sînt mulți; și multe sînt Scaunele, Domniile, Cerurile și Heruvimii și Serafimii și Arhanghelii. Și

88. Cele schimbătoare au putința de a rămîne și spori în viață prin legătura cu Dumnezeu, dar și de a se schimba și de a se altera ontologic, prin ieșirea din această legătură. Duhul nu are putința schimbării ontologice. Căci El e prin Sine de viață Făcător. El e neschimbat prin infinitatea vieții Lui dumnezeiești.

89. Duhul e în toate, fiind totodată în Cuvîntul. Nu e singur niciodată.

90. Căci El e prin Sine, deci infinit în ființa Sa.

simplicu grăind, creaturile nu sînt una, ci toate sînt multe și diferite. Iar dacă Duhul Sfînt e Unul, iar creaturile multe și îngerii mulți, ce asemănare este între Duhul și cele create? Este vădit că Duhul nu este dintre cele multe, deci nu e nici înger, ci e Unul,⁹¹ ba mai degrabă este propriu Cuvîntului care e Unul și propriu lui Dumnezeu care e Unul și de o ființă cu El. Deci acestea sînt singurele pe care le spunem despre Duhul Sfînt. Acestea îl arată prin ele însele ca neavînd nimic comun prin fire și ființă cu creaturile, nici propriu lor, ci ca fiind altul decît cele create. Căci acestea sînt străine ființei și dumnezeirii Fiului, iar El, aparținînd Sfintei Treimi, rușinează nesimțirea aceloră.

XXVIII

Să vedem însă pe lîngă acestea și predania cea de la început și învățătura și credința Bisericii universale, pe care a dat-o Domnul, au propovăduit-o apostolii și au păzit-o Părinții. Pe ea s-a întemeiat Biserica⁹² și cel ce cade din ea nu mai este și nu se mai numește creștin. Astfel, există o Treime Sfîntă și desăvîrșită, teologhisită în Tatăl și Fiul și Sfîntul Duh, neavînd nimic amestecat și nimic străin, din afară⁹³, și neconstînd din Creator și creat, ci fiind toată creatoare și făcătoare. Persoanele Ei sînt asemenea și nedespărțite prin fire și una este lucrarea (ἐνέργεια) Ei. Căci Tatăl face toate prin Fiul în Duhul Sfînt⁹⁴. Și așa se păstrează unitatea Sfintei Treimi⁹⁵. Și

91. Cine e Unul nu are graniță, dincolo de care ar fi cineva care să-L limiteze. Oricare dintre fapte e în număr multiplu, pentru că sînt limitate unele de altele.

92. În vremea sfîntului Atanasie se știa care e tradiția ce vine de la Domnul prin apostoli și părinții Bisericii. Ea era criteriul adevărului, pentru că venea de la Hristos. Era învățătura Lui păstrată în continuitate neîntreruptă. Pe ea se întemeiază pînă azi Biserica și aceasta înseamnă că se întemeiază pe Hristos Dumnezeu. Mai bine știa sfîntul Atanasie, născut la anul 295, care este adevărul moștenit de la Hristos decît întemeietorii sectelor recente.

93. E minunat lucru cum a știut Biserica de la început să facă să se cunoască și să se păstreze de către popor esența învățaturii lui Hristos, obișnuindu-l să-și facă la nenumărate ocazii semnul sfintei cruci, mărturisind prin aceasta credința în Sfînta Treime și în crucea mîntuitoare a lui Hristos.

94. Creația nu e pusă cu totul în afara Treimii. Ci ea e pusă de la început și rămîne în Duhul, fără să fie una cu El, deci cu Treimea. E ceva paradoxal în modul de existență al creației. Pe de o parte nu face parte din Treime, sau e «în afara» Ei, pe de alta nu e cu totul în afara Ei. Dar creația e în mod special în Duhul, căci El îi comunică ei viața din puterea lui Dumnezeu. Tatăl e originea ultimă a ei, Fiul e Cel prin care, iar Duhul Cel în care, primește ea existența și se menține în ea. De aceea suflarea de viață e legată în mod special de Duhul. Lucrarea Treimii e una, dar în Tatăl are originea, prin Fiul înfăptuirea, și în Duhul împlinirea. Însă în faza de înfăptuire prin Fiul nu e alta decît cea care pornește din Tatăl și se desăvîrșește în Duhul.

95. Unitatea Treimii nu se desface nici în relația ei cu creația. Lumea nu e creată și menținută de o Persoană dumnezeiască despărțită de celelalte două. La temelia creației stă Treimea, în existența ei continuată e lucrătoare Treimea; Treimea e imprimată creației. În ea se experiază caracterul ei originat (de Tatăl), raționalitatea ei constitutivă (prin Fiul) și viața ei (în Duhul). Nici persoana singură nu se poate realiza, nici natura fără persoană nu e un vîrf al existenței. Iar prin persoană natura e dusă și ea la o desăvîrșire, dar

așa se propovăduiește în Biserică un Dumnezeu «Cel peste toate și prin toate și în toate» (Efes., 4, 6)⁹⁶; «peste toate» ca Tată, ca origine și izvor; «prin toate», prin Cuvîntul, «în toate» în Duhul Sfînt. E Treime nu numai după nume și după vorbă închipuită, ci întru adevăr și subzistență⁹⁷. Căci precum Tatăl e Cel ce este, așa și Cuvîntul Lui e Cel ce este și Dumnezeu peste toate⁹⁸. Și Duhul Sfînt nu e nesubzistentă, ci există și subzistă cu adevărat^{98a}. Și Biserica universală nu-L cugetă mai mic decît pe Acela, ca să nu cadă în rîndul iudeilor celor asemenea lui Caiafa și să se facă asemenea lui Sabelie; nici nu-și închipuie mai mulți decît Acela, ca să nu se rostogolească în mulțimea de zei a elinilor⁹⁹. Și că aceasta este credința Bisericii, poți afla din aceea că Domnul, trimițînd pe apostoli, a pus-o pe ea Treimea, ca temelie Bisericii, zicînd: «Mergînd, învățați toate neamurile, botezîndu-le în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh» (Matei, 28, 19). Iar apostolii, mergînd, așa au învățat. Și aceasta este propovăduirea întregii Biserici de sub cer.

XXIX

Deci Biserica avînd această temelie a credinței, să ne spună iarăși aceia și să răspundă: e Treime, sau doime? Dacă e doime să se numere

în același timp persoana e cea care poate fi desăvîrșită la nesfîrșit, ducînd și natura cu sine spre o desăvîrșire. Dar persoana e în comuniune cu alte persoane. Aceasta arată că la originea lumii și la temelie ei și în aspirația ei stă o comuniune de Persoane.

96. Pe Tatăl Îl simte creațiunea, ca pe Cel peste ea, ca origine, care ca atare e dincolo de ea; pe Fiul ca pe Cel prezent în ea și imprimat în ea prin raționalitatea ei constitutivă și susținătoare; pe Duhul ca pe Cel în ea, ca Cel în care ea se mișcă spre desăvîrșire. Dar nu poate simți pe unul fără ceilalți doi. E ceea ce se spune în text în continuare. A fi în Duhul e una cu a fi Duhul în mod dinamic în ea. A fi prin Fiul e una cu a fi Fiul lucrător prin Duhul în ea. Ea tinde spre desăvîrșire prin Duhul în cadrul structurii ei susținută de Fiul.

97. ὁ παρχει = E Treime întrucît ființa cea una subzistă în mod real în cele trei Persoane.

98. Nu numai Tatăl e peste toate, sau Stăpîn peste toate, deci deasupra tuturor, transcendent tuturor, nu în așa fel că cele create nu pot fi despărțite de El; ci așa este și Fiul și Duhul. Dar Tatăl mai e «peste toate» și în sensul de origine a lucrării creatoare, susținătoare și desăvîrșitoare. Însă lucrarea aceasta nu e alta decît a Fiului, ci ea se arată eficient prin Fiul. Deci și Fiul este «peste toate», ca Cel prin care se săvîrșește orice lucrare pornită din Tatăl, nefiind produs al acestei lucrări.

98 a. Biserica cunoaște pe Duhul ca subzistent, deci ca ipostas, sau ca persoană, nu ca putere nesubzistentă, sau neipostatică.

99. Dacă ar fi Dumnezeu mai mult de trei Persoane, n-ar fi un singur Dumnezeu, ci mulți zei. Tatăl n-ar fi concentrat cu toată iubirea Lui spre un Fiu unic și nici n-ar fi unit cu El exclusiv în Duhul Sfînt. O iubire îndreptată spre mulți fii nu mai prezintă un Tată concentrat într-o iubire absolută spre un unic Fiu și nici unul din fiii cei mulți, sau din nepoți, n-ar avea iubirea absolută a unicului Fiu. Aceasta ar înseamna că fiecare din ei e la rîndul său tată al altui fiu. Iubirea indirectă a tatălui spre fiul fiului nu mai are caracterul absolut. Unitatea lui Dumnezeu se menține, odată cu unitatea vie și iubitoare, numai dacă Dumnezeu e un singur Tată al unui singur Fiu, iar bucuria Tatălui de Fiul și a Fiului de Tatăl e participată de o singură Persoană, căreia i-o împărtășește fiecare din Cei doi. Chiar în realitatea supremă socotită Dumnezeu totul s-ar relativiza și el n-ar mai putea fi socotit ca origine, susținere și dinamică supremă a existenței și iubirii, care are în Sine viața și iubirea.

Duhul de către voi între creaturi. Dar atunci voi nu mai credeți într-un singur Dumnezeu Cel «peste toate» și «prin toate» și «în toate». Căci nu mai aveți pe Cel «în toate», despărțind și înstrăinînd de dumnezeire pe Duhul. Și desăvîrșirea voastră, pe care o socotiți să o lucrați, nu se săvîrșește în dumnezeirea întreagă, cugetînd așa¹⁰⁰. Căci e amestecată în dumnezeire creatura și voi cugetați despre Dumnezeu ca arienii și elinii, amestecînd creația cu Dumnezeu care a creat-o prin Cuvîntul Său¹⁰¹. Dar cugetînd așa, ce nădejde mai aveți? Sau cine vă va ține pe voi în legătură cu Dumnezeu, neavînd Duhul lui Dumnezeu, ci duhul creat?¹⁰² Dar și mai mare e cutezanța și nepăsarea voastră, cînd coborîți pe Tatăl și Cuvîntul Lui la starea de făpturi și egalizați iarăși făptura cu Dumnezeu¹⁰³. Căci aceasta o faceți închipuindu-vă pe Duhul ca făptură și totuși făcîndu-L de o potrivă cu Treimea. La fel de mare e nebunia voastră cînd nedreptățiți atît de mult pe Dumnezeu, că nu numărați pe toți îngerii sau toate făpturile împreună cu Dumnezeu și cu Cuvîntul, ci numai pe una din acestea. Căci trebuia ca voi, odată ce socotiți pe Duhul înger sau făptură și-L

100. În cazul că Duhul nu e Dumnezeu, creatura nu mai este în Dumnezeu, nu se mai odihnește în Dumnezeu, nu mai înaintează în El. Se odihnește trecător și nedeplin satisfăcător într-o creatură. Odihna aceasta nu mai e odihna în sensul propriu al cuvîntului. Creațiunea ar rămîne închisă în ea însăși, într-o continuă mișcare între ființă și ne-ființă. Dar ea e creată și susținută prin Cuvîntul cel necreat și Creator, Cel mai presus de ea, ca să se odihnească înaintînd în Duhul cel de o ființă infinită cu El. Fiecare e mai presus de creatură. Între Dumnezeu și creație nu e o unitate de ființă. Dacă Duhul ar fi creatură, n-ar avea în El puterea care duce spre desăvîrșire și odihnă. Numai Duhul necreat insuflă creației dinamica desăvîrșirii și aspirația spre odihna în Dumnezeu. Creația fără Dumnezeu ar rămîne închisă într-o agitație care n-o duce nicăieri. Astfel, Tatăl este Cel din care pornește lucrarea creatoare, Fiul Cel prin care se înfăptuiește creația, iar Duhul este Cel care o conduce spre împlinire, spre desăvîrșire și spre odihnă în Dumnezeu. Înaintarea creației în desăvîrșirea în Dumnezeu e una cu înduhovnicirea ei, cu umplerea continuă a ei de Duhul. Duhul o duce la asemănarea nesfîrșită cu Fiul și la iubirea față de Tatăl; Duhul o conduce tot mai adînc în această relație de iubire cu Dumnezeu. Prin Duhul reintră creația în Dumnezeu și înaintează în El. Așa cum în Treime, Duhul fiind în Fiul, ca purces din Tatăl, îl arată pe Fiul unit cu Tatăl, tot așa, iradiînd din Fiul în creație, o face pe aceasta să înainteze la infinit în starea de înfiere și de alipire la Fiul și, prin aceasta, în iubirea față de Tatăl. «Desăvîrșirea» (τελείωσις), de care se vorbește aci, poate să fie și botezul. Acesta era socotit în Biserica primară ca actul prin care omul intră pe drumul desăvîrșirii.

101. Sfîntul Atanasie îi socotește și pe arieni ca panteiști, ca și pe elini (păgîni), nedeosebind pe Dumnezeu-Creatorul de creație, deși în «Introducere» la vol. II al scrierilor lui Atanasie am văzut că Spassky socotește pe arieni deosebind, asemenea lui Aristotel, pe Creator de creatură.

102. Sfîntul Atanasie reia ideea că Duhul e Cel ce, unește creatura cu Dumnezeu cel necreat ca unul ce-i dă adevăratul dinamism. Deci dacă El e creat se menține un hiatus între Dumnezeu și creațiune și noi rămînem în stricăciunea creațiunii. Starea duhovnicească, pe care o avem prin Duhul e cea care ne unește cu Dumnezeu. Prin ea se imprimă dumnezeiescul nemuritor în noi. Starea duhovnicească e forma pe care o ia prezența lui Dumnezeu în oameni. În ea e dinamica nesfîrșită în Dumnezeu, reînnoită în om și susținută de Duhul. De aceea, adevărata înduhovnicire e cea în care omul trăiește relația cu transcendentul, sau prezență vie a lui Dumnezeu cel transcendent în sine.

103. Cei ce socotesc pe Duhul făptură coboară pe Tatăl și pe Fiul cînd îl pun pe Duhul în rînd cu Ei și arată în aceasta un panteism patent.

numărați în Treime, să introduceți în Aceasta nu numai un înger, ci pe toți îngerii creați; și să nu mai fie o Treime, ci o dumnezeire înmulțită fără număr, ca și desăvârșirea voastră în Ea să fie împărțită aci și acolo și să fie nestabilă prin această deosebire. Acestea sînt concluziile din învățăturile voastre și ale arienilor care cugetați contrar dumnezeirii și vă închinați zidirii în locul lui Dumnezeu Creatorul.

XXX

Acestea sînt nebuniile la care ajungeți din a cugeta pe Dumnezeu doime. Iar de este Treime, precum și este, dar s-a dovedit că e și neîmpărțită și nu neasemenea în fire, e necesar ca și sfințenia și eternitatea Ei să fie una și firea neschimbată¹⁰⁴. Căci precum credința în Treime, predată nouă, este una, și ea ne leagă de Dumnezeu, cel ce sustrage ceva din Treime și se botează numai în numele Tatălui, sau numai în numele Fiului, sau în Tatăl și Fiul fără Duhul, nu ia nimic, ci rămîne gol și nedesăvîrșit atît el însuși cît și cel ce pare să dea¹⁰⁵. Căci în Treime e desăvîrșirea¹⁰⁶. Astfel cel ce desparte pe Fiul de Tatăl, sau coboară pe Duhul între creaturi, nu are nici pe Fiul, nici pe Tatăl, ci este fără Dumnezeu și mai rău ca un necredincios și orice mai degrabă decît un creștin¹⁰⁷. Și pe drept cuvînt. Căci precum unul este Botezul dat în Tatăl și în Fiul și în Sfîntul

104. Dacă în Dumnezeu două Persoane ar fi necreate, iar una (Duhul) creată, însăși sfințenia adusă de Duhul ar fi diferită de sfințenia lui Dumnezeu. Iar eternitatea și neschimbabilitatea ar avea-o numai două Persoane despărțite de noi. Pe de altă parte am văzut că o desăvîrșire în doi nu e posibilă.

105. Cel ce nu se botează și în Duhul nu primește nimic, pentru că sau nu se botează propriu-zis, sau nu intră prin acest Botez pe drumul desăvîrșirii. Pentru că numai prin Duhul se intră în legătură cu dumnezeirea. Duhul e firul prin care curge energia dumnezeiască în noi. Numai Duhul ne introduce în Fiul, pentru că numai El e în Fiul. Așa cum dacă Fiul nu e necreat, firea omenească luată de El și deci și firea noastră a tuturor nu scapă de stricăciune și moarte, la fel dacă Duhul, Care din Hristos ni Se comunică nouă, nu e necreat, rămînem în starea pieritoare.

106. În Treime e botezul, sau desăvîrșirea (τελείωσις); o doime dumnezeiască rămîne închisă în ea, ca într-o iubire nerevărsată spre alții, și noi închiși în starea noastră creată, și supusă, în afara Treimii, dezbinării egoiste. Prin Duhul ni Se comunică Treimea iubirii revărsate cu generozitate peste creaturi. Duhul arată generozitatea dumnezeirii. Prin Duhul ni se comunică viața dumnezeiască plină de iubire a Tatălui și a Fiului, pentru că Duhul înseamnă comunicarea acestei vieți și în Treime. Chiar între oameni, al treilea dă celor doi posibilitatea ieșirii din închiderea între ei, sau posibilitatea revărsării generoase spre alții a dragostei dintre ei.

107. Cine desparte pe Fiul de Tatăl nu mai are nici pe Tatăl, nici pe Fiul, pentru că pentru el Fiul nu mai e Fiul și Tatăl nu mai e Tatăl. Fiul e o creatură și Tatăl o esență impersonală, din care acela emană spre a se pierde după o vreme. La fel nu mai are pe Tatăl și pe Fiul cel ce coboară pe Duhul la treapta de creatură, căci nu mai are cine-L uni cu Tatăl și cu Fiul. Ba chiar Tatăl și Fiul nu mai sînt în acest caz Tatăl și Fiul, căci un Tatăl care nu suflă iubirea Lui asupra Fiului (adică pe Duhul), nu mai e un Tatăl care are un Fiul. Primind pe Duhul, noi primim iubirea Tatălui față de Fiul, iubire care se odihnește în Fiul și care ne adună și pe noi în Fiul. Fără Duhul nu e o iubire desăvîrșită în Dumnezeu, căci Tatăl nu-și arată iubirea față de Fiul, confirmată de Duhul.

Duh și o singură credință în Ea, cum a zis Apostolul (Efes., 4, 5), la fel și Sfînta Treime, fiind una în Ea însăși și unită în Ea, nu are nimic în Ea din cele create. Aceasta este unitatea neîmpărțită a Treimii și una este credința în ea.

Iar dacă, după născocirea voastră, a tropicilor, nu e așa, ci visați să spuneți că Duhul Sfînt este creatură, credința voastră nu mai este una, nici botezul nu mai este unul, ci două, unul în Tatăl și Fiul, altul într-un înger care e făptură¹⁰⁸. Și deci nu mai aveți nimic sigur și adevărat. Căci ce poate fi comun între creat și Creator? Sau ce unitate este între făpturile de jos și Cuvîntul care le-a creat pe acestea?¹⁰⁹

Aceasta știind-o, fericitul Pavel nu împarte Treimea, ca voi, ci făcînd cunoscută unitatea Ei a scris corintenilor despre cele duhovnicești și a recapitulat toate într-un unic Dumnezeu Tatăl, zicînd: «Sînt împărțiri ale darurilor dar e același Duh; și împărțiri ale slujirilor, dar e același Domn; și împărțiri ale lucrărilor, dar e același Dumnezeu care lucrează toate în toți» (I Cor., 12, 4-6). Căci cele ce le împarte Duhul fiecăruia, acelea sînt dăruite de la Tatăl prin Fiul. De aceea și cele date de către Fiul în Duhul sînt daruri ale Tatălui. Și fiind Duhul în voi, și Cuvîntul care-L dă pe Acesta este întru voi. Și în Cuvîntul este Tatăl. Și așa se împlinește ceea ce s-a zis: «Voi veni Eu și Tatăl și ne vom face locaș la voi» (Ioan, 14, 23).

Căci unde e lumina, acolo e și strălucirea; și unde e strălucirea, acolo e și lucrarea și harul luminător. Și aceasta învățînd-o Pavel, a scris iarăși corintenilor în a doua Epistolă, zicînd: «Harul Domnului nostru Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu Tatăl și împărțirea Sfîntului Duh cu voi cu toți» (II Cor., 13, 13). Căci harul și darul dat de Treime se dau de la Tatăl prin Fiul, în Duhul Sfînt. Fiindcă precum harul dat este din Tatăl prin Fiul, așa nu poate fi părtașie la dar în noi (κοινωνία τῆς δωδεως ἐν ἡμῖν) decît în Duhul Sfînt¹¹⁰. Căci împărțindu-ne de Duhul, avem dragostea Tatălui și harul Fiului și împărțirea Duhului însuși.

108. Ἐν βάπτισμα — un Botez. Expresia aceasta folosită în Simbolul niceo-constantinopolitan și luată din simbolurile anterioare are și sensul că el se dă în numele celor trei Persoane de o ființă. Căci dacă Duhul n-ar fi de o ființă cu Tatăl și cu Fiul, ci vreun înger, ar trebui să se dea două botezuri și să avem două credințe.

109. Dacă Duhul e creat, și celelalte două Persoane sînt creaturi, în cazul că se ține la unitatea Duhului cu Ele. Sau dacă Duhul e creat, cum ne poate uni El cu Fiul și cu Tatăl, pe care voim să-I socotim necreați.

110. Noi nu putem să ne împărțim de darul dat de Tatăl prin Fiul decît în Duhul Sfînt. Duhul Sfînt vine în noi ca darul iubirii părintești, cum vine în Fiul. El vine în noi, făcîndu-ne să ne simțim ca fii ai Tatălui și să ne deschidem Tatălui prin Fiul. Duhul trezește sensibilitatea noastră de fii față de Tatăl, încît ne e greu să distingem în actul nostru de primire a Duhului între noi și Duhul. El actualizează comunicabilitatea noastră cu Dumnezeu ca între fii și Tatăl și ca a unor frați ai Fiului, dar și sentimentul frăției între noi. El nu lasă persoanele una în fața alteia, ci actualizează comunicarea între ele, mișcarea între ele.

XXXI

Deci și din acestea s-a arătat că lucrarea Treimii este una. Căci Apostolul nu arată pe cele date, ca dându-se deosebite și împărțite de către fiecare¹¹¹, ci că se dau de Treime și că toate sînt din Dumnezeu cel unic. Deci cel ce declară făptură pe Cel ce nu e făptură, ci unit cu Fiul, precum Fiul e unit cu Tatăl, pe cel împreună slăvit cu Tatăl și cu Fiul și cugetat ca Dumnezeu împreună cu Cuvîntul și lucrînd ceea ce lucrează Tatăl prin Fiul, cum nu-și îndreaptă necredința spre Fiul însuși? Căci nimic nu se face de Tatăl, care nu se face și nu se lucrează prin Cuvîntul în Duhul. Aceasta se spune și în psalmi: «Cu Cuvîntul Domnului cerurile s-au întărit și cu Duhul gurii Lui toată puterea lor» (Ps. 32, 6). Iar în psalmul 147 se spune: «Va trimite pe Cuvîntul Său și le va topi pe ele. Va sufla Duhul Său și vor curge ape» (Ps. 147, 7)¹¹². Și cum a zis Apostolul: «Ne-am făcut drepti în numele Domnului nostru Iisus Hristos și în Duhul Dumnezeului nostru» (I Cor., 6, 11). Căci e nedespărțit Duhul de Cuvîntul. Fiindcă zicînd Domnul: «Vom veni Eu și Tatăl» (Ioan, 14, 23), arată că intră împreună și Duhul, sălășluind-Se în noi nu altfel decît Fiul, precum scrie Pavel efesenilor: «Să vă dea vouă după bogăția slavei Lui, să vă întărească întru putere prin Duhul Lui în omul dinăuntru, ca să Se sălășluiască Hristos în inimile voastre» (Efes., 4, 16). Iar Hristos fiind în noi, este și Tatăl. Căci spune Fiul: «Eu întru Tatăl și Tatăl întru Mine» (Ioan, 14, 10). De aceea fiind Cuvîntul în prooroci, ei proorocesc în Însuși Duhul Sfînt. De fapt cînd spune Scriptura: «Și a fost Cuvîntul Domnului» către cutare prooroc, îl arată proorocind în Duhul Sfînt. Căci s-a scris la Zaharia: «Dar primiți cuvintele Mele și cele legiuite de Mine, cîte le poruncesc robilor Mei, proorocilor» (Zah., 1, 6). Iar după puțin, muștrînd poporul, a zis: «Și inima lor au făcut-o neascultătoare ca să nu asculte de legile Mele și de cuvintele Mele, pe care le-a trimis Domnul Atotîitorul întru Duhul Lui în mîinile proorocilor Lui mai înainte» (Zah., 7, 12). Iar Petru a zis în Fapte: «Bărbați frați, trebuia să se îplinească Scriptura, pe care a spus-o mai înainte Duhul Sfînt» (Fapte, 1, 16). Și îndeobște apostolii strigau: «Stăpîne, Cel ce ai făcut cerul și pămîntul și marea și toate cele din ele, care prin gura părintelui nostru David, a slugii Tale, ai spus prin

111. Deci nu putem socoti ca Vl. Lossky că Fiul ne face una în ființă, iar Duhul Sfînt ne dezvoltă pe fiecare persoană (*Essai sur la théologie mystique de l'Eglise d'Orient*). Totul pornește de la Tatăl, ajungînd la noi prin Fiul în Duhul Sfînt. În fiecare dar avem lucrarea unică a Sfintei Treimi. Trăim în fiecare dar prezența întregii Treimi și în fiecare Persoană, pe toate trei în mod nedespărțit și neconfundat, sau unitatea dragostei dintre ele comunicată nouă pentru a crea o unitate de dragoste și între noi.

112. Cuvîntul de supărare poate topi puterea cuiva, dar suflul totdeauna o pune în mișcare ca pe o apă. Cuvîntul ne iubitor încremenește în incomunicabilitate pe cel căruia i se spune. Cuvîntul care suflă în noi Duhul iubirii pune în mișcare vie de comunicare sufletul nostru.

Duhul Sfânt» (Fapte, 4, 24-25). Și Pavel aflîndu-se în Roma, a spus cu îndrăzneală iudeilor ce au venit la el: «Bine a grăit Duhul Sfânt prin Isaia către părinții voștri» (Fapte, 28, 25). Iar lui Timotei i-a scris: «Iar Duhul zice lămurit că în timpurile din urmă se vor depărta unii de credința sănătoasă, luînd aminte la duhurile înșelăciunii» (I Tim., 4, 1).

De aceea, de cîte ori zice că Duhul e în cineva, se înțelege că în acela e și Cuvîntul care dă Duhul. De fapt, cînd s-a împlinit proorocia: «Voi vărsa din Duhul Meu peste tot trupul» (Ioel, 2, 28), Pavel a zis: «după dăruirea Duhului lui Iisus Hristos, ce ni s-a dat» (Filip., 1, 19). Iar către corinteni a scris: «Oare cereți dovadă a lui Hristos care grăiește în mine?» (II Cor., 13, 3). Iar dacă Cel ce grăia în el era Hristos, e vădit că Duhul ce grăia în el era al lui Hristos. Căci grăind în el Hristos, Pavel a zis iarăși în Fapte: «Și acum iată că fiind legat cu Duhul, merg la Ierusalim, neștiind cele ce mi se vor întîmpla acolo, decît numai că Duhul Sfânt mărturisește în cetate, spunîndu-mi că mă așteaptă lanțuri și necazuri» (Fapte, 20, 22-23).

De aceea cînd sfinții zic: «Acestea zice Domnul», nu grăiesc altfel decît în Duhul Sfânt; și grăind în Duhul Sfânt, le spun acestea în Hristos. Iar cînd Agav zice în Fapte: «Acestea zice Duhul Sfânt» (Fapte, 21, 11), iarăși nu trebuie înțeles altfel decît că, venind Cuvîntul în el, Duhul i-a dat să știe că Acela grăia în el și i-a anunțat cele ce-l așteaptă pe Pavel în Ierusalim. Deci Duhul anunțîndu-le acestea lui Pavel, însuși Hristos grăia în el, încît vestirea Duhului era vestirea Cuvîntului¹¹³. Așa venind Cuvîntul în Sfînta Fecioară Maria, a venit în ea împreună cu El și Duhul; și Cuvîntul S-a plăsmuit și Și-a format în ea trupul Său din Duhul¹¹⁴, voind să adune și să aducă prin Sine creația Tatălui și să împace toate întru Sine, «împăcînd cele din cer și cele de pe pămînt» (Col., 1, 20)¹¹⁵.

XXXII

Se arată deci că sînt de acord cu dumnezeieștile Scripturi cei ce cred că Duhul Sfânt nu e creatură, ci e propriu Cuvîntului și dumnezeirii Tatălui. Așa se dovedește învățătura sfinților^{115a} despre Sfînta și neîmpărțita Treime și că aceasta este credința cea una a Bisericii universale (catolice). Iar neraționalul mit plăsmuit al tropicilor e în dezacord cu Scripturile și e în acord cu iraționalitatea nebună a arienilor. Și e drept să socotim că

113. În cuvintele rostite de prooroci și de apostoli era activ atît Cuvîntul cît și Duhul Lui. De cîte ori nu simțim că în cuvîntul spus de noi e și puterea sau îndemnul unui prieten la care ținem, sau care e de față? Cît de nedespărțită e o persoană de alta în lucrarea, în grăirea ei, fără ca să se confunde totuși?

114. Așa cum Duhul e în Cuvîntul neîntrupat, așa trece și în trupul ce începe El să Și-l formeze. Astfel, Cuvîntul Își formează trupul, dar nu fără lucrarea Duhului.

115. Lucrarea de mîntuire începe odată cu începutul întrupării în pîntecele Fecioarei. E o lucrare în care e prezentă iarăși întreaga Sfîntă Treime plină de iubire în Ea însăși.

115 a. Sfîntul Atanasie înțelege prin «sfinți» pe autorii Sfintei Scripturi.

rămîn străini de rătăcirea acelor numai pentru cei simpli. Dar mulțumită lui Dumnezeu, ei n-au reușit, precum scrii, să-l mulțumească pe arieni, acoperindu-se sub păruta lor contrazicere față de el. De aceea sînt urîți și de aceia, pentru că declară numai pe Duhul creatură. Și sînt disprețuiți de toți ca unii ce luptă cu adevărat împotriva Duhului și în scurt timp devin morți, fiind pustii și goi de Duhul¹¹⁶. Căci după fericitul Apostol, fiind oameni sufletești, n-au putut primi cele ale Duhului lui Dumnezeu, care trebuie judecate duhovnicește (II Cor., 2, 14). Iar cei ce cugetă cele ale adevărului, judecă toate, «iar ei nu sînt judecați de nimeni», avînd în ei pe Domnul, Care Se descoperă în Duhul pe Sine însuși și prin Sine pe Tatăl¹¹⁷.

XXXIII

Deci eu, care petrec în pustie¹¹⁸, îndemnat de nerușinarea celor ce s-au abătut de la adevăr și neținînd seama de cei ce voiesc să rîdă de slăbiciunea și puținătatea dovedirii prin cuvînt a abaterii lor, ți-am scris acestea pe scurt și ți le-am trimis evlaviei tale, rugîndu-te mult ca, citindu-le, pe unele să le îndrepti iar de cele scrise cu slăbiciune, să mă ierți. Căci le-am scris după credința apostolică predată nouă de Părinți, neadăugînd nimic din afară, ci ceea ce am învățat, am pus în scris în acord cu Sfintele Scripturi¹¹⁹. Sînt de acord acestea și cu cele mai înainte hotărîte spre întărirea adevărului din Sfintele Scripturi. N-am adaus nimic din afară. Căci Însuși Domnul Iisus Hristos a învățat prin Sine pe samariteanca, și prin ea, pe noi, desăvîrșirea Sfintei Treimi, ca fiind o dumnezeire neîmpărțită și una. Însuși Adevărul mărturisește, cînd zice samaritencei: «Crede Mie, că vine ceasul, și acum este, cînd adevărații închinători se vor închina

116. Duhul e «de viață Făcătorul», căci El ne introduce în viața dumnezeiască. Cei goi de Duhul devin morți sufletește, ca lipsiți de comuniunea cu Dumnezeu și întreolaltă.

117. Unitatea între Persoanele Sfintei Treimi se arată și în aceea că în Duh ni Se descoperă Fiul însuși și Fiul prin Sine Îl descoperă pe Tatăl. De aceea și omul care n-are pe Duhul nu vede pe Fiul. Duhul e ca un fel de ochi spiritual, prin care Se vede Fiul. De aceea propriu-zis Duhul nu Se vede. Dar cel ce-L are, Îl simte. Sau Îl simte, dar nu prin puterea sa naturală, pe Hristos ca Dumnezeu. Duhul Sfînt înalță simțurile percepției spirituale ale omului. Se unifică cu omul, înălțînd și transfigurînd subiectul lui. Înalță în orizontul transcendent subiectul uman cu simțurile și cu înțelegerea lui. Aceasta pentru că în Dumnezeu Însuși Duhul întreține confirmarea și intensitatea supremă a trăirii Fiului de către Tatăl și a Tatălui de către Fiul. Fiecare e luminat în întregime celuilalt prin Duhul. Fără Duhul nu cunoaștem nici prin Hristos pe Tatăl.

De cîte ori nu simțim că în cuvîntul nostru, în vederea noastră, e prezent cuvîntul altuia și vederea noastră e ajutată de vederea altuia, încît ne vine să spunem: acela grăiește prin mine, acela vede prin mine.

118. Se vede că această scriere e alcătuită după 356, cînd Atanasie, exilat petrecea printre pustnicii din pustia Egiptului.

119. De atunci se socoteau Scriptura și Tradiția ca cele două norme ale credinței Bisericii.

lui în Duh și Adevăr. Căci Tatăl îi vrea astfel pe cei ce se închină Lui. Duh este Dumnezeu și cei ce se închină Lui se cade să se închine în Duh și Adevăr» (Ioan, 4, 21-22).

Deci s-a arătat din aceasta că Adevărul este Fiul însuși, cum Însuși zice: «Eu sînt Adevărul»¹²⁰. Pentru El s-a rugat și proorocul David: «Trimite lumina Ta și Adevărul Tău» (Ps. 42, 3). Deci adevărații închinători se închină Tatălui, dar în Duh și Adevăr, mărturisind pe Fiul și în El pe Duhul. Căci Duhul e nedespărțit de Fiul, cum nedespărțit e Fiul de Tatăl. Însuși Adevărul mărturisește aceasta, zicînd: «Voi trimite vouă pe Mîngietorul, Duhul Adevărului, Care de la Tatăl purcede, pe Care lumea nu-L poate primi» (Ioan, 15, 26; 14, 17), adică nu-L pot primi cei ce-L tăgăduiesc că El este din Tatăl în Fiul.

Deci, urmînd pilda adevăraților mărturisitori, trebuie să vină și aceștia la adevăr. Cei ce nu voiesc nici după acestea să învețe, nu vor putea nici să înțeleagă. Dar trebuie să înceteze de la ocări și să nu împartă Treimea, nici să numere pe Duhul între creaturi, ca fariseii de odinioară, care au pus cele ale Duhului pe seama lui Beelzebul. Aceștia, îndrăznind aceleași lucruri, vor avea de suportat și aci și după cele de aici osînda acelora.

120. Cuvîntul Tatălui face cunosțibil pe Tatăl; în Cuvîntul vedem Adevărul. Fără El nu s-ar putea cunoaște Adevărul. O persoană singură nu e persoană, deci nu este peste tot.

**EPISTOLA A DOUA
CĂTRE ACELAȘI EPISCOP SERAPION,
ÎMPOTRIVA CELOR CARE
DECLARĂ PE FIUL CREATURĂ
(col. 612-680)**

I

Socotesc că am scris despre aceasta puține cuvinte. Și m-am învinovățit de marea slăbiciune de a nu putea să scriu atâtea câte sînt datori oamenii să le spună împotriva celor ce nu cred în Duhul Sfînt. Iar fiindcă, precum scrii, unii dintre frați au cerut să le scurtez și pe acestea, ca să aibă de-a gata și pe scurt puțința să dea pe de o parte răspuns celor ce întreabă despre credința noastră, iar pe de alta să respingă pe necredincioși, am făcut-o și pe aceasta, știind că, mînat de conștiința cea bună, vei împlini Tu și ceea ce lipsește în acestea.

Arienii, întorcîndu-se în ei înșiși, și necugetînd nimic mai mult decît ceea ce e în afara Scripturilor, asemenea saducheilor, au înțeles Scripturile de Dumnezeu insuflăte după cugetările omenești. Auzind deci că Fiul e Înțelepciunea și Strălucirea și Cuvîntul Tatălui, s-au obișnuit să întrebe: Cum pot fi acestea? După ei nu poate fi ceea ce nu pot înțelege ei. În felul acesta ei pot întreba astfel despre toate: Cum poate creațiunea, care cîndva n-a fost, să se facă? Sau cum poate țărîna pămîntului să fie făcută om cuvîntător? Sau cum poate fi făcut stricăciosul, nestricăcios? Sau cum s-a întemeiat pămîntul pe mări și a pregătit Dumnezeu rîuri? În sfîrșit nu le rămîne decît să-și spună lor înșiși: «să mergem și să bem. Căci mîine vom muri» (Ps. 23, 2), ca, pierind ei, să piară împreună și furia ereziei lor.

II

Această cugetare a arienilor este pieritoare și supusă stricăciunii¹²¹. Dar cuvîntul adevărului, pe care ar trebui să-l înțeleagă și ei este acesta:

121. Dacă n-a luat în Sine firea noastră omenească Fiul lui Dumnezeu cel veșnic, sau nepieritor, ci o creatură pieritoare, omenescul luat de El și persoanele umane rămîn supuse pieirii. Aceasta rezultă din arianism. Și atunci totul în lume e fără sens. Întruparea Fiului lui Dumnezeu arată sensul existenței. El e Adevărul.

Dacă Dumnezeu este izvor și lumină și Tată, nu e îngăduit să se spună că izvorul e uscat, că lumina e fără strălucire, că Dumnezeu e fără Cuvînt (Rațiune), ca să nu fie Dumnezeu neînțelept, nerațional (necuvîntător) și fără strălucire¹²². Iar Tatăl fiind etern, e necesar ca și Fiul să fie etern¹²³. Căci cele ce le înțelegem în Tatăl e neîndoielnic că sînt și în Fiul. De fapt Însuși Fiul a spus: «Toate cîte le are Tatăl ale Mele sînt» (Ioan, 16, 15); și toate ale Mele sînt ale Tatălui.

Deci dacă Tatăl este veșnic, veșnic este și Fiul. Căci prin El s-au făcut veacurile (Evr., 1, 2)¹²⁴. Tatăl este Cel ce este. Dar dacă El este Cel ce este, e necesar să fie și Fiul. Căci Tatăl este cum a spus Pavel: «Cel ce este peste toate Dumnezeu binecuvîntat în veci. Amin» (Rom., 2, 5). Dacă nu e îngăduit deci să se spună despre Tatăl: a fost cîndva cînd n-a fost, nu e îngăduit să se spună nici despre Fiul: a fost cîndva cînd n-a fost¹²⁵. Atotîitor este Tatăl, Atotîitor este deci și Fiul. Căci spune Ioan: «Cel ce este, Cel ce era, Cel ce va veni, Atotîitorul» (Apoc., 1, 8). Tatăl este lumină, deci Fiul este strălucire și lumină adevărată. Tatăl este Dumnezeu adevărat; Dumnezeu adevărat este deci și Fiul. Căci a scris Ioan: «Sîntem întru

122. Dumnezeu nu poate fi decît izvor fecund, nu ceva uscat, mort; nu poate fi decît lumină, sau sens și conștiință de acest sens, căci un sens fără conștiință de sine nu e sens; sensul nu poate fi haotic, ci rațional, dar rațional în mod conștient, căci altfel i-ar fi imprimată raționalitatea de o realitate superioară, conștientă, deci n-ar mai fi El Dumnezeu, ci un altul. Pînă la urmă trebuie să fie o existență cu un sens conștient, care e Dumnezeu ca realitate supremă. Dar ca izvor, Dumnezeu cel conștient trebuie să izvorască din Sine, nu din ceva inferior Lui, ci o apă la nivelul Lui; ca Lumină, trebuie să aibă o strălucire la nivelul ei, nu inferioară ei; ca Rațiune cugetătoare, o cugetare la nivelul ei, nu inferioară. Deci Dumnezeu trebuie să aibă din veci o manifestare la nivelul Lui, din ființa Lui, care să-I facă posibilă conștiința de Sine și viața care nu poate veni din afară de Sine.

Dacă există o realitate, trebuie să existe un izvor suprem al ei din eternitate. Dacă există o raționalitate în toate, trebuie să existe un izvor personal al ei din eternitate. Căci raționalitatea fără un subiect conștient de ea, care o sesizează și o utilizează, n-are rost și nu poate fi explicată în ce privește originea ei.

123. Dacă sînt lucruri și persoane care se mișcă în timp, dar imprimate de raționalitate, trebuie să fie și un subiect rațional etern, ca origine creatoare a lor. Dar un Subiect personal etern nu poate fi singur.

124. Tatăl este Cel ce este, Cel ce este cu adevărat, sau prin Sine și din eternitate, nu cu o existență primită din afară de Sine. Și pînă la urmă trebuie să existe o astfel de existență prin Sine. Trebuie să fie o realitate supremă care nu-și mai are existența din afară de Sine. Ea este «Tatăl» tuturor prin excelență. De la El sînt toate. Dar dacă Tatăl este din eternitate ca origine, deci ca Tatăl, trebuie să aibă din veci și un Fiu egal cu Sine și din ființa Sa. Din origine trebuie să iasă din eternitate ceva sau ceva egal cu ea.

125. Dacă formula arienilor: «Era cîndva cînd nu era» nu se poate aplica Tatălui, căci Dumnezeu n-a devenit cîndva Tată, ci din veci e originea a ceva de nivelul Său și din ființa Sa, nu se poate spune aceasta nici despre Fiul. Dacă Fiul nu e din veci, nici Tatăl nu e Tată din veci, ci s-a produs în Dumnezeu o prefacere radicală, ceea ce Îl arată supus unei evoluții, deci nefiind Dumnezeu cu adevărat. Dar trebuie să existe mai presus de toate o existență prin sine, nesupusă vreunei legi superioare ei, deci nici evoluției, avînd în Sine totul din veci. În acest caz cele ce apar ulterior, nu apar ca evoluții sau ca manifestări ale ființei Lui, ci ca produse ale voinței Lui, din afara ființei Lui, adică din nimic; căci în afară de El nu e nimic.

Cel adevărat, întru Fiul Lui, Iisus Hristos. Acesta este Dumnezeu Cel adevărat și viața veșnică» (I Ioan, 5, 20). Și peste tot nu e nimic din ceea ce are Tatăl, care nu este al Fiului. De aceea Fiul e în Tatăl și Tatăl în Fiul. Fiindcă cele ce sînt ale Tatălui, acelea sînt în Fiul și iarăși acestea se înțeleg în Tatăl. Așa se înțelege și cuvîntul: «Eu și Tatăl una sîntem» (Ioan, 10, 30). Fiindcă nu sînt alte în Tatăl și alte în Fiul, ci cele ce sînt în Tatăl, acelea sînt și în Fiul. Și dacă vezi în Tatăl, cele ce le vezi în Fiul, bine se spune: «Cel ce Mă vede pe Mine vede pe Tatăl» (Ioan, 14, 9).

III

Acestea fiind astfel, cel ce declară pe Fiul creatură e necredincios. Căci va fi silit să spună că e creatură și izvorul țîșnitor, dacă e creatură Înțelepciunea și Cuvîntul întru care sînt toate cele ale Tatălui. Și se va putea vedea și din acestea putreziciunea ereziei nebunești a arienilor¹²⁶.

În cele în care sîntem asemenea, în acelea avem și identitate și sîntem de o ființă. Așa noi, oamenii, fiind asemenea și avînd identitate în ele, sîntem de o ființă unii cu alții. Căci tuturor ne este comună mortalitatea, stricăciunea, schimbarea, venirea la existență din cele ce nu sînt¹²⁷. Și îngerii între ei și toate celelalte la fel își sînt asemenea întreolaltă. Deci să cerceteze cei iscoditori de este vreo asemănare a creaturilor cu Fiul; sau

126. Cine face Rațiunea, Înțelepciunea Tatălui creatură, îl declară și pe Tatăl creatură. Dar atunci, cine le-a creat pe toate? Trebuie să stea la baza înțelepciunii, rațiunii din lume o înțelepciune, o rațiune personală eternă. Altfel înțelepciunea și raționalitatea din lume nu se pot explica. De unde ar veni înțelepciunea din ele? Iar Înțelepciunea supremă poate proveni din ceva neînțeles? Nimic nu se poate explica fără o înțelepciune eternă existentă prin Sine. Iar înțelepciunea din lume nu poate fi prin ea însăși, dată fiind imperfecțiunea tuturor celor din lume. Trebuie să fie un izvor suprem personal al tuturor celor în care se arată o înțelepciune, un izvor conștient de ele, care are într-o formă desăvîrșită înțelepciunea arătată în ele. Acesta e Logosul dumnezeiesc. O înțelepciune fără o conștiință despre ea este inexplicabilă. O înțelepciune fără un subiect al ei, conștient de ea, fără un subiect care să se bucure de ea și să se folosească de ea, care să vadă în ea sensul existenței, ar fi fără rost și nu s-ar putea explica cum de există.

127. Cele aduse la existență din nimic nu au o ființă netrecătoare, nepieritoare, incorruptibilă în ele înseși. Ele sînt menținute în existență prin puterea lui Dumnezeu, sau se împartășesc de ea datorită Lui, deci prin voia Lui, nu fără voia Lui, căci în acest caz ar fi și el o existență supusă unor legi superioare, care nici ele nu pot fi explicate prin ele înseși. Și prin aceasta se arată că cele ce sînt aduse la existență din nimic nu au o ființă prin ele înseși, ci capătă o ființă prin voia lui Dumnezeu. Aceasta se arată și prin faptul că, atunci cînd nu mai trăiesc în acord cu voia lui Dumnezeu, ele își arată caracterul lor coruptibil, trecător, muritor. Iar după căderea în păcat, chiar dacă sînt readuse în general la legătura cu Dumnezeu prin Hristos, rămîn și trecătoare și muritoare, pentru a se arăta că nu prin ele sînt netrecătoare și nemuritoare, ci prin Fiul lui Dumnezeu, Care a luat în Sine firea lor, sau le lasă și să moară după firea lor, dar le și învie prin puterea Lui la viața nemuritoare. Omul e lăsat să fie conștient de ceea ce este prin sine și de ceea ce primește prin puterea lui Dumnezeu.

Dacă în Hristos s-ar fi intrupat numai vreo creatură superioară, ar însemna că nici El nu ne poate scoate din piericiune. Și dacă există un Dumnezeu superior lui Hristos, acesta nu ne poate ajuta. Rămîne închis și el însuși ca și creatura. Mai degrabă trebuie cugetat deci și el ca o esență izvoritoare de forme exclusiv pieritoare. Dar atunci cum se împacă nepiericiunea ei ca esență cu piericiunea formelor ce emană din ea? La ce mai e bună nepiericiunea ei?

dacă se pot afla cele din Fiul între cele făcute, ca să îndrăznească să declare și pe Fiul lui Dumnezeu creatură. Dar nu vor afla așa ceva cei ce îndrăznesc toate și rătăcesc în privința dreptei credințe. Căci în cele create nu este nimic atotțiitor și nimic nu e ținut de altul¹²⁸. Ci toate sînt ținute de Dumnezeu: «Cerurile grăiesc slava lui Dumnezeu» (Ps. 18, 2); și: «Al Domnului este pămîntul și plinirea lui» (Ps. 23, 1); «Marea a văzut și a fugit» (Ps. 113, 3). Și toate sînt slujitoare ale Celui ce le-a făcut, împlinind cuvîntul Lui și ascultînd de poruncile Lui (Ps. 102, 20)¹²⁹. Dar Fiul este atotțiitor, ca și Tatăl, cum s-a scris și s-a arătat.

Și iarăși în creaturi nu e nimic neschimbător prin fire. Căci unii din îngeri nu și-au păstrat vrednicia lor (Iuda, 6); și «stelele nu sînt curate înaintea Lui»¹³⁰; și diavolul a căzut din cer, iar Adam a călcat porunca; și toate sînt schimbătoare. Dar Fiul e neschimbător ca și Tatăl. Aceasta a arătat-o Pavel, din psalmul 101, zicînd: «Și Tu întru început, Doamne, ai întemeiat pămîntul; și lucrul mîinilor Tale sînt cerurile. Ele vor pieri, iar Tu vei rămîne și toate ca o haină se vor învechi și ca pe o îmbrăcăminte le vei schimba și se vor preface. Iar Tu același ești și anii Tăi nu se vor afîrși» (Evr., 1, 10-12). Și iarăși zice: «Iisus Hristos, ieri și astăzi același, și în veci» (Evr., 13, 8).

IV

Și iarăși toate cele făcute nu erau și s-au făcut. Căci pămîntul care nu era nimic, l-a făcut. Și El e «Cel ce cheamă cele ce nu sînt, ca să fie (Rom., 4, 17). Și așa sînt făpturi și creaturi»¹³¹. De aceea «Întru început a făcut Dumnezeu cerul și pămîntul» (Fac., 1, 1) și toate cele din ele. Și iarăși: «Mîna Mea le-a făcut pe acestea toate» (Isaia, 66, 2)¹³².

128. Nimic din lume nu e ținut definitiv și exclusiv de altul, deși fiecare din formele lumii are nevoie de altceva pentru timpul existenței ei. Dar orice ține ceva pentru o vreme și în parte e ținut și el de altceva. Dacă e așa, nu se pot ține nici toate unele prin altele în mod definitiv. Cum, fiind toate slabe, s-ar putea ține în mod absolut întreolaltă? Există un Atotțiitor superior tuturor, Care n-are nevoie să fie susținut de altceva. Gîndirea sfîntului Atanasie îmbrățișează toată creația, ca să vadă în ea necesitatea unui Atotțiitor absolut mai presus de ea. Dar Dumnezeu este Atotțiitor și în sensul că El susține pe fiecare în unire cu toate, mai ales persoanele umane. Dacă ele totuși mor în urma păcatului, nu mor de tot și cele ce au refăcut legătura lor cu Dumnezeu vor fi readuse prin înviere la viața deplină în El.

129. Cele create nu plasticizează numai rațiuni ale Cuvîntului, ci și împlinesc acele rațiuni, sau Cuvinte ale Lui. Cuvîntul creator cheamă cuvintele create la o împlinire a ceea ce e dat lor de către El.

130. Iov, 25, 5.

131. Dumnezeu le face toate prin chemare, sau cuvînt. Cuvîntul sau chemarea e puterea care face din nimic cele spuse prin El ca sens. Acest sens ia existență creată. El e la început gînd, apoi devine realitate, nu ca emanație din El, ci prin voia Lui.

132. Deci la gînd se adaugă voia, sau fapta lui Dumnezeu, ca gîndul să-și capete o împlinire într-o creatură.

Dar Fiul este Cel ce este¹³³ și Dumnezeu **peste** toate, ca și Tatăl. Aceasta s-a arătat. El nu este făcut, ci e **Făcător**¹³⁴; **nu este creat**, ci e Crea-tor și Făcător al lucrurilor Tatălui. Căci prin **El s-au făcut** veacurile (Evr., 1, 2)¹³⁵. Și «toate printr-Însul s-au făcut și fără de El nimic nu s-a făcut»¹³⁶. Precum a învățat Apostolul din psalm, El a întemeiat la început pământul și cerurile sînt lucrurile mîinilor Lui (Evr., 1, 10; Ps. 101, 26).

Și iarăși nimic din cele create nu este prin fire Dumnezeu, ci fiecare din cele făcute, ca ceea ce s-a făcut aceea a fost și chemat¹³⁷; una cer, alta pământ, unele luminători, altele stele; și altele mare și adîncuri și viețui-toare cu patru picioare; și în sfîrșit, om. Și înainte de acestea: îngeri, arhangheli, heruvimi, serafimi, puteri, începătorii, stăpînii, domnii¹³⁸ și raiul. Și așa rămîne fiecare. Iar dacă au fost numiți unii și dumnezei, nu au fost numiți așa prin fire, ci prin participare la Fiul¹³⁹. Așa a spus și El însuși: «Deci i-a numit dumnezei pe aceia către care a fost cuvîntul lui

133. El e pururea Cel ce este, nu ceva ce n-a fost vreodată, sau a fost numai gîndit de altcineva și a fost făcut de acela. Nu se poate merge așa la infinit. El e Cel ce este într-un prezent etern, nu ceva ce a fost făcut cîndva.

134. Dacă nu se face, e veșnic. Dacă e Făcător, e numai Subiect, nu e obiect în nici o privință.

135. Dacă prin El s-au făcut veacurile, El este înainte de veacuri, din eternitate. Deci n-a fost făcut cîndva.

136. Dacă «toate printr-Însul s-au făcut și fără de El nimic nu s-a făcut din cîte s-au făcut», El nu e din cele făcute. El este pur și simplu din eternitate prin Sine. Nimic n-a avut putere peste El, care să-L facă. El e liber în mod absolut, deci e Persoana absolută, ne-avînd în El nimic de obiect, nimic supus unei puteri superioare. Toate cele supuse, depen-dente, se explică în existența lor printr-o realitate nesupusă vreunei puteri superioare, vreunei legi. E Subiect absolut în putere și libertate. Mai mult, toate cele ce au o depen-dență, dovedindu-se ca făcute, sînt dependente de El și nu poate fi ceva independent de El. Căci atunci n-ar fi putut să facă toate cîte s-au făcut. Ar fi strîmtorat de acela care n-a fost făcut de El. N-ar fi Atotputernic și Atotțiitor.

137. Dumnezeu a făcut pe fiecare, chemîndu-l pe nume. Prin aceasta i-a dat un rost propriu, o rațiune proprie. Fiecare lucru e un cuvînt încorporat, ca produs al unui gînd exprimat voit al Cuvîntului. Toate ne sînt adresate nouă drept cuvinte ale lui Dumnezeu, la nivelul înțelegerii noastre. Toate fiind chemate la existență pe nume sînt făcute cu func-țiuni potrivite necesității altora, cu o structură ce se integrează cu altele. Dar numai Dum-nezeu are puterea să le dea aceste funcțiuni sau structuri complementare, deci să le dea numele prin care unele pot fi folosite de altele.

138. Avem aci opt din cele nouă trepte ale lui Dionisie Areopagitul. Numai treapta scaunelor (tronurilor) lipsește. Și nu sînt puse în ordinea de la acela. Dar ca al noulea e numit raiul. Poate prin aceasta arată neamul omenesc ca a noua treaptă a făpturilor conștiente create.

139. Din stăruința sfîntului Atanasie în descrierea creației ca deosebită de Sfînta Treime se vede că termenul «de o ființă» cu Tatăl, folosit pentru Fiul are rostul de a dovedi că Hristos numai dacă e Fiul lui Dumnezeu făcut om poate scăpa pe oameni de stricăciu-nea și de moartea care le vine creaturilor cînd se despart de Dumnezeu. Termenul «de o ființă» e folosit cu rost mîntuitor, soteriologic, nu speculativ. Lumea aceasta în schimba-rea și succesiunea de persoane și lucruri, nu e unica realitate, ci deasupra ei este ființa eternă, incoruptibilă, care fiind Treime de Persoane asigură și persoanelor umane, din iubire și prin iubire, o existență pentru veci.

Dumnezeu» (Ioan, 10, 35)¹³⁹. De aceea nefiind dumnezei prin fire, se întâmplă uneori că unii se schimbă și de aceea aud: «Eu am zis: dumnezei sînteți și toți fii ai Dumnezeului celui prea înalt. Dar voi, ca oameni, muriți» (Ps. 81, 6). Așa a fost cel ce a auzit: «Iar tu ești om și nu dumnezeu». Iar Fiul este Dumnezeu adevărat ca și Tatăl. Căci întru el este și Tatăl ca în Fiul¹⁴⁰.

Astfel Ioan a scris precum s-a arătat. Iar David cîntă: «Scaunul Tău, Dumnezeule, în veacul veacului. Toiag al dreptății este toiagul împărăției Tale» (Ps. 44, 7). Iar proorocul Isaia zice: «Ostenit-a Egiptul și negustoria etiopienilor. Și bărbații cei înalți din Savarin la Tine vor trece și vor urma Ție legați de mîini cu cătuși și se vor închina Ție că în Tine este Dumnezeu. Că Tu ești Dumnezeul lui Israel și n-am știut» (Isaia, 45, 14-15). Dar cine este Dumnezeu, întru care este Dumnezeu, dacă nu Fiul, Care zice: «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine» (Ioan, 14, 10)?

V

Acestea așa fiind, și așa fiind scrise, cine nu vede, odată ce Fiul nu are nimic asemenea celor create, ci toate cele ale Tatălui sînt ale Fiului, că Fiul este de o ființă cu Tatăl? Căci precum dacă ar avea vreo asemănare cu creaturile și vreo înrudire cu ele, ar fi de o ființă cu ele, așa fiind străin după ființă de cele create și fiind Cuvîntul Tatălui și nefiind altfel decît Acela, fiindcă toate ale Tatălui sînt și ale Lui, în mod convenit este de o ființă cu Tatăl. Așa au înțeles și Părinții, mărturisind în Sinodul de la Niceea pe Fiul «de o ființă» cu Tatăl și «din ființa Tatălui»¹⁴¹. Căci știau prea bine că o ființă creată nu poate spune: «Toate cîte le are Tatăl ale Mele sînt» (Ioan, 14, 10). Căci cel ce are început al facerii, nu are însușirea ca cel ce este și de a fi fost etern. Și de aceea, fiindcă Fiul le are acestea și toate cele spuse înainte că fiind ale Tatălui sînt și ale Fiului, e necesar ca ființa Fiului să nu fie creată, ci de o ființă cu Tatăl. Căci o ființă creată nu

139 a. Numai cei care sînt în stare să înțeleagă cuvîntul lui Dumnezeu, pot fi făcuți dumnezei prin har. În capacitatea de a înțelege cuvîntul lui Dumnezeu se arată o capacitate de deschidere a lor pentru Dumnezeu, de comunicare cu Dumnezeu în mod spiritual, comunicare care are efect și asupra trupului. Animalul nu poate fi îndumnezeit, pentru că nu comunică spiritual cu Dumnezeu prin cuvînt. Prin cuvînt omul crește spiritual spre Dumnezeu.

140 Omul este după Dumnezeu cînd se îndumnezeiește prin har. Dar el are capacitatea de a fi îndumnezeit, fiind făcut «după chipul» Fiului, putînd fi înfiat. Căci are înțelegere și libertate, cu care poate cunoaște pe Dumnezeu și împlini voia Lui. Dar nefiind Dumnezeu prin fire, el poate și muri. El se poate mișca, în libertate, spre plinătatea vieții în Dumnezeu, dar și spre golirea de viață, sau spre moarte. Dumnezeu însă nu Se poate schimba spre o viață împuținată. El rămîne în plinătatea infinită a vieții.

141. În textul completat la Sinodul II din Constantinopol s-a spus «din ființa Tatălui» pentru a nu se da impresia că Fiul Se naște «din ființă» și nu din persoana Tatălui, lăsînd impresia de panteism.

poate primi cele proprii lui Dumnezeu. Proprii Fiului sînt însă cele din care este cunoscut Dumnezeu, ca: atotîitor, neschimbat și celelalte spuse înainte. Deci Dumnezeu nu Se arată de o ființă cu creaturile, avînd cele ce le au și creaturile, cum spun acești nesocotiți¹⁴².

VI

Așa ar respinge cineva necredința celor ce spun că Cuvîntul lui Dumnezeu este creatură. Credința noastră este în Tatăl, în Fiul și în Sfîntul Duh. Căci Însuși Fiul a spus apostolilor: «Mergînd învățați toate neamurile, botezîndu-i pe ei în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh» (Matei, 28, 19). A spus așa, ca din acestea să înțelegem cele spuse înainte. Căci precum nu le spunem părinților făcători, ci născători și pe noi înșine nu ne-a numit cineva creaturi ale părinților, ci fii prin fire și de o ființă cu ei, așa dacă Dumnezeu este Tatăl, numaidcît este Tată al Fiului prin fire și de o ființă. Astfel Avraam n-a creat pe Isaac, ci l-a născut. Dar Veseleii și Eliav n-au născut, ci au făcut toate lucrurile din cort (Ieș., 36, 1). Și constructorul de corăbii și zidarul nu nasc cele ce le fac, ci fiecare face unul vasul, celălalt casa. Isaac nu face, ci naște prin fire pe Iacov cel de o ființă. Și la fel Iacov pe Iuda și pe frații lui. Deci precum ar fi fără minte dacă ar numi cineva casa de o ființă cu zidarul și vasul cu constructorul de corăbii, așa cu dreptate poate declara cineva pe orice fiu de o ființă cu tatăl lui.

142. Sfîntul Atanasie stăruie în a prezenta pe Dumnezeu ca Cel ce este, Neschimbatul, Atotîitorul, pentru că așa fiind, Fiul Lui luînd firea noastră în Sine ne poate scăpa de corupție și moarte. S-ar părea la prima vedere că aceste însușiri îl prezintă pe Dumnezeu, din punct de vedere ontologic, ca pe o entitate oarecum fizică ce nu poate fi roasă de timp, conform filosofiei elene (parmenidiene). De fapt aceste însușiri sînt biblice. Dumnezeu își spune El însuși «Cel ce sînt» (Iahvé); Pavel prezintă pe «Iisus Hristos, ieri și astăzi și în veci același» (Evr., 13, 8). Sau Domnul însuși zice despre Sine: «Eu sînt Alfa și Omega, începutul și sfîrșitul, Cel ce este și Cel ce era și Cel ce vine, Atotîitorul» (Apoc., 1, 8). Dar poate că în perioada Părinților nu s-au aprofundat destul de mult aceste trăsături ale lui Dumnezeu, nu s-a insistat asupra conținutului lor de adîncime spirituală.

Dumnezeu ca Cel ce este nu are început, nici sfîrșit și nu e de la nimeni. Nu depinde de nimic în existența Lui. Totodată nu Se poate epuiza în existența Lui. E o adîncime infinită și desăvîrșită liberă, neprimind nimic de la nimeni și nefiind supus la nimic. El are și conștiință. Căci o existență fără conștiință nu are intensitatea trăirii. De plenitudinea existenței lui Dumnezeu ține conștiința, dar nu conștiința unei dependențe, a unei nedeplinătăți și a unei responsabilități față de o altă realitate, ca la om, ci conștiința absolutei plenitudini și libertăți. Neschimbabilitatea lui Dumnezeu ține și ea de existența Lui prin Sine, plenară, infinită, absolută, liberă și conștientă. De aceea nu trebuie înțeleasă ca încremenire fizică, ci ca plenitudine nemîcșorată de viață, putînd da acestei plenitudini tot felul de forme (ca cea a chenozei Fiului care se întrupează, a aplecării milostive la creaturi, manifestînd însă și în ele o putere mai presus de a oricărei creaturi). În calitatea de Atotîitor a lui Dumnezeu se arată din nou plenitudinea existenței Lui, care nu e susținută de nimic, ci susține toate, fapt însoțit de conștiința independenței Sale absolute și a dependenței tuturor de El, atît în originea existenței lor, cît și a duratei ei. El își exercită această însușire inspirînd creaturilor conștiința, conștiința acestei dependențe, iar în celelalte manifestînd-o prin faptul că ele prin ele înseși sînt coruptibile, trecătoare; de asemenea în dispariția individuațiunilor existente și în apariția altora, dar totodată și în menținerea creației cu întreg în putința de a fi înălțată la infinit prin prezența Lui în ea. Fără cel ce este și fără El ca Atotîitor, neschimbat în putere, nu putem explica existența noastră dependentă și a tuturor.

Dacă deci există tată și fiu, e necesar ca fiul să fie prin fire și cu adevărat fiu. Iar aceasta este deoființimea cu Tatăl, cum s-a arătat prin multe.

De fapt despre făpturi s-a spus: «El a zis și s-au făcut». «El a poruncit și s-au zidit» (Ps. 148, 5). Iar despre Fiul: «Scos-a inima Mea Cuvînt bun» (Ps. 44, 2). Iar Daniel a cunoscut pe Fiul lui Dumnezeu, dar a cunoscut și lucrurile lui Dumnezeu. Și pe Fiul L-a văzut răcorind cuptorul (3, 25). Iar despre lucruri a spus: «Binecuvîntați toate lucrurile Domnului pe Domnul» (*Cîntarea celor trei tineri*). Și pe fiecare dintre făpturi le-a înșirat. Dar pe Fiul nu L-a numărat între ele, știind că nu este lucru, ci că prin El s-au făcut lucrurile. De aceea L-a lăudat și L-a prea înălțat în Tatăl.

Precum deci prin El Se descoperă Dumnezeu celor ce-L cunosc, așa prin El și în El se mărturisește binecuvîntarea și lauda și slava și stăpînirea Tatălui, ca această mărturisire să fie bine primită, precum spun Scripturile¹⁴³.

Din multe, deci și din acestea, s-a arătat și se arată că e necredincios cel ce declară pe Cuvîntul lui Dumnezeu creatură.

VII

Dar fiindcă iau ca motiv mincinos și scrisa din Pilde: «Domnul M-a zidit (creat) pe Mine început al căilor Sale spre lucrurile Sale» (Pilde, 8, 22) și pe temeiul ei conchid: Iată «l-a zidit», deci e creatură, e de trebuință să arătăm și din aceasta cît de mult rătăcesc, necunoscînd scopul dumnezeieștii Scripturi. Dacă este Fiul, să nu I se spună creatură. Iar de e creatură, să nu I se spună Fiu. Căci s-a arătat în cele dinainte cîtă deosebire este între creatură și Fiu. Și fiindcă desăvîrșirea (botezul) nu se săvîrșește în Creator și creatură, ci în Tatăl și Fiul, necesar să nu se spună că Domnul e creatură, ci Fiu¹⁴⁴.

143. Dacă prin Fiul creează și susține și mîntuiește Dumnezeu, după cădere, toate, tot prin Fiul se aduce Tatălui de către creaturi binecuvîntarea și slava și se dă acesteia prilejul cunoașterii puterii Lui creatoare și mîntuitoare. Dacă nu i se mărturisesc acestea Tatălui prin Fiul, nu se face bucurie Tatălui, pentru că nu se recunoaște ca Tată și se nesocotește Fiul care voiește ca acestea să fie recunoscute de către creaturi Tatălui Său. Un tată pămîntesc care nu vede pe fiul său prețuit, nu are nici o bucurie de lauda ce i se aduce, sau nu i se aduce în acest caz nici o prețuire. Un Dumnezeu care nu e Tată, n-are iubire nici față de noi și nu se înțelege pentru ce ne-a făcut. Lui îi lipsește nota personală cea mai caracteristică. Este o esență, din care lucrurile emană fără voia și conștiința ei. Nu e conștientă nici de laudele ce i se aduc. Noi, fiind făcuți după chipul lui Dumnezeu, adică după modelul Fiului, trebuie să ne simțim calitatea de fii cînd lăudăm pe Tatăl, adică să-L lăudăm cu iubire de fii. Așa îi place Tatălui să ne simțim, ca să-L simțim pe El ca Tată iubitor. Această fericire a noastră este bucuria Lui. Dar această simțire fericită nu o putem avea decît de la Fiul, uniți cu Fiul, mișcați în sporirea ei de Duhul Sfînt.

144. Omul creat nu se poate desăvîrși în Dumnezeu printr-o creatură intermediară. Aceasta ne ține în creatura mărginită; nu putem trece în Dumnezeu cel necreat, nu putem spori în Dumnezeu cel nemărginit, nu putem dobîndi nemurirea în Dumnezeu cel nemuritor. Ne desăvîrșim prin Duhul în Fiul cel de o ființă cu Tatăl, pentru că prin aceasta sîntem ridicați neconținut prin Fiul devenit om în relația Lui cu Tatăl, sau în planul înaintării în infinitatea vieții nemuritoare și a dragostei desăvîrșite ca fii ai Tatălui desăvîrșit împreună cu Fiul desăvîrșit. Ne botezăm sau ne renaștem în Dumnezeu iubirii, Care e Cel al relației între Tatăl și Fiul și în Duhul care ne aduce înfierea și ne face să creștem în ea la nesfîrșit.

Însă ei întreabă: Dar nu s-a scris așa?¹⁴⁴ Da, s-a scris și s-a spus în mod necesar. Dar ei înțeleg rău ceea ce s-a scris bine. Ei «n-au cunoscut și n-au înțeles» (Ps. 81, 5). De aceea, precum s-a scris, «umblă în întuneric» (Ioan, 12, 35). Dar nu trebuie să grăim, ca ei să se arate și în aceasta fără de minte, iar noi să nu nesocotim respingerea necredinței lor. Căci poate se vor întoarce și ei. Deci conținutul credinței noastre în Hristos este acesta: Fiul lui Dumnezeu, Care e Dumnezeu-Cuvîntul (căci «la început era Cuvîntul și Dumnezeu era Cuvîntul» (Ioan, 1, 1), Înțelepciunea și Puterea Tatălui (căci «Hristos e Puterea și Înțelepciunea lui Dumnezeu» I Cor. 1, 24), S-a făcut la sfîrșitul veacurilor om pentru mîntuirea noastră. Căci Ioan zice: «La început era Cuvîntul» (Ioan, 1, 1), iar după puțin: «Și Cuvîntul trup S-a făcut» (Ioan, 1, 14). Prin aceasta a arătat că S-a făcut om. Iar Domnul a spus despre Sine: «De ce căutați să Mă omorîți pe Mine, omul care v-am grăit adevărul» (Ioan, 7, 19; 8, 10)? La rîndul său Pavel, învățînd de la El, a spus: «Unul este Dumnezeu, Unul e și Mijlocitorul între Dumnezeu și oameni, omul Hristos Iisus» (I Tim., 2, 5). Iar făcîndu-Se om și descoperind cele omenești, alungînd și desființînd moartea noastră, S-a așezat de-a dreapta Tatălui, El fiind în Tatăl și Tatăl fiind în El, precum era și este pururea.

VIII

Acesta e conținutul credinței, primit de la apostoli prin Părinți. Deci cel ce citește Scriptura trebuie să cerceteze și să distingă cînd grăiește ea despre dumnezeirea Cuvîntului și cînd despre cele omenești ale Lui, ca nu cumva înțelegînd unele în locul altora să pătimim cele ce au pățimit arienii. Deci cunoscîndu-L pe El drept Cuvîntul, știm că «toate printr-Însul s-au făcut și fără de El nimic nu s-a făcut» (Ioan, 1, 3) și: «Prin Cuvîntul Domnului cerurile s-au întărit» (Ps. 32, 6) și: «Trimite Cuvîntul Lui și se vindecă toate» (Ps. 106, 20); iar cunoscîndu-L ca Înțelepciune, știm că Dumnezeu prin Înțelepciune a întemeiat pămîntul (Pilde, 3, 19) și toate le-a făcut Tatăl întru Înțelepciune¹⁴⁵; și cunoscîndu-L pe El ca Dumnezeu,

144 a. Arienii întrebau: nu s-a scris în Proverbe (8, 22): «M-a creat»?

145. Dumnezeu n-a creat lumea în mod haotic, ca să rămînă într-o agitație continuă și fără scop în această stare, ci a întipărit în ea o ordine strict rațională în care ea înaintează tot mai mult în unirea și asemănarea cu Dumnezeu. *Existența* lumii nu se poate separa de *ordinea* ei și de *aspirația* ei spre desăvîrșire. Este o ordine plasticizată dinamică, este un întreg structurat armonic înaintînd spre desăvîrșire, o unică structură dinamică de mare complexitate. Iar calitatea aceasta n-ar putea-o avea lumea dacă n-ar avea ca temelie izvorul existenței (Tatăl), dacă n-ar avea imprimată în ea Înțelepciunea dumnezeiască (Fiul sau Cuvîntul lui Dumnezeu) și dacă n-ar fi în mișcare spre desăvîrșirea în asemănarea cu Dumnezeu (în Duhul Sfînt). Dumnezeu nu este izvorul unei puteri haotice, ci alinul Înțelepciunii, al desăvîrșitei raționalități și al mișcării spre viața desăvîrșită în Dumnezeu. Numai așa fiind lumea poate cunoaște și folosi cu un rost omul, dotat și el cu rațiune și cu aspirația spre dezvoltare la nesfîrșit. Și numai așa poate vedea omul în ea

am cunoscut că El este Hristos. Căci cîntă David: «Scaunul Tău, Dumnezeu, în veacul veacului. Toiag de dreptate este toiagul Împărăției Tale; iubit-ai dreptatea și urît-ai nedreptatea. Pentru aceea Te-a uns pe Tine Dumnezeul Tău, cu untdelemnul bucuriei mai mult decît pe părtașii Tăi» (Ps. 44, 7-8). Iar în Isaia El însuși zice despre Sine: «Duhul Domnului peste Mine, pentru care M-a uns pe Mine» (Isaia, 61, 1). Iar Petru a mărturisit: «Tu ești Hristos, Fiul lui Dumnezeu celui viu» (Matei, 16, 16).

Iar pe de altă parte, cunoscîndu-L pe El ca făcut om, nu tăgăduim cele spuse despre El omeneste, cum este: a flămînză, a înseta, a fi lovit, a lăcrima, a adormi și la sfîrșit a primi prin cruce moartea pentru noi. Căci toate acestea s-au scris despre El. Așa și cuvîntul: «M-a zidit (creat), care se potrivește oamenilor, nu l-a tăcut Scriptura, ci l-a grăit. Căci noi, oamenii, am fost creați și făcuți. Deci precum auzim: a flămînzat, a adormit, a fost lovit, nu-l tăgăduim dumnezeirea, așa auzind: «M-a zidit», trebuie să ne amintim că, Dumnezeu fiind, a fost creat ca om. Căci e propriu omului a fi creat și cele spuse înainte: a flămînză și cele asemenea.

gîndurile lui Dumnezeu adresate lui și poate purta un dialog cu Dumnezeu spre înaintarea în asemănarea și unirea cu El. De aceea în lume se văd și cuvintele Cuvîntului adresate omului, pentru ca acesta, dotat cu capacitatea de a le percepe, să poată răspunde chemării lui Dumnezeu prin ele spre desăvîrșire, sporind tot mai mult în calitatea sa de om și putînd răspunde cu mulțumire și cu slavă lui Dumnezeu și arătînd această slavă a lui Dumnezeu chiar în slava în care se îmbracă el. Raționalitatea lumii și rațiunea omului, capabilă să o descifreze, nu e fără rost. Prin ea omul înaintează în unirea cu Dumnezeu și prin aceasta în desăvîrșire. Nu e în lume o raționalitate și în om o rațiune statică, nici una care se conciliază cu apariția și dispariția monotonă și fără rost a persoanelor umane. În acest caz rațiunea lui n-ar descifra raționalitatea lumii, decît pentru a-și da seama de lipsa lor de rost a rațiunii lui și a raționalității lumii și pentru a protesta împotriva lor, sau a declara, ca unii din existențialiștii moderni, că lumea este o imensă necropolă fără nici un sens. Prin rațiune și responsabilitate umanitatea – și cu ea lumea întreagă – se dovedește ca aflîndu-se într-o legătură cu un Dumnezeu personal și desăvîrșit, deci transcendent ei, ca punct final și ajutor în aspirația ei spre desăvîrșire; cu un Dumnezeu cu care se află în dialog în scopul unei sporiri în apropierea de El, ca model al desăvîrșirii. O lume haotică, sau cu o raționalitate care nu o duce nicăieri, sau care pare că duce specia înainte, dar indivizii sînt lăsați să piară rînd pe rînd, s-ar dovedi ca emanînd dintr-o esență oarbă, cu o raționalitate nedeplină sau aparentă. Numai pe baza faptului că în lume este imprimată raționalitatea Cuvîntului lui Dumnezeu, Acesta Se poate face om și omul se poate îndumnezei. Sfîntul Ioan Evanghelistul a identificat pe Fiul lui Dumnezeu cu Cuvîntul sau cu Rațiunea, deși termenul Cuvîntul este și în Vechiul Testament. Prin aceasta el a făcut o apropiere între învățătura despre Treime și gîndirea greacă. În Rațiunea sau în Înțelepciunea divină e dată și putința înțelegerii omului ca chip al lui Dumnezeu, sau o anumită înrudire a omului cu Dumnezeu. Pe baza acestei înrudiri a putut lua Fiul lui Dumnezeu umanitatea în Sine și o poate desăvîrși pînă la îndumnezeire. Pe baza ei ipostasul divin al Fiului se poate exprima prin gîndirea și prin cuvîntul omenesc.

Astfel înțelegem cum ordinea din lume își are temelia infinită în Logosul dumnezeiesc și ea e destinată să înainteze sau să se înalțe în El, prin persoana omului, în eternitate. Nu e o ordine sortită să rămînă între granițe finite, ci cu posibilitatea de a se înălța la infinit și de a face străvezie ordinea iubirii desăvîrșite a Sfintei Treimi în relațiile dintre oameni și în folosirea naturii în acest scop.

IX

Așa e și cu ceea ce s-a spus bine, dar s-a înțeles rău de către ei, adică: «Iar de ziua sau de ceasul acela nimeni nu știe, nici îngerii, nici Fiul». Cuvîntul are un înțeles bun. Aceia însă socotesc că zicînd «nici Fiul», se arată ca neștiutor, fiindcă e creatură. Dar nu este așa. Nicidecum! Căci precum zicînd: «M-a zidit» a zis-o omeneste, așa zicînd «nici Fiul» a spus-o tot omeneste. Și a spus-o dintr-o pricină binecuvîntată. Căci fiindcă S-a făcut, precum s-a scris, om, iar propriu omului este să nu știe, și să flămînzească și celelalte (pentru că nu știe, de nu aude și nu află), de aceea Își arată și neștiința omului, ca unul ce S-a făcut om: întîi, ca să arate că are cu adevărat trup omenesc; apoi ca, avînd neștiința omenescă în trup, eliberînd-o și curățînd-o de toate, să înfățișeze Tatălui umanitatea sfîntă și desăvîrșită¹⁴⁶.

Deci ce motiv mincinos vor mai născoci arienii? Și ce născocire îi va mai ajuta să se împotrivescă? Căci au fost rușinați ca neștiind ce înseamnă: «Domnul M-a zidit pe Mine spre început lucrurilor Sale». Și au fost arătați ca neînțelegînd cuvîntul: «Iar de ziua aceea nimeni nu știe, nici îngerii, nici Fiul». Căci precum zicînd: «M-a zidit», a arătat omenescul, sau că S-a făcut om și ca atare a fost creat, iar zicînd: «Eu și Tatăl una sîntem» (Ioan, 10, 30) și: «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine» (Ioan, 14, 9), a arătat veșnicia și deoființimea cu Tatăl, așa zicînd: «Nimeni nu știe, nici Fiul», o zice iarăși ca om. Căci e propriu oamenilor să nu știe. Dar zicînd: «Nimeni nu cunoaște pe Tatăl decît Fiul nici pe Fiul, decît Tatăl» (Matei, 11, 27), El arată că cunoaște cu mult mai mult decît fapăturile. De aceea ucenicii au spus Domnului în Evanghelia după Ioan: «Acum știm că toate le știi» (Ioan, 16, 30). E vădit deci că nu e nimic ce nu știe El, Care e Cuvîntul prin care toate s-au făcut. Iar între toate fiind și ziua aceea, fără îndoială că prin El va fi și ziua aceea, chiar dacă strigă arienii contrarul, în neștiința lor.

146. Trebuia ca foamea, setea, neștiința, frica de moarte, moartea să le învingă ca om ajutat de Dumnezeu, dinăuntru, căci nu se putea întări firea noastră împotriva lor fără a face și ea un efort prin voința ei liberă. Iar puterea dumnezeiască nu putea susține efortul omenesc decît comunicîndu-i-se umanității de însuși ipostasul dumnezeiesc, care i-a devenit ipostas propriu. Oarecum Însuși Subiectul dumnezeiesc biruia în Hristos slăbiciunile omenesti și moartea, dar folosindu-Se și de eforturile omenesti, sau suportîndu-le pe acestea ca un om. Ipostasul dumnezeiesc, devenit ipostas al firii noastre, a coborît în lucrarea Sa la nivelul posibilităților maxime a lucrării omenesti. Un Dumnezeu care ne-ar comunica puterea Sa numai din exterior, nefăcîndu-Se El însuși subiectul firii omenesti și necomunicîndu-i acesteia Duhul Său care-i dă tărie, n-ar putea birui slăbiciunile și moartea omului de pe urma păcatului. Prin aceasta firea omenească e dăruită și se dăruiește Tatălui curățită și sfîntită de Însuși Fiul prin puterea întăritoare a Duhului, ca fire proprie a Lui. În Fiul Său Tatăl iubește și omenescul asumat de Fiul Său în care trece și Duhul ce Se odihnește în Fiul Său din eternitate. Avem aici sensul ontologic al mîntuirii, derivînd din relația Persoanelor treimice, nu cel juridic care s-a dezvoltat în Occident.

DESPRE SFÎNTUL DUH, EPISTOLA ACELUIAȘI CĂTRE ACELAȘI EPISCOP SERAPION

I

Poate te vei mira că poruncindu-mi să scurtez epistola scrisă despre Sfântul Duh și s-o înfățișez în cuvinte mai puține, mă vezi că am lăsat cuvântul despre Duhul Sfânt și am scris împotriva celor ce nu cred în Fiul lui Dumnezeu și-L declară creatură. Dar știu că nu mi-o vei lua în nume de rău de vei afla pricina. Ba evlavia ta mă va și aproba, văzînd dreptatea ei. Căci știi că Însuși Domnul a zis: «Mîngîietorul nu va grăi de la Sine, ci cîte va auzi va grăi, că dintr-al Meu va lua și va vesti vouă» (Ioan, 16, 13); șîsuflînd, le-a dat de la Sine pe Acesta ucenicilor (Ioan, 20, 22); și la fel L-a vărsat Tatăl peste tot trupul, după cum s-a scris (Ioel, 2, 29). De aceea cu dreptate s-a vorbit și s-a scris întîi despre Fiul lui Dumnezeu, ca din cunoștința despre Fiul să putem avea buna cunoștință și despre Duhul¹⁴⁷. Căci precum am cunoscut pe Fiul ca propriu Tatălui, așa vom afla că și Duhul este propriu Fiului. Și precum zice Fiul: «Toate cîte le are Tatăl ale Mele sînt» (Ioan, 16, 15), așa toate acestea le vom afla că sînt prin Fiul și în Duhul. Și precum Tatăl a arătat pe Fiul, zicînd: «Acesta este Fiul Meu cel iubit, întru care am binevoit» (Matei, 3, 17), așa este Duhul al Fiului. Căci zice Apostolul: «A trimis în inimile noastre pe Duhul Fiului, care striga: Ava, Părinte» (Gal., 4, 6).

Dar ceea ce este minunat este că precum Fiul zice: «Ale Mele sînt ale Tatălui», așa este al Tatălui și Duhul Sfânt, de Care s-a spus că e al Fiului¹⁴⁸.

147. Aceasta nu contrazice ceea ce s-a spus înainte, că nu se poate cunoaște Hristos ca Fiul lui Dumnezeu decît prin Duhul, sau fiind omul în Duhul. Cel ce vorbește despre Fiul în mod adevărat, îl are pe Duhul. Dar nu cunoaște propriu-zis pe Duhul pe care-l are, decît după ce cunoaște pe Fiul. Sau Amîndoi sînt cunoscuți deodată. Putem afla din Scriptură și ce ne spun alții despre Hristos. Dar credința în El ca în Fiul lui Dumnezeu o avem după aceea și odată cu acela prin Duhul primit de la Hristos de care am aflat ce spune Scriptura sau ce spun alții că este. Și aceasta este adevărata cunoștință a lui Hristos, dar și a Duhului. Se vede de aci chiar din începutul epistolei a doua că aceasta (despre Fiul) și cea de a treia (despre Duhul) au format o singură epistolă.

148. Duhul este și al Tatălui și al Fiului, dar al Tatălui ca Tată și al Fiului ca Fiu. Tatăl Îl dă Fiului cum Îi dă toate ale Sale. Deci Fiul Îl are pe Duhul ca primitor al Lui, nu ca Cel ce e cauza existenței Lui cum e Tatăl. De aceea primim și noi pe Duhul Fiului, ca Duh prin care revenind și sporind în calitatea de fii, strigăm: Ava, Părinte!

Căci Însuși Fiul zice: «Cînd va veni Mîngîietorul, pe Care Îl voi trimite vouă de la Tatăl, Duhul Adevărului, Care de la Tatăl purcede, Acela va mărturisi despre Mine» (Ioan, 15, 26). Iar Pavel scrie: «Nimeni nu știe cele ale omului decît duhul omului care locuiește în el. Așa și cele al lui Dumnezeu nimeni nu le știe decît Duhul lui Dumnezeu, Cel ce este în El. Iar noi n-am luat duhul lumii, ci Duhul cel din Dumnezeu ca să cunoaștem cele dăruite nouă de Dumnezeu» (I Cor., 2, 11–12). Și în toată Sfînta Scriptură vei afla că Duhul cel Sfînt, care se spune al Fiului, se spune că e Duhul lui Dumnezeu. Aceasta am scris-o în cele dinainte. Deci dacă Fiul, pentru că e al Tatălui și pentru că e Născutul ființei Lui, nu e creatură, ci de o ființă cu Tatăl, așa nu e nici Duhul Sfînt creatură. Și e necredincios cel ce zice aceasta, pentru că e al Fiului și pentru că din El se dă tuturor și cele ce le are sînt ale Fiului¹⁴⁹.

II

Deci sînt suficiente acestea pentru a convinge pe orice iubitor de ceartă să nu mai declare creatură a lui Dumnezeu pe Cel ce este Dumnezeu și scrutează adîncurile lui Dumnezeu și e dat din Tatăl prin Fiul^{149a}. Aceasta pentru ca să nu fie silit să declare creatură și pe Fiul, pe Cuvîntul, Înțelepciunea, pecetea, strălucirea, pe care văzîndu-L cineva vede pe Tatăl și drept urmare să audă: «Cel ce tăgăduiește pe Fiul, nu are nici pe Tatăl» (I Ioan, 2, 23)¹⁵⁰. Unul ca acesta va ajunge treptat să spună ca cel nebun: «Nu este Dumnezeu» (Ps. 13, 1). Față de unul ca acesta se va dovedi însă cu prisosință bun argumentul împotriva celor ce nu cred în

149. Primindu-le de la Tatăl, Fiul le are în calitate de Fiu, le trăiește cu conștiința că le are de la Tatăl. Iar Duhul, avîndu-le de la Fiul, le trece în fapte, care le trăiesc cu simțirea cu care le trăiește Fiul ca Fiu. Neprimindu-le însă Duhul de la Tatăl direct ca Fiul, nu li le aduce fapturilor ca un alt Fiu, ca să nu se confunde cu Fiul. Duhul, purcezînd însă din Tatăl, are o altă relație directă cu Tatăl, dar ca să ia de la Fiul toate cîte le aduce creaturilor puse de Tatăl în Fiul. Deci Fiul rămîne Fiu, comunicîndu-ni-le prin Duhul, nu devine Tatăl sau originea ultimă a celor date. Nu devine deci nici originea Duhului. Se arată și prin aceasta perihoreza celor trei Persoane; dar aceasta lasă distinctă, existența fiecăreia din celelalte două ca ceea ce este Ea însăși. Nimic nu se trăiește sau se dă separat de vreuna sau de două din Ele. Precum Fiul este în Tatăl și Tatăl în Fiul, așa este și Duhul în Fiul. Dar Tatăl are în Fiul, Care este în Sine, și pe Duhul, sau în Duhul și pe Fiul. Duhul aflător în Fiul ia din Fiul toate cîte le dă Tatăl Fiului ca să le treacă oamenilor cu simțirea că le au comune cu Fiul, ca să-i întoarcă spre Tatăl, cum e și Fiul întors din Duhul spre Tatăl.

149 a. Se dă fapturilor de Tatăl prin Fiul, pentru a le sădi simțirea de fii ai Tatălui, comună cu a Fiului.

150. Cine nu recunoaște pe Fiul ca Fiu nu recunoaște nici pe Tatăl ca Tată. Pentru acela nu există un Dumnezeu personal al supremei iubiri sau al iubirii între Tatăl și Fiul. Pentru acela nu e decît o esență impersonală, supusă unor legi inexplicabile în originea lor, cum sînt supuse toate cele ce provin din ea, neexistînd cineva înzestrat cu demnitatea supremă a libertății. Pentru acela nu e decît o esență oarbă din care emană în baza acelor legi o succesiune monotonă de individuațiuni care se topesc din nou în această esență. Totul e fără rost.

Fiul, anume că din cele ce se dovedește Fiul ca nefiind creatură, se dovedește și Duhul ca nefiind creatură. Căci creaturile sînt din cele ce nu sînt și au un început al existenței^{150a}. Căci «la început a făcut Dumnezeu cerul și pămîntul» (Fac., 1, 1) și cele din ele. Dar Duhul Sfînt este și se zice din Dumnezeu, cum a spus Apostolul. Iar dacă Fiul, fiindcă nu este din cele ce nu sînt, ci din Dumnezeu, e firesc să nu fie creatură, e necesar ca nici Duhul să nu fie creatură, fiindcă Se mărturisește ca fiind din Dumnezeu. Iar creaturile sînt din cele ce nu sînt¹⁵¹.

III

Și iarăși Duhul este și se zice ungere și pecete. Căci scrie Ioan: «Și ungerea pe care ați luat-o de la El rămîne în voi și nu aveți trebuință ca să vă învețe cineva, ci ungerea Lui, sau Duhul Lui vă învață despre toate» (I Ioan, 2, 27). Iar la proorocul Isaia s-a scris: «Duhul Domnului peste Mine pentru care M-a uns» (61, 1). Pavel, la rîndul său, scrie: «Întru care crezînd, ați fost pecetluiți» (Efes., 1, 13). Și iarăși: «Nu întristați pe Duhul Sfînt, întru Care ați fost pecetluiți pentru ziua rîscumpărării» (Efes., 4, 30). Deci creaturile se ung și se pecetluiesc întru Duhul. Iar dacă făpturile se ung și se pecetluiesc întru Acesta, Duhul nu e creatură. Căci nu e asemenea Cel ce unge cu cel uns. De fapt ungerea aceasta este suflarea Fiului, încît cel ce are Duhul poate zice: «Sîntem buna mireasmă a lui Hristos» (II Cor., 2, 15)^{151a}. Iar pecetea întipărește pe Hristos, încît cel pecetluit are chipul lui Hristos¹⁵². Căci zice Apostolul: «Copilașii mei, pentru care iarăși sufăr durerile nașterii pînă ce Hristos va lua chip în voi» (Gal., 4, 19).

Iar dacă Duhul este buna mireasmă și chipul Fiului, e vădit că nu e creatură. Fiindcă nici Fiul, fiind în chipul Tatălui, nu e creatură^{152a}. De

150 a. Sfîntul Atanasie a fost adus la afirmarea despre creația lumii din nimic, de necesitatea de a apăra învățătura că Fiul nu e creatură, de a-L distinge de creațiune. Astfel Treimea implică deosebirea dintre Dumnezeu și lumea creată. Dacă nu e o Treime de Persoane, Care Îl arată pe Dumnezeu suficient Lui însuși, nu rămîne decît alternativa unei esențe din care emană o lume identică cu această esență în sens panteist. Cele trei învățături creștine fundamentale: Sfînta Treime, creația lumii din nimic și întruparea Cuvîntului ca om spre mîntuirea oamenilor se află într-o strînsă solidaritate.

151. Dacă Duhul ar fi creatură, ar fi marcat de faptul că e din cele ce nu sînt, deci avînd în Sine tendința spre piericiune. El n-ar putea în acest caz da viață netrecătoare celor în care Se sălăsluiește. În acest caz, fără Treime ca Dumnezeire a iubirii desăvîrșite Dumnezeu n-ar mai fi Dumnezeu adevărat, ci S-ar confunda cu lumea relativă.

151 a. Cînd iubesc pe cineva întipăresc chipul aceluia în altul, pentru că l-am întipărit întîi în mine.

152. Duhul e legat atît de intim cu Fiul, încît e numit suflarea Lui personală. Dar și între noi cînd dau pe cel iubit altuia, cel iubit dat de mine e ca un suflu al meu.

152 a. Duhul nu dă chipul Său celui în care e suflat, sau în care Se îmbibă ca ungere, sau celui pe care-l pecetluiește. El are o fluiditate de viață, care-L face să nu se identifice ca un chip distinct în cel în care este suflat, ci îl ridică pe acela în întregime pe un alt plan. Îi dă un elan spre desăvîrșire, o puritate, o frumusețe spirituală, o pornire generoasă de a

fapt, precum cel ce vede pe Fiul vede pe Tatăl, așa cel ce are pe Duhul Sfânt, are pe Fiul. Și avîndu-L pe Duhul este templul lui Dumnezeu. Căci scrie Pavel: «Oare nu știți că templul lui Dumnezeu sînteți și Duhul lui Dumnezeu locuiește în voi?» (I Cor., 3, 10). Iar Ioan zice: «Întru aceasta cunoaștem că sîntem în Dumnezeu și El întru noi, că ne-a dat nouă din Duhul Lui» (I Ioan, 4, 13). Iar dacă Fiul, fiind în Tatăl și Tatăl în El, a fost mărturisit că nu este creatură, e cu totul necesar ca nici Duhul să nu fie creatură. Căci în El este Fiul și El este în Fiul^{152b}. De aceea cel ce primește pe Duhul este templul lui Dumnezeu. De aci se vede iarăși că dacă Fiul este Cuvîntul lui Dumnezeu, este și El una cu Tatăl. «Căci unul este Dumnezeu, din care sînt toate și unul Domnul Iisus Hristos» (I Cor., 8, 6). De aceea s-a și spus și s-a și scris că Fiul este Unul Născut, pe cînd creaturile sînt multe și deosebite: îngeri, arhangheli, heruvimi, începătorii, stăpînii și celelalte, precum s-a mai spus¹⁵³. Iar dacă Fiul nu este dintre cele multe, ci e Unul, cum Unul este și Tatăl, și nu este creatură, fără îndoială nici

se dărui, o luminozitate a întregii ființe. Iar forma aceasta seamănă cu Hristos. Duhul iradiind ca o suflare dinamică, ce curge ca o ungere din Hristos, dă omului într-o sporire continuă chipul lui Hristos, sau restabilește tot mai mult și tot mai clar în el chipul lui Hristos pe care-l are prin creație. Aceasta înseamnă că Duhul însuși e, într-un fel deosebit de om, chipul Fiului. De fapt Părinții spun că Duhul e chipul Fiului, cum Fiul e chipul Tatălui. Dar nu spun niciodată că Fiul e chipul Duhului. Însă Duhul e altfel chipul Fiului de cum e Fiul chipul Tatălui. Fiul e chipul Tatălui pentru că Se naște din El. Duhul e însă chipul Fiului pentru că «strălucește» din El cum a spus Patriarhul Grigorie Cipriotul în sec. XIII. Îl face pe Fiul să strălucească și această strălucire să se vadă ca o frumusețe vie a Fiului. Și acest chip strălucitor al Fiului se vede în Duhul, ca într-un chip al Fiului. Chipul nu e despărțit de model. Chipul se știe deosebit de model, dar totodată unit cu modelul. Cînd cineva e strîns unit cu mine, în mine se vede chipul lui, în lucrarea mea se vede lucrarea lui. Dar el rămîne el și eu rămîn eu. Nimeni nu are un chip decît în relație intimă cu altul. Și e chipul altuia în măsura relației de iubire cu acela. În acest sens Duhul e chipul lui Hristos. Dar în chip se vede și modelul fără să se confunde: «Cine Mă vede pe Mine, vede pe Tatăl». Noi sîntem chipul lui Hristos prin Duhul, pentru că Duhul însuși e chipul strălucitor al lui Hristos. Dar un chip transcendent nouă. Iar în Hristos însuși modelul transcendent al omului se face subiectul chipului Său uman. Dar nu fără lucrarea Duhului. Căci Duhul este supremul chip al Fiului, în Duhul strălucește Fiul. Dar pentru noi Fiul ca model este transcendent, pentru Duhul însă nu. Însă Duhul ne ridică la unirea cu Fiul cel transcendent. Această unire a noastră cu Fiul ca model al nostru și cu Duhul ca chip al Lui nu ne confundă nici cu Fiul, nici cu Duhul, precum nici Duhul nu Se confundă cu Fiul.

152 b. E o interioritate reciprocă între Fiul și Duhul, deosebită de cea dintre El și Tatăl, sau de cea între Tatăl și Fiul.

153. Fiul e Unul, pentru că Dumnezeu nu arată aspecte diferite ale Sale prin fii diferiți, ci se dă întreg în Fiul și-și arată tot chipul Său în Fiul. Altfel Fiul n-ar avea valoare absolută de Fiul. În creaturi însă Tatăl nu pune ființa Sa neîmpărțită, ci în aducerea lor la existență pune în lucrare diferite aspecte ale puterii Sale. De aceea creaturile sînt multe și diferite. Cele multe sînt mărginite unele prin altele și fiecare are o valoare relativă în funcție de a altora; și fiecare e dependentă de celelalte. Fiul nu e dependent de nimic, nu e mărginit de nimic. Toate sînt dependente de El.

Duhul (căci trebuie să se ia din Fiul cunoștința Duhului)¹⁵⁴ nu este creatură. Căci nu e dintre cele multe, ci și El este Unul^{154a}.

IV

Și pe aceasta o știe Apostolul când zice: «Iar toate acestea le lucrează unul și același Duh, care împarte în mod deosebit fiecăruia precum voiește» (I Cor., 12, 11). Și după puțin: «Într-un Duh noi toți ne-am botezat spre a fi un trup și toți ne-am adăpat dintr-un Duh» (I Cor., 12, 13). Și iarăși: pentru că din Fiul trebuie să primim cunoștința despre Duhul, se cuvine ca de la El să luăm și dovezile. Deci pretutindeni este Fiul, întrucât este în Tatăl și Tatăl este în El. Căci pe toate le susține și le ține împreună. De aceea s-a scris: «Întru El sînt așezate (subzistă) toate», fie cele văzute, fie cele nevăzute^{154b}; «și El este înainte de toate» (Col., 1, 17). Creaturile sînt însă în locuri împărțite¹⁵⁵: soarele și luna și alți luminători în tăria bolții cerești, îngerii în cer și oamenii pe pămînt.

Iar dacă Fiul, nefiind în locuri împărțite, ci în Tatăl, este pretutindeni și în afară de toate¹⁵⁶, nu este creatură, drept urmare nici Duhul nu e crea-

154. Duhul e Unul cu Fiul nu în sensul că Își ia ființa din Fiul, ci în sensul că din Duhul luăm cunoștința despre Fiul. Deci numai El Îi este Fiului intim, numai El Îi este Fiului interior prin identitatea ființei. Dacă Duhul ar fi creatură, n-am avea cunoștință despre Fiul decât din puțința noastră de a cunoaște cele asemenea nouă.

154 a. Dacă Fiul n-ar fi Unul și Duhul la fel, nu s-ar putea ține într-o unitate cele multe din lume. Dacă ar fi mulți fii ai Tatălui după ființă și multe duhuri purcezătoare din El, fiecare ar aduna în ele unele dintre creaturi. Mai bine-zis, mulți fii născuți din Tatăl ar însemna fii la nesfîrșit și multe duhuri purcezătoare din Tatăl ar fi duhuri la nesfîrșit. Căci ce L-ar sili pe Tatăl să Se oprească la un număr limitat de fii și de duhuri? Ar fi supus unei legi a emanației continue. Și fiii născuți la nesfîrșit ar trebui să piară continuu ca să facă loc altora și n-ar mai fi o deosebire între Dumnezeu și lume. Am fi în plin panteism lipsit de sens și de explicație a existenței. Fiii creați pot fi mulți pentru că nici unul din ei nu are ființa lui Dumnezeu care nu se poate împărți. Dar fiind creați de iubirea Lui liberă nu-i creează nici pe aceștia la infinit, ca să acorde totuși fiecăruia o valoare, menținîndu-i pe toți în existență veșnică, cum n-ar fi posibil dacă ar crea continuu alți și alți oameni.

154 b. Toate subzistă în Duhul, precum subzistă toate puterile în ipostas. Duhul e fundamentul lor și un fel de subiect al lor.

155. Creaturile sînt nu numai multe, ci sînt și așezate în locuri diferite. Dar ceea ce le ține unite e faptul că, deși așezate în locuri diferite, toate sînt adunate, legate între ele, prin Cuvîntul în Duhul. Dar Cuvîntul le ține ca o Rațiune unică, care le leagă prin rațiunile lor, susținute de rațiunile Cuvîntului unic. Un lucru se corupe cînd rațiunea lui se destramă. Și se destramă cînd legătura dintre componentele ei și rațiunile altor lucruri se slăbește. Căci atunci iese și din sinteza cu celelalte rațiuni în Logosul divin. Ele o pot face aceasta pentru că nu sînt rațiunile divine însele, ci chipuri ale acelora legate cu ele, chipuri pe care Logosul divin le poate lăsa să se destrame. Numai oamenii sînt ținuți ca persoane unice cu sufletul și după moartea trupului, iar după învierea lui Hristos sînt chemați la veșnicie și cu trupul, după trecerea trupului prin moarte. Căci sufletul nu e supus legilor coruperii, ca cele materiale, care s-au înstăpînit după slăbirea sufletului prin păcat.

156. Fiul e în afară de toate în sensul de transcendent tuturor, nesupus dependenței de toate celelalte, sau relației cu ele, ca creaturile. Nu stă fără voie în relație cu ceva, dar toate stau în relație cu El. A fi în dependență cu celelalte înseamnă totodată a fi într-un «loc» sau a deține «un loc» în contextul tuturor.

tură, nefiind în locuri împărțite, ci umplînd toate și fiind afară de toate. Căci așa s-a și scris: «Duhul Domnului a umplut lumea» (Înt. Sol., 1, 7). Iar David zice: «Unde mă voi duce de la Duhul Tău?» (Ps. 138, 7). Căci nu este într-un loc, ci în afară de toate, ca Unul ce este în Fiul precum este și Fiul în toate. De aceea, precum s-a arătat, nu este nici El creatură.

Pe lângă toate acestea, încă și mai mult se va rușina erezia ariană din aceea, că din Fiul se primește cunoștința despre Duhul^{156a}.

Iar Fiul este Creator ca și Tatăl. Căci zice: «Cele ce le văd făcîndu-le Tatăl, pe acelea și Eu le fac» (Ioan, 5, 19). De fapt «toate printr-Însul s-au făcut și fără de El nimic nu s-a făcut» (Ioan, 1, 2). Iar dacă Fiul, fiind Creator ca și Tatăl, nu este creatură; și dacă prin El se creează toate, deci nu este dintre cele ce se creează, e vădit că nici Duhul nu este creatură. Fiindcă s-a scris despre El în psalmul 103: «Lua-vei Duhul Tău de la ele și vor pieri și în țărînă se vor întoarce. Trimite-vei Duhul Tău și se vor zidi și vei înnoi fața pămîntului» (29-30).

V

Așa fiind scris, e vădit că Duhul nu e creatură, ci e și El Creator. Căci Tatăl creează toate prin Cuvîntul în Duhul. Fiindcă unde este Cuvîntul, acolo este și Duhul. Și cele create prin Cuvîntul au tăria existenței lor de la Cuvîntul în Duhul¹⁵⁷. Așa s-a scris în Psalm 32: «Cu Cuvîntul Domnului cerurile s-au întărit și cu Duhul gurii Lui toată puterea lor» (Ps. 32, 6)^{157a}. În felul acesta Duhul e nedespărțit de Fiul, precum reiese neîndoielnic din ceea ce s-a spus. Căci cînd a venit Cuvîntul la prooroc, proorocul a

156 a. Cunoștința Duhului o avem numai în unirea cu Fiul, sau viceversa, pentru că nici Fiul nu este creatură, nici Duhul. Pe Duhul nu-L cunoaștem ca pe Unul aflător în relație cu creaturile, cum le cunoaștem pe ele, unele din altele, ci trebuie să transcendem toate cele aflătoare în relație necesară între ele, ca să-L cunoaștem printr-o altfel de experiență directă deosebită. Nu-L cunoaștem decît în Fiul, Care transcende ca Dumnezeu și El toate, deși ni S-a făcut cunoscut în trupul asumat de El.

157. Dumnezeu nu creează lumea fără Rațiune, deci nu fără libertate. Altfel, lumea ar fi o emanație a unei esențe oarbe. Iar aceasta nu explică nimic și ne îndeamnă să nu mai căutăm nici un sens în nimic prin cugetare. Dar atunci la ce mai servește cugetarea? Însă Dumnezeu nu creează numai prin Rațiune, ci pe toate le umple de viață, care nu e fără mișcarea lor spre Sine ca scop al desăvîrșirii lor. Nu creează o lume statică. Duhul ca viață întreține în toate un dinamism, care e propriu vieții întregii lumi. Sfîntul Atanasie numește aci Duhul, Viață, Tărie. De fapt viața e una cu tăria, precum lipsa de viață e neputință de mișcare statornică spre un scop superior. Dar tăria vieții e unită cu raționalitatea, manifestîndu-se în cadrul ei. Căci rațiunea e unită cu aspirația de a cunoaște tot mai mult și a înainta spre desăvîrșire ca scop. Mișcarea persistă și în cei ce nu mai tind spre desăvîrșire, dar ca o mișcare pervertită, într-o agitație fără un scop final.

157 a. Duhul e atît de intim Fiului încît e ca un Duh al gurii Lui, ca o mișcare ce pornește din El. Fiul vorbește prin Duhul deși vorbește și Duhul. Prin mine vorbește uneori cel pe care-l iubesc, sau invers. Fără celălalt dinamismul meu slăbește.

grăit cele de la Cuvîntul în Duh¹⁵⁸. Așa s-a scris și în Fapte, cînd Petru a spus: «Bărbați frați, trebuie să se îplinească Scriptura pe care a spus-o mai înainte Duhul Sfînt» (Fapte, 1, 16). Iar în Zaharia venind Cuvîntul la el, s-a scris: «Însă cuvintele Mele și legiurile Mele primișle, cîte le poruncesc Eu în Duhul Meu proorocilor» (Zah., 1, 6). Și după puțin, muștrînd poporul a zis: «Inima lor și-au făcut-o neascultătoare ca să nu audă cuvintele mele și cuvintele ce le-a trimis Domnul Atotîitorul în Duhul Lui, în mîna proorocilor de mai înainte» (Zah., 7, 12). Iar Hristos grăind în Pavel, cum însuși Pavel spune: «De căutați dovada că Hristos grăiește în mine» (I Cor., 13, 3), avea nu mai puțin pe Duhul, care-i dădea să grăiască^{159a}. Căci așa scrie el însuși: «După darul Duhului lui Iisus Hristos în mine» (Filip., 1, 19). Și iarăși Hristos grăind în el, a zis: «Decît că Duhul Sfînt îmi mărturisește în cetate, zicînd că mă așteaptă lanțuri și necazuri» (Fapte, 20, 23). Căci Duhul nu e în afară de Cuvîntul, ci fiind în Cuvîntul, este prin El în Dumnezeu. Deci darurile (harismele) se dau în Treime. Căci în împărțirea lor este, cum scrie Pavel corintenilor, același Duh și același Domn și același Dumnezeu care lucrează toate în toți (I Cor., 12, 4-6). Căci Însuși Tatăl lucrează și dă toate prin Cuvîntul în Duhul.

VI

De aceea, dorindu-le cele bune corintenilor, Pavel li le dorește în Treime: «Harul Domnului Iisus Hristos și dragostea lui Dumnezeu Tatăl și împărțășirea Sfîntului Duh să fie cu voi, cu toți» (II Cor., 13, 13). Căci împărțășindu-ne de Duhul, avem harul Cuvîntului și în El dragostea Tatălui. Precum unul este harul Treimii, așa nedespărțită este Treimea¹⁵⁹.

Aceasta o poate vedea cineva și la Sfînta Maria. Căci îngerul Gavriil, trimis să vestească coborîrea Cuvîntului peste ea, a zis: «Duhul Sfînt va veni peste Tine», știind că în Cuvîntul era Duhul. Deci îndată a adăugat: «Și Puterea Celui prea înalt te va umbri» (Luca, 1, 35). Căci «Hristos este Puterea și Înțelepciunea lui Dumnezeu» (I Cor., 1, 24)

158. Cu Cuvîntul de la Dumnezeu e legat Duhul, sau cu cuvintele Cuvîntului e legată puterea Duhului, izvoritoare de viață. Dar în Cuvîntul grăiește Duhul în mod personal, fără să Se confunde. Și la noi, cînd vorbesc eu, simt că în mine vorbește și persoana respectată de mine, sau pe care o iubesc.

158 a. Pavel simte că în perihoreza, sau interioritatea reciprocă între Fiul și Duhul, e prins și el. El are în sine în interioritate reciprocă pe Fiul și pe Duhul, fiind și el în interioritate reciprocă cu Ei. Pavel simte că în el vorbește cineva superior, sau Fiul și Duhul.

159. Harul ne-a venit prin Hristos cel întrupat, răstignit și înviat, plin de toată puterea acestor stări prin care Și-a desăvîrșit umanitatea Sa. Dar harul plin de aceste stări și puteri ne devine propriu prin împărțășirea de Duhul Sfînt și ele s-au imprimat în umanitatea lui Hristos, ca dragoste a lui Hristos pentru noi și ca dragoste a Tatălui și către Tatăl. Deci însuși dragostea Tatălui ni se dă în sau prin harul Domnului Hristos, de care ne împărțășim în Duhul Sfînt și în care El Își arată dinamismul Lui desăvîrșitor.

Iar Duhul fiind în Cuvîntul, e vădit că era prin Cuvîntul și în Dumnezeu. Deci Duhul venind în noi, va veni și Fiul și Tatăl și-Și vor face sălaş în noi (Ioan, 14, 23). Deci Treimea e nedespărțită și dumnezeirea Ei este una și Unul este Dumnezeu peste toate și prin toate și în toate.

Aceasta e credința Bisericii universale. Căci în Treime a întemeiat-o și a înrădăcinat-o pe ea Domnul¹⁵⁹, spunînd ucenicilor: «Mergînd, învățați toate neamurile, botezîndu-i pe ei în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh» (Matei, 28, 19). Dacă Duhul ar fi creatură, nu L-ar fi legat de Tatăl, ca să nu fie Treimea neasemenea Ei înseși, legîndu-se cu Ea ceva străin și din afară. Căci ce i-ar fi lipsit lui Dumnezeu, ca să I se adauge ceva străin, care să fie împreună slăvit cu El? ¹⁶⁰. Să nu fie! Nu este așa. Căci El însuși a spus: «Sînt plin» (Isaia, 1, 11). De aceea Însuși Domnul a legat de numele Tatălui pe al Duhului, ca să arate că Sfînta Treime nu constă din planuri diferite, adică din Creator și creatură, ci una este dumnezeirea Ei. Aceasta cunoscînd-o Pavel, a învățat că harul dat de Ea este unul, zicînd: «Un Domn, o credință, un Botez» (Efes., 4, 5). Precum e un Botez, așa e o credință. Căci cel ce crede în Tatăl, cunoaște în Tatăl pe Fiul și pe Duhul, nu în afară de Fiul. Și de aceea crede și în Fiul și în Duhul Sfînt. Fiindcă una este dumnezeirea Treimii, cunoscută din Tatăl cel Unul.

Acesta e deci conținutul credinței universale. Iar cei ce hulesc pe Duhul și spun că e creatură, dacă nu se vor răzgîndi de cele spuse, să se rușineze măcar de cele ce se vor spune. Dacă există Treime și credința e în Treime, să spună dacă Treimea e pururea, sau a fost cîndva cînd n-a fost Treime. Dacă Treimea e veșnică, Duhul nu e creatură, căci există din veci împreună cu Cuvîntul și se află în El. Căci de creaturi știm că era cînd nu erau. Iar dacă Duhul e creatură, iar creaturile sînt din cele ce nu sînt (din nimic), e vădit că a fost cînd n-a fost Treimea, ci doimea. Și ce ar putea spune cineva mai contrar credinței ca aceasta? Căci aceștia spun că Treimea rezultă din prefacere și progres și există o doime care așteaptă să se

159 a. Biserica e interioritatea reciprocă a celor ce se află în interioritatea reciprocă a Persoanelor Sfintei Treimi, interioritate adusă în noi prin Hristos făcut om.

160. Dacă Domnul a poruncit să se boteze fiecare în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh, înseamnă că fiecare din acești Trei e Dumnezeu, și nu creatură. Dacă Duhul ar fi creatură, ce nevoie ar fi fost să se adauge Tatălui și Fiului ca să se facă botezul și în numele Lui? Ar fi avut Dumnezeu nevoie să se completeze printr-o creatură? Ar însemna că nu mai este nici El Dumnezeu care nu are nevoie de nimic din afară de Sine. Și ce nevoie are omul să se boteze în numele creaturii, dacă e botezat ca să fie scos din stricăciunea și mortalitatea proprie creaturii? Fiecare Persoană a Treimii e prezentă în ceea ce se dă în botez fără să se confunde cu celelalte. Sînt prezente toate Trei pentru că ele reprezintă viața nemuritoare și iubirea desăvîrșită. Cînd arăt dragostea mea cuiva, unită cu dragostea altuia care îl iubește și el, nu ne confundăm, ci ne bucurăm de această iubire comună a noastră față de acela, insuflîndu-i și lui dragostea ca pornire spre comuniune.

facă o creatură, ca să se unească cu Tatăl și cu Fiul și să apară Treimea¹⁶¹. Așa ceva nu poate nici măcar veni în mintea creștinilor. Căci precum Fiul existînd pururea nu este creatură, la fel Treimea existînd pururea, nu e în ea nimic creat. De aceea Duhul nu e creatură. Căci precum a fost pururea, așa este și acum. Și precum este acum, așa a fost pururea. Și există Treimea și în Ea Tatăl și Fiul și Duhul Sfînt. Și Unul este Dumnezeu-Tatăl Cel peste toate și prin toate și în toate, Care este binecuvîntat în veci. Amin.

Eu deci, precum ai cerut, scriind și acestea, ți le-am trimis. Iar tu ca un înțelept, de lipsește ceva și în acestea, binevoiește și împlinește lipsa. Și le citește celor ce sînt una cu tine în credință, iar pe cei ce se împotrivesc respinge-i. Căci poate măcar și mai tîrziu, răzgîndindu-se, vor spăla din sufletul lor reaua cugetare ce s-a adaus la el. Căci bine este să o scoată pe aceasta din ei și să nu se învechească, ca nu cumva, stăruind în ea, să audă ceea ce a spus Domnul: «Oricine ar spune vreun cuvînt împotriva Duhului Sfînt, nu i se va ierta nici în veacul acesta, nici în cel viitor» (Matei, 12, 32).

161. O doime care așteaptă să apară o creatură, care să I se adauge, introduce o evoluție în Dumnezeu. Deci nu mai există din veci un Dumnezeu al plenitudinii, de aceea ne schimbăm, ci o realitate supusă unei evoluții, unei necesități de împlinire. Tot așa dacă lui Dumnezeu I se adaugă un fiu creat. Un Dumnezeu adevărat, cu o viață pleneră, suficientă Sieși, e numai un Dumnezeu care e Treime de Persoane din veci.

DESPRE SFÎNTUL DUH CĂTRE ACELAȘI EPISCOP SERAPION

I

Am citit și Epistola scrisă acum de evlavia ta și mirîndu-mă foarte de nerușinarea ereticilor, am văzut că nimic nu se potrivește așa de mult a spune despre ei decît cuvîntul Apostolului: «De omul eretic, după înțîia și a doua mustrare, depărtează-te, știind că unul ca acesta s-a abătut și, căzînd în păcat, se osîndește singur» (Tit, 3, 10). Căci avînd mintea stricată nu întrebă ca să se convingă, nici ca să se răzgîndească, ci se informează din pricina celor înșelați de el, ca nu cumva tăcînd să fie disprețuit de ei. Au fost destule cele spuse înainte ca să aibă ei atîtea dovezi încît să înceteze de la blasfemia lor împotriva Sfîntului Duh. Dar lor nu le-au fost destule. Ci se pornesc din nou cu nerușinare, ca să arate că, stăruind în războiul de cuvinte și în lupta împotriva Duhului, vor fi, nu peste mult, morți¹ din pricina nebuniei. Căci chiar dacă le răspunde cineva și la întrebările lor de acum, vor născoci din nou alte răutăți, numai ca, căutînd să nu afle și auzind să nu înțeleagă.

Care sînt deci deșteptele lor întrebări? Dacă Duhul nu e creatură, atunci, zic ei, este fiu și deci sînt doi frați: Cuvîntul și el. Apoi adaugă, precum zici: Dacă Duhul va lua din Fiul și se va da de către El (căci așa s-a scris), urmează că Tatăl e bunic și Duhul e nepotul Lui.

II

Cine, auzind acestea, îi mai socotește pe aceștia creștini și nu mai degrabă păgîni? Căci unele ca acestea le spun și elinii împotriva noastră¹⁶². Cine va voi să răspundă acestei nebunii a lor? Eu, gîndindu-mă mai mult, și căutînd un răspuns potrivit față de ei, n-am aflat nici unul, fără numai cel dat odinioară fariseilor¹⁶³. Căci precum acelora, care

162. Era propriu neoplatonicilor să vorbească de o gradație de emanații, nemaifăcînd o distincție clară între Dumnezeu și lume.

163. Sfîntul Atanasie nu se întinde în explicarea modului de provenire a Sfîntului Duh, ci rămîne la afirmarea simplă a existenței Lui, recunoscînd modul inexplicabil, tainic

întrebaseră dintr-o vicleană intenție, Mîntuitorul le-a pus o contra întrebare, ca să-și recunoască viclenia gîndurilor, așa, și aceștia fiindcă întrebă despre aceste lucruri, să spună, mai bine zis să răspundă la rîndul lor, odată ce au întreat. Fiindcă grăind, prezintă născocirile lor ca unii ce, chipurile, nu ne înțeleg, auzindu-ne, să-și recunoască nebunia lor. Ei zic deci: Dacă Duhul Sfînt nu e creatură, cum ați spus înainte, ci este în Dumnezeu și se dă din Dumnezeu, atunci este și el fiu și sînt deci doi fii, el și Fiul. Iar dacă Duhul e al Fiului și primește toate de la Fiul, cum a spus Fiul însuși: «și suflînd¹⁶⁴ L-a dat pe El ucenicilor» (Ioan, 20, 22) și cum o spuneți și voi, atunci Tatăl este bunic și Duhul este nepotul Lui.

Dar cele ce le cereți de la noi, întrebîndu-ne despre Duhul, să le cerem și noi de la voi, întrebîndu-vă despre El. Căci dacă tăgăduiți cele scrise, nu vă mai puteți numi creștini și e drept ca noi creștinii să fim întrebați de voi. Dar dacă recunoașteți ca și noi cele scrise, e drept ca și voi să fiți întrebați de noi despre acestea. Spuneți deci și nu șovăiți, dacă Duhul este fiu și Tatăl bunic. Căci dacă stînd la gînduri, cum au făcut fariseii de atunci, veți zice și voi în voi înșivă: de vom zice că este fiu, vom auzi: unde a scris aceasta? Iar de vom zice: nu este fiu ne temem să nu ni se spună cum s-a spus deci: «Noi n-am luat Duhul lumii, ci Duhul cel din Dumnezeu» (I Cor., 2, 12)^{164a}. Zbătîndu-vă astfel în voi înșivă, de veți zice și voi: Nu știm, e necesar ca și cel întreat de voi despre acestea să tacă, ascultînd de cel ce zice: «Nu răspunde celui nebun la nebunia lui, ca să nu te faci asemenea lui, ci răspunde potrivit nebuniei lui, ca să nu i se pară că este înțelept» (Pilde, 26, 4). Iar răspunsul cel mai potrivit vouă este tăcerea, ca să vă cunoașteți neștiința.

al acestei proveniri. Rămîne la ceea ce spune Sfînta Scriptură, căci nu voia să cadă în cîștie ce alte erori. El recunoaște taina adîncă a existenței lui Dumnezeu și necesitatea unei atitudini apofatice. Numai ereziile s-au încrezut într-o cunoaștere rațională deplină a lui Dumnezeu. Rațiunea servește însă numai pentru a apăra taina de ceea ce nu e propriu tainei. Rațiunea ne spune numai că Fiul e Logosul sau Cuvîntul Tatălui, ca să nu se poată spune că Dumnezeu e haos irațional și impersonal.

164. E de remarcat că niciodată nu se spune de Tatăl că «suflă» pe Duhul, ci numai Îl purcede, ceea ce nu se spune despre Fiul. Numai despre Fiul se spune că «suflă» pe Duhul, dar nu în Treime, ci spre făpturi. Suflînd Fiul pe Duhul în făpturi, nu o face ca Cel ce e cauza existenței Duhului. El Îl «suflă» pe Duhul făpturilor pentru că Îl are în Sine, nu pentru că Îi dă existență. Catolicismul folosește cuvîntul «suflare» (spiratio) în locul purcederii Duhului de către Tatăl în Treime. Dar suflarea înseamnă a da viață. Și cui dă Tatăl viață în Treime, suflîndu-L? Fiului? ar fi absurd. Duhul e suflat numai spre făpturi și e suflat de Fiul întrupat pentru a le da acestora viața care este în El, care nu purcede însă din El.

164 a. De vor zice că Duhul e fiu, vor fi întrebați: unde se scrie aceasta? De vor zice că nu este fiu, înțelegînd că nu e de o ființă cu Dumnezeu, li se vor arăta că Pavel afirmă că luăm Duhul cel din Dumnezeu. Ei nu cunoșteau decît această alternativă greșită.

III

Dar iarăși e drept ca în temeiul celor ce spuneți, să vă întrebăm: Deoarece proorocii grăiesc în Duhul lui Dumnezeu și în Isaia Duhul Sfânt proorocește, cum s-a arătat înainte, oare și Duhul este Cuvînt al lui Dumnezeu și deci sînt două Cuvînte: Duhul și Cuvîntul? De fapt proorocii prooroceau cînd venea Cuvîntul lui Dumnezeu la ei. Și pe lîngă aceasta s-a mai spus că «toate prin Cuvîntul s-au făcut și fără de El nimic nu s-a făcut» (Ioan, 1, 3); și «Dumnezeu a întemeiat pămîntul întru Înțelepciune» (Pilde, 3, 19); și «Toate întru Înțelepciune le-a făcut» (Ps. 103, 24). Dar s-a mai scris, cum s-a arătat și mai înainte: «Trimite-vei Duhul Tău și se vor zidi» (Ps. 103, 30). De aci urmează sau că Duhul e Cuvîntul, sau că Dumnezeu a făcut toate în Cei doi, întru Înțelepciune și în Duhul. Apoi zice Pavel: «Un Dumnezeu, din Care sînt toate, și un Domn, prin Care sînt toate» (I Cor., 8, 6) iarăși că «Fiul este chipul Tatălui celui nevăzut» (Col., 1, 16), iar Duhul este chipul Fiului. Căci s-a scris: «Pe care mai înainte i-a cunoscut, mai înainte i-a și rînduit să fie asemenea chipului Fiului Său» (Rom., 8, 29).

Oare urmează din aceasta că Tatăl este bunic? Și fiindcă Fiul a venit în numele Tatălui, iar Duhul Sfînt, zice Fiul, e Cel pe care-L va trimite Tatăl în numele Său (Ioan, 14, 26), oare de aci urmează iarăși că Tatăl este bunic? Ce veți răspunde la aceasta voi care le afirmați toate cu ușurință? Ce veți gîndi în voi înșivă? Văzîndu-vă în neputință de a răspunde, veți disprețui aceste întrebări? Dar mai întîi condamnați-vă pe voi înșivă (căci voi v-ați obișnuit să întrebați unele ca acestea) și ascultați de Scripturi. Și neputînd răspunde, învățați în sfîrșit că Duhul n-a fost numit în Scripturi Fiu, ci Duh Sfînt și Duh al lui Dumnezeu. Și precum Duhul n-a fost numit Fiu, așa nici despre Fiul nu s-a scris că este Duhul Sfînt. Și oare fiindcă nu S-a numit Duhul Fiu și nici Fiul nu este Duh, se abate credința de la adevăr? Nicidecum! Ci mai degrabă fiecare dintre cei numiți își are înțelesul său. Fiul este Născutul propriu al ființei și al firii Tatălui. Acesta este înțelesul lui. Iar Duhul, zicîndu-se al lui Dumnezeu și fiind în El, nu e străin firii Fiului, nici dumnezeirii Tatălui. De aceea una este dumnezeirea în Treime, în Tatăl și în Fiul și în Duhul însuși; și unul este Botezul în Însăși Treimea și una credința. Iar Tatăl, trimițînd pe Duhul, Fiul Îl dă ucenicilor, suflîndu-L (Ioan, 20, 22). Pentru că «toate cîte le are Tatăl, sînt ale Fiului» (Ioan, 16, 15)¹⁶⁵. Și Cuvîntul venind în prooroci, ei proorocesc cu

165. Deci fiind propriu Tatălui și să trimită pe Duhul, e propriu și Fiului. Dar Fiului îi este proprie aceasta ca unui Fiu, nu ca Tatălui. Proprietatea Persoanelor nu se anulează prin faptul că Fiul are toate cîte le are Tatăl, și Duhul, toate cîte le are Fiul. Deci Duhul are și El trimiterea de la Tatăl ca de la Tatăl și de la Fiul ca de la Fiul Tatălui, ca de la Cel ce Îl are deci pe Duhul de la Tatăl. În fiecare Persoană se văd celelalte două. Dar și Ea însăși în

Duhul, cum s-a scris și s-a arătat. «Cu Cuvîntul Domnului cerurile s-au întărit și cu Duhul gurii Lui toată puterea lor» (Ps. 32, 6).

IV

Astfel Duhul nu e creatură, ci e propriu ființei Cuvîntului, deci propriu și lui Dumnezeu și se zice că e în El. Nu trebuie să cugetăm a le spune pe acestea iarăși. Deși Duhul Sfînt nu S-a numit Fiu, El nu e în afara Fiului. Căci I s-a spus Duhul înfierii¹⁶⁶. Și fiindcă «Hristos este Puterea lui Dumnezeu și Înțelepciunea lui Dumnezeu» (I Cor. 1, 24), drept urmare s-a spus despre Duhul că este «Duhul Înțelepciunii și Duhul Puterii» (Isaia, 11, 2). Căci împărtășindu-ne de Duhul, avem pe Fiul; și avînd pe Fiul, avem pe Duhul strigînd în inimile noastre: «Ava, Părinte», cum zice Pavel (Gal., 4, 6). Iar dacă Duhul este al lui Dumnezeu, s-a scris că este și în El: «Cele ale lui Dumnezeu nimeni nu le cunoaște decît numai Duhul lui Dumnezeu, Cel care este în El» (I Cor., 2, 11).

Dar dacă Fiul a zis la fel: «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine», (Ioan, 14, 10), de ce nu are același nume Fiul și Duhul, ci unul este Fiu, iar celălalt Duh? Chiar și numai întrebînd cineva aceasta, e fără de minte, cercetînd cele de necercetat și neascultînd de Apostol, care zice: «Cine a cunoscut mintea Domnului? Sau cine s-a făcut sfătuitoarea Lui?» (Rom., 11, 34). Apoi, cine va îndrăzni să schimbe numele date de Dumnezeu cu alte nume? De ce nu face aceasta și cu cele create? Dacă creațiunea s-a zidit cu aceeași încuviințare, să spună pentru ce soarele e soare, iar cerul e cer și la fel pămîntul, marea și aerul? Iar dacă aceasta li se pare cu neputință chiar celor fără minte (căci fiecare rămîne cum a fost făcut), cu atît mai mult cele de deasupra creațiunii au o statornicie eternă și nu sînt altfel de cum sînt: Tatăl, Tată și nu bunic, și Fiul, Fiul lui Dumnezeu și nu tată al Duhului, și Duhul Sfînt, Duhul Sfînt și nu nepot al Tatălui, nici frate al Fiului^{166a}.

V

Acestea fiind astfel dovedite, ar fi nebun cel ce ar întreba: Nu e și Duhul fiu? Nu. Fiindcă nu s-a scris așa. De aceea cel ce face aceasta, să-L scoată pe Duhul din firea dumnezeiască și din ceea ce e propriu lui Dum-

ceea ce fi este propriu. De aceea Duhul nu e Fiu, ca să nu piardă calitatea de a fi trimis de Fiul, care nu-Și confundă, la rîndul Său, însușirea personală de Fiu cu a celorlalte Persoane.

166. Deci Duhul e și al Fiului, dar ca al Lui, nu ca al Tatălui. Nu-L are pe Fiul drept origine, ci Fiul e primitorul Lui de la Tatăl, în calitate de Fiu. De aceea cînd este dat și oamenilor, este dat în calitate de Duh al Fiului, aducînd și în oameni simțirea de fii, sau făcîndu-i asemenea Fiului. Ei sînt înfiați însă prin aceasta, de Tatăl. Fiul nu-i ține nedeschise Tatălui, cum nu este nici El închis Tatălui. Duhul pe care-L dă El oamenilor, deși îl dă în calitate de Fiu, tocmai prin aceasta îl dă și ca Duh al Tatălui, sau ca primit de la Tatăl.

166 a. E identitatea eternă a fiecărei Persoane divine. În aceasta se arată valoarea persoanelor divine și umane. Ele nu apar și dispar, nu se schimbă în altele.

nezeu. Dar trebuie să creadă cum s-a scris și să nu zică: de ce așa și nu altfel? Ca nu cumva, punînd la îndoială acestea, să înceapă să gîndească și să zică: Unde este deci Dumnezeu și cum este? Căci va auzi: «Zis-a cel nebun în inima sa: nu este Dumnezeu» (Ps. 13, 1). Cunoștința celor predate credinței nu e purtată de curiozitate. Ucenicii auzind porunca: «Mergînd, botezați-i pe ei în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh», n-au întreat cu curiozitate: pentru ce Fiul e al doilea și Duhul e al treilea, sau pentru ce în general există Treime? Ci, precum au auzit, așa au crezut și n-au întreat ca voi: Duhul e deci fiu? Nici n-au întreat, numind după Fiul pe Duhul: Tatăl e deci bunic? Căci n-au auzit: în numele bunicului, ci în numele Tatălui. Și această credință au propovăduit-o pretutindeni cu dreaptă cugetare. Căci nu puteau spune altfel de cum a spus Mîntuitorul, numindu-Se pe Sine Fiul, iar pe Duhul Sfînt, Duhul Sfînt. Nici nu le era îngăduit să Le schimbe locul, ci I-a înfățișat cum au fost rînduiți. Tot așa pentru Tatăl. Căci precum nu e îngăduit să se spună altfel despre El, decît că e Tatăl, la fel e lipsit de evlavie a întrea de este Fiul Duh, sau Duhul Fiul. De aceea Sabelie a fost condamnat ca dușman al Bisericii, fiindcă a îndrăznit să spună Tatălui Fiul și Fiului să-I dea numele de Tată. Deci va mai îndrăzni, după acestea, cineva, auzind de Fiul și de Duhul să spună că Tatăl este bunic, sau că Duhul e Fiul?¹⁶⁶ Dar vor îndrăzni eunomienii, eudoxienii, eusebieni. Căci odată ce își vor însuși erezia ariană, nu-și vor opri limba lor de la blasfemie. Dar cine le-a predat acestea? Cine i-a învățat? Nimeni din dumnezeieștile Scripturi. Ci această nebulie a ieșit din prisosul inimii lor.

VI

Căci dacă, deoarece Duhul nu este creatură (și aceasta s-a dovedit), întreați: deci Duhul este Fiul? Luați seama ca nu cumva aflînd că Fiul nu este creatură (căci prin El s-au creat cele făcute), să întreați: deci Fiul este Tată? Sau și așa: Duhul este deci Fiul și Fiul este Duhul Sfînt? Cei ce cugetă așa, sînt în afara Treimii și se vor socoti fără Dumnezeu, schimbînd numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh și socotindu-I pe aceștia, după voia lor, întru asemănarea nașterii omenești, numindu-I nepoți și bunici și nălucindu-și nașteri dumnezeiești (teogonii) asemenea elinilor¹⁶⁷. Nu aceasta este credința Bisericii, ci cum a zis Mîntuitorul; în

166 b. Se afirmă cu tărie identitatea neschimbată a persoanelor. Dacă Persoanele divine n-ar rămîne identice, nici cele umane n-ar rămîne identice. Totul ar fi o natură care se transformă în toate.

167. Elinii (păgînii), necunoscînd un Dumnezeu transcendent naturii supuse legilor și confundînd divinitatea cu natura, nu știu de apofaticul dumnezeiesc, ci socotesc că totul se petrece în divinitate ca în natură și deci e cunosctibilă asemenea acestuia; deci totul se

Tatăl și Fiul și Sfântul Duh; în Tatăl care nu poate deveni bunic și în Fiul care nu poate deveni Tată și în Duhul Sfânt care nu poate fi numit decât așa și nu altfel. Credința aceasta nu poate schimba numele. Ci Tatăl e pururea Tatăl, și Fiul e pururea Fiul, și Duhul Sfânt este și se zice pururea Duhul Sfânt^{167a}. În cele omenești nu este însă așa, chiar dacă arienii își nălucesc unele ca acestea. Căci precum s-a scris: «Nu este Dumnezeu ca omul» (Num., 23, 19), și poate spune de asemenea cineva: nu sînt oamenii ca Dumnezeu. La oameni tatăl nu este pururea tată, nici fiul pururea fiu. Fiindcă cel ce devine tatăl unui fiu a fost fiul altuia. Și fiul unui tată devine tatăl altuia. Avraam, fiind fiul lui Nahor, a devenit tatăl lui Isaac și Isaac, fiind fiul lui Avraam, s-a făcut tatăl lui Iacov. Căci fiecare fiind o parte a născătorului său, se naște ca fiu, dar devine și el tată al altuia^{167b}. Dar în dumnezeire nu e așa, fiindcă Dumnezeu nu e ca omul. Tatăl nu e din alt tată. De aceea nici nu naște pe cel ce va deveni tată al altuia. Nici Fiul nu e o parte a Tatălui, de aceea nici nu e născut spre a naște un alt fiu^{167c}. Pentru aceea numai în dumnezeire Tatăl fiind în mod propriu și singur (numai) Tată este și a fost și va fi pururea Tatăl. Și Fiul este în mod

netrece ca în omul care fiind în parte tributar naturii e tată și fiu și nepot. Dumnezeu cel atotdesăvîrșit nu poate fi decât un tată absolut, neschimbat în această proprietate, și un Fiul absolut, la fel de neschimbat în proprietatea Lui ipostatică, deci nedînd naștere unui nepot. De aceea Tatăl nu poate avea nici doi fii ca la oameni. De desăvîrșirea aceasta negrăită, transcendentă celor din lume, ține ca Duhul să nu fie nici Frate al Fiului, nici Fiul al Lui sau nepot al Tatălui. Odată pornindu-se pe această linie de continuare, ar apărea alți și alți nepoți, ca la oameni. Dar la Dumnezeu ființa întreagă e netrecătoare, nemărginită, întreg Cel ce este e Tată și numai Tată, nu numai în parte, și întreaga ființă e și Fiul, fiind dată Fiului întreagă; și e Duh Sfânt. De aceea la Dumnezeu Fiul e altfel de o ființă cu Tatăl, decât fiul oamenilor. Căci Fiul are pur și simplu întreaga ființă a Tatălui, sau întreaga ființă ce există cu adevărat, pe cînd la oameni un fiu are numai o parte a ființei tatălui și o înfîmă păticească din ființa umană de obște.

Otto Bardenhewer zice despre «omousianitatea» (deoființimea) Fiului cu Tatăl: «Ființa divină nu admite o despărțire, sau o împărțire... Nu e vorba despre o a doua «usie» (ființă), care ar fi cu totul egală cu prima și ar primi toate proprietățile celei dintîi. O astfel de usie ar fi o usie străină, nu de aceeași ființă, ci de o ființă străină (ἐτεροουσία). Nu e vorba de o egalitate ființială între doi, ci de o unitate ființială numerică, cu toată deosebirea personală. Tatăl și Fiul sînt cu desăvîrșire una pentru unitatea dumnezeirii și a firii. Tot ce lucrează Tatăl lucrează prin Fiul. Fiul este Acela prin care Tatăl îndumnezeiește și luminează... Nu există două «usii» divine. Nu există doi dumnezei, ci o unică dumnezeire, care e în posesiunea Tatălui și la fel de nemișorată și în posesiunea Fiului» (*Geschichte der altkirchl. Literatur*, III Band, p. 78).

167 a. Se confirmă nu o succesiune eternă de tați și de fii trecători, ci permanența unui Tată identic în Sine. În această permanență își are temeiul caracterul părintesc și filial netrecător al persoanelor umane, chiar dacă la ele tatăl poate fi și fiu etc.

167 b. Persoana umană nu-și păstrează identitatea în păstrarea unei singure relații cu altă persoană, ci în taina interioară a unicității sale, ca bază a acestor relații în același timp multiple și permanente.

167 c. În Dumnezeu totul e în întregime Tatăl și totul în întregime Fiul și totul în întregime Duhul Sfânt. Toată ființa divină ia caracter de Tată. La oameni nu se identifică toată ființa unui om cu caracterul de Tată. Căci deși rămîne tată permanent al cuiva, poate deveni și tată permanent al altora.

propriu și singur (numai) Fiu. Astfel Tatăl e și se zice pururea Tatăl și Fiul e pururea Fiul și Duhul Sfânt este pururea Duhul. Iar Acesta credem că este al lui Dumnezeu și că s-a dat de la Tatăl prin Fiul. Astfel Sfânta Treime rămîne neschimbată, cunoscută într-o singură dumnezeire^{167d}. Deci cel ce întreabă: prin urmare Duhul este Fiu? își închipuie că numele poate fi schimbat și nu e sănătos la minte. Și cel ce întreabă: Tatăl e deci bunic? născocind un alt nume Tatălui, rătăcește în inima lui. Dar a răspunde mai departe nerușinării ereticilor nu e de folos. Căci înseamnă a ne opune sfatului Apostolului. E mai bine să-i sfătuim, cum ne-a îndemnat el.

VII

Ajung deci acestea pentru respingerea vorbăriei lor prostești. Nu vă mai jucați cu dumnezeirea. Căci e propriu celor ce se joacă cu ea să întrebe despre cele ce nu sînt scrise și să zică: deci nu e fiu Duhul și bunic Tatăl? Așa rîde de dumnezeire cel din Cezareea și cel din Scythopol¹⁶⁸. Ajunge să credeți că Duhul nu e creatură, ci e Duhul lui Dumnezeu și în Dumnezeu. Căci Treimea e Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt. Și nici Fiului nu trebuie să I se dea numele de Tată, nici despre Duhul nu tre-

167 d. Dacă Persoanele divine s-ar schimba în calitatea Lor, n-ar mai fi o Treime adevărată. Tatăl devenind bunic, ce L-ar împiedica să devină și străbunic? Dacă Tatăl ar avea doi fii, ei ar trebui să fie deosebiți, avînd fiecare numai o parte a ființei Tatălui. Nici unul n-ar avea toată ființa Tatălui. Apoi s-ar introduce o succesiune temporală, chiar în cazul că fiii ar fi gemeni. La fel s-ar introduce o succesiune temporală în cazul că Duhul ar fi nepot al Tatălui. Ar trebui să fie întâi Fiul, ca apoi să fie din Fiul, Duhul. Apoi relația Fiului cu Duhul ar fi mai directă ca a Tatălui cu Duhul. Sau Fiul Și-ar îndrepta dragostea mai mult spre Duhul, ca fiu al Lui decît spre Tatăl. În acest caz El nu S-ar trăi în întregime ca Fiu al Tatălui. Relațiile de iubire între Persoanele divine s-ar relativiza.

Modul de provenire al Fiului și al Duhului din Tatăl sînt misterioase, ca și deosebirea între ele. Numele de «naștere» arată o foarte depărtată asemănare între ea și nașterea de la oameni. Iar pentru purcedere nu avem nici o asemănare în lumea creată. Știm doar că sînt deosebite și că amîndouă au pe Tatăl ca izvor și că prin purcedere nu se ivește un ipostas paralel cu Fiul, sau care trece dincolo de Fiul. Treimea se menține prin purcedere în Ea însăși. Niciodată Părinții nu spun că Duhul e și «din Fiul», ci numai «din Tatăl», deși primește de la Tatăl și o relație cu Fiul.

Reluăm pentru oarecare înțelegere, cu un adaos existențial (ontologic), imaginea folosită în trecutul teologiei din Răsărit și Apus: Tatăl are pe Fiul atît de intim unit cu Sine, ca născut din Sine, încît Îi este ca chipul total, gîndit al Său. Eu-ul Său gînditor Îl cugetă pe Fiul ca pe un alt Eu gîndit (ce ia consistența de Tu) al Său. Dar Eu-ul gîndit ca să fie reproducerea exactă și totală a Sa, cu o consistență de Tu, trebuie cugetat și El ca gînditor. Însă nu ca Unul ce gîndește alt chip al Său, ci ca Unul ce, gîndindu-Se pe Sine, Îl gîndește pe Eu-ul gînditor al Său, ca pe Primul Eu ce-L gîndește.

Dar Eu-ul prim, privindu-și chipul Său, își comunică oarecum Sieși ca unui alt Eu, sau ca unui alt Tu, bucuria de Eu-ul gînditor și amîndoi au bucuria de Eu-ul gîndit și se bucură de frumusețea chipului gîndit. Dar acest alt Eu, sau Tu, are rostul Său nu numai în primirea bucuriei și iubirii primului Eu de chipul Său, ci arătîndu-și El bucuria de Acela, îi mărturisește Aceluia bucuria primului Eu, bucurie care Îl luminează și prin aceasta pe Eu-ul gîndit, făcînd și prin aceasta Amîndoi bucurie primului Eu.

168. E vorba de Eusebie și de Patrofil (P. G. 26, 647, nota 70), unde se reproduce părărea lui Regnis și Segnerian. Eusebie era însă mort atunci.

buie să spună că e Fiu, nici de Fiul că e Duhul Sfânt. Ci sînt așa cum s-a spus. Și una este dumnezeirea în această Treime și una credința și unul Botezul dat întru Ea și una desăvîrșirea în Hristos Iisus, Domnul nostru, prin Care și cu Care e slava și stăpînirea Tatălui împreună cu Sfîntul Duh în vecii vecilor. Amin.

VIII

Iar despre spusa evanghelică de care ne-ai scris¹⁶⁹, află, iubitule, că gîndesc la fel. Dar mă tem să mă apropiu de ea, ca nu cumva pătrunzînd în ea cu cugetarea și începînd să o cercetez, să nu izbutesc să scot la iveală înțelesul ei adînc. Aș fi voit deci să tac cu desăvîrșire despre ea și să mă mulțumesc cu cele scrise înainte. Dar gîndindu-mă să nu rîvnești să-mi scrii și a doua oară despre ea, m-am silit ca să-ți comunic înțelegerea smerită la care am ajuns cu privire la ea. Am îndrăznit aceasta, cugetînd că de ne vom atinge scopul, vei primi cele spuse pentru cel ce s-a silit să învețe. Iar de nu-l vom atinge, nu mă vei învinui, cunoscînd slăbiciunea noastră.

Spusa este aceasta: făcîndu-se atîtea semne în Evanghelie, fariseii ziceau: «Acesta nu scoate dracii decît cu Beelzebul, căpetenia dracilor. Iar El cunoscînd gîndurile lor, le-a zis: Orice împărăție care se dezbină în sine se pustiește». Și zicînd: «Iar dacă Eu scot dracii cu Duhul lui Dumnezeu, iată a ajuns la voi înțelepciunea lui Dumnezeu», la sfîrșit adaugă: «De aceea vă spun vouă: tot păcatul și hula se va ierta vouă, oamenilor. Dar hula împotriva Duhului nu se va ierta nici în veacul acesta, nici în cel viitor» (Matei, 12, 24-32). Iar tu mă întrebi: pentru ce hula împotriva Fiului se iartă, iar cea împotriva Duhului nu se iartă nici în veacul acesta, nici în cel viitor?

IX

Bărbații de mai înainte, Origen, prea învățatul și mult ostenitorul, și Teognost, minunatul și sîrguinciosul (căci cînd am primit Epistola ta, citeam scrierile lor), scriu amîndoi despre acestea, zicînd că hula împotriva Duhului e aceea cînd cei ce s-au învrednicit în botez de Sfîntul Duh se reîntorc la păcat. De aceea zic că nu vor primi iertare, cum zice și Pavel în *Epistola către Evrei*: «E cu neputință ca cei ce s-au luminat și au gustat darul dumnezeiesc și s-au făcut părtași Duhului Sfînt și au gustat Cuvîn-

169. Textul care începe cu acest capitol și continuă pînă la sfîrșit (8-23) se socotește, pe baza manuscriselor, că n-a aparținut Epistolei a IV-a către Serapion, ci a fost o epistolă aparte. Numai maurinii în ediția lor au unit acest text cu cele opt capitole de pînă acum. El cuprinde o parte dintr-o Epistolă adresată probabil tot de Serapion (O. Bardenhever, *op. cit.* p. 71). De fapt acest text tratează mai mult despre unitatea Duhului cu Fiul întrupat, împotriva arienilor, interpretînd textul din Matei, 12, 32.

tul cel bun al lui Dumnezeu și puterile veacului viitor și au căzut, să se înnoiască iarăși spre pocăință» (Evr., 6, 4-6). Amîndoi le spun acestea în comun, dar fiecare adaugă la ele înțelegerea proprie.

X

Origen dă și pricina osîndirii acestora, zicînd: «Dumnezeu și Tatăl străbate în toate și toate le ține împreună, însuflețite și neînsuflețite, raționale și neraționale; puterea Fiului se extinde numai la cele raționale, între care sînt catehumenii și păgînii care încă nu cred; iar Duhul cel Sfînt este numai în cei ce se împărtășesc de El în darul Botezului. Cînd deci catehumenii și păgînii păcătuiesc, păcătuiesc împotriva Fiului, fiindcă, precum s-a zis, El este în ei. Dar pot primi iertare cînd se învrednicesc de darul renașterii (Botezului). Dar cînd păcătuiesc cei botezați, fărădelegea lor se îndreaptă împotriva Duhului Sfînt, fiindcă au păcătuit, aflîndu-se în El. Și de aceea pedeapsa lor este de neiertat.

XI

Iar Teognost, adăugînd și el unele de la sine, zice: «Cel ce a călcat prima îndatorire și a doua primește o pedeapsă mai mică. Dar cel ce a călcat și pe a treia nu mai dobîndește iertare. Prima îndatorire și a doua sînt învățăturile despre Tatăl și despre Fiul, iar a treia este învățătura dată prin desăvîrșire (botez) și împărtășirea Duhului»¹⁷⁰. Și aceasta voind să o întărească, adaugă spusa Mîntuitorului către ucenici «încă multe am a vă spune, dar încă nu le puteți primi. Dar cînd va veni Sfîntul Duh, vă va învăța pe voi» (Ioan, 16, 12-13). Apoi zice: «Precum celor ce nu pot pricepe Mîntuitorul le vorbește, coborînd la micimea lor, iar la cei desăvîrșiți vine Duhul Sfînt, dar nu va zice vreunul din aceștia că învățătura Duhului întrece pe cea a Fiului, ci că Fiul coboară la cei nedesăvîrșiți, iar Duhul e pecetea celor desăvîrșiți, așa nu din pricina superiorității Duhului față de Fiul nu se iartă hula împotriva Duhului, ci fiindcă pentru cei nedesăvîrșiți există iertare, dar celor ce-au gustat darul ceresc și s-au desăvîrșit, nu le rămîne nici o apărare și scuză în vederea iertării.

Acestea le-au spus aceia.

XII

Dar eu din cele ce am învățat, socotesc că gîndirea fiecăruia are nevoie de o oarecare cercetare și înțelegere. Căci ne întrebăm: oare nu este în cele spuse de ei un înțeles ascuns mai adînc? Căci e vădit că Fiul, fiind în

170. Prin cateheza dinaintea botezului oamenii se pun în legătură, după Teognost, numai cu Tatăl și cu Fiul, rămînînd în oarecare separație de Dumnezeu. Prin Botez intră în legătură deplină cu Dumnezeu prin Duhul, primind deplina învățătură despre El.

Tatăl, este și El în cele ce e și Tatăl. Dar nici Duhul nu lipsește¹⁷¹. Fiindcă Sfînta și fericita și desăvîrșita Treime e nedespărțită. Pe lângă aceea, dacă toate prin Fiul s-au făcut și în el sînt așezate (subzistă) toate, cum ar fi în afara celor ce s-au făcut prin El? Iar nefiind acelea departe de El, în toate acelea este în mod cuvenit, și El. De aceea cel ce păcătuiește și hulește împotriva Fiului, în mod necesar păcătuiește și hulește și împotriva Tatălui și a Sfîntului Duh. Și dacă Sfînta Baie s-ar da numai în Sfîntul Duh, s-ar putea spune în mod potrivit că cei botezați dacă păcătuiesc păcătuiesc numai față de Duhul^{171a}. Dar dacă se dă în Tatăl și în Fiul și în Sfîntul Duh, și așa se desăvîrșește fiecare din cei botezați, e numaidecît necesar că cei ce păcătuiesc după botez săvîrșesc hulă împotriva Sfîntei și nedespărțitei Treimi. Așa e drept să se cugete și să se înțeleagă. Și dacă Domnul ar fi vorbit către fariseii care ar fi primit baia renașterii și s-ar fi împărțit de darul Sfîntului Duh, ar fi putut înțelege cuvîntul Lui ca adresat celor ce s-au întors la păcat și au greșit față de Duhul Sfînt. Iar dacă n-au primit Baia, ba au disprețuit și botezul lui Ioan, cum i-a învinuit

171. Cu aceasta sfîntul Atanasie purcede la îndreptarea celor spuse de Origen. Acesta încă nu fusese condamnat de Sinoadele V, VI, VII, ca sfîntul Atanasie să-și ia îndrăzneala să-l arate în mod direct ca abătut de la învățătura Bisericii. Dar pe lângă faptul că nu socotește pe Origen între «părinți», de care vorbește cu deplin respect, aci îl corectează direct. El nu aprobă limitarea prezenței Fiului numai în oameni și a Duhului numai în cei botezați. El vede în aceasta o știrbire a egalității și unității depline a Fiului cu Tatăl și a Duhului cu Fiul, un fel de micșorare treptată a Fiului și a Duhului față de Tatăl, care îl apropia pe Origen de Arie și de panteismul gnostic-emanationist. Mai e Fiul Dumnezeu, dacă nu e pretutindenea de față împreună cu Tatăl? Aceeași întrebare se poate pune și despre Duhul Sfînt. Origen se vede influențat în aceasta de neoplatonism. El e departe de Atanasie, care afirmă mereu interioritatea reciprocă (perihoreza) a Persoanelor dumnezeiești și nedespărțirea Lor pe baza unității de ființă. În teoria lui Origen e implicată o despartire între Tatăl, Fiul și Duhul. În mod consecvent în ea mai e implicată și ideea unei nedepline legături între părțile creației, sau între rațiunea umană și latura materială a cosmosului, sau chiar între spiritul uman și trup. Logosul divin e prezent numai în spirit nu și în partea materială a cosmosului și în trup. Se resimte aci ideea lui Origen că trupul cu lumea materială e o închisoare pentru spirit, neavînd un rost pozitiv. În modul acesta nu se mai vede rostul și putința întrupării, ca un rost mîntuitor al omului întreg (suflet și trup). Fiul și Cuvîntul lui Dumnezeu nu mai apare ca ipostasul divin care prin întrupare începe adunarea creațiunii în Creator, cum spune Pavel în Col., 1, 17. Nu mai există o forță de unificare a toată existența (divină și creată). Hristos e, în credința creștină, Mîntuitorul ca Cel ce e Unificatorul tuturor. Păcatul și moartea, ca destrămarea a trupurilor, s-au ivit prin ieșirea creațiunii din unitatea ei în Dumnezeu. Fiul lui Dumnezeu, prin Care toate s-au făcut, Se face om, pentru că numai în om e unit spiritul cu materia și numai reîntărind unitatea aceasta în om, prin eliminarea morții, se pot unifica toate. Și cine poate socoti nedemnă de Dumnezeu voința Lui de a readuna în Sine toată creațiunea, de a restabili în Sine toată existența? Mai e Dumnezeu Cel ce nu le poate avea toate în Sine? Mai e Dumnezeu Cel ce nu le-a făcut pe toate, inclusiv lumea materială? Nu e strîmtorat El de această lume, dacă nu e Creatorul ei? În teoria lui Origen nu se vede cum Dumnezeu prin Cuvîntul Său a imprimat și materia de raționalitate și a făcut-o capabilă de o frumusețe deosebită prin spiritul care se manifestă prin ea, în fiecare trup altfel.

171 a. A se boteza în numele Persoanelor Sfîntei Treimi înseamnă a se scufunda în Ele însele, umplîndu-se cel botezat de iubirea dintre Ele.

pe aceștia ca hulitori ai Duhului Sfânt, de care nu s-au făcut niciodată părtași? De fapt, Mântuitorul a spus acestea învățînd simplu, neamenințînd numai pe cei viitori cu pedeapsa. Ci Domnul a spus aceasta, muștrînd cu adevărat chiar în acel moment pe farisei, ca făcîndu-se vinovați chiar atunci de o astfel de hulă. Deci fiind fariseii astfel învinuiți încă înainte de a primi botezul, spusa aceasta nu s-a referit la cei ce au păcătuit după botez. Pe lângă aceea nu au fost învinovați simplu pentru păcate, ci pentru hulă. Și între acestea este deosebire. Pentru că cel ce păcătuiește calcă legea, iar cel ce hulește își arată necredința față de dumnezeirea însăși¹⁷². Învinovățîndu-i Mântuitorul mai înainte pe ei pentru multe greșeli și anume pentru călcarea poruncii lui Dumnezeu despre părinți, pentru bani și pentru că se abăteau de la cele ale proorocilor și făceau casa lui Dumnezeu casă de negustorie, totuși îi îndemna să se pocăiască. Dar despre spusa lor că El scoate dracii întru Beelzebul, n-a mai zis că aceasta e păcat simplu, ci o hulă atît de mare că nu mai pot fi iertați cei ce îndrăznesc să facă aceasta^{172a}.

XIII

De altfel, dacă acest cuvînt s-a spus pentru cei ce păcătuiesc după botez și dacă osînda acestora este de neiertat, cum își arată Pavel iubirea față de cel ce s-a pocăit în Corint (II Cor., 2, 8), iar pentru galatenii ce s-au întors la păcate suferea durerile nașterii pînă va lua Hristos iarăși chip în ei (Gal., 4, 10)?¹⁷³ În ceea ce spune arată totodată desăvîrșirea lor de mai înainte în Duhul. De ce mai socotim apoi vinovați pe Novat, care nesocotea pocăința și spunea că nu mai e nici o iertare pentru cei ce păcătuiesc după botez, dacă cuvîntul s-a spus pentru cei ce păcătuiesc după botez? De fapt, ceea ce se spune în Epistola către Evrei nu exclude pocăința celor ce se pocăiesc, ci arată că unul este botezul Bisericii universale și nu există al doilea. Căci a scris evreilor să nu socotească, după obiceiul legii, sub pretextul de pocăință, că sînt multe botezuri, ba chiar în fiecare zi. Deci îi îndeamnă la pocăință, declarînd însă că una este înnoirea prin botez, nu și a doua, cum spune și în altă Epistolă: «O credință, un botez» (Efes., 4, 5). Căci nu este, zice, cu neputință a te pocăi. Ci e cu neputință a te înnoi sub pretext că te pocăiești¹⁷⁴. Între aceștia e o deosebire. Cel ce se

172. Hula împotriva Duhului Sfânt e disprețul hotărît al lui Dumnezeu în întregime, dispreț care nu e capabil în general de pocăință, pe cînd celelalte păcate sînt păcate din slăbiciune, în care nu se angajează cu totul voința omului prin disprețul față de Dumnezeu.

172 a. Hula împotriva Sfîntului Duh e negarea lui Dumnezeu. Căci Dumnezeu Se face cunoscut și primit și lucrează prin Duhul Sfînt.

173. Aci sfîntul Atanasie respinge o altă erezie a lui Origen: că cel ce păcătuiește după botez nu mai capătă iertare.

174. E un singur botez și o singură înnoire, pocăința readuce la aceeași înnoire a unicului botez, nu la o altă înnoire, pentru că nu sînt nici mai multe botezuri, nici mai mulți dumnezei în care să se poată omul înnoi.

pocăiește, încetează de a păcătui, dar are urmele rănilor. Dar cel ce se botează, a dezbrăcat pe omul vechi și se înnoiește, născându-se de sus prin harul Duhului¹⁷⁵.

XIV

Cugetîndu-le eu acestea, mă întîmpină o mai mare adîncime a înțeleșului cuvîntului. Și de aceea rugînd pe Domnul, care cu mult înainte ședea deasupra puțului și umbla pe mare, vin în sfîrșit la iconomia cea pentru noi aflată în El, că doar voi putea să prind înțelesul textului. De fapt toată dumnezeiasca Scriptură o binevestește și o propovăduiește pe aceasta. Dar mai ales Ioan, care zice: «Cuvîntul trup S-a făcut și S-a sălășluit întru noi» (Ioan, 1, 14). Dar și Pavel scrie: «Care fiind în chipul lui Dumnezeu, nu răpire a socotit a fi deopotrivă cu Dumnezeu; ci S-a golit pe Sine, chip de rob luînd și la înfățișare aflîndu-Se ca omul. Și S-a smerit pe Sine, ascultător făcîndu-Se pînă la moarte, iar moartea, pe cruce» (Filip., 2, 6-8). Pentru aceea Dumnezeu fiind și om făcîndu-Se, ca Dumnezeu a sculat morți, a vindecat pe toți, a prefăcut apa în vin; căci nu erau acestea faptele omului. Iar purtînd trup, înseta și obosea și pătimea; căci acestea nu erau proprii dumnezeirii. Și ca Dumnezeu zicea: «Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine» (Ioan, 14, 11). Iar ca purtător de trup mustra pe iudei: «De ce căutați să Mă omorîți pe Mine, omul care v-am vorbit despre adevărul pe care l-am auzit de la Tatăl Meu?» (Ioan, 8, 40). Iar acestea nu se săvîrșeau în mod despărțit, după calitatea celor ce se săvîrșeau, ca cele ale trupului să se arate fără dumnezeire, iar cele ale dumnezeirii, fără trup. Toate se săvîrșeau în chip unit și unul era Domnul care le făcea acestea în mod minunat prin harul Lui. Căci scuipa omenește, dar scuipatul era îndumnezeit (ἐνθεον. Fîindcă prin el făcea ochii orbului din naștere să vadă. Și vrînd să Se arate pe Sine Dumnezeu, zicea aceasta cu limbă omenească: «Eu și Tatăl una sîntem» (Ioan, 10, 30); și vindeca cu însoțirea voinței omenești. Iar întinzînd mîna, a vindecat pe soacra lui Petru care zăcea de friguri, și a sculat din morți pe fiica mai marelui sinagogii, care murise.

XV

Dar ereticii, din neștiința lor, și-au ieșit din minți. Și unii văzînd cele trupesti ale Mîntuitorului, au tăgăduit afirmația: «La început era Cuvîntul» (Ioan, 1, 1); iar alții, privind cele ale dumnezeirii, n-au recunoscut

175. Pentru evrei botezurile dese erau numai semne văzute ale căinței subiective, nu mijlocul prin care omul se scufundă în Dumnezeu în mod obiectiv. Deosebirea aceasta o putem vedea și azi între botezul dat în numele Sfintei Treimi și între botezurile neoprotestanților, care pun accentul pe subiectivismul pocăinței în defavoarea botezului care aduce, de dincolo de subiectivitatea umană, harul lui Dumnezeu. Desigur prezența obiectivă a harului este asigurată de tăria credinței, care la rîndul ei este întărită de prezența și lucrarea obiectivă a harului.

afirmația: «Cuvîntul trup S-a făcut» (Ioan, 1, 14). Iar apostolul credincios, cunoscînd iubirea de oameni a Domnului și văzînd semnele dumnezeirii, s-a minunat de Domnul în trup. Dar privind iarăși cele proprii trupului, se uimește peste măsură, cunoscînd lucrarea dumnezeirii din ele.

Aceasta fiind credința Bisericii, cînd unii, privind la cele omenești și văzînd pe Domnul însetînd sau obosind, sau pătîmind, flecăresc socotind pe Mîntuitorul numai om, păcătuiesc mult; dar totuși, căindu-se repede pot să primească iertare, avînd ca pricină slăbiciunea trupului (căci au și pe Apostol dîndu-le iertare și întinzîndu-le mîna, întrucît le spune: «Cu adevărat mare este taina drepte credințe: Dumnezeu S-a arătat în trup» (I Tim., 3, 16). Iar cînd alții, privind faptele dumnezeirii, se îndoiesc despre firea trupului, păcătuiesc și ei foarte mult, pentru că, deși Îl văd mîncînd și pătîmind, le socotesc pe acestea năluciri; dar Hristos îi iartă și pe aceștia, dacă se căiesc curînd, pentru că au și ei ca pretext mărimea supraomenească a faptelor. Dar cînd părăd să aibă cunoștința legii, își măresc neștiința și orbirea (cum erau fariseii de atunci) și prin aceasta își pierd mintea și tăgăduiesc cu totul pe Însuși Cuvîntul aflător în trup, sau atribuie faptele dumnezeirii, diavolului și demonilor lui, pe drept cuvînt se învrednicesc de osînda acestei necredințe. Căci au socotit pe diavol drept Dumnezeu și au cugetat pe Dumnezeu cel cu adevărat existent neavînd nimic mai mult în faptele Lui decît demonii.

XVI

Într-o astfel de necredință erau căzuți iudeii de atunci și, dintre iudei, mai ales fariseii. Căci Mîntuitorul arătînd faptele Tatălui (fiindcă scula morți, dăruia orbilor vedere, făcea pe ologi să umble, deschidea auzul surzilor, făcea pe muți să vorbească și supunea zidirea poruncind vîntului și umblînd pe mare), mulțimile se uimeau și slăveau pe Dumnezeu, dar fariseii ziceau că aceste fapte sînt ale lui Beelzebul; și nu se rușinau, nebunii, să pună pe seama diavolului puterea lui Dumnezeu. De aceea, pe drept cuvînt a spus că ei hulesc într-un chip de neiertat. Pînă ce schiopătau cu înțelegerea, privind la cele omenești și zicînd: «Oare nu este acesta fiul tîmplarului?» (Matei, 13, 55); și: «Cum știe acesta toate, fără să fi învățat?» (Ioan, 7, 15); și: «Ce semn faci pentru tine însuși?» (Ioan, 6, 30); și: «Să coboare acum de pe cruce și vom crede în el» (Matei, 27, 42), îi suporta ca păcătuind față de Fiul omului, și, întristat de orbirea lor, zicea: «Dacă ați fi cunoscut și voi cele spre pace» (Luca, 19, 42). Ba și pe marele Petru, care a vorbit portăresei bănuitoare, de El ca de un om și apoi s-a depărtat, l-a iertat Domnul cînd a plîns (Matei, 26, 74). Dar cînd aceștia, odată căzuți, au căzut și mai tare și și-au ieșit și mai mult din minți, încît au zis și de faptele lui Dumnezeu că sînt ale lui Beelzebul, nu

i-a mai suportat. Căci huleau împotriva Duhului Său, zicînd că Cel ce face acestea nu este Dumnezeu, ci Beelzebul¹⁷⁶. Și de aceea, ca unii ce au cutezat cele de nesuportat, au fost pedepsiți pentru vecie. Căci îndrăzneala lor este egală cu a zice privind rînduiala lumii și pronia arătată în ea, că și zidirea a fost făcută de Beelzebul; și soarele răsare ascultînd de diavol și pentru el se mișcă toate pe cer. Căci precum acestea sînt ale lui Dumnezeu, așa erau și acelea faptele Tatălui. Și dacă acelea erau ale lui Beelzebul, în mod necesar și acestea (cele ale lumii) sînt ale lui Beelzebul¹⁷⁶. Și ce mai spun atunci de Cuvîntul: «La început a făcut Dumnezeu cerul și pămîntul» (Fac., 1, 1)? Dar de nimic nu se feresc în această nebulie a lor. Pentru că și părinții lor, stăpîniți de aceeași voință, cînd se aflau în pustiu după ce ieșiseră de curînd din Egipt, făurindu-și un vițel, au pus pe seama lui binefacerile făcute lor de Dumnezeu, zicînd: «Acestia sînt dumnezeii tăi, Israele, care te-au scos pe tine din Egipt» (Ieș., 32, 4). Pentru această hulă și atunci nu puțini, ci mulți din cei ce au cutezat acestea, au fost omorîți. Și Dumnezeu le-a vestit aceasta, zicînd: «În ziua în care îi voi cerceta, voi aduce peste ei păcatul lor» (Ieș., 34). De fapt pînă ce aceia cîrteau pentru lipsa de pîine și de apă, i-a răbdat pe ei, cum răbdă o mamă care alăptează pe copilul ei. Dar cînd au înnebunit mai mult și, cum zice despre ei Duhul în psalmi: «Au schimbat slava Lui în asemănarea vițelului care se hrănește cu iarbă» (Ps. 105, 22), îndrăznind cele de

175 a. Fariseii păcătuiau împotriva întregii Sfinte Treimi, negînd că Hristos are în El pe Sfîntul Duh și că e Fiul Tatălui.

176. Dacă faptele minunate săvîrșite de Iisus ar fi fost ale lui Beelzebul, atunci și toată ordinea creației ar fi a lui Beelzebul. Cei ce o spun aceasta se închină diavolului în loc de a se închina lui Dumnezeu.

În general hula împotriva Duhului Sfînt e necredința în lucrarea lui Dumnezeu în lume, fie în crearea și conservarea ei, fie în fapte mai presus de fire și în faptele lui Hristos. Căci Dumnezeu e prezent și lucrează în lume prin Duhul Sfînt. A nega pe Duhul Sfînt înseamnă a nega puterea creatoare și mîntuitoare a lui Dumnezeu. Ea e una cu necredința în Dumnezeu. Ea înseamnă a atribui totul forțelor naturii, personificate de păgîni în zei, căci Beelzebul era unul din acești zei. Creștinismul i-a socotit de la început diavoli, odată ce erau opuși de aderenții lor lui Dumnezeu. Numai în Dumnezeu cel în Treime, deci în Care și Duhul e de ființă dumnezeiască, poate fi un Dumnezeu creator, și deci poate săvîrși și fapte mai presus de fire în lume. Căci dacă nu e un Dumnezeu care naște ca Tată pe Fiul și purcede pe Duhul Sfînt din ființa Lui, El nu-Și arată rodnicia decît în natura emanată din El. Deci nu există altă alternativă decît sau Treimea creatoare, sau panteismul; sau Treimea în care Persoanele dumnezeiești au o atenție conștientă față de persoanele create, sau avalanșa de individualități ce apar și dispar fără rost dintr-o esență oarbă, inconștientă, supusă unor legi a căror existență este inexplicabilă.

În considerarea zeilor ca forțe ale naturii se manifestă ideea că natura copleșește persoana. Influențată de această idee, filosofia greacă nu ajunsese la distincția clară între persoană și natură. Ideea clară a persoanei și a valorii ei eterne, sau a superiorității ei negrăite asupra naturii a adus-o creștinismul, dezvoltînd în această privință gîndirea Vechiului Testament. Învățătura despre Sfînta Treime stă la baza acestei idei despre valoarea eternă a persoanei și despre comuniunea ca condiție necesară a ei. Filosofia din ultimele secole tinde să revină iarăși la considerarea naturii ca superioară persoanei.

neiertat, au fost bătuți, cum zice Scriptura, pentru fâurirea vițelului, pe care-l făcuse Aaron (Ieș., 32, 35).

XVII

Acestea îndrăznindu-le și acum fariseii, au primit această hotărîre de la Mîntuitorul, pe care a primit-o și o suportă și acum Beelzebul, cel pomenit de ei, ca să fie așezați și ei împreună cu acela pentru veci în focul gătit aceluia. Căci nu le-a spus acestea făcînd vreo comparație între hula adusă Lui și Duhului Sfînt, ca și cînd Duhul ar fi mai mare și de aceea și păcatul săvîrșit împotriva Duhului. Să nu fie! Fiindcă altă dată a învățat că toate cîte le are Tatăl sînt ale Fiului și Duhul va lua din cele ale Fiului și El va slăvi pe Fiul; și nu Duhul îl dă pe Fiul, ci Fiul îl dă ucenicilor și prin ei tuturor celor ce cred în El. Nu așa a spus Mîntuitorul, ci Domnul le-a spus acestea ca să arate că hula împotriva Lui se îndreaptă spre amîndouă laturile Lui, fie că e mai mică, fie că e mai mare.

De fapt și fariseii înșiși le rosteau împotriva amîndurora. Privindu-L ca om, îl bîrfeau zicînd: «De unde are Acesta o astfel de înțelepciune?» (Matei, 13, 54) și: «Încă nu are cincizeci de ani și a văzut pe Avraam?» (Ioan, 8, 57). Și privind faptele Tatălui, nu numai că tăgăduiau dumnezeirea Lui, ci spuneau că în locul acesteia este în El Beelzebul și faptele ei sînt ale acestuia. De aceea amîndouă spunîndu-se despre El și hula mai mică îndreptîndu-se spre umanitate iar cea mai mare spre dumnezeire, pentru cea mai mare El a rostit împotriva lor osînda de neiertat. De aceea încurajînd pe ucenicii Săi, le-a spus: «Dacă pe Stăpînul casei L-au numit Beelzebul» (Matei, 10, 25). Prin aceasta S-a arătat pe Sine ca Stăpînul casei Cel hulit astfel de către iudei.

XVIII

Iar dacă iudeii zicînd: «Între Beelzebul», nu ocărau pe altcineva decît pe Domnul, e vădit că spusa «hula împotriva Duhului» (Matei, 12, 31), o arată ca rostită împotriva Domnului. Deci Mîntuitorul a arătat toată spusa ca îndreptată spre El. Căci El este Stăpînul casei universale. Nu trebuie să obosim a o spune aceasta iarăși și iarăși pentru întărire. A înseta, a obosi, a adormi, a fi lovit, a mînca sînt proprii omului. Dar faptele ce le făcea Domnul nu mai sînt ale oamenilor, ci era propriu lui Dumnezeu a le face. Cînd deci, precum am spus înainte, văzîndu-le vreunii pe acestea, îl bîrfesc pe Domnul ca om, își atrag o mai mică osîndă decît cei ce pun faptele lui Dumnezeu pe seama diavolului. Căci aceștia nu aruncă numai cele sfînte înaintea cînilor, ci îl și aseamănă pe Dumnezeu cu diavolul și spun de lumină că e întuneric.

Aceasta e deci hula de neiertat a fariseilor, de care Marcu a spus: «Iar cel ce va huli împotriva Duhului Sfînt nu are iertare, ci este vinovat de osînda veşnică. Pentru că ziceau: «Are duh necurat» (Marcu, 3, 29-30). Dar orbul din naştere, văzînd, mărturisea: «Din veac nu s-a auzit să fi deschis cineva ochii unuia care s-a născut orb. De nu era Acesta Fiul lui Dumnezeu, nu putea face nimic» (Ioan, 9, 32-33). Iar mulţimile minunîndu-se de cele săvîrşite de Domnul, ziceau: «Aceste cuvinte nu sînt ale unui îndrăcit, căci nu poate un îndrăcit să deschidă ochii orbilor» (Ioan, 10, 21)

Dar fariseii, socotiţi tari în ale Legii, căci îşi lărgeau ciucurii şi se făleau ca ştiînd mai multe decît alţii, nu se ruşinau nici de aceasta. Ci, după cum s-a scris, jertfeau, nenorociţii, demonilor şi nu lui Dumnezeu, zicînd că Domnul are drac şi faptele Lui Dumnezeu sînt ale dracilor¹⁷⁷. Şi pătimeau aceasta nu pentru altceva, ci ca să nege că Cel ce le făcea acestea era Dumnezeu şi Fiul lui Dumnezeu. Căci dacă faptul că mîncă şi înfăţişarea trupului Îl arătau ca fiind şi om, pentru ce nu vedeau din faptele Lui minunate că este întru Tatăl şi Tatăl întru El? Pentru că nu voiau. De aceea degrabă îl aveau pe Beelzebul grăind în ei. Căci precum din cele ômenesti Îl numeau numai om, din faptele care erau proprii ale lui Dumnezeu, nu-L mai mărturiseau Dumnezeu, ci îl îndumnezeiau în locul Lui pe Beelzebul, ca să fie chinuiţi împreună cu el în focul veşnic.

XIX

Cercetarea textului mi se pare că dă la iveală acest înţeles şi că el arată cum amîndouă felurile de hulă se îndreaptă spre El. Dar şi că pe Sine S-a indicat atît prin «Fiul omului» cît şi prin «Duhul», pentru ca prin cea dintîi să arate partea trupească a Lui, iar prin «Duhul» să indice dumnezeirea Lui spirituală şi inteligibilă şi atotadevărată. Şi a legat putinţa de a se primi iertare de «Fiul omului», ca să indice partea Lui trupească. Iar hula de neiertat a arătat-o ca pe cea care atingea pe Duhul ca exprimînd prin aceasta ceea ce e deosebit de trup, să indice dumnezeirea Lui^{177a}. Acest înţeles l-am văzut şi în Evanghelia după Ioan, cînd, vorbind despre mîncare ca faptă a trupului şi de aceea văzîndu-i pe mulţi smintindu-se,

177. Asemenea acestora sînt cei ce admiră lucrurile deosebite ce se fac uneori de vrăjitori. E aci o credinţă într-un fel de puteri necunoscute ale naturii.

177 a. Cel ce spunea că Iisus e numai om nu păcătuia aşa de mult ca cei ce socoteau faptele Lui dumnezeieşti ca fapte ale unui îndrăcit, pentru că avea scuza umanităţii Lui care-i acoperea dumnezeirea. Acela putea fi iertat, pentru că se putea şi căi dacă vedea în Iisus un om cu calităţi vrednice de preţuire. Dar cel ce socotea faptele Lui minunate ca ale unui îndrăcit Îl socotea căzut chiar din umanitate şi Îl dispreţuia şi ca om. Dar prin aceasta arăta că este el însuşi un îndrăcit, ca cel ce-L socotea pe Iisus astfel. Acesta săvîrşea un păcat de neiertat, pentru că răutatea lui atingea un grad suprem, care nu mai făcea posibilă căinţa.

Domnul zice: «Aceasta vă smintește? Dar dacă veți vedea pe Fiul omului suindu-Se unde era mai înainte? Duhul este Cel ce dă viața. Trupul nu folosește la nimic. Cuvintele ce vi le-am spus sînt Duh și viață» (Ioan, 6, 62-64).

Aci le-a spus amîndouă despre Sine: că e trup și Duh. Și a deosebit Duhul de trup, ca, crezînd noi, să cunoaștem nu numai ce se vede din El, ci și ceea ce nu se vede și că cele ce nu se văd, nu sînt trupești, ci duhovnicești. Dar trupul Lui promis spre mîncare e menit să fie hrana lumii întregi. Pentru aceasta a pomenit de suirea Fiului omului la ceruri ca să-i atragă de la înțelegerea trupească și să afle că mîncarea amintită ca avînd să fie dată de El e o hrană cerească și duhovnicească de sus. Căci zicînd: «Cele ce vi le-am spus sînt Duh și viață», e egal cu a zice: Ceea ce vă arăt și vă dau spre mîntuirea lumii e trupul pe care-l port Eu. Dar Acesta Își dă și sîngele Lui. Și amîndouă vor fi hrană dată de El duhovnicește. Deci acestea se dau fiecăruia duhovnicește și se fac în toți asigurare spre învierea și viața de veci. Astfel atrăgînd-o Domnul și pe samarițeană de la cele supuse simțurilor, a numit pe Dumnezeu Duh, ca ea să nu mai cugete trupește, ci duhovnicește despre Dumnezeu. La fel și proorocul, privind la Cuvîntul ce se face trup, a zis: «Duhul feței noastre Unsul (Hristos) Domnul» (Plîng., 4, 20), ca să nu socotească cineva că Domnul e om simplu, ci auzind și de Duhul să afle că cel ce este în trup este Dumnezeu.

XX

Deci sînt vădite amîndouă. De aceea cel ce privește la Domnul, care vorbește de ale Sale, de primește numai cele trupești și necrezînd în cele dumnezeiești, zice: «De unde are Acesta înțelepciunea aceasta?» (Matei, 13, 54), păcătuiește și-L hulește ca pe Cel ce S-a făcut Fiul omului; iar cel ce, privind faptele săvîrșite în Duhul Sfînt, zice că Cel ce le face nu e Dumnezeu și Fiul lui Dumnezeu, ci le pune acestea pe seama lui Beelzebul, hulește în chip deschis, tăgăduind dumnezeirea Lui. De fapt, în spusa evanghelică, cum s-a zis adeseori, numindu-Se «Fiul omului», arată latura Lui cea după trup și omenească, ca numindu-Se apoi «Duh» să arate că îi este propriu Sfîntul Duh, în Care toate le lucrează¹⁷⁸. De aceea, făcînd lucrurile dumnezeiești, a zis: «De nu credeți Mie, credeți lucrurilor Mele, ca să cunoașteți că Eu sînt întru Tatăl și Tatăl întru Mine» (Ioan, 10, 38). Iar avînd să Se aducă pe Sine trupește pentru noi, cînd în

178. Se reia expresia: toate se fac «în Duhul», adică Tatăl le face toate prin Fiul, în Duhul. Duhul e Dumnezeu, Care Se dă creaturii ca țință, dar și ca mijloc dinamic în care aflîndu-Se, Se desăvîrșește la nesfîrșit, sporind în starea de fiu al Tatălui. Pe de altă parte se spune continuu de Duhul că e în Fiul, pentru că Se odihnește în Fiul, sau Se află în adîncul Lui, pe care Fiul Îl descoperă și-L comunică și-L luminează așa la nesfîrșit creaturilor.

scopul acesta S-a suit la Ierusalim, a spus ucenicilor Săi: «De acum dormiți și vă odihniți. Că iată s-a apropiat ceasul și Fiul omului Se predă în mfinile păcătoșilor» (Matei, 26, 45).

Faptele Lui dumnezeiești făceau să se creadă că El e Dumnezeu adevărat. Iar moartea L-a arătat pe El ca avînd trup adevărat. De aceea în mod convenit își zice Sieși, Celui ce Se va preda, «Fiul omului». Căci Cuvîntul este nemuritor și de nepipăit și este însăși viața. Dar nici acestora nu credeau fariseii. Precum nu voiau să vadă nici cele ce le făceau fiii lor. De aceea Domnul îi mustră iarăși, zicînd: «Dacă Eu scot dracii întru Beelzebul, fiii voștri în cine îi scot? Pentru aceasta ei vor fi judecătorii voștri. Iar dacă Eu scot dracii în Duhul lui Dumnezeu, atunci a ajuns la voi Împărăția lui Dumnezeu» (Luca, 11, 19–20). Și a spus aci: «în Duhul lui Dumnezeu», nu ca fiind mai mic decît Duhul, nici pentru că Duhul lucra în El^{178a}, ci ca să arate iarăși că Fiul, ca unul ce este Cuvîntul lui Dumnezeu, le lucrează acestea prin Duhul, și ca să-i învețe pe auzitori că, cu cît pun mai mult faptele Duhului pe seama lui Beelzebul, cu atît Îl defavorizează mai mult pe Cel ce procură pe Duhul^{178b}. De fapt, chiar spunînd aceasta, ei arată că nu din neștiință, ci cu voia se avîntă în această hulă de neiertat. Și deși cunosc că aceste fapte sînt ale lui Dumnezeu, nu se rușinează nebunii să le pună pe seama lui Beelzebul, declarînd că sînt de la duhul necurat.

XXI

Dar cum îndrăznind aceasta, mai pot să învinovățească pe elinii (pe păgîni), care își făuresc idoli și-i numesc pe ei zei? Căci cele ce le fac ei sînt asemenea cu cele ale nebuniei acelora. Sau poate că îndrăznelile lor sînt și mai mari. Pentru că deși au primit o Lege în privința aceasta, au necinstit pe Dumnezeu prin călcarea Legii. Dar ce vor face cei ce hulesc acestea, cînd vor citi la proorocul Isaia că semnele venirii lui Hristos vor fi vederea orbilor, mersul ologilor, vorbirea celor fără grai, învierea morților, vindecarea leproșilor, destuparea auzului surzilor? Oare care din aceștia vor voi să spună că El e Făcătorul? De vor spune că El e Dumnezeu, se vor vadi pe ei înșiși că au defăimat pe Domnul. Căci cele ce le-a spus proorocul, văzînd de mai înainte, acestea le-a făcut Domnul însuși cînd a venit de față. Iar dacă, grăbindu-se, duși de o pornire nestăpînită,

178 a. N-a spus «în Duhul» pentru că numai Duhul ar fi lucrat în Hristos ca într-un om, ci ca să arate că Hristos lucrează în Duhul ca în Cel de ființă dumnezeiască asemenea Lui.

178 b. Toată interpretarea dată de sfîntul Atanasie locului de la Matei, 12, 31–32, este hristologică, deși nu pare că hula se referă la Fiul, ci la Duhul. Prin Fiul lucrează însă Duhul, deci cel ce le atribuie lui Beelzebul Îl defăimează pe Fiul ca neavînd pe Duhul dumnezeiesc. Duhul e atît de unit cu Fiul, încît cine nu vede în Fiul pe Duhul micșorează pe Fiul însuși. Acela socotește pe Fiul mai prejos chiar de om, considerîndu-L unealta lui Beelzebul. Duhul Sfînt dă faptelor Fiului caracterul dumnezeiesc. Duhul Sfînt Îl arată pe Fiul ca Dumnezeu. Dacă Fiul n-are pe Duhul, nu e Dumnezeu.

vor îndrăzni să spună că și acestea se vor face de Beelzebul, mă tem ca nu cumva, înaintînd treptat în necredință și citînd: «Cine a dat gură omului? Și cine a făcut rău la auz pe surd și văzător pe orb?» (Ieș., 4, 11), și cele asemenea acestora, să zică că și acestea sînt cuvintele lui Beelzebul. Căci celui ce-i atribuie harul vederii, aceluia trebuie să-i atribuie în mod necesar și pricina nevederii. Căci Cuvîntul a spus că pe amîndouă le-a făcut Același. În orice caz, spunînd-o aceasta, vor gîndi pe Beelzebul și creator al firii omenеști. Fiindcă cel ce le-a făcut are și stăpînire peste cele făcute. Căci Moise spunînd: «La început a făcut Dumnezeu cerul și pămîntul» (Fac., 1, 1) și: «În chipul lui Dumnezeu a făcut Dumnezeu pe om» (Fac., 1, 27); iar Daniel spunînd cu îndrăzneală lui Darie: «Nu mă închin idolilor făcuți de mînă, ci Dumnezeului celui viu care a făcut cerul și pămîntul și care are stăpînire peste tot trupul» (Dan., 14, 1), nu spune iarăși, întorcînd declarația, că a nu vedea și a schiopăta și celelalte boli vin din pedeapsa Creatorului? Dar după ei scăparea de ele și binefacerea adusă celor bolnavi o socotesc lucrarea lui Beelzebul¹⁷⁹. Dacă cercetăm bine această vorbire prostească unită cu necredința e mult obișnuită printre cei nebuni și ieșiți din minte. Căci nebunii nu le atribuie nici pe cele bune prin asemănarea lui Dumnezeu, ci lui Beelzebul. Căci acestora nu le pasă că pervertesc dogmele dumnezeieștilor Scripturi, numai din pornirea de a tăgădui venirea lui Hristos.

XXII

Ar trebui ca acești vicleni să nu disprețuiască nici din cele trupești pe Domnul, dar să mărturisească și din faptele dumnezeiești că e Dumnezeu adevărat. Dar ei le-au făcut toate în mod alterat. Văzîndu-L om, L-au defăimat ca pe un om, iar privind faptele dumnezeiești I-au negat dumnezeirea și au alergat la diavolul, socotind că îndrăznind acestea vor putea scăpa să nu fie osîndiți de Cuvîntul cel batjocorit de ei. Descîntătorii, magicienii și vrăjitorii, deși au încercat toate cîte le-au putut, văzînd semnele făcute prin Moise, plecîndu-și grumazul, au zis: «Acesta este degetul lui Dumnezeu» (Ieș., 8, 19). Dar fariseii și cărturarii văzînd în lucrare toată mîna lui Dumnezeu și observînd că cele făcute de Mîntuitorul sînt cu mult mai multe și mai mari, spuneau că cel ce le face pe acestea e Beelzebul, de care magicienii, măcar că erau ai lui, mărturiseau

179. Diavolul nu vindecă de boli de nelecuit. Aceasta ar însemna că el e creatorul. Numai Dumnezeu le poate vindeca, pentru că El e Creatorul din nimic al puterilor lumii și El poate da putere din nimic celui bolnav cînd nu mai poate fi ajutat de puterile din lumea creată de El. Bolile oamenilor au venit de pe urma căderii neamului omenesc în păcat, adică de pe urma slăbirii legăturii lui cu Dumnezeu, izvorul vieții. De aceea suferă de ele și unii care n-au făcut grele păcate personale. Aceasta pentru ca prin răbdare să sporească și mai mult în bine. Dar Dumnezeu le poate vindeca singur și într-un chip minunat, printr-o putere deosebită revărsată în cei bolnavi, cînd aceștia se deschid Lui prin credință.

că nu poate face nici pe cele mai mici decât acestea. Cine ar putea descrie mărimea coplesitoare a nebuniei lor? Sau cine, cum a spus proorocul, ar putea găsi ceva asemănător cu necinstirile aduse de ei lui Dumnezeu? Au arătat prin acestea mai drepti pe sodomiți și au întrecut neștiința elinilor. Au întrecut și pe vrăjitorii lui Faraon și nu se pot asemăna decât cu arienii cei nebuni, uniți în aceeași necredință. Căci iudeii văzînd faptele Tatălui prin Fiul, le atribuie lui Beelzebul. Iar arienii văzînd și ei aceleași fapte, numără pe Domnul, care le săvîrșește, între creaturi, spunînd că El este din cele ce nu sînt; și că nu era înainte de a fi făcut. Fariseii privind pe Domnul în trup bombăneau, zicînd: «Pentru ce Tu, om fiind, Te faci pe Tine Dumnezeu?» (Ioan, 10, 33). Iar dușmanii lui Hristos, văzîndu-L pătîmind și dormind, Îl hulesc, zicînd: «Cel ce le suferă pe acestea nu poate fi Dumnezeu adevărat și de o ființă cu Tatăl».

Și în general, dacă ar voi să cerceteze cineva în paralelă urîtele cuge-tări ale ambelor grupuri, i-ar afla, cum am spus înainte, căzuți împreună în groapa aceleași nebunii.

XXIII

De aceea Domnul a declarat de neiertat osînda pentru acestea atît a unora cît și a altora, zicînd: «Oricăruia care ar grăi împotriva Duhului Sfînt, nu i se va ierta nici în veacul acesta nici în cel viitor» (Matei, 12, 32). Și pe drept cuvînt. Căci cel ce neagă pe Fiul, pe cine rugîndu-l, îl va putea avea ca Mîntuitor? Sau ce viață, sau odihnă va aștepta, cel ce respinge pe Cel ce a zis: «Eu sînt viața» (Ioan, 14, 6)¹⁸⁰; și: «Veniți la Mine toți cei obo-siți și împovărați și Eu vă voi odihni» (Matei, 11, 28)¹⁸¹. Aceasta fiind pedeapsa acestora, e vădit că cei binecredincioși în Hristos, care se

180. Dacă Hristos nu e Fiul lui Dumnezeu, oamenii n-au pe nimeni care, luînd firea lor, să le asigure învierea și viața eternă. N-au în cine fi prezentați în fața Tatălui, ca ridicați din starea care-i duce, prin lucrarea păcatului în ei, sau a urmărilor păcatului, la moarte eternă. N-are cine să dea lumii acesteia un rost. În sensul acesta, cel ce disprețuiește pe Hristos, declarînd că nu e Dumnezeu, nu poate avea iertare de păcate nici în viața aceasta, nici în cea viitoare. Căci cine va mijloci pentru El în fața Tatălui, ca să fie iertat? Cine îi va putea asigura în El viața veșnică într-o fericire? În acest sens de existența unui Fiu etern în Dumnezeu și de întruparea Lui depinde viața veșnică a oamenilor într-o fericire și sensul vieții lor în lume și însuși sensul lumii legată de oameni. Numai în acest caz, lumea aceasta și viața oamenilor în ea nu se arată ca singura realitate, ci ca creată de un Dumnezeu personal, etern și ca atare putînd fi scăpată de corupere și moarte și căpătînd un sens. În afară de Hristos ca Fiul lui Dumnezeu cel întrupat, totul e fără sens. Omul capătă adîncime de taină și de valoare nesfîrșită numai în Hristos. Fără Hristos omul apare ca o înfîrire superficială și trecătoare. Toată existența devine o platitudine inexplicabilă. Hristos e viața nesfîrșită și sensul existenței, sau «Adevărul».

181. Viața omului fără nădejdea vieții eterne într-o fericire este o «oboseală» și o «povară» plictisitoare, căci e lipsită de sens.

închină Lui și după trup și după Duh și nu-L, **neamocotesc** nici ca Fiu al lui Dumnezeu și nu tăgăduiesc nici că S-a făcut om, ci cred că «la început a fost Cuvîntul» și că «Cuvîntul trup S-a făcut», vor împărăți veșnic în ceruri după sfintele făgăduințe ale Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, Care a zis: «Aceia se vor duce în chinul veșnic, iar dreptii la viața veșnică» (Matei, 25, 46).

Acestea ți le-am scris pe scurt, din cele ce le-am învățat. Dar tu nu le lua ca învățătură desăvîrșită, ci numai ca pe un prilej dat ție de mine spre mai multă cunoștință. De aceea luînd din spusa evanghelică și din psalmi o înțelegere mai deplină, leagă snopul adevărului, ca purtîndu-l, să auzi, spunîndu-ți-se: «Dar venind vor fi întru veselie, ridicînd snopii lor» (Ps. 125, 6), întru Hristos Iisus, Domnul nostru, prin Care și cu Care fie slava și stăpînirea Tatălui, împreună cu Sfîntul Duh, în vecii vecilor. Amin.

**EPISTOLA DESPRE SINOADELE CE S-AU ȚINUT
LA RIMINI ÎN ITALIA
ȘI LA SELEUCIA ÎN ISAURIA
DESPRE SINOADE¹
(col. 681-791)**

I

Poate a ajuns și la voi vestea despre sinodul de care se trâmbițează și acum. Căci s-a trimis pretutindeni scrisoarea împăratului și a prefectilor², care convoacă pe cei ce au să vină la el. Dar pentru că, fiind dornici de învățătură, căutați să cunoașteți cele întâmplate acolo, am socotit că se cuvine să vă arăt și vouă cele ce le-am auzit și le-am aflat întocmai despre ele. Aceasta, pentru ca nu cumva auzindu-le de la alții, să aveți o judecată îndoielnică despre ele. Mai ales pentru că sînt unii care au obișnuit să vestească altfel cele ce s-au săvîrșit, de cum s-au săvîrșit.

Întrunirea nu s-a mai făcut la Niceea, cum se hotărîse, ci s-a trimis o altă dispoziție, anume ca episcopii din părțile apusene să se adune la Rimini în Italia, iar cei din părțile răsăritene să se întâlnească în Seleucia, numită Aspra, din Isauria. Ca pretext al acestei întruniri se trâmbița tema credinței în Domnul nostru Iisus Hristos. Iar cei ce au oferit acest pretext sînt din Panonia, anume Ursachie, Valens și un oarecare Gherman, iar din Siria, Acacie, Eudoxie și Patrofil dintr-o cetate din Scitia. Aceștia fiind din partida lui Arie și nepricepînd nici ce cred, nici despre ce vorbesc, dar amăgind pe furis pe fiecare și semănînd sămînța ereziei lor, au cîștigat pe unii care socotesc că sînt ceva, ba chiar pe împăratul care e eretic, prefăcîndu-se că se îngrijesc de credință. Pe acesta l-au îndemnat ca să adune un sinod, socotind că pot acoperi Sinodul din Niceea și îi pot atrage pe toți în așa fel ca să se înstăpînească pretutindeni necredința în locul adevărului.

1. Titlul pe scurt. Istoricii Socrate (III, II, cap. 37) și Sozomen spun că epistola era adresată unui grup de prieteni (P. G. 26, col. 681, nota 2). Sinoadele acestea s-au ținut la anul 359.

2. Imperiul era împărțit în patru prefecturi cu reședințele în Antiqhia, Alexandria, Tesalonic și Mediolan. Sinoadele din Rimini și Seleucia s-au convocat după ce la 353 a ajuns Constanțiu împărat în Occident, din voința acestuia de a impune și acolo arianismul.

II

Mai întâi mă mir (și socotesc că orice om cu minte cugetă astfel) că, hotărîndu-se ținerea unui sinod universal și așteptîndu-l toți pe acesta, deodată el s-a împărțit în două. Și unii s-au întîlnit acolo, alții aici. Poate a fost și acesta un lucru al Proniei, ca să se arate în fiecare din ele cugetul neviclean și curat al credinței unora și să se dea pe față purtarea suspectă și îndoielnică a altora. Apoi am înțeles, cu frații de aici, și am deplîns lipsa de rost a întrunirii. Căci ce silea așa de mult ca să se agite lumea creștină și să alerge numiții episcopi din timpul nostru în sus și în jos și să caute să afle cum să creadă în Domnul Iisus Hristos? Fiindcă dacă ar fi crezut, n-ar fi căutat credința ca și cînd n-o aveau. Iar aceasta a oferit catehumenilor³ nu puțină sminteală; iar păgînilor nu puțină, ci multă pricină de rîs, văzînd pe creștini cum caută, ca treziți acum din somn ce trebuie să creadă despre Hristos și pe episcopii acestora, cu toate că cer de la popor recunoașterea autorității lor ca învățători, vădindu-se acum ca părăsind credința⁴ și căutînd ceea ce nu au. Prin aceasta, cei din jurul lui Ursachie, făcîndu-se cauza acestor tulburări, nu-și dau seama ce mînie își îngrămădesc. Căci spune Hristos prin sfinții Săi: «Vai celor prin care se hulește numele Meu» (Isaia, 52, 5; Rom., 2, 24); iar prin Sine însuși în Evanghelie: «Oricine va sminti pe unul din acești prea mici, mai de folos i-ar fi să i se atîrne o piatră de moară de grumaz și să se înece în noianul mării, decît, cum adaugă Luca, să smintească pe unul din acești prea mici» (Matei, 18, 6; Luca, 17, 2).

III

Căci ce lipsea învățaturii Bisericii despre dreapta credință ca să se pornească acum la o cercetare a credinței și să pună înaintea pretinselor cuvinte despre credință expuse de ei numele consulilor timpului de față? Ursachie și Valens și Gherman și cei împreună cu ei au făcut prin aceasta ceea ce nu s-a făcut, nici nu s-a auzit vreodată la creștini. Căci scriînd, cum au voit ei să creadă, au însemnat înainte numirile consulilor și luna și ziua timpului de față, ca să arate tuturor celor cunoscători că nu mai înainte, ci acum, sub Constanțiu, și-a luat început credința lor. Fiindcă au scris toate acestea gîndind la credința lor. Pe lîngă aceasta, prefăcîndu-se că scriu despre Hristos, își numesc lor ca alt stăpîn pe Constanțiu. Căci acesta e cel care le dă lor puterea să susțină abaterea de la credință. Și cei

3. Cei ce nu erau încă botezați, ci erau catehizați în vederea Botezului.

4. Sfîntul Atanasie socotește erezia ariană una cu necredința (ἀσέβεια). Căci cine socotește pe Hristos creatură nu consideră pe Dumnezeu ca Tată personal care naște un Fiu și deci nu cunoaște pe Dumnezeu ca deosebit în esență de lumea noastră, ci ca pe o esență impersonală, din care emană lumea. În acest caz nimic nu ne poate ridica din succesiunea pieritoare, căreia îi sînt supuse toate individuațiunile.

ce tăgăduiesc pe Fiul cel veșnic l-au declarat pe Constanțiu împărat veșnic. Astfel prin abaterea lor de la credință s-au făcut dușmani ai lui Hristos.

Dar poate iau ca pretext al numirii consulilor indicarea anilor de către prooroci. Însă dacă vor îndrăzni să o spună și aceasta, își vor da pe față și mai mult ignoranța. Căci proorociile sfinților indică timpurile spre a fi ținute în amintire. Isaia și Osea au fost în zilele lui Ozie și Ioatam și Ahaz și Ezechia; Ieremia, în zilele lui Iosie; iar Daniel în vremea lui Chir și Darie. Și alții au proorocit în alte timpuri. Ei n-au pus prin aceasta începutul credinței în Dumnezeu. Căci aceasta era și înainte de ei și a fost pururea. Ba Dumnezeu a pregătit-o și pe cea în Hristos înainte de întemeierea lumii. Ei n-au indicat timpurile începutului credinței lor, căci erau credincioși și înainte de aceste timpuri; le-au arătat pe acelea în care s-a vestit credința prin ei. Era o vestire anterioară despre venirea Mîntuitorului, dar și una despre urmarea purtărilor viitoare ale lui Israel și ale neamurilor. Dar «înțelepții» de acum nu prezintă istoria, nici nu prezic cele ce vor fi, ci, după ce au scris: «S-a expus credința universală», îndată au adăugat numele consulilor, luna și ziua. Aceasta pentru că precum sfinții au indicat anii istoriei și ai slujirii lor, așa aceștia să indice anii începutului credinței lor. Și dacă ar fi scris măcar despre al lor! Căci ea a început de fapt acum. Dacă n-ar fi îndrăznit să scrie despre credința universală! Dar ei n-au scris: «așa credem», ci: «S-a expus credința universală».

IV

Iar îndrăzneala afrimației lor dă pe față ignoranța lor. Căci conținutul nou al scrisului lor este egal cu erezia ariană. Și scriind ei așa, au arătat cînd au început să creadă astfel. Deci arată că de acum încep să vestească credința lor. Și precum, după evangelistul Luca, «s-a dat poruncă» («s-a pus dogmă») pentru înscriere și această poruncă («dogmă») nu era înainte, ci a început să fie împlinită din zilele acelea în care s-a dat de cel ce a rînduit-o, tot așa și aceștia, scriind: «s-a expus acum credința», au arătat că conținutul ereziei lor este nou și nu a fost mai înainte. Iar dacă au adăugat «universală», au căzut, fără să-și dea seama, în nebunia celor din Frigia. Căci au spus și ei ca și aceia: «Nouă ni s-a descoperit primă dată și de la noi începe credința». Și precum aceia au recunoscut de căpetenie pe Maximila și Montan, așa aceștia socotesc pe Constanțiu ca stăpîn în locul lui Hristos. Dar dacă, după aceștia, credința începe de la consulii de acum, ce vor face cu Părinții și cu fericirii Mucenici? Ce vor face ei cu cei catehizați de aceia și cu cei adormiți înainte de consulii de acum? Cum îi vor scula pe aceia, ca să șteargă de la ei cele ce s-au socotit de ei că trebuie să fie învățate atunci, ca să semene în ei cele pe care le-au scris acum, născocindu-le? Iată cum se dovedesc ignoranți, știind doar să născocască pretexte nedemne și greu de susținut, sau ușor de respins.

V

Sinodul din Niceea nu s-a adunat **fără motiv**, ci a fost o necesitate care-l impunea și o cauză binecuvîntată. **Căci** cei din Siria, Cilicia și Mesopotamia ezitau în privința sărbătorii și prăznuiau Paștele cu iudeii; iar erezia ariană se răzvrătise împotriva Bisericii universale și avea ca ocrotitori, în rîvna ei și în uneltirile împotriva dreptcredincioșilor, pe cei din jurul lui Eusebie. Acestea au fost cauzele pentru adunarea Sinodului ecumenic: ca să se țină pretutindeni aceeași zi a sărbătorii și ca să se dea anatemei erezia odrăslită. Deci s-a adunat Sinodul și cei din Siria au fost convinși în privința sărbătorii, iar erezia ariană a fost declarată înainte-mergătoarea lui Antihrist și s-a dat în scris hotărîrea cea dreaptă împotriva ei.

Totuși, dînd această hotărîre în scris, deși episcopii erau în mare număr, n-au îndrăznit ceea ce au îndrăznit acești trei sau patru inși. Căci despre Paște au scris: «Părutu-s-au cele ce urmează». Iar despre credință n-au scris: «Părutu-s-a», ci: «Așa crede Biserica universală». Și îndată au mărturisit cum cred ca să arate că cugetarea lor nu e nouă, ci apostolică și că cele ce le-au scris nu s-au născocit de ei, ci sînt aceleași pe care le-au învățat Apostolii.

VI

Dar sinoadele adunate acum de ei ce cauză binecuvîntată au? Dacă a apărut vreo altă erezie mai nouă, după cea ariană, să spună cuvintele născocite de ea și să arate pe născocitorii ei. Și punînd acestea în scris, să dea anatemei ereziile dinainte de sinodul acesta între care este și cea ariană, cum au făcut cei din Niceea. Aceasta ca să arate că au și ei un motiv adevărat de a spune ceva nou. Iar dacă nu s-a întîmplat nimic de felul acesta și deci nici nu pot arăta așa ceva, ci mai degrabă ei, ținîndu-se de necredința ariană, spun cele proprii acesteia, și, dați pe față, se schimbă în fiecare zi, ce nevoie e de sinoade? Căci ajunge cel adunat la Niceea pentru erezia ariană și celelalte toate, pe care le-a înlăturat prin credința cea sănătoasă.

Nici mult trîmbișatul Aetie (Aetios), supranumit Ateos, nu îndrăznește să născocească altă nebunie, ci a naufragiat și el în ea cu cei amăgiți de el. În zadar aleargă, deci, aceștia pretutindeni, răspîndind pretextul că au cerut să se adune sinoadele acestea din pricina credinței. E mai îndestulătoare dumnezeiasca Scriptură decît toate. Iar dacă e necesar și un sinod pentru aceasta, să se țină cele ale Părinților. Căci acestea nu le-au născocit nici cei ce s-au adunat la Niceea, ci au scris așa de bine despre ea, că cei

ce citesc cu sinceritate cele scrise ale acelora pot să-și amintească prin ele credința dreaptă în Hristos aflată în dumnezeieștile Scripturi⁵.

VII

Deci, dat fiind că nimic întemeiat nu pot aduce în sprijin unui nou sinod, ci sînt lipsiți de orice temei, chiar dacă născocesc unele pretexte, le rămîne să spună: «Noi, împotrivindu-ne celor dinainte de noi și călcînd tradițiile Părinților, am cerut să se adune un sinod. Dar temîndu-ne pe de altă parte, ca nu cumva, adunîndu-ne iarăși, străduința să ne fie zadarnică, am cerut să se împartă sinodul în două, ca fiind despărțiți în două părți, arătînd cele ce le-am scris, să putem să-i atragem mai ușor pe ceilalți, sprijinindu-ne pe întîi stătătorul reiei necredințe, Constanțiu și așa să golim de putere cele hotărîte la Niceea, ascunzîndu-le sub generalitățile scrise de noi»⁶. Deși n-au spus acestea prin cuvinte directe, au făcut aceasta prin felul cum au lucrat și prin tulburarea întreținută de ei.

De fapt, spunînd de multe ori multe și întocmind texte scrise în diferite sinoade, niciodată n-au pomenit de erezia ariană, ca stricăcioasă. Ci, deși erau de față cîteodată unii care o criticau, ei apărau această erezie pe care Sinodul din Niceea a dat-o anatemei. Ba mai mult, aceștia primeau cu sinceritate pe cei ce afirmau cele ale lui Arie. Deci mare dovadă e și aceasta că nu pentru adevăr, ci pentru desființarea celor hotărîte la Niceea, s-a iscat gîndul convocării acestor sinoade. Iar ceea ce s-a făcut în aceste sinoade de către cei amintiți și de către cei asemenea lor, arată nu mai puțin că acesta e adevărul. Dar e necesar să arătăm cum s-au petrecut toate.

VIII

Așteptîndu-se să se adune la un loc toți cei pe care i-a convocat scrișoarea împărătească și să se întrunească un singur sinod, episcopii s-au împărțit, și unii s-au dus la Seleucia, numită Aspra, iar alții s-au adunat la Rimini; și fiindcă în sinodul de la Rimini erau patru sute de episcopi, sau chiar mai mulți, au venit la acesta și Herminie, Auxentie, Valens, Ursachie, Demofil și Gaius. Dar pe cînd toți episcopii discutau despre cele din dumnezeieștile Scripturi, aceștia au prezentat o declarație scrisă. Și după ce au indicat pe consuli, au cerut ca această declarație să fie aprobată de tot sinodul și să nu se mai discute nimic din cele ale ereticilor și să nu se mai cerceteze gîndirea lor, ci să se mulțumească toți cu acest document. Iar

5. Sinoadele ecumenice n-au voit să facă decît să formuleze credința din Sfînta Scriptură.

6. Cu pretextul «simplității» arienii evitînd în textele lor, pentru Fiul, termenii «de o ființă», «din ființa Tatălui» și vorbind simplu de «născut», fără nici o precizare, lăsau puțința interpretării acestui cuvînt la voința fiecăruia și mai ales într-un sens panteist.

cele scrise de ei sînt acestea: *S-a expus credința universală în prezența prea evlaviosului și gloriosului împărat Constanțiu, August cel veșnic și prea venerat, sub consulatul lui Eusebie Flaviu și Ipatie FLaviu, în Sirmiu, la 11 ale calendelor lui Iunie*⁷.

«Credem într-unul, singurul și adevăratul Dumnezeu, Tatăl, Atotțitorul, Creătorul și Ziditorul tuturor. Și într-unul Unul născut, Fiul lui Dumnezeu cel dinainte de toți vecii și înainte de tot începutul și înainte de tot timpul cugetat și înainte de toată ființa ce se poate cuprinde, născut fără patimă din Dumnezeu, prin care s-au alcătuit veacurile și toate s-au făcut; născut, Unul născut, singur din Tatăl singur; Dumnezeu din Dumnezeu, asemenea (ὁμοιον) cu Tatăl, cel ce L-a născut, după Scripturi; a cărui naștere (facere = γένεσιν) nimeni n-o știe decît numai Tatăl cel ce L-a născut pe El. Pe Acesta Îl știm că Fiu Unul Născut al lui Dumnezeu, care cu consimțirea părintească a venit din ceruri spre desființarea păcatului și S-a născut din Maria Fecioară și a viețuit cu ucenicii și a împlinit toată iconomia după voia Tatălui și S-a răstignit și a murit și S-a coborît la cele de sub pămînt și a împlinit iconomia pentru cele de acolo, de care portarii iadului, văzîndu-l s-au umplut de frică; și a înviat din morți a treia zi și a petrecut cu ucenicii și a împlinit toată iconomia; și împlinindu-se patruzeci de zile, s-a înălțat la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui; și va veni în ziua de pe urmă a învierii întru slava părintească să răsplătească fiecăruia după faptele lui.

Și întru Sfîntul Duh, pe care Însuși Unul născut al lui Dumnezeu Iisus Hristos L-a făgăduit să-L trimită neamului omenesc, Mîngietorul, după cum s-a scris: «Mă duc la Tatăl Meu și Îl voi ruga pe Tatăl și alt Mîngietor vă va trimite vouă, Duhul adevărului; Acela dintr-al Meu va lua și vă va învăța și vă va aduce aminte de toate» (Ioan, 14, 16-17).

Iar numele de *ființă*, pus de Părinți pentru că e mai simplu, dar care neînțeles de noroade aduce sminteală, pentru că nu e dat nici de Scripturi, s-a convenit să fie înlăturat și să nu se mai facă nicidecum vreo pomenire de o ființă a lui Dumnezeu de aci înainte, pentru motivul că Scripturile nu pomenesc nicăieri de o ființă a Tatălui și a Fiului. Ci spunem că Fiul e asemenea (ὁμοιον) cu Tatăl întru toate, precum spun și învață și sfintele Scripturi»⁸.

7. Cei doi consuli erau frați (din familia Flaviu). Sora lor, Eusebia, era soția împăratului Constanțiu. Data: 22 mai 359.

8. Se observă în acest text lipsa precizării că Fiul este «lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat», precum și precizarea «născut, nu făcut». Numele simplu de Fiu îl lasă să fie înțeles și ca Fiu adoptat de Dumnezeu. Textul se menține în generalități vagi. Se spune doar de Fiul că e născut înainte de orice «ființă care se poate cuprinde», deci înainte de individualitățile ce ies din esența cea indefinită. Expresia «de o ființă cu Tatăl» nu numai că lipsește, ci e și respinsă în mod clar, cu nefiind în Scriptură. Pentru actul venirii la existență nu se folosește termenul de γέννησις = naștere, ci cel de

IX

După ce s-au citit acestea, nu peste mult s-a cunoscut viclenia celor ce le-au scris. Căci episcopii propunând să se dea anatemei erezia ariană și celelalte erezii și toți consimțind cu aceasta, Ursachie și Valens și cei împreună cu ei au refuzat; atunci s-a cunoscut că nu din sinceritate au scris acestea, ci pentru abrogarea hotărârilor de la Niceea, spre a introduce în locul lor erezia cea cu nume urât. Mirându-se deci de cuvintele lor viclene și de intenția lor murdară; au spus: «Noi nu ne-am întrunit aici pentru că avem nevoie de o credință (căci avem în noi înșine credința cea sănătoasă), ci ca să facem de rușine pe cei ce se împotrivesc adevărului și încearcă să aducă învățături noi. Dacă deci voi ați scris acestea ca unii ce ați început să credeți acum, încă nu sînteți clerici, ci de abia începeți să fiți catehizați. Iar dacă răspundeți că sînteți și voi doi de acord cu intenția cu care ne-am adunat, să ne arătăm toți de un cuget și să dăm anatemei ereziile și să păzim cele ale Părinților, ca să nu se mai răspîndească pretexte pentru sinoade, odată ce s-au adunat mai înainte cei de la Niceea și au hotărît toate pentru Biserica universală».

Episcopii, consimțind iarăși toți cu aceasta, cei mai înainte amintiți au refuzat din nou. În sfîrșit, cunoscînd ei că aceia sînt niște vicleni ignoranți și mai degrabă eretici, au întărit toți cu votul lor sinodul ce s-a ținut la

γένοικ; care are multe sensuri, în primul rînd pe cel de «facere». Peste tot se cere să nu se mai pomenească în viitor termenul de «ființă» a lui Dumnezeu. Remarcăm că acest lucru îl cer și unii teologi protestanți contemporani, pe motiv că el aduce o prea mare precizare despre Dumnezeu. Dar Părinții de la Niceea n-au folosit termenul «de o ființă» pentru a preciza ce e Dumnezeu în Sine, ci pentru a preciza egalitatea și unitatea Fiului cu Tatăl menținînd în același timp distincția lor. «Ființa» la Dumnezeu nu înlătură caracterul Lui negrăit, apofatic. În fond termenul «ființă» aplicat lui Dumnezeu înseamnă ceea ce «este cu adevărat». Căci e substantivul lui εἶναι (= a fi). La noi s-a folosit în trecut pentru ea și termenul «estimate» de la «este». La Dumnezeu înseamnă existența supraexistentă, ce stă la baza oricărei existențe. E existența căreia nici nu i se potrivește acest nume, dat de noi existenței create. Dumnezeu este mai degrabă Cel ce «nu este» în sensul existenței cunoscute de noi, cum zice Dionisie Areopagitul. E plinătatea infinită, necuprinsă, mai presus de orice experiență și înțelegere a noastră, a existenței. E existența prin Sine, baza tot ce este. Conținutul reprezentat de ea este propriu celor trei Persoane. Căci cînd se spune de Fiul că e «de o ființă» se arată că el este o persoană împreună cu altă persoană, care amîndouă au existența adevărată, supremă. Deci acea existență nu e o esență impersonală. Căci aceasta n-ar fi existența plinară, ea e o existență personală, sau mai bine zis tripersonală, căci o persoană singură nu e o persoană adevărată. Cînd se spune cuvîntul «de o ființă» se spune implicit că sînt doi, deși au o singură ființă, sau aceeași existență supremă, unică. Deci sînt doi purtători ai aceleiași ființe prin excelență. Și acești doi nu pot fi decît persoane. Dacă n-am mai spune că Fiul e «de o ființă cu Tatăl», cum am mai putea exprima egalitatea și unitatea Lui desăvîrșită cu Tatăl? Nu se periclitează prin aceasta învățătura despre dumnezeirea Fiului? Nu se rămîne într-un vag total în privința dumnezeirii lui Hristos? În textul acesta Ursachie și aderenții lui folosesc pentru Fiul numai termenul general de «asemenea Tatălui». Dar înțelesul lui «asemenea» e foarte larg. Și noi sîntem «asemenea» lui Dumnezeu, deși sîntem creaturi, iar El, Creatorul. Într-o concepție panteizantă ca cea ariană, toate sînt «asemenea» cu esența din care emană. Arienii sau nu spuneau nimic despre Dumnezeu, sau îl confundau cu lumea noastră lipsită de existență așa cum o înțelegem pe cea a lui Dumnezeu.

Niceea și au socotit că ajunge aceasta. Iar pe Ursachie și Valens, pe Herminie, Auxentie, Gaius, Demofil i-au declarat eretici și depunându-i ca nefiind cu adevărat creștini, ci arieni, au scris împotriva lor în limba romană următoarele, traduse după putere în limba greacă:

X

*Copie de pe Epistola sinodului din Rimini
către împăratul Constanțiu*

1. Credem că s-au împlinit cele hotărâte mai înainte din porunca lui Dumnezeu și din dispoziția binecredincioșiei tale. Căci ne-am adunat la Rimini împreună toți episcopii din toate cetățile de către Apus, ca să se facă pe de o parte cunoscută credința Bisericii universale, iar pe de alta, să se facă vădiți cei ce cugetă cele protivnice. Și după multă cercetare am aflat mulțumitoare credința care s-a păstrat din vechime, pe care au propovăduit-o și proorocii și Evangheliile și apostolii prin Domnul nostru Iisus Hristos, Care e și păzitorul împărăției tale și ocrotitorul sănătății tale. Ca atare ni s-a arătat vrednică să o ținem și să o păstrăm și să o păzim pînă la sfîrșit și de aceea am socotit lucru greșit și neîngăduit să schimbăm ceva din cele corect și drept stabilite și din cele bine cugetate la Niceea împreună cu prea slăvitul Constantin, împăratul și tatăl vostru. Învățătura aceasta și înțelesul ei a străbătut și s-a propovăduit la toate urechile și mințile oamenilor și a fost singura contrară și nimicitoare a ereziei ariene. Ba prin ea s-a desființat nu numai aceasta, ci și celelalte erezii. E greșit deci a adăuga ceva la învățătura aceasta, dar e periculos și a scoate ceva din ea. Căci oricare din acestea două s-ar face, se va îngădui vrăjmașilor să facă tot ce vor voi.

2. Ursachie și Valens, fiindcă odinioară erau părtași și în acord cu dogma ariană, au fost declarați atunci despărțiți de comuniunea noastră. Ca să se împărtășească iarăși de ea, recunoscînd și pocăindu-se de cele în care au greșit, au cerut iertare, cum mărturisesc și declarațiile făcute de ei în scris. Făcînd aceasta li s-a dat iertare de vinele lor și au fost cruțați. Iar timpul în care s-au făcut acestea, a fost cînd s-a întrunit sinodul de la Milan⁹, fiind de față și legații Bisericii Romanilor. Ei au recunoscut totodată atunci și pe Constantin cel după moarte vrednic de pomenire, care a expus credința cu toată exactitatea, pe temeiul cercetării ei. Și fiindcă a fost botezat ca unul din oameni și a plecat la odihna cuvenită, ar fi greșit să se aducă vreo înnoire după aceea, nesocotindu-se atîția sfinți mărturisitori, mucenici, scriitori și tîlcuitori ai acestei dogme, care au rămas

⁹ Sinodul de la Milan s-a ținut la anul 355 și contează și el ca arian, ținîndu-se sub presiunea împăratului arian Constanțiu. Dar se vede că era de un arianism moderat, motiv pentru care sinodul din Rimini, de același arianism moderat, nu vorbește rău despre el.

cugetînd toate după vechea rînduială a Bisericii, al căror Dumnezeu a transmis credința și în timpurile împărăției Tale prin Stăpînul nostru Iisus Hristos, prin Care ți-a fost dat și ție să împărățești și să stăpînești peste lumea noastră.

Dar acești nenorociți și morți cu sufletul s-au făcut iarăși, printr-o îndrăzneală neîngăduită, propovăduitori ai acestei cugetări necredincioase și încearcă să răstoarne toată întocmirea adevărului. Căci cînd, după porunca ta, s-a întrunit adunarea sinodului, și-au dezgolit din nou cugetarea lor rătăcită. Și au încercat cu vicleșug și tulburare să introducă vreo înnoire, aflînd ca asociați la grupul lor pe Herminie, Auxentie și Gaius, ca împreună susținători ai vrajbei și ai dezbinării. Învățătura lor fiind una, a întrecut orice mulțime de hule. Dar cînd au văzut că nu sîntem de o astfel de părere, nici de un cuget cu ei în ceea ce gîndeau rău, s-au schimbat potîvit adunării noastre, ca să pară că scriu altceva. Iar timpul era prea scurt ca să se poată da pe față intențiile lor. Deci ca să nu cadă cele ale Bisericii în ale lor și să se sporească tulburarea și vrajba ca să le amestece pe toate, s-a părut că e bine să se păzească cele stabilite odinioară ca hotărîri legiuite și nemișcate, iar pe cei mai înainte pomeniți să-i scoatem din comuniunea cu noi¹⁰. De aceea am trimis pe solii noștri la bunăvoința ta. Ei vă vor informa mai bine și vă vor aduce opinia sinodului prin epistolă. Solilor le-am poruncit înainte de toate să vă încredințeze despre adevăr, pornind de la cele vechi și drepte. Ei vor arăta binecredincioșiei tale că nu va fi pace, cum au spus Ursachie și Valens, dacă se va schimba ceva din cele drepte. Căci cum vor putea înfăptui pacea cei ce destramă pacea? Aceștia vor aduce mai multă ceartă și tulburare între celelalte Biserici și Biserica Romanilor.

3. De aceea rugăm bunătatea ta ca să primești cu urechi binevoitoare și cu privire senină pe solii noștri și să nu îngădui să fie batjocoriți cei ce s-au oprit de la a aduce ceva nou și să ne lași să stăruim în cele stabilite și legiuite de înaintași, despre care voim să spunem că toate le-au făcut cu minte ascuțită și cu înțelepciune și cu ajutorul Duhului. Căci înnoirile

10. Sinodul nu întreprinde o combatere a textului prezentat de Ursachie și soții, dar îi declară scoși din comuniune pentru că nu rămîn la textul de la Niceea. Episcopii din sinod își afirmă fidelitatea față de sinodul de la Niceea, căutînd să potolească pe Constanțiu în pornirea de a-i sili să adopte arianismul, prin argumentul că sinodul de la Niceea s-a bucurat de ocrotirea tatălui lui Constanțiu. Pînă la urmă unii episcopi, participanți la sinodul acesta ca și la cel de la Seleucia, s-au supus poruncii împăratului, semnînd un text impus de el prin grupul arienilor amintiți. Sfîntul Atanasie nu spune aceasta aci, căci scrierea aceasta a fost alcătuită înainte de sfîrșitul sinodului. Dar o spune în cap. 30-31, adăugat ulterior. Vom vedea mai încolo că Atanasie nu se formalizează de această cedare a unor episcopi. La un sinod din Alexandria de la 362 el absolvă de vina acestei semnături pe episcopii participanți la aceste sinoade care au semnat de silă. A se vedea despre semnăturile date de unii episcopi, siliți de împărat, la Rimini și Seleucia, unui text impus de acesta, cap. 30 (adăugat acestei scrieri de Atanasie, ulterior).

aduse de aceia sădește celor ce au crezut, necredință, iar celor ce n-au crezut, violență. Te mai rugăm să poruncești ca episcopilor care se află acum în locuri străine, pe care îi apasă vîrsta obositoare și-i slăbește și lipsa de cele ale traiului să li se facă ușoară întoarcerea la ale lor, ca să nu rămînă bisericile pustii de episcopii despărțiți de ele. Pe lîngă toate vă mai rugăm și aceasta, ca cele ce le aveau înainte să le rămînă nemicșorate și nespornite, ci păstrate toate cum au fost lăsate prin binecredincioșia părintelui tău pentru timpul de acum; și nici să nu se supere, nici să se îngăduie să se dea altora părți din diezele noastre, ci ca episcopii să se bucure cu pace, împreună cu popoarele lor, de liniștea rugăciunilor și a slujbelor dumnezeiești, rugîndu-se pentru împărăția ta, pentru mîntuire și pace, pe care Dumnezeu să ți le dăruiască fără întrerupere. Solii noștri aduc cu ei semnăturile și numele episcopilor. Ei vor spune binecredincioșiei tale și alte lucruri din dumnezeieștile Scripturi.

XI

Hotărîrea sinodului

Cît s-a convenit și a fost cu putință, prea cinstiți Frați, sinodul universal și sînta Biserică au suportat cu răbdare și cu liniște pe Ursachie și Valens, pe Gaius, Herminie și Auxentie, care altă dată gîndind altfel au tulburat toate Bisericile și care și acum au îndrăznit să încerce să amestece cugetarea lor în credința dreptcredincioșilor (ortodocșilor) și să submineze Sinodul din Niceea, care e adversarul ereziei ariene, aducînd din afară o oarecare credință scrisă, proprie și foarte străină de prea sînta Biserică, pe care noi am socotit că nu e îngăduit să o primim, întrucît acești eretici de odinioară s-au arătat și acum cugetînd cele contrare. Dar acestora noi nu le îngăduim comuniunea cu noi și fiind ei de față i-am condamnat și i-am depus cu glasul nostru propriu. Drept aceea acum, de socotiți de bine, declarați-o aceasta și voi, ca să se cunoască sigur hotărîrea voastră din semnătură. Într-un cuget noi, episcopii, zicem: Mai înainte numiții dușmani să se depună, ca credința universală să rămînă în pace¹¹.

Și lucrările din Rimini au luat repede sfîrșit în acest fel. Căci nimeni n-a fost acolo în vreun dezacord, ci toți au semnat cu un cuget, precum au scris și au depus pe arieni.

XII

Iar cele ce s-au făcut în Seleucia (Aspra) sînt acestea:

Era luna numită după romani Septembrie, iar după egipteni și după macedoneni Gorpieu. Iar ziua lunii, în care au sosit toți cei chemați să vină, a fost, după egipteni, unsprezece. Au sosit și acolo în jurul a o sută-

11. Erau două grade de pedeapsă: pe unii i-au depus, pe alții i-au scos din comuniune.

șaizeci de episcopi. Mulți fiind dintre cei învinuiți, cei ce-i acuzau strigau împotriva lor. Cei acuzați erau: Acacie și Patrofil, Uraniu din Tir și Eudoxie care s-a introdus în Biserica din Antiohia, Leontin și Teodot, Evagrie și Teodul, Gheorghe alungat de toată lumea. Toți aceștia au înscenat o faptă vicleană. Căci temîndu-se de dovezile celor ce-i acuzau, au luat alături de ei pe ceilalți din partida arienilor, care au fost aduși la abaterea de la credință fiind plătiți și au fost făcuți episcopi de un sinod condamnat de marele Sinod. Aceștia erau Ștefan din Libia, Serat și Polideu, acuzați de diferite vini; apoi, Pandratie și Ptolomeu și un oarecare Melețian. Aceștia se prefăceau că vor să vină la credință din temerea de acuzatori, dar apărau de fapt erezia. Dar pînă la urmă s-au despărțit. Și cei din jurul lui Acacie, foarte puțini la număr, au rămas singuri suspecți. Iar ceilalți formau mulțimea. Cei din jurul lui Acacie, folosindu-se de o îndrăzneală nebună, tăgăduiau cu desăvîrșire cele scrise la Niceea și defăimau Sinodul. Iar ceilalți (care formau mulțimea) primeau toate celelalte ale Sinodului. Numai cuvîntul «de o ființă» îl dezaproba ca suspect de neclaritate. Petrecînd deci mult timp în localitate și acuzatorii atacînd, iar acuzații apărîndu-se și de aceea înaintînd și mai mult în necredință și hulind pe Domnul, mulțimea episcopilor s-a indignat și au depus pe Acacie, Patrofil, Uranie, Eudoxie și pe Gheorghe cel dintre cei odinioară primiți și pe alții din Asia, Leonțiu, Teodot, Evagrie și Teodul; iar pe Asterie, Eusebie, Avgar, Vasilic, Fivos, Fidelie, Eutichie, Eustatie și Magnus i-au scos din comuniune. Aceasta au făcut-o cu aceștia pentru că, chemați să se apere de cele ce îi acuzau mulți, n-au răspuns. De aceea au hotărît să rămînă aceștia așa, pînă ce, apărîndu-se, se vor arăta pe ei curați de acuzațiile ce li se aduceau. Comunicînd la eparhia fiecăruia judecata rostită asupra lor, s-au adresat apoi prea credinciosului împărat Constanțiu, arătîndu-i cele hotărîte. Căci așa li se ceruse. Acesta a fost sfîrșitul sinodului din Seleucia.

XIII

Cine n-a primit deci ca evlavioși pe episcopii întruniți în sinodul din Rimini, care au îndurat atîta oboseală a drumului și multe primejdii pe mare, ca să depună pe cei ce cugetă cele ale lui Arie, iar definițiile Părinților să le păzească cu evlavie și în mod canonic?¹² Căci fiecare dintre ei

12. Cele două sinoade s-au socotit totuși ariene, pentru că atît unii din episcopii adunați la Rimini cît și unii din cei adunați la Seleucia au semnat un text impus de împărat, fiindcă nu li se permitea altfel plecarea la eparhiile lor. Ei au fost însă iertați de un sinod din Alexandria convocat de sfîntul Atanasie după revenirea lui în scaun (Robert Thompson, *Athanasius, Contra Gentes and de Incarnatione*, Oxford, 1971, p. XVII). Sfîntul Atanasie nu le consideră în această scriere ariene, pentru că socotește că sinoadele din Rimini și Seleucia s-au terminat propriu-zis după condamnarea episcopilor arieni mai sus pomeniți și după ce au afirmat fidelitatea lor față de credința cea dreaptă. El nu face caz de faptul că episcopii din aceste două sinoade au avut unele îndoieli despre expresia «de o ființă» din Crezul de la Niceea. Căci nu au adoptat vreo definiție nouă de credință deosebită de cea de la Niceea. Iar semnăturile amintite le-au dat unuia din ei după închiderea sinoadelor.

socotea că dacă ar desființa cele dinaintea lor, ar da pretext celor de după aceea să desființeze cele stabilite de ei acum". Și cine nu disprețuiește ușurătatea aderenților lui Eudoxie și Acacie, care pun mai presus de credința Părinților zelul și plăcerea celor înnebuniți de arianism? Și ce credință pot avea în cele spuse de aceștia, dacă abrogă cele ale celor dinainte? Și cum numesc Părinți pe cei ai căror urmași sînt, dacă se fac acuzatorii opiniei lor? Mai ales ce-ar spune Acacie despre Eusebie, învățătorul său, care nu numai că a semnat în Sinodul de la Niceea, ci a și declarat printr-o epistolă adresată poporului său că credința cea adevărată este cea mărturisită în Sinodul de la Niceea? Căci deși le-a explicat cum a voit prin epistolă, dar cuvintele însăși nu le-a respins, ba a și învinovățit pe arieni, că spun că n-a fost Fiul înainte de a Se naște și nu admit că a fost înainte de Maria. Ce vom învăța deci popoarele amăgite de ei? Că au greșit Părinții? Și cum vor fi ascultați ei de cei pe care îi învață să nu asculte de vechii învățători? Și cu ce ochi vor privi la mormintele Părinților pe care-i numesc acum eretici? Și pentru ce defăimează pe Valentin din Frigia și pe Maniheu, iar pe cei ce grăiesc cele asemenea, cum gîndesc ei, îi numesc sfinți? Sau cum mai pot fi ei episcopi, dacă au fost făcuți episcopi de cei pe care-i defăimează ca eretici? Iar dacă aceia cugetînd și scriind rău au înșelat lumea, să înceteze să-i mai pomenească. Și dacă se aruncă scrierile acelor, aruncați și voi din cimitire rămășițele lor, ca să cunoască toți pe aceia ca amăgitori, iar pe voi, ca paricizi.

XIV

Fericitul Pavel îi laudă pe corinteni, zicînd: «Fraților, vă laud că în toate vă aduceți aminte de mine și țineți predaniile, așa cum vi le-am dat» (I Cor., 11, 2). Iar aceștia gîndind unele ca acestea despre cele dinaintea lor, îndrăznesc să și spună popoarelor cele contrare: «Nu vă lăudăm pe voi că pomeniți pe Părinți, ci vă lăudăm mai degrabă cînd nu țineți predaniile lor». Deci să recunoască și să spună că sînt dintr-un neam slab, zicînd: «Noi nu ne-am născut din oameni binecredincioși, ci din eretici».

13. Un important argument pentru tradiție: a abroga cele dinainte prin impunerea unui punct de vedere nou înseamnă a da motiv celor de după aceea să abroge și ei formula nouă impusă contra celei vechi. Biserica nu se învechește în esență prin credința moștenită, pentru că ea se referă la Hristos, Care e același în veci, Care nu poate fi depășit de cineva mai presus de El. În Biserică prin tradiție nu se păstrează ceva legat exclusiv de un timp trecut, sau potrivit numai cu acel timp și inspirat de el, ci ceea ce e veșnic valabil și ne conduce spre veșnicie și infinitate. Tradiția creștină e drumul spre eternitatea netrecătoare și inepuizabilă în nici un timp prin care ne conduce, hrănindu-ne cu nădejdea eternității, dar fiind potrivită și cu fiecare timp.

Acestea se cuvine să le spună, cum am zis înainte, celor ce leapădă cinstirea Părinților și-și așteaptă mîntuirea de la erezia ariană și nu se tem să audă ceea ce s-a scris în Pilde: «Fiul rău blesteamă pe tatăl său» (Pilde, 30, 11), negîndindu-se la amenințarea din Lege împotriva unora ca aceștia.

Aceia deci au avut un astfel de cuget de împotrivire; iar voi din pricina aceasta nu v-ați tulburat, nici n-ați socotit cutezanța lor adevăr. De fapt despărțindu-se de Părinți ei s-au împotrivit unii altora, neavînd o unică opinie, ci trecînd prin schimbări multe și diferite. Și răzvrătindu-se împotriva Sinodului din Niceea, și-au făcut ei înșiși multe sinoade și expunînd la fiecare o credință, n-au rămas la nici una¹⁴. Și nu încetează de a o face aceasta pururea, căci căutînd în mod greșit, nu vor afla înțelepciunea pe care au urît-o.

Am înfățișat numai în parte cele scrise de Arie și cîte am putut să adun din cele pe care le-au expus aceștia în sinoade, ca să cunoașteți și să vă mirați pentru ce nu se rușinează, împotrivindu-se Sinodului ecumenic și Părinților lor. Arie și cei împreună cu el, cugetînd și zicînd: «Dumnezeu a făcut pe Fiul din cele ce nu sînt și L-a numit Fiul Său»; și «Cuvîntul lui Dumnezeu este una dintre creaturi»; și: «A fost odată cînd n-a fost și este schimbător, putîndu-se schimba cînd voiește», au fost scoși din Biserică de fericitul întru adormire Alexandru.

XV

Dar Arie, scos din Biserică și petrecînd la cei din jurul lui Eusebie, și-a expus erezia pe hîrtie și întrucît, cu toată rîvna lui, n-a cîștigat prin *Talia* pe nimeni dintre cei înțelepți, ci doar pe egipteanul Sosates, care l-a imitat în moravuri și în sfîrșitul vieții, a scris și alte multe. Vom da din ele acestea:

Hulele lui Arie

«Dumnezeu însuși, așa cum este, este pentru toți de negrăit. Fiind singur astfel, nu are pe nimeni egal, nici asemenea, nici împreună slăvit. Îi spunem nenăscut pentru (față de) cel născut prin fire. Îl laudăm fără început pentru (față de) cel ce s-a făcut în timp. Cel fără de început L-a

14. Unde nu se menține ca tradiție învățătura despre Hristos ca Dumnezeu și om, dată de El însuși prin apostoli, se ivește ca urmare micșorarea făgăduinței infinității Lui și fărîmîțarea sectară a celor ce pun gîndirea proprie în locul plenitudinii lui Hristos, păstrată prin tradiția Bisericii. Numai în Biserică se menține unitatea, pentru că numai în ea se păstrează învățătura predată de Hristos ca Dumnezeu și om și făgăduința infinității și eternității date de El. În voința de a se menține ceea ce s-a moștenit prin tradiția neîntreruptă și nedepășită ca conținut de la Hristos însuși, se manifestă totodată o depășire de sine a individului. Prin această voință se biruiește ispita individului de a se afirma pe sine însuși mai deștept și cuprinzînd mai mult din ceea ce se poate aștepta de la Dumnezeu decît cele făgăduite de Hristos însuși prin Apostoli și păstrate neîntrerupt în Biserică.

pus pe Fiul început al celor făcute¹⁵ și L-a luat pe acesta Fiul, făcându-Și-L Fiul^{16a}. Dar acesta nu are nimic propriu din proprietatea după ipostas a lui Dumnezeu¹⁶. Căci nu e nici egal, nici de o ființă cu El. Dumnezeu este înțelept pentru că este Învățătorul înțelepciunii. O dovadă suficientă că Dumnezeu e deosebit de Fiul e că este nevăzut celor ce sînt prin Fiul și Fiului însuși¹⁷.

Voi spune limpede cum se vede totuși Cel nevăzut de către Fiul: prin puterea prin care Dumnezeu poate să se vadă, primește Fiul în măsurile proprii să vadă pe Tatăl pe cît se poate. Sau Treimii nu-I sînt proprii asemănările, căci ipostasurile sînt neamestecate între ele¹⁸. Unul e mai slăvit decît alții la nesfîrșit^{18a}. Căci Tatăl e străin după ființă de Fiul, fiindcă e fără început^{18b}. Înțelege că a fost întîi unitatea (monada), iar doimea:

15. Arie a afirmat de la început pe Dumnezeu ca unic în sensul de ipostas unic, pe care-l confunda cu ființa. El făcea din nenașterea Tatălui și nașterea Fiului nu o deosebire în interiorul Treimii, ci o opoziție între Dumnezeu și creatură. Dar aceasta era o cugetare greșită, care considera pe Tatăl și pe Fiul deosebiți după ființă.

15a. Fiul nu mai era pentru Arie un Fiu de aceeași fire, ci unul adoptat de Dumnezeu.

16. Arie înțelegea prin ipostas, «ființa lui Dumnezeu». Din faptul că Fiul e deosebit ca ipostas de Tatăl, el deducea deosebirea lui după ființă. Încă nu se ajunsese în filosofie la distincția clară între ipostas și ființă și Arie era tribut ar acestei filosofii. Dar apărătorii credinței creștine vedeau această deosebire. Arie înlătura învățătura Scripturii prin doctrina filosofiei care nu ajunsese la recunoașterea faptului real că între ființă și persoană este o deosebire. Arie făcea opoziție între nenașterea Tatălui și nașterea Fiului, care-L plasa pe Fiul în planul naturii create, contrar Scripturii care nu trage din nașterea Fiului o asemenea concluzie. Arie o făcea aceasta, adăugînd în mod perfid la nenașterea Tatălui și nașterea Fiului: Tatăl e nenăscut prin fire, iar Fiul e născut prin fire. Dar nenașterea Tatălui și nașterea Fiului nu sînt proprietăți ale firii, ci proprietăți ipostatice.

La fel opunea Arie calitatea de fără de început a Tatălui, începutului ce-L atribuia Fiului prin nașterea din Tatăl, socotind că aceasta înseamnă un început în timp. Era aceeași confuzie între ipostas și ființă. Nu înțelegea că Tatăl e fără de început și Fiul are pe Tatăl ca început în calitate de ipostasuri, nu prin fire. Căci prin fire sînt amîndoi fără început. Neînceperea Tatălui nu se opune deci faptului că Fiul are pe Tatăl ca origine a Lui, că Fiul nu este fără un principiu: Prin fire amîndoi sînt neîncepuți. Era o anumită viclenie în interpretările date de Arie termenilor biblici referitori la Dumnezeu.

17. O altă pretinsă dovadă pentru Arie că Tatăl e deosebit ca Dumnezeu de Fiul ca creatură: Tatăl e nevăzut celor făcute de Fiul și prin Fiul, deci și Fiului însuși. Prin aceasta făcea pe Fiul, spre deosebire de Tatăl, vizibil de cînd există. Deci după el Fiul nu cunoaște decît o lume văzută.

Prin toată doctrina lui, Arie se depărta de credința în Dumnezeu cel viu și personal, care are o viață eternă de iubire în El ca Tată, ca Fiu și ca Duh Sfînt și rămînea cu un Dumnezeu abstract, ireal, care nu are motiv să creeze lumea, deci din care lumea iese ca o emanație dintr-o esență supusă unor legi.

18. Aci ipostasurile sînt înțelese de Arie atît ca persoane cît și ca ființe deosebite. Deci ipostasurile nu se pot cunoaște, pentru că nu sînt «amestecate» sau unite după ființă. De aceea, persoanelor Treimii, așa cum le înțelegea Arie, nu li se poate atribui nici vreun fel de asemănare, pentru că Tatăl e cu totul neînțeles, iar Fiul și Duhul ar fi din planul nostru creat.

18a. Tatăl are o slavă nesfîrșit mai mare decît Fiul și Duhul, Care n-au decît o slavă asemenea celei a creaturilor.

18b. Relația între Tatăl și Fiul se constituie după Arie numai după ce Tatăl intră într-o legătură cu un Fiu concret, cunoscut, vizibil. Dar un Dumnezeu care e în Sine lipsit de

n-a fost înainte de a exista în mod concret^{18c}. Dumnezeu Tatăl este înainte de a fi fiul. Pînă ce nu e încă fiul (căci a luat existența prin voia părintească), exista un Dumnezeu unul născut și acesta e străin ambilor¹⁹. Înțelepciunea a luat existență ca înțelepciune prin voința lui Dumnezeu cel înțelept²⁰. Se cugeta deci prin aceasta zeci de mii de înțeleșuri: duh, putere, slava lui Dumnezeu, adevăr, chip și Cuvîntul acesta. Gîndește deci că acesta se înțelege și ca strălucire și ca lumină. Fiind Cel mai înalt, are putere să nască ceva mai deosebit, sau mai înalt, sau mai mare decît Fiul. Căci Fiul, oricît de mare este, nu a luat existența prin voința lui Dumnezeu din care este Cuvîntul și de cînd este Dumnezeu^{20a}. Iar Dumnezeu, fiind tare, Fiul Îl laudă numai în parte pe cel mai înalt. Spunem pe scurt că Dumnezeu este negrăit pentru Fiul. Căci Își este sie însuși (pentru sine) de negrăit^{20b}. Adică nimic din cele ce pot fi spuse prin cuprindere nu poate exprima Fiul. Căci este cu neputință să afle urmele Tatălui, cum este în sine²¹. Căci Fiul nu-și cunoaște nici însăși ființa Sa. Pentru că fiind Fiu Și-a luat existența²² cu adevărat din voia Tatălui²³. Deci

Persoana pe care o iubește din veci și ajunge la o astfel de iubire numai după ce creează o astfel de Persoană, nu suferă o modificare de neînțeles?

18c. Fiul nu poate fi nici Înțelepciunea Tatălui, pentru că este învățat de Tatăl, Care singur este înțelept. Dar se pune întrebarea: pe cine învața Tatăl înainte de a fi Fiul? Nu se ajunge prin aceasta la o eternizare a lumii, sau la o modificare importantă în Dumnezeu? Ambele sînt părțile unei alternative panteiste.

19. Dumnezeu unul născut e străin Tatălui, Care a născut, și Fiului pe Care L-a născut. E între Ei.

20. Înainte de Fiul a fost înțelepciunea Tatălui. Ea e Unul născut, dar nu are caracter personal. E un Unul născut în sens impropriu. Hristos nu e întruparea ei, ci Tatăl Îl învața prin ea pe Hristos. În acest sens ea e intermediara între Dumnezeu și creatură și ea întrucît poate avea rol de intermediere și nu e nici persoană divină, nici creată, poate fi socotită ca străină atît Tatălui cît și Fiului. Sau toate sînt străine în sens relativ. Căci toate fac parte din aceeași esență. Întrucît Tatăl folosește această Înțelepciune cînd voiește să învețe pe «Fiul», se poate spune că ea vine la existență concretă prin voința Tatălui. Dar mai ales «Fiul» e produsul voinței Tatălui, și nu născut din ființa Lui.

20a. Cuvîntul venit în Hristos e un fel de emanație din Înțelepciune care poate fi pe de o parte numită Unul Născut, pe de altă parte se arată în multe forme. Cuvîntul venit în Hristos e deci mai înalt decît Fiul, întrucît face parte din înțelepciunea care poate fi numită Unul Născut. Cuvîntul ca însușire a lui Dumnezeu, dar nu ca Persoană, este de cînd e Dumnezeu.

20b. Spusa aceasta e referită de Arie fie la Dumnezeu însuși, fie la «Fiul» Său creat. În primul caz Dumnezeu e negrăit chiar Sieși, pentru că nu se poate cuprinde nici El însuși pe Sine. Avem aci ceva asemănător gîndirii lui Iakob Böhme. În al doilea caz Fiul nu Se poate cunoaște pe Sine, pentru că nu cunoaște motivul pentru care a fost creat de Tatăl cel veșnic.

21. Arie concepea pe Dumnezeu incomunicabil, odată ce nu există afară de El decît creaturi. Omul nu poate ajunge pe urmele lui Dumnezeu aflate în sine, pînă la El însuși.

22. În acest text se repetă mereu că Fiul Și-a luat existența (ὕπαρξεν) din voia Tatălui.

23. Sfîntul Atanasie afirmă, împotriva ideii ariene că Fiul îi precede voia Tatălui, ideea că Fiul e una cu voia Tatălui (în *Cuv. III contra arienilor*). În faptul că e făcut din voia Tatălui și nu-i născut din ființa Lui, stă motivul pentru care Fiul nu cunoaște pe Tatăl. Cel născut din ființa cuiva îl cunoaște pe acesta chiar în ființa sa.

ce rațiune va permite Celui ce e din Tatăl să cunoască prin înțelegere (cuprindere) pe Cel ce L-a născut? Căci e vădit că cel ce are început nu poate să înțeleagă sau să cuprindă pe cel fără de început, așa cum este».

XVI

Iar cele ce le-a scris prin epistolă către fericitul întru pomenire Alexandru sînt acestea:

*Fericitului Papă și Arhiepiscop al nostru Alexandru,
prezbiterii și diaconii în Domnul, bucurie,*

Credința noastră din strămoși, pe care am învățat-o și de la tine, Fericite Papă, este aceasta: cunoaștem un Dumnezeu, singur nenăscut, singur veșnic, singur fără de început, singur adevărat, singur avînd nemurire, singur înțelept, singur stăpînitor, singur judecător, singur cîrmuitor, iconom, neschimbat, drept și bun, pe Dumnezeuul Legii și al proorocilor și al Noului Testament; și pe Fiul născut, unul născut, înainte de timpurile veșnice²⁴, prin Care a făcut și veacurile și toate; pe Cel pe care l-a născut nu după părere, ci într-adevăr, creatura desăvîrșită a lui Dumnezeu, căreia i-a dat să subziste (ὑποστήσαντα)²⁵, neschimbat, neprefăcut, prin voie proprie²⁶; dar nu ca una dintre creaturi^{26a}; născut, dar nu ca una dintre cele născute^{26b}. Nu cum dogmatizează Valentin, născut ca o emanație a Tatălui, nici cum a explicat Maniheu pe acest născut ca o parte a

24. Timpurile eonilor, ale veacurilor, sînt cele în care există formele individuale ale existenței. Se identifică veacurile cu timpurile.

25. Fiul e creatura desăvîrșită căreia Tatăl i-a dat existența concretă prin voia Sa proprie. Dar ce înseamnă «creatura desăvîrșită»? Poate fi o creatură «desăvîrșită» prin ea însăși? Fiul e prima individuațiune ce vine la existență la hotarul dintre eternitate și timpurile eonice. Probabil că existența înainte de timp, dar imediat înainte de începutul lui e socotită ca o individuațiune unică cuprinzătoare a tuturor celorlalte. E o concepție plină de contradicții. Cum poate fi creatură și în același timp anterioară timpului? Cum se abține Dumnezeu de la creațiunea tuturor celorlalte altfel, decît dacă se socotește Cuvîntul ca cuprinzîndu-le în El pe toate? Dar atunci, cum se mai face om individual?

26. «Fiul» ca creatură nu poate fi neschimbat prin ființă, ci primește neschimbabilitatea prin voia Tatălui, deci puțîndu-i fi și luată aceasta. Dar cum se leagă atunci neschimbarea de această creatură, dacă nu printr-o legătură permanentă cu dumnezeirea? Și atunci de ce nu sînt toate neschimbate? Nu vrea Dumnezeu să stea, fără voia lor, dar prin voia Lui într-o legătură permanentă cu ele? Și ce rol mai are atunci voința creaturii în păstrarea acestei neschimbări? Se vede din nou că toată doctrina lui Arie e plină de contradicții.

26a. Cum e Fiul creat ca una dintre creaturi?

26b. Cum e acest Fiul creat, dar nu ca una din cele create, și în calitate de creat, născut, dar nu ca una din cele născute? Arie voia să se introducă ceva intermediar între Dumnezeu cel necreat și creaturi. Dar în aceasta se manifesta tendința de a șterge granița între Dumnezeu și lumea noastră în sens panteist. Consecvent ar fi fost Arie dacă ar fi considerat pe Fiul necreat, sau L-ar fi văzut asemenea celor create. Nu se află prin aceasta «Fiul» în relație cu toate celelalte creaturi? Și atunci n-a creat Dumnezeu însuși deodată cu «Fiul» acesta măcar potențial pe toate celelalte? Dar atunci de ce se mai spune că prin El a creat Dumnezeu pe toate celelalte și nu odată cu El? cum se poate da unei creaturi un astfel de statut excepțional față de toate celelalte?

Tatălui, de o ființă cu El^{26c}; nici ca Sabelie care, împărțind monada, a spus că e și Tată și fiu; nici ca Hieracas, care a spus că e sfesnic din sfesnic, sau ca un sfesnic împărțit în două; nici ca pe cel ce fiind mai întâi, s-a născut mai pe urmă, sau se creează ca fiu²⁷, cum și tu însuși, Fericite Papă, ai condamnat în mijlocul Bisericii și în adunare de multe ori pe cei ce susțin acestea. Ci, precum spunem, ca pe Cel care, prin voia lui Dumnezeu²⁸, născut înainte de timpuri și de veacuri, a primit de la Tatăl viața și existența, Tatăl ipostaziindu-și împreună cu el (prin el) măririle sale (Τὰς δόξας συνυποστήσαντος αὐτῷ αὐτῷ τον πατρός)²⁹. Căci Tatăl, dîndu-i din plinătatea tuturor, nu S-a lipsit pe Sine de cele pe care le are în mod nenăscut în Sine, întrucît El este izvorul tuturor.

Deci trei sînt ipostasurile^{29a}: Dumnezeu, Care fiind cauza tuturor, e singur fără de început. Fiul, Care fiind născut netemporal de Tatăl și creat³⁰ și întemeiat înainte de veacuri, nu a fost înainte de a se naște, ci, născut netemporal înainte de toate, a fost singur adus la existență (ὕπεσθη) de către Tatăl^{30a}; El nu are deci deodată cu Tatăl existența, cum spun unii despre cele ce țin de ceva (τὰ πρός)³¹, afirmînd două principii

26c. Valentin confunda emanația cu nașterea. Dar emanația e ulterioară izvorului din care apare ea. Nu e din veci împreună cu izvorul, nici unică. Aci se vede panteismul. În învățătura creștină este împreună eternă cu Tatăl o persoană, deci e împreună etern Fiul cu Tatăl. Numai două persoane de o ființă pot fi coetern. La Maniheu «Fiul» e o parte a Tatălui. Deci el vedea ființa lui Dumnezeu divizibilă ca și natura creată în sens panteist; o vedea ca atare imperfectă.

27. E ceva asemănător cu ceea ce spune Iakob Böhme, care cugeta pe Dumnezeu ca un indefinit, sau ca un abis, în care nici El însuși nu sesizează nimic sau nu Se sesizează nici pe Sine, ca un Nichts, în care se cuprind virtual toate. Acest vid aparent se definește apoi pe sine ca realitate personală, sau devine conștient de sine. Dar ce Dumnezeu mai e acest vid supus unei evoluții?

28. «Născut prin voia lui Dumnezeu» implică o contradicție în gîndirea lui Arie: pe de o parte născut, pe de alta creat. Căci ceea ce e prin voia cuiva e creat, nu născut.

29. După Arie, Tatăl face să se vadă, în individuațiunea creată a «Fiului», slavele Sale, dar nu ființa Sa. Dar și Fiul contribuie la această arătare a măririlor Tatălui. Și cum o poate face aceasta dacă e creatură?

29 a. Aci Arie înțelege prin cele trei ipostasuri, trei existențe, dintre care două, adică Fiul și Duhul, nu sînt de ființă dumnezeiască. El amăgea și prin aceasta pe cei simpli, arătîndu-se că ar crede în trei ipostasuri, sau în Sfînta Treime.

30. Aci apare marea contradicție ariană: născut, dar în același timp creat. Sau afirmîndu-le amîndouă acestea, Arie arată că nu face o reală distincție între nașterea din Dumnezeu și creare, tot ce pare creat fiind de fapt născut, sau emanat din esența divină; sau invers: ceea ce emană din ființa divină poate părea creat, dacă se admite un fel de voință (impusă de o lege mai adîncă) în actul nașterii.

30a. Aceeași ambiguitate o arată Arie spunînd că «Fiul», deși creatură, e născut netemporal și că a fost adus singur la existență. El înțelege prin aceasta probabil faptul că Fiul nu Se specificase în multele individuațiuni care întrețin prin relațiile dintre ele o temporalitate. Avem aci iarăși un fel de trecere neînteruptă de la esența izvoritoare la prima emisie nediferențiată, din care apoi decurg toate.

31. Se face aluzie la Ioan 1, 1, unde se spune că «Cuvîntul era la Dumnezeu» (πρὸς τὸν θεόν).

(începuturi, origini) nenăscute³². Ci ca monadă și început al tuturor, Dumnezeu e înainte de toate. De aceea e și înaintea Fiului, precum am învățat și de la tine că ai propovăduit în mijlocul bisericii. Întrucât are deci de la Dumnezeu existența și măririle și viața și toate i s-au dat de către El, Dumnezeu este începutul (originea — ἀρχή) Lui. Căci este la originea Lui (ἀρχεῖ) ca cel ce e Dumnezeu Lui și e înainte de El. Iar dacă expresiile «din El» (Rom., 11, 36), și «din pînătece» (Ps. 120, 3) și «din Tatăl am ieșit și vin» (Ioan, 10, 28), se înțeleg de unii ca o emisie (emanație); Tatăl va fi compus și divizibil și schimbător și trup după ei și așa, precum se întâmplă cu ei, Dumnezeu cel netrupesc, pătimește cele proprii trupului³³.

Acestea sînt o parte din vomitățile aderenților lui Arie, din inima lor eretică.

XVII

Dar înainte de a avea loc Sinodul din Niceea, au scris și cei din jurul lui Eusebie, Narcis, Patrofil, Maris, Paulin, Teodot și Atanasie cel din Nazarbe cele asemenea acestora. În plus, Eusebie din Nicomedia a scris lui Arie, spunîndu-i: «Bine cugeți; roagă-te să cugete toți așa. Căci e vădit oricui că ceea ce e făcut nu era înainte de a se face. Ceea ce e făcut are un început al existenței». Iar Eusebie din Cezareea Palestinei, scriind episcopului Eufrațion, nu s-a temut să-i spună deschis că Hristos nu este

32. E o acuza mincinoasă la adresa creștinilor. Căci creștinii nu admit două începuturi, sau principii, ci numai unul, pe Tatăl. Dar Fiul e în Tatăl, sau Tatăl nu e fără Fiul, sau în calitate de origine eternă nu poate fi fără Cel originat.

33. Arie nu putea înțelege nașterea Fiului din Tatăl, întrucît o confunda cu o emanație, care ar împărți pe Dumnezeu. De aceea acuza pe dreptcredincioși de panteism. Pe de altă parte îi acuza că văd nașterea în Dumnezeu ca la oameni. La baza acestei neînțelegeri stătea, cum am spus, faptul că în filosofia greacă, căreia Arie îi era tributar ca toți ereticii amintiți și combătuți mai înainte, încă nu era lămurită ideea de persoană. Ideea lui Dumnezeu ca persoană o aduce creștinismul, dezvoltînd-o din spiritul vechiului Testament. Și a trebuit un efort deosebit de gîndire pentru a o tălmăci în termenii filosofiei. Pentru creștinism Persoana în Dumnezeu, nu emană din altă Persoană ci Ea se naște. Căci Ea e întru totul egală cu Cea care naște, avînd într-un fel toată ființa Aceleia, dar într-o înfățișare proprie, cu o conștiință de sine. Dar întrucît voința Persoanei se arăta din plin și în actul creației, Arie a voit să scape pe Dumnezeu de sensul nașterii — pe care el îl socotea emanaționist —, afirmînd că Dumnezeu prin voință doar creează, nu și naște. Gîndirea creștină a reușit să purifice total nașterea în Dumnezeu de sensul emanației, văzînd în El o persoană perfectă căreia îi este proprie iubirea conștientă perfectă. În Dumnezeu nașterea e unită și cu voința, dar nu în așa fel că Cel născut e exclusiv produsul voinței, cum sînt lucrurile create de Dumnezeu, sau cele supuse manipulării persoanei umane. Sfîntul Atanasie va stărui mult asupra ideii că din nașterea Fiului din Tatăl nu lipsește nici voința Tatălui, nici a Fiului, deci această naștere nu e numai produsul voinței Tatălui. Fiul e una cu voia Tatălui, cu voia Lui ființială. Sfîntul Atanasie respingea ideea emanației de care acuza Arie pe creștini, prin afirmarea că prin naștere Tatăl dă din iubire toată ființa Sa Fiului, nu numai o parte. Sfîntul Maxim Mărturisitorul va limpezi acest lucru și mai mult, arătînd că de însăși ființa ține voința de a fi și de a fi în comuniune. Deci în Dumnezeu nu e nici ființa mai înainte, nici Persoanele, ci sînt deodată; ființa divină e personală, deci inter-personală.

Dumnezeu adevărat³⁴. Atanasie din Nazarbe, la rîndul lui, a arătat și mai dezvelit erezia, declarînd pe Fiul lui Dumnezeu una din cele o sută de oi. Căci scriind către episcopul Alexandru, a îndrăznit să spună așa: «De ce osîndești pe aderenții lui Arie, dacă zic că Fiul lui Dumnezeu e creatură făcută din nimic și una din toate? Căci dacă toate cele făcute își au comparația în cele o sută de oi, una dintre ele este și Fiul³⁵. Deci dacă cele o sută nu sînt creaturi, e vădit că nici Fiul nu e creatură și una dintre toate. Dar dacă cele o sută sînt create și nimic nu mai există afară de cele o sută, afară de Dumnezeu singur, ce e absurd în ceea ce spun aderenții lui Arie, dacă între cele o sută cuprind și numără și pe Hristos, declarînd că e unul dintre toți?» Iar George, care e acum în Laodiceea, iar atunci era prezbiter în Alexandria, pe cînd petrecea în Antiohia, a scris către episcopul Alexandru: «Nu condamnați pe aderenții lui Arie dacă zic: A fost odată cînd n-a fost Fiul lui Dumnezeu. Doar și Isaia a fost fiul lui Amos, dar Amos a fost înainte de a fi Isaia. Iar Isaia n-a fost mai înainte, ci a venit la existență după aceea». Iar către arieni a scris: «Pentru ce defăimați pe papa Alexandru, care zice că Fiul e din Tatăl? Doar nici voi nu trebuie să vă temeți să declarați pe Fiul și din Tatăl. Căci dacă Apostolul a scris: «Toate sînt din Dumnezeu» (I Cor., 11, 12), și e vădit că toate s-au făcut din cele ce nu sînt, iar Fiul e și El creatură și unul din cele ce s-au făcut, se poate spune și de «Fiul că e din Tatăl, așa cum se spune de toate că sînt din Dumnezeu». Deci de la acela au învățat cei ce cugetă ale lui Arie să folosească cuvîntul «din Dumnezeu» și să spună cuvîntul, dar să nu-l cugete cum e drept. Acest George a fost depus de către Alexandru, desigur pentru altceva, dar și pentru că s-a dovedit necredincios. Căci era atunci, precum s-a spus, prezbiter.

XVIII

În general toți cei numiți scriau acestea, fiecare după cum socotea să-și susțină împotrivirea și iubirea de vrajbă. Încît nu știu cine ar putea spori mai mult necredința ereziei și s-o arate mai dezvelită. Nu am epistolele lor în întregime ca să vi le trimit. Dacă aș avea măcar copii ale lor, vi

34. Eusebiu sta sub influența lui Origen, al cărui ucenic era, prin Pamfil. De la Origen venea și înțelesul echivoc al termenului de «creație», care însemna totodată și emanație. Cu acest înțeles echivoc l-a folosit și Arie. De aceea sfîntul Atanasie a trebuit să dedice o bună parte din efortul gîndirii lui distingerii clare între Treimea cea de o ființă, necreată și eternă, și creația din nimic în timp. Sînt cele două idei în jurul cărora se mișcă toată teologia lui, idei solidare, care sînt esența învățăturii creștine.

35. Și aceasta era o opinie a lui Origen. El spunea că «Fiul» este un spirit din toată mulțimea de spirite preexistente; dar, întrucît e singurul care n-a căzut dintre toate, a primit misiunea să vină în timp ca pe toți cei căzuți să-i învețe adevărul; era unul din spiritele care în fond sînt din esența divină. Dar întrucît Origen spunea că se plictisesc acolo, arată că această esență este imperfectă. Avem în aceasta o învățătură categoric panteistă.

le-aș trimite. Dar dacă, cu voia lui Dumnezeu, le voi procura, voi face și aceasta.

Iar un oarecare Asterie din Capadocia, **solist cu multe capete** (policefal), care era unul dintre aderenții lui Eusebie, **și care, fiindcă a jertfit în prigoana din urmă³⁶**, din vremea bunicului lui Constanțiu, n-a putut fi ridicat în rîndul clerului, a scris o lucrare, **susținînd opinia aderenților lui Eusebie**, lucrare cerută de ei. În ea arată o îndrăzneală egală cu cea a jertfei aduse idolilor. Căci în ea compară lăcusta și omida cu Hristos, ba chiar le cinstește pe acestea mai mult și zice că alta este înțelepciunea lor în Dumnezeu decît înțelepciunea lui Hristos și a lumii. Cu această scriere a cutreierat Siria și alte Biserici, cu recomandarea aderenților lui Eusebie. Aceasta pentru ca, după ce a cugetat odată să tăgăduiască pe Hristos, acum să-și arate din nou îndrăzneala împotriva adevărului, în locuri în care nu-i era lui îngăduit să intre. Căci fiind a toate cutezător s-a așezat în locul clericilor (episcopilor) și a citit în public cărticica lui, măcar că alții au suportat cu greu fapta lui. În cărticica aceasta sînt multe scrise. Niște părți din ea sînt acestea: «Fericitul Pavel n-a spus că el predică pe Hristos, puterea lui Dumnezeu, sau înțelepciunea Lui, ci fără articol, o putere a lui Dumnezeu și o înțelepciune a Lui. El a propovăduit că alta este puterea proprie a lui Dumnezeu, puterea Lui naturală, coexistentă cu El, fără să fie făcută, dar născătoare a lui Hristos și creatoare a lumii întregi». Despre ea zicea că învață Pavel în *Epistola către Romani* cînd spune: «Cele nevăzute ale lui Dumnezeu de la întemeierea lumii din fapte fiind cunoscute, se văd, veșnica Lui putere și dumnezeire» (Rom., 1, 20). «Precum de dumnezeirea numită aci n-ar putea spune cineva că e Hristos, ci Însuși Tatăl, așa socotesc că și veșnica Lui putere nu este cel unul născut, ci Tatăl care L-a născut»³⁷. El învață și o altă putere și înțelepciune a lui Dumnezeu, pe cea care s-a arătat prin Hristos și s-a făcut cunoscută prin înseși faptele slujirii Lui. Și iarăși: «Deci veșnica Lui putere și înțelepciunea, pe care cugetarea adevărată o declară fără de început și nenăscută, e una și aceeași. Iar cele create de El în parte, sînt multe, una dintre ele fiind Hristos, Cel primul născut și Unul născut. Toate depind de El de posesorul lor și toate puterile se numesc pe drept ale Creatorului însuși,

36. A jertfit idolilor ca să scape de moarte. Era o condiție ce se cerea unui creștin ca să nu fie dat morții.

37. Aceeași folosire ambiguă sau amăgitoare a termenului «născut». Prin el, Asterie înțelegea, ca și Arie, «creat». Sau dacă cel creat de Dumnezeu e pe de o parte născut, prin el se înțelege un născut inferior în ființă, sau arată o degradare a ființei, în sensul filosofiei neoplatonice, emanationiste. Arie, ca orice panteist, nu cunoștea nici pe Dumnezeu ca absolut și nu asigura nici ființelor conștiente create o existență personală eternă. Totul era degradat și relativizat în gîndirea lui, în calitate de gîndire panteistă. Dar se pune pe lîngă aceasta, întrebarea: cum poate ca Cel «născut» sau chiar «creat» de Dumnezeu să nu aibă imprimată în sine înțelepciunea lui Dumnezeu? Nu pune Creatorul sau Izvorul ceva din Sine în cel creat, sau născut?

Care le folosește. Astfel, proorocul nu numește lăcusta trimisă ca pedeapsă a păcatelor omenesci numai puterea lui Dumnezeu, ci și putere mare trimisă de El (Ioel, 2, 25). Iar fericitul David, în mulți psalmi, cere nu numai îngerilor, ci și Puterilor, să laude pe Dumnezeu. Și îndemnându-le pe toate la laudă, le prezintă ca o mulțime și nu se ferește să le numească slujitoare ale lui Dumnezeu și să le ceară să facă voia Lui».

XIX

Dar nu s-a mulțumit să îndrăznească numai unele ca acestea împotriva Mîntuitorului, ci întinde și mai mult hulele, zicînd că Fiul este una din toate: «E primul dintre cele făcute și una dintre ființele inteligibile. Și precum soarele este unul dintre fenomenele văzute, dar luminează lumea întreagă la porunca Făcătorului, așa Fiul, fiind una dintre ființele inteligibile, luminează și El tuturor celor din lume». Și iarăși zice: «A fost odată cînd n-a fost», scriind așa: «Și înainte de nașterea (facerea = γένεσις) Fiului^{37a}, Tatăl avea cunoștința nașterii lui, fiindcă și medicul are știința vindecării înainte de a vindeca». Și iarăși zice: «Fiul a fost creat cu generozitate binefăcătoare și din bogăția puterii L-a făcut pe El Tatăl». Și iarăși: «Dacă voința lui Dumnezeu a trecut pe urmă la toate cele făcute³⁸, e vădit că și Fiul fiind făptură, S-a făcut cu voia».

Acestea le-a scris Asterie singur. Iar aderenții lui Eusebie le cugetau acestea în comun împreună cu el.

XX

Acestea sînt cele pentru care se luptă, pentru acestea se războiesc împotriva vechiului Sinod³⁹, fiindcă cei ce s-au întrunit în el n-au scris cele asemănătoare cugetării lor, ci mai virtuos au dat anatemei erezia ariană, pe care s-au străduit aceștia s-o susțină. De aceea l-au promovat pe Asterie, ca sofist care a jertfit (idolilor), avocat al necredinței lor, ca să nu se ferească să se rostească și împotriva Domnului, pentru a amăgi pe cei naivi prin argumente ce par probabile. Și de fapt acești ignoranți nu și-au dat seama că acestea se întorceau cu adevărat împotriva lor. Căci răul miros al jertfei aduse idolilor de avocatul lor făcea și mai vădită erezia dușmanului lui Hristos. Astfel mișcă și acum toate și fac mare zgomot, socotind că dacă vor omorî pe cît mai mulți și vor aduna sinoade în fiecare lună, se va desființa hotărîrea împotriva ereziei ariene. S-au făcut că nu știu, sau știind își dau aparența că nu știu că erezia a fost urîță și

37a. Intr-o concepție panteistă creația se confundă cu nașterea, Totul e născut și totul e făcut, fiind supus unor legi inevitabile.

38. Deci nu «Fiul» ca prima «creatură» le face pe celelalte. Ci Dumnezeu le face pe toate (poate prin El). El e creatura rezumativă.

39. Sinodul ecumenic de la Niceea.

înainte de Niceea, de când i-a pus temelie Artemas⁴⁰, și chiar dinainte de el, de la sfatul lui Caiafa și al fariseilor; și că uneltirea ce se lucrează mereu împotriva lui Hristos pricinuieste scribă și nu încetează să fie urită de Dumnezeu, numele Domnului fiind iubit și făcînd să se îndoie tot genunchiul creațiunii, care mărturisește că «Domn este Iisus Hristos întru slava lui Dumnezeu Tatăl».

XXI

Totuși ei n-au obosit încă să facă sinoade neconținute împotriva Sinodului ecumenic. Căci deși după Sinodul de la Niceea aderenții lui Eusebie au fost depuși, după o vreme, invadînd fără rușine Bisericele, au început să țeasă intrigi împotriva episcopilor care îi contraziceau și să impună în locul lor susținători ai ereziei proprii, ca atunci cînd vor voi să adune sinoade proprii, să aibă oameni care să se adune în ele, promovați în acest scop ca episcopi.

Astfel, aceștia s-au adunat în Ierusalim și au scris acestea:

«Sfîntul Sinod adunat din voia lui Dumnezeu în Ierusalim, Bisericii lui Dumnezeu din Alexandria și celor din tot Egiptul, Thebaida, Libia și Pentapole și episcopilor, presbiterilor și diaconilor, bucurie⁴¹».

Noi toți cei adunați din diferite eparhii la marea sărbătoare a mîntuitorilor patimi - pe care am prăznuit-o din grija prea iubitorului de Dumnezeu împărat Constantin, în cinstea lui Dumnezeu, Împăratul tuturor, și a lui Hristos, sărbătoare pregătită de el, am avut parte, prin harul lui Hristos de o mare bucurie, pricinuită nouă de însuși prea iubitorul de Dumnezeu împărat printr-o scrisoare proprie, care a hotărît ceea ce trebuia. Căci voind să scoată din Biserica lui Dumnezeu toată pizma și să depărteze toată intriga, care despărțea înainte mădularele lui Hristos, a cerut să fie primiți aderenții lui Arie, pe care pentru un timp pizma uritoare de bine a făcut să-i scoată din Biserică. Însuși prea iubitorul de Dumnezeu împărat a dat mărturie prin scrisoare despre dreapta credință a acelor bărbați. Căci interesîndu-se la ei și auzind despre ea el însuși, prin glasul lor viu, a aprobat-o și ne-a făcut-o evidentă în scris, arătînd într-un document ortodoxia bărbaților, pe care am cunoscut-o toți ca fiind sănătoasă și bisericească. Și pe drept ne-a îndemnat să primim pe bărbați și să-i unim cu Biserica lui Dumnezeu, precum veți cunoaște și voi dintr-o copie a scrisorii însăși, pe care o trimitem evlaviei voastre. Credem că și voi primindu-i ca pe mădularele proprii ale trupului vostru,

40. A se vedea despre acest Artemas sau Artemon, la Eusebie, *Istoria bisericească*, cartea a VI-a.

41. E scrisă în anul 335, la un an înainte de moartea împăratului Constantin (P. G. 26, col. 718). E vorba de sinodul din Tyr.

veți avea mare bucurie și veselie să-i recunoașteți și primiți ca pe cele dinăuntru ale voastre, ca pe frații și părinții voștri. Căci se vor reda Bisericii nu numai presbiterii aderenți ai lui Arie, ci și tot poporul și toată mulțimea, care din motivul depărtării numiților bărbați a stat pînă acum despărțit și el. Și se cuvine cu adevărat să cunoașteți cele hotărîte și cum au intrat în comuniune cu noi și au fost primiți de acest sfînt sinod, ca să îmbrățișați și voi din toată inima unirea și pacea cu propriile mădulare, dat fiind că punctele credinței expuse de ei păstrează neîndoielnică tradiția și învățătura apostolică mărturisită de toți».

XXII

Acesta a fost începutul sinoadelor lor, în care și-au expus îndată cugețarea lor arbitrară, neputînd să o ascundă. Căci după ce au spus că trebuie să fie alungată toată pizma și după ce a fost exilat Atanasie, episcopul Alexandriei și au scris că trebuie să fie primit Arie și cei împreună cu el, au arătat că pentru aceasta au făcut intrigi împotriva lui Atanasie și a tuturor celorlalți episcopi care se opuneau lor ca să primească pe aderenții lui Arie și să introducă erezia lor în Biserică. Și deși au laudat în acel sinod toată reaua cugetare ariană și au poruncit să se primească aderenții ei în comuniune, făcînd ei înșiși întîi aceasta, totuși, socotind că le lipsește încă ceva din ceea ce voiesc, au adunat în Antiohia un alt sinod⁴², cu prilejul înnoirii. Și fiindcă toți îi acuzau de erezie, atunci ei au scris în mod diferit, unele într-un fel, altele altfel. Și cele scrise de ei în epistolă sînt acestea:

«Noi nu ne-am făcut următori ai lui Arie. Căci cum am putea, fiind episcopi, să urmăm unui prezbiter? Nici n-am primit altă învățătură decît cea predată de la început. Dar examinînd și cercetînd credința lui, mai degrabă l-am primit decît i-am urmat, cum veți cunoaște din cele spuse de noi⁴³. Căci am învățat de la început să credem într-un Dumnezeu, în Dumnezeuul tuturor, Creatorul tuturor celor gîndite și simțite; și într-Unul Fiul lui Dumnezeu, Unul născut, existent dinainte de toți vecii și împreună existent cu Tatăl Cel ce L-a născut; prin Care toate s-au făcut, cele văzute și cele nevăzute; Care în zilele de pe urmă S-a pogorît din bunăvoința Tatălui și a luat trup din Fecioara și, împlinind toată voința Tatălui, a pătimit și a înviat și S-a suit la ceruri și a șezut de-a dreapta Tatălui și iarăși va să vină să judece viii și morții și va rămîne Împărat și

42. Începînd reacția împotriva arianismului, episcopii adunați în Antiohia la anul 339 nu mai apără deplin pe Arie și formula lui: «a fost cîndva cînd n-a fost», ci se mulțumesc doar să formuleze un text fără expresia «de o ființă», ca cel de la Niceea. Dar rămîn totuși într-o ambiguitate.

43. Ei declară că nu sînt aderenți ai lui Arie. Dar dau ca motiv nu greșeala învățăturii lui Arie, ci faptul că ei, episcopi fiind, nu pot urma unui preot. În plus și-au însușit unele din învățăturile lui Arie. Sfîntul Atanasie socotește toate aceste declarații disimulări.

Dumnezeu în veci. Credem și în Sfântul Duh. Iar dacă trebuie să mai adăugăm ceva: credem și în învierea trupului și în viața veșnică»⁴⁴

XXIII

Iar cele expuse a doua oară, în altă epistolă, la aceeași sărbătoare a Înnoirii, sînt acestea. Căci răs-gîndindu-se după cele spuse mai înainte, au născocit unele formulări noi.

«Credem, urmînd tradiției evanghelice și apostolice, într-Unul Dumnezeu, Tatăl Atotîitorul, Creatorul și Făcătorul și Proniatorul tuturor, din Care sînt toate. Și într-Unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Unul născut, prin Care sînt toate, născut înainte de toți vecii, Dumnezeu din Dumnezeu, întreg din întreg, singur din singur, desăvîrșit din desăvîrșit, Împărat din Împărat, Domn din Domn, Cuvîntul viu, Înțelepciunea vie, Lumină adevărată, Calea, Adevărul, Învierea, Păstorul, Ușa, neschimbabil și nealterabil, chipul neschimbat al dumnezeirii, al ființei și al voinței, al puterii și slavei Tatălui, întîiul născut a toată creațiunea, Cel ce este întru început la Dumnezeu, Dumnezeu Cuvîntul, după spusa din Evanghelie: «Și Dumnezeu era Cuvîntul» (Ioan, 1, 1), prin Care toate s-au făcut și întru Care toate se țin; Care în zilele de pe urmă S-a pogorît de sus și S-a născut din Fecioara, după Scripturi, și S-a făcut om, mijlocitor între Dumnezeu și oameni și apostolul credinței noastre și căpetenia vieții, cum zice El însuși: «M-am pogorît din cer nu ca să fac voia Mea, ci voia Celui ce M-a trimis» (Ioan, 6, 38); Care a pătimit pentru noi și a înviat a treia zi; și S-a suit la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui; și iarăși va să vie cu slavă și putere, să judece viii și morții. Și întru Duhul Sfînt dat celor ce cred, spre mîngîiere și sfințire și desăvîrșire, cum a poruncit și Domnul nostru Iisus Hristos ucenicilor Săi, zicînd: «Mergînd, învățați toate popoarele, botezîndu-i pe ei în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh» (Matei, 28, 19), adică al Tatălui, Care e cu adevărat Tată, al Fiului, Care e cu adevărat Fiu, și al Sfîntului Duh, Care e cu adevărat Duh Sfînt. Căci numele acestea nu sînt simple nume fără rost, ci însemnează sigur ipostasul și treapta și slava celor numite, așa încît după ipostas sînt trei⁴⁵, dar prin acord una⁴⁶.

Avînd deci această credință și anume de la început pînă la sfîrșit în fața lui Dumnezeu și a lui Hristos, dăm anatemei orice rea credință eretică. Și

44. Precum se vede, lipsește și în acest text precizarea de la Niceea că Fiul e de o ființă cu Tatăl.

45. Aci cuvîntul «ipostas» înseamnă persoană, căci numele de care se vorbește aci sînt numele celor trei Persoane ale Treimii. Dar în același timp ei înțelegeau prin ipostas și «ființă», căci spuneau de fiecare persoană că e de altă ființă.

46. După acești arieni cele trei ipostasuri nu sînt una după ființă, ci numai prin acord. În orice caz lipsește și în această formulă termenul «de o ființă».

dacă cineva învață contrar sănătoasei și drepte credințe a Scripturilor, spunând că este sau a fost fie timp, sau vreme, sau veac, înainte de a Se naște Fiul, să fie anatema. Și dacă spune că Fiul este creatură ca una dintre creaturi, sau născut ca una din cele născute, sau făptură ca una dintre cele făcute⁴⁷ și nu cum au predat Dumnezeieștile Scripturi pe fiecare din cei spuși deosebit de fiecare, sau dacă învață, sau binevestesc altceva decât ceea ce s-a predat⁴⁸, să fie anatema. Căci noi credem și cu frică urmăm tuturor celor predate de către prooroci și apostoli».

XXIV

Iar un oarecare Teofronie, episcop al Tyanelor, a expus și el această credință înaintea tuturor, pe care au semnat-o toți, primind credința lui:

«Știe Dumnezeu, pe Care-L chem ca martor în sufletul meu, că cred așa: «În Dumnezeu, Tatăl Atotțiitorul, Creatorul și Făcătorul tuturor, din Care sînt toate. Și în Fiul Lui Unul născut, Dumnezeu, Cuvînt, Putere și Înțelepciune, Domnul nostru Iisus Hristos, prin Care sînt toate, Cel născut din Tatăl înainte de veci, Dumnezeu desăvîrșit din Dumnezeu desăvîrșit, Care este la Dumnezeu în ipostas⁴⁹, iar în zilele de pe urmă S-a pogorît și S-a născut din Fecioara, după Scripturi, S-a făcut om, a pătimit și a înviat din morți și S-a suit la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui Său, și iarăși va să vie cu slavă și putere să judece viii și morții și va rămîne în veci. Și în Duhul Sfînt, Mîngîietorul, Duhul Adevărului, pe Care L-a făgăduit Dumnezeu prin proorocul că-L va vărsa peste robii Săi (Ioil, 2, 25) și Domnul a făgăduit să-L trimită ucenicilor Săi, și pe Care L-a și trimis, cum mărturisesc Faptele Apostolilor. Iar dacă cineva învață sau are în sine ceva contrar acestei credințe, să fie anatema și să fie supus și el și toți

47. Fraza aceasta este echivocă: se poate înțelege că Fiul este creatură, dar nu ca una dintre toate creaturile, ci ca prima individuațiune între creaturi, primindu-și existența la începutul timpului, sau la granița dintre eternitate și timp. Dar se poate înțelege prin ea și că Fiul nu e dintre creaturi. Însă aceasta nu se spune direct. Dar se neagă Fiului și calitatea de «născut», ceea ce dă de înțeles că e cugetat mai degrabă ca făptură. Însă nu se mai spune direct că Fiul e făptură ca oricare alta și că «a fost cîndva cînd n-a fost», ci recurgeau – după sfîntul Atanasie, în mod nesincer – la descrieri mai echivoce, sau mai fluide și de aceea, mai amăgitoare pentru cei simpli.

48. Arienii se refereau critic la termenul «de o ființă», de la Niceea, care nu e predat de către Scriptură, pretinzînd că numai ei rămîn fideli celor cuprinse în Scriptură.

49. Ipostasul se poate înțelege aci ca persoană deosebită sau ca ființă deosebită. Încă nu se distingea clar între ființă și ipostas, ci ființa se socotea existînd ca ipostas deosebit. De aceea arienii puteau înțelege prin termenul «de o ființă» o confuzie a Fiului cu Tatăl într-o persoană, socotind pe cei ce credeau că Fiul e de o ființă cu Tatăl ca fiind aderenți ai lui Sabelie și Marcel de Ancyra, care confundau ființa cu ipostasul, afirmînd numai un ipostas în Dumnezeu. De-abia sfîntul Vasile a deosebit filosofic în mod clar ipostasul de ființă.

cei care comunică cu el anatemei lui Marcel de Ancyra, sau a lui Șabelie, sau a lui Pavel de Samosata»⁵⁰.

XXV

Iar episcopii întruniți la sărbătoarea Înnoirii erau nouăzeci. Ei s-au întrunit sub consulatul lui Marcellin și Probin, la indictionul 14, aflându-se acolo prea necredinciosul Constanțiu.

După ce au scris acestea în Antiohia la Înnoire, socotind că n-au scris în chip desăvârșit, ca unii ce aveau cugetarea nestatornică, au alcătuit îndată altă scrisoare, chipurile despre credință, după puține luni și au trimis-o episcopilor din Galia: Narcis, Maris, Teodor și Marcu. Iar aceștia ca trimiși de sinod au predat-o împăratului de fericită pomenire, Constant, și tuturor celor de acolo. Ea cuprindea acestea:⁵¹

«Credem într-Unul Dumnezeu, Tatăl Atotțiitorul, Creatorul și Făcătorul tuturor, din Care se numește toată părințimea în ceruri și pe pământ. Și în Unul născut Fiul Lui, Domnul nostru Iisus Hristos, născut din Tatăl înainte de toți vecii; Dumnezeu din Dumnezeu, lumină din lumină, prin Care toate s-au făcut în ceruri și pe pământ, cele văzute și cele nevăzute; Care e Cuvînt și Înțelepciune și Putere și Viață și lumină adevărată⁵²; Care în zilele de pe urmă S-a făcut pentru noi om și S-a născut din Sfînta Fecioară, S-a răstignit și a murit și S-a îngropat și a înviat din morți a treia zi și S-a suit la cer și șade de-a dreapta Tatălui; și va să vie la sfîrșitul veacului să judece viii și morții și să răsplătească fiecăruia după faptele lui; a Cărui Împărăție fiind nebiruită, va rămîne în veacurile nesfîrșite. Căci va șede de-a dreapta Tatălui nu numai în veacul acesta, ci și în cel viitor. Și întru Sfîntul Duh, adică în Mîngîietorul pe care L-a făgăduit apostolilor, că după suirea Lui la ceruri Îl va trimite ca să-i învețe și să le aducă aminte toate; prin Care se vor și sfinți cu adevărat sufletele care au crezut în El. Iar pe cei ce zic că Fiul este din cele ce nu sînt, sau că e din alt ipostas⁵³ și nu din Dumnezeu și că a fost un timp cînd n-a fost, Biserica universală îi socotește străini»⁵⁴.

50. Aceștia toți erau antitrinitari, confundînd persoanele Treimii. Arienii se prefăceau că apără distincția persoanelor, chiar împotriva expresiei niceene «de o ființă». De fapt nemaisocotind pe Fiul și Duhul «de o ființă» cu Tatăl și între Ei, ajungeau și ei la negarea Treimii.

51. În nota 92 din P. G. 26, col 755 se spune că această «a patra formulă a credinței a fost scrisă în anul 341» (se înțelege, a patra a sinodului din Antiohia).

52. Toate sînt puse nearticulat conform învățurii lui Asterie, deci așa cum poate fi o creatură.

53. Aci «ipostas» pare a însemna mai mult «ființă», deși nu se exclude nici sensul de persoană.

54. Semiarienii au înaintat aci și mai mult spre ortodoxie, condamînd direct formula lui Arie «a fost cîndva cînd n-a fost».

XXVI

Dar parcă răzgîndindu-se iarăși, au întrunit din nou adunarea lor, după trei ani, și au trimis pe Eudoxie, pe Martirie și pe Macedonie cel din Cilicia și împreună cu ei pe alții oarecare în părțile Italiei, ducînd cu ei scrise mai pe larg, avînd foarte multe adaosuri, cele scrise mai înainte. Astfel aceștia au plecat, avîndu-le pe acestea ca niște formulări mai noi cugetate de ei⁵⁵:

1. «Credem într-Unul Dumnezeu, Tatăl Atotîitorul, Creatorul și Făcătorul tuturor, de la Care se numește toată părințimea în cer și pe pămînt. Și într-Unul născut Fiul Lui, Domnul nostru Iisus Hristos, Cel dinainte de toți vecii, născut din Tatăl, Dumnezeu din Dumnezeu, lumină din lumină, prin Care toate s-au făcut, cele din ceruri și cele de pe pămînt, cele văzute și cele nevăzute; Care e Cuvîntul, Înțelepciunea și puterea și viața și lumina adevărată; Care în zilele de pe urmă pentru noi oamenii S-a făcut și S-a născut din sfînta Fecioară, S-a răstignit și a murit și S-a îngropat și a înviat a treia zi din morți; și S-a suit la cer și șade de-a dreapta Tatălui și va veni la sfîrșitul veacului să judece viii și morții și să răsplătească fiecăruia după faptele lui; a Cărui Împărăție fiind neîncetată, rămîne în veacurile nesfîrșite. Căci șade la dreapta Tatălui nu numai în veacul acesta, ci și în cel viitor. Credem și întru Duhul Sfînt, adică Mîngîietorul, pe Care, făgăduindu-L apostolilor după suirea la cer, L-a trimis să-i învețe și să le aducă aminte toate; prin Care se vor și sfîinți sufletele cele ce au crezut în El.

2. «Iar pe cei ce zic că Fiul e din cele ce nu sînt și din alt ipostas, nu din Dumnezeu, și că a fost un timp, sau un veac, cînd n-a fost, Biserica universală și sfîntă îi socotește străini. La fel sfînta Biserică universală îi dă anatemei și pe cei ce zic că sînt trei dumnezei, sau că Hristos nu e Dumnezeu, sau că înainte de veacuri El n-a fost nici Hristos, nici Fiul lui Dumnezeu, sau că El este Tată și Fiul, sau Duh Sfînt; sau că Fiul e nenăscut, sau că Tatăl L-a născut pe Fiul prin voință⁵⁶.

55. Aceasta e considerată în nota 92 din P. G. 26, col. 755, ca a cincea formulă a credinței și ca datînd din anul 344 sau 345. (E dată și în *Istoria* lui Socrate, cartea III, cap. 19). Ea face o precizare care pare că reprezintă un pas înapoi spre arianism, întrucît afirmă că Fiul S-a născut prin voința Tatălui. Aceasta în cazul cînd ea înțelege că voința Tatălui de a naște precede nașterii Fiului. De aceea sfîntul Atanasie combate această idee. O ferire de formula niceeană «de o ființă cu Tatăl» se vede și în condamnarea sabelianismului care confunda pe Fiul cu Tatăl.

56. Nesiguranța continuă a celor ce respingeau Sinodul din Niceea se vede și din faptul că după ce afirmaseră că Tatăl a născut pe Fiul prin voință, acum îi condamnă pe cei ce zic acestea. Se vede și aci că ei socoteau pe Fiul, în cazul că e de o ființă cu Tatăl, ca confundîndu-se cu Tatăl după ipostas, cum socotea Sabelie. Dar condamnau totuși pe triteiști, însă înțelegînd prin aceștia pe cei ce socoteau pe Fiul deopotrivă cu Tatăl. Formula aceasta se ferea însă ca și altele de afirmarea lui Arie că Fiul e creatură, ca și de alte afirmări ale aceluia.

3. «Căci nu e corect a zice că Fiul e din cele ce nu sînt, pentru că nicăieri nu se spune aceasta despre El în de Dumnezeu insuflatele Scripturi, nici că e din alt ipostas preexistent afară de Tatăl⁵⁷. Ci definim că El S-a născut cu adevărat numai din Tatăl. Căci cuvîntul dumnezeiesc învață că Unul este Cel nenăscut și fără de început, Tatăl lui Hristos. Dar nu aprobăm nici pe cei ce zic, neîntemeiați pe Scripturi, că a fost cîndva cînd n-a fost. Căci nu trebuie cugetat înainte de El vreun interval temporal, ci numai Dumnezeu care L-a născut pe El netemporal⁵⁸. Căci și timpul și veacurile s-au făcut prin El. Dar nici nu trebuie cugetat că Fiul este împreună fără de început și împreună nenăscut cu Tatăl. Fiindcă nimeni nu va putea zice de nici un tată și de nici un fiu că e tată sau fiu al Celui dimpreună fără de început și împreună nenăscut⁵⁹. Ci numai pe Tatăl Îl știm ca pe Cel ce, fiind fără de început și nenăscut, a născut în mod neînțeles și de toți necuprins. Iar pe Fiul Îl știm că S-a născut înainte de veci și că nu e nenăscut asemenea Tatălui, ci are ca început (ca origine — ἀρχήν) pe Tatăl. Căci Dumnezeu e capul lui Hristos.

4. «Iar mărturisind, după Scripturi, trei existențe și trei Persoane, a Tatălui și a Fiului și a Sfîntului Duh, nu afirmăm prin aceasta trei dumnezei. Fiindcă pe Dumnezeu cel desăvîrșit în El însuși și nenăscut, fără de început și nevăzut, Îl știm numai un Dumnezeu și Tatăl al Unuia Născutului, avînd singur din Sine existența și dăruind-o singur tuturor celorlalți cu înbelșugare. Dar nici spunînd că e un singur Dumnezeu, Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos, singur nenăscut, nu negăm prin aceasta că Hristos este Dumnezeu dinainte de veacuri, cum fac ucenicii lui Paul de

57. Termenul de ipostas încă cu înțeles dublu de ființă și ipostas putea permite atât afirmarea că Fiul e din ființa Tatălui, cît și cea că e creat de ipostasul Tatălui din nimic, deși se negase aceasta imediat mai înainte. Autorii epistolei îl înțelegeau mai mult în sensul al doilea. Dar arienii își ascundeau gîndirea în tot felul de expresii ambigue.

58. O altă ambiguitate: nu trebuie cugetat înainte de Fiul vreun interval temporal, dar trebuie cugetat înainte de El, Tatăl. Însă aceasta răpește Fiului coeternitatea cu Tatăl. Biserica nu spune că Tatăl e «înainte» de Fiul, ci că Fiul este din eternitate ca și Tatăl. Căci Tatăl e Tată din eternitate, nu devine ulterior Tată. Arienii intercalau între eternitate și timp o formă de existență netemporală, dar deosebită de eternitatea Tatălui. Apare aci ideea unei treceri gradate de la eternitate la timp. Arienii afirmau pe de o parte că Fiul e născut înainte de timp. Dar socoteau că cel ce naște și cel născut nu pot fi împreună fără de început. În mod absurd socoteau că se poate ivi cineva sau ceva înainte de timp, dar are totuși un început. Sfînții Părinți știu și ei de o formă eonică atemporală, avînd totuși un început. Dar nu se poate cugeta la o formă de existență preeonică deosebită de eternitate, avînd un început.

Învățătura despre Treime s-a clarificat în lupta subtilă cu pozițiile filosofiei panteiste elene, de o mare varietate, deși în esență identice. Învățătura Părinților a clarificat faptul că Fiul e de la Tatăl, dar totuși e fără început.

59. Arienii nu cunoșteau caracterul apofatic, tainic, profund paradoxal al lui Dumnezeu, pentru că nu cunoșteau caracterul Lui personal, sau de comuniune personală eternă. Ei aplicau lui Dumnezeu cunoașterea prin analogie cu lumea, socotind că la El totul e ca și în lume. Prin aceasta identificau pe Dumnezeu cu lumea în sens panteist.

Samosata, care spun că Acesta S-a îndumnezeit pe urmă, după întrupare, prin progres, fiind prin fire om simplu. Căci Îl știm și pe El, deși S-a supus Tatălui și lui Dumnezeu, născut înainte de veci din Dumnezeu ca fiind desăvârșit Dumnezeu după fire⁶⁰ și adevărat; și nu devenit după aceea dintre oameni Dumnezeu, ci făcându-Se din Dumnezeu om pentru noi și nepierzînd niciodată existența (ca Dumnezeu, *n.n.*).

5. «Îi respingem și-i dăm anatemei și pe cei ce-L numesc pe El numai cuvînt simplu, inconsistent, al lui Dumnezeu, avînd în altul (în altă persoană, *n.n.*) existența, numit cînd de unii cuvînt rostit, cînd de alții cuvînt lăuntric (ἐνδιώδետον), nevoind să fie Hristos și Fiu al lui Dumnezeu și mijlocitor și chip al lui Dumnezeu dinainte de veci, ci declarînd că S-a făcut Hristos Fiu al lui Dumnezeu de cînd a luat trupul nostru din Fecioară, înainte cu mai puțin de patru sute de ani. Căci de atunci spun că are Hristos împărăția, iar sfîrșitul ei va fi după sfîrșitul lumii și după judecată⁶¹.

6. «Așa sînt ucenicii lui Marcel din Ancyra și ai lui Fotin din Galata, care desființează asemenea iudeilor existența dinainte de veci a lui Hristos și dumnezeirea și împărăția Lui fără sfîrșit, ca să pară că susțin monarhia (unitatea lui Dumnezeu). Noi însă Îl știm pe El nu simplu cuvînt rostit sau lăuntric al lui Dumnezeu, ci Dumnezeu-Cuvîntul viu, existînd de Sine⁶² și Fiu al lui Dumnezeu și Hristos; și viețuind dinainte de veci (în mod real), nu prin preștiință, împreună cu Tatăl Său și slujindu-I Lui la crearea tuturor⁶³, fie văzute, fie nevăzute. Căci Acesta a fost Cel către care a zis Tatăl: «Să facem pe om după chipul și asemănarea Noastră» (Fac., 1, 26). Și El S-a arătat ca Persoană proprie și patriarhilor și a dat Legea și a grăit prin prooroci și la urmă S-a făcut om și L-a arătat pe Tatăl Său tuturor oamenilor și împărățește în veacurile nesfîrșite. Căci n-a prmit Hristos nici o demnitate de curînd, ci credem că este de la început desăvârșit și întru toate asemenea Tatălui.

7. «Și pe cei ce spun că același este Tatăl și Fiul și Sfîntul Duh, înțelegînd în chip necredincios cele trei nume ca aplicîndu-se aceleiași existențe și Persoane, pe drept cuvînt îi declarăm scoși din Biserică, pentru că

60. E cea mai avansată expresie a episcopilor adunați în sinoadele ariene spre ortodoxie. Dar sfîntul Atanasie o consideră nesinceră și pe aceasta. Nu-i afirmată nici aci în mod hotărît unitatea de ființă a Fiului cu Tatăl ca la Niceea. Căci declarîndu-se că Fiul Se naște prin voința Tatălui, se făcea un pas înapoi spre arianism. Tot așa prin afirmarea că Fiul are un început. Vedem mereu o oscilare între termeni contradictorii.

61. Unii dintre arieni socoteau că așa cum Hristos nu e Dumnezeu înainte de a fi om, ci abia atunci a fost declarat de Dumnezeu om, la fel socoteau că n-are împărăția decît pînă la sfîrșitul lumii și după judecata din urmă, pierzînd după aceea demnitatea de Dumnezeu în mod deosebit de oameni. Era și aci o urmă de la Origen.

62. Καθ' ἑαυτόν. E afirmat de sfîntul Atanasie nu ca un Cuvînt al vreunei persoane, ci ca Cuvînt-Persoană, de sine subzistent.

63. E un termen prin care se afirma inferioritatea Fiului față de Tatăl, dar și ridicarea Lui peste cele create, ca un intermediar între Dumnezeu și creatură.

socotesc pe Tatăl, Cel nefîncăput și nepătîmîtor, început și pătîmîtor prin întrupare. Așa sînt patripasienii la romani și cei numiți sabelieni la noi⁶⁴. Căci știm pe Tatăl trimițător și rămas în condiția proprie a dumnezeirii neschimbate, iar pe Hristos, Cel trimis împlinind iconomia întrupării.

8. «La fel îi socotim atotnecredincioși și străini de Biserică pe cei ce zic în chip neevlavios că Fiul a fost născut nu prin voință, văzînd în Dumnezeu o necesitate nevrută, ca să nască pe Fiul fără voie. Căci au îndrăznit să afirme despre El unele ca acestea contrar învățaturii de obște despre Dumnezeu și contrar spusei de Dumnezeu insuflatei Scripturi⁶⁵. Iar noi, știind pe Dumnezeu Stăpîn și Domn peste Sine, am înțeles cu dreaptă credință că L-a născut pe Fiul de bunăvoie⁶⁶. Dar crezînd cu frică și celui ce a zis despre Sine: «Dumnezeu M-a creat pe Mine început al căilor Sale spre lucrurile Lui» (Pilde, 8, 22), nu înțelegem că a fost făcut la fel cu creaturile și făpturile făcute prin El⁶⁷. Căci e lucru necredincios și străin de credința bisericească a compara pe Creatorul cu făpturile create de El și a socoti că El a primit același mod al facerii ca celelalte⁶⁸. Fiindcă dumnezeieștile Scripturi ne învață că singur Unul născut Cuvîntul, și Unic, S-a născut cu adevărat⁶⁹.

9. «Dar spunînd că Fiul este, viețuiește și există de Sine asemenea Tatălui, nu-L despărțim pentru aceasta de Tatăl, cugetînd trupește unele

64. Prin această formulă se afirmă că în Hristos n-a putut fi un ipostas dumnezeiesc, căci El n-ar fi putut încăpea într-un trup pătîmîtor. Deci ei socoteau pe cei ce credeau aceasta în chip ortodox, ca sabelieni.

65. Cu argumentul că Dumnezeu nu e supus necesității, arienii afirmau puternic că Fiul S-a născut prin voința lui Dumnezeu. Dar prin aceasta ei Îl puneau pe Fiul mai prejos de Tatăl. Sfîntul Atanasie a adus reflexiuni subtile despre unirea ființei cu voința în nașterea Fiului.

66. Aci arienii introduceau o deosebire esențială între Tatăl și Fiul. Căci dacă numai Tatăl Își manifestă voința în nașterea Fiului și nu și Fiul, Ei nu mai sînt egali în libertate. Fiul e supus cu totul Tatălui. Dar dacă Fiul voiește și El să fie născut, nu mai premerge voința Tatălui nașterii Fiului. Atunci actul nașterii Fiului este un act etern voit de amîndoi. Fiul Se naște și El de bunăvoie din Tatăl, sau în acest act e o iubire eternă între amîndoi. Pentru aceasta trebuie să fie și Fiul din eternitate. Relația între Cel ce naște și Cel ce Se naște este eternă. Nu premerge nașterii Fiului o voință exclusivă a Tatălui. Aceasta L-ar face pe Fiul supus ca un fel de obiect Tatălui, lipsit de dragostea eternă față de Tatăl. Arienii nu vedeau taina iubirii în Dumnezeu, ci puneau mai presus de orice puterea unei persoane divine singulare. Se poate cugeta de aceea mai degrabă că Fiul e într-o veșnică stare de primire a ființei din Tatăl. Căci dacă n-ar fi iubirea în Dumnezeu, ce L-ar face pe Tatăl să voiască să nască pe Fiul? Nu e supus El pînă la urmă, mai degrabă, în acest caz, unei necesități, care Îl panteizează?

67. Dar în ce poate consta deosebirea între actul prin care Fiul a fost «făcut», de modul în care au fost făcute celelalte creaturi?

68. Aci se arată clar că autorii textului socotesc pe Fiul creatură venită la existență prin «facere». Dar o creatură creată în mod deosebit de celelalte. El e creatură, dar și creator. Dar poate crea din nimic cel creat? Se introduce între Dumnezeu și creație un intermediar și deci se consideră cel numit de ei dumnezeu ca supus unei degradări emanaționiste.

69. Se vede din propozițiile anterioare cît de impropriu era socotit Fiul «născut» în acest text.

spații și intervale în unirea Lor. Căci credem că Ei sînt legați (uniți) între Ei în mod nemijlocit și nedistanțat și sînt nedespărțiți între Ei⁷⁰. Întreg Tatăl Îl are în sînul Său pe întreg Fiul și întreg Fiul atîrnă de Tatăl și e alipit de El și singur El Se odihnește perpetuu în sînurile părintești⁷¹. Crezînd deci în atotdesăvîrșita și Prea-Sfînta Treime, adică în Tatăl, în Fiul și întru Duhul Sfînt, și numind pe Tatăl Dumnezeu și pe Fiul Dumnezeu, nu-l mărturisim pe aceștia doi Dumnezeu, ci socotim una demnitatea dumnezeirii și una cu adevărat armonia împărăției. Căci singur Tatăl stăpînește peste toate și peste Fiul însuși. Iar Fiul Se supune Tatălui⁷², împărășind în afară de Tatăl și după Tatăl peste toate cele făcute prin El, și dăruind harul Sfîntului Duh cu îmbelșugare tuturor sfinților cu voia Tatălui. În acestea ne-au predat sfințele cuvinte (ale Scripturii) că constă rațiunea împărăției unice în Hristos.

10. «Acestea am fost siliți, după credința expusă mai înainte pe scurt, să le înfățișăm mai pe larg, nu dintr-o prea mare ambiție, ci ca să o curățim de toată bănuiala străină cugetării noastre, aflată la cei ce nu cunosc ale noastre și să cunoască toți cei din Apus nerușinarea bîrfelii eterodocșilor și totodată cugetarea bisericească în Domnul a celor din Răsărit, mărturisită fără silă pe temeiul de Dumnezeu insuflatelor Scripturi, de către cei nestricați la minte»⁷³.

XXVII

Dar nu s-au oprit nici la aceasta, căci adunîndu-se iarăși în Sirmiu, împotriva lui Fotin, au alcătuit altă formulă a credinței, nu atît de dezvoltată și în așa de multe cuvinte. Scoțînd cele mai multe din ele și adăugînd altele, ca sub o sugestie din partea altora, au scris acestea⁷⁴:

«Credem într-Unul Dumnezeu, Tatăl Atotfăitorul, Creatorul și Făcătorul tuturor, din Care se numește toată părințimea în cer și pe pămînt. Și în Unul născut Fiul Lui, Domnul nostru Iisus Hristos, născut din Tatăl înainte de toți vecii; Dumnezeu din Dumnezeu, lumină din lumină, prin Care toate s-au făcut, cele din ceruri și de pe pămînt, cele văzute și nevăzute; Cel ce e Cuvîntul și Înțelepciunea și lumina adevărată și viața; Cel

70. E imposibil de înțeles o unire nedespărțită între Dumnezeu-Creatorul și creatură, chiar dacă e vorba de prima creatură.

71. E o vorbărie care nu corespunde deloc adevărului, o vorbărie plină de echivocuri, folosită pentru amăgirea celor nepregătiți.

72. Toată egalitatea afirmată în rîndurile dinainte e anulată prin afirmarea că Tatăl stăpînește peste «Fiul» ca peste toate și «Fiul» se supune Lui. Tot textul e plin de afirmații mincinoase, date pe față din cînd în cînd. E ceea ce e propriu oricărei formațiuni despartite de credința creștină apostolică.

73. În Apus dominînd împăratul Constant cel rămas în dreapta credință, s-a păstrat în acel timp mai bine această credință decît în Răsărit, unde domnea fratele lui, Constanțiu, care a acceptat pe arieni.

74. E a șasea formulă de credință, scrisă la anul 351 (P. G. 26, col. 715, nota 41).

ce în zilele de pe urmă S-a făcut pentru noi om și S-a născut din Sfânta Fecioară; și S-a răstignit și a murit și S-a îngropat și a înviat din morți a treia zi; și S-a înălțat la cer și șade de-a dreapta Tatălui; și va veni la sfârșitul veacului să judece viii și morții și să răsplătească fiecăruia după faptele lui; a Căruia împărăție fiind neîncetată, rămîne în veacurile nesfârșite; căci va șede de-a dreapta Tatălui nu numai în veacul acesta, ci și în cel viitor. Și întru Duhul Sfînt, adică în Mîngîietorul, pe Care făgăduindu-L apostolilor să-L trimită după înălțarea Sa la cer ca să-i învețe și să le aducă aminte de toate, L-a trimis; prin Care se și sfințesc sufletele celor ce au crezut cu adevărat în El».

1. «Iar pe cei ce zic că Fiul este din cele ce nu sînt, sau din alt ipostas, nu din Dumnezeu și că era un timp sau un veac cînd nu era, sfînta și universală Biserică îi cunoaște ca străini.

2. «Deci iarăși zicem: dacă declară cineva pe Tatăl și pe Fiul doi dumnezei, să fie anatema.

3. «Dacă cineva numind pe Hristos Dumnezeu, și Fiul lui Dumnezeu dinainte de veci, nu-L mărturisește că a slujit lui Dumnezeu la crearea tuturor, să fie anatema⁷⁵.

4. «Dacă îndrăznește cineva să spună că Cel nenăscut sau o parte a Lui s-a născut din Maria, să fie anatema⁷⁶.

5. «Dacă zice cineva că Fiul e prin preștiință dinainte de Maria și nu e născut dinainte de veci din Tatăl și că prin El toate s-au făcut, să fie anatema.

6. «Dacă zice cineva că ființa lui Dumnezeu se lățește sau se contrage, să fie anatema.

7. «Dacă zice cineva că ființa lui Dumnezeu face pe Fiul lățindu-se, sau numește pe Fiul lăpirea ființei Lui, să fie anatema^{76a}.

8. «Dacă declară cineva pe Fiul lui Dumnezeu cuvînt lăuntric sau rostit, să fie anatema.

9. «Dacă cineva declară pe Fiul din Maria numai om, să fie anatema.

10. «Dacă declarînd cineva Dumnezeu și om pe Cel din Maria, înțelege prin aceasta pe Dumnezeu nenăscut, să fie anatema.^{76b}

11. «Dacă cineva înțelege cuvîntul: «Eu sînt Dumnezeu primul și Eu Dumnezeu după aceea și în afară de Mine nu e Dumnezeu» (Isaia, 44, 6),

75. Se reia din formula a cincea ideea de slujire care afirmă inferioritatea Fiului față de Tatăl.

76. Adică Însuși Tatăl S-a născut din Maria, după teoria lui Sabelie preluată de Marcel de Ancyra și de Fotin, care afirma că Tatăl, Fiul și Duhul Sfînt sînt trei nume ale aceleiași persoane, sau ipostase confundate cu ființa.

76 a. Aci se atacă, răstălmăcindu-se, învățătura de la Niceea că Fiul e din ființa Tatălui.

76 b. Se combate teoria amintită a lui Sabelie că Fiul e ca persoană identic cu Tatăl, deci cine zice că Cel născut din Fecioara Maria e Dumnezeu socotește că Însuși Tatăl S-a născut din ea.

spus spre desființarea idolilor și a zeilor care nu sînt, în chip iudaic, spre desființarea lui Dumnezeu cel unul născut dinainte de veci, să fie anatema.

12. «Dacă cineva auzind: «Cuvîntul trup S-a făcut» (Ioan, 1, 14), socotește că Cuvîntul S-a prefăcut în trup, sau că a suferit vreo prefacere oarecare luînd trup, să fie anatema.

13. «Dacă cineva auzind de Fiul-unul-născut al lui Dumnezeu răstignit, ar zice că El a suferit vreo patimă sau vreo prefacere, sau vreo micșorare, sau vreo desființare, să fie anatema.

14. «Dacă cineva ar spune că: «Să facem pe om» n-a spus-o Tatăl către Fiul, ci a zis-o Dumnezeu către Sine însuși, să fie anatema.

15. «Dacă cineva ar zice că Avraam nu L-a văzut pe Fiul, ci pe Dumnezeu cel nenăscut, sau o parte a Lui, să fie anatema.

16. «Dacă cineva ar zice că Iacov nu s-a luptat cu Fiul ca om, ci cu Dumnezeu cel nenăscut, sau cu o parte a Lui, să fie anatema.

17. «Dacă cineva auzind: «A plouat Domnul de la Domnul» (Fac. 19, 24), n-ar înțelege că se spune despre Tatăl și Fiul, ci că El însuși a plouat de la Sine însuși, să fie anatema. Căci a vărsat Domnul Fiul ploaie de la Domnul Tatăl.

18. «Dacă cineva auzind spunîndu-se că Dumnezeu e Tatăl și Dumnezeu e Fiul și Domn e Tatăl și Domn e Fiul, fiindcă e Domn din Domn, ar zice doi dumnezei, să fie anatema. Căci nu vedem pe Fiul egal cu Tatăl, ci supus Tatălui⁷⁷. Fiindcă n-a coborît la Sodoma fără voia Tatălui, nici n-a plouat de la Sine însuși, ci de la Domnul, deci din autoritatea Tatălui (αὐθεντοῦντος τοῦ Πατρὸς)⁷⁸. Nici nu S-a așezat de-a dreapta Tatălui de la Sine însuși, ci auzind pe Cel ce zice: «Șezi de-a dreapta Mea» (Ps. 109, 1)⁷⁹.

77. Aci se vede iarăși subordinaționismul arienilor. Ei nu înțelegeau că Tatăl și Fiul nu sînt doi dumnezei, chiar dacă sînt egali. Pentru că nu vedeau unitatea lor după ființă și în același timp deosebirea lor ca Persoane. Căci nu înțelegeau nașterea Fiului din Tatăl și în același timp unitatea lor nedespărțită după ființă. Nu admiteau că la Dumnezeu există această unitate superioară. Zice și Biserica despre Tatăl și Fiul că nu sînt doi dumnezei, dar nu pentru că Fiul e inferior Tatălui, ci pentru că sînt de o ființă. Arienii nu admiteau unitatea superioară între Tatăl și Fiul, care cu toate că sînt două Persoane, sînt în același timp într-o perfectă unitate de ființă și din această cauză nu sînt doi dumnezei. Pentru că doi dumnezei ar însemna că sînt despărțiți în dumnezeire unul de altul, ceea ce ar implica o împărțire a dumnezeirii.

78. E același subordinaționism arian, afirmat în acest text. Biserica nu folosește expresia «din autoritatea Tatălui», pentru că Tatăl și Fiul voiesc împreună. Iubirea desăvîrșită înseamnă o relație superioară celei existente între autoritatea unuia și supunerea celuilalt. Și e mai depășită singularitatea în relația iubirii ca în cea dintre autoritatea unuia și supunerea celuilalt. Desigur Fiul are altfel de afecțiune față de Tatăl decît cea pe care o are Tatăl față de Fiul. Fiul împlinește voia Tatălui care-L trimite, dar Tatăl nu-L trimite decît cu o afecțiune de Tată.

79. Între a Se așeza Fiul la dreapta Tatălui de la Sine și a Se așeza la porunca Tatălui, există și o a treia posibilitate, superioară celor două: a Se așeza din simultana și unica

19. «Dacă cineva a numit pe Tatăl și pe Fiul și pe Sfântul Duh o singură persoană, să fie anatema.

20. «Dacă cineva zicînd Duhului Sfînt «Mîngîietorul», ar înțelege pe Dumnezeu cel nenăscut, să fie anatema.

21. «Dacă cineva nu ar înțelege, precum ne-a învățat Domnul, prin Mîngîietorul pe altul decît pe Fiul, potrivit cu spusa: «Și alt Mîngîietor vă va trimite vouă Tatăl, pe Care Îl voi ruga» (Ioan, 14, 16), să fie anatema.

22. «Dacă cineva ar zice de Duhul Sfînt că e parte a Tatălui, sau a Fiului, să fie anatema.

23. «Dacă cineva ar zice de Tatăl și de Fiul și de Sfîntul Duh că sînt dumnezei, să fie anatema.

24. «Dacă ar zice cineva că Fiul lui Dumnezeu a fost făcut prin voința lui Dumnezeu ca una dintre făpturi, să fie anatema^{79a}.

25. «Dacă cineva ar zice că nu voind Tatăl a fost făcut Fiul, să fie anatema. Căci nu silit de vreo necesitate naturală, fără să voiască, L-a născut Tatăl pe Fiul, ci îndată ce a voit L-a și arătat pe El născîndu-L din Sine însuși, netemporal și nepasiv⁸⁰.

26. «Dacă cineva ar declara pe Fiul nenăscut și fără început, ca să spună că sînt două neînceputuri și doi nenăscuți și să facă doi dumnezei, să fie anatema. Căci Fiul este cap, ca început al tuturor. Dar cap ca început al lui Hristos este Dumnezeu. Așa referim toate în chip bine credincios la un început al tuturor prin Fiul⁸¹.

27. «Și precizînd rezumativ învățătura creștinismului, spunem: dacă cineva nu cunoaște pe Hristos Dumnezeu, ca fiind Fiul dinainte de veci al

voință iubitoare a amîndurora; amîndoi o voiesc aceasta din iubirea între Ei. La vîrful și la originea existenței nu poate fi decît o iubire desăvîrșită, adică o iubire între cei uniți în ființă și egali, sau iubirea Sfîntei Treimi. Desigur, Fiul Se așază la dreapta Tatălui și ca om și în această calitate El împlinește voia Tatălui, dar și voia Lui de a împlini voia Tatălui.

79a. Același echivoc în privința Fiului: E creatură dar nu ca una dintre ele.

80. În formula a cincea, paragraful VIII, se spusese numai că Tatăl nu L-a născut pe Fiul fără să vrea. Acum, repetîndu-se aceasta, se afirmă în același timp că Tatăl nu l-a născut; voindu-l ca pe una din făpturi. Dar nu se explică diferența între voia lui Dumnezeu cu privire la facerea făpturilor și cea cu privire la nașterea «Fiului». Se precizează doar că nici pe «Fiul» nu L-a născut Tatăl din necesitate, sau pasiv (pătimind nașterea), ci voind nașterea Fiului. E un act mai presus de opoziția între necesitate și voia Tatălui. Sfîntul Atanasie susține că Fiul nu e nici produsul voinței, nici al necesității. Fiul nu e obiect al voinței Tatălui, dar nici Tatăl, obiectul unei necesități. Dumnezeu este din eternitate iubire liberă, deci Treime de Persoane.

81. E suspectă această paralelă făcută între Dumnezeu în calitate de cap al lui Hristos și Hristos în calitate de cap al tuturor. Se ascunde aci un anumit panteism. De fapt Fiul nu e fără Tatăl, început al tuturor. Pe de altă parte se împărtășește și El de calitatea de fără de început a Tatălui, prin unirea cu El după ființă, deci în această calitate nu e cap al făpturilor. Tatăl e ca Persoană început al Fiului și amîndoi sînt cap fără de început al creaturilor prin ființa Lor transcendentă, dar creatoare și susținătoare a creaturilor. Arienii nu lucrau cu noțiunea ființei divine ca temelie transcendentă a creațiunii și ca unitate între Persoanele Treimii. Nelucrînd cu noțiunea ființei divine transcendente, ca ființă a Persoanelor divine, anulau transcendența divină și Sfînta Treime, cîzînd în panteism.

lui Dumnezeu și ca atare slujind Tatălui la crearea tuturor, ci că de cînd S-a născut din Fecioara de atunci S-a numit Hristos și Fiu și a început să fie Dumnezeu, să fie anatema»⁸².

XXVIII

Respingînd toate acestea, ca și cînd ar cugeta altele, cei adunați în Sirmiu stabilesc o altă credință, punînd în scris în limba romană acestea, care s-au tălmăcit în elină.

«Fiindcă s-a socotit să se facă o discuție despre credință, s-au cercetat și pătruns toate cu temei în Sirmiu în prezența lui Valens și Ursachie și Herminie și a celorlați. S-a recunoscut că e un Dumnezeu Tatăl Atotțiitorul, precum se propovăduiește în toată lumea; și Unul născut Fiu al Lui, Domnul nostru Iisus Hristos, născut din Tatăl înainte de toți vecii. Nu trebuie să se spună însă doi dumnezei fiindcă Însuși Domnul a spus: «Mă voi duce la Tatăl Meu și la Tatăl vostru, la Dumnezeul Meu și Dumnezeul vostru» (Ioan, 20, 17). De aceea este și Dumnezeul tuturor, cum a învățat și Apostolul: «Oare Dumnezeu e numai al iudeilor, nu și al neamurilor? Da, și al neamurilor. Fiindcă Unul este Dumnezeu care va îndreptăți tăierea-împrejur din credință și netăierea-împrejur prin credință» (Rom., 3, 29-30).

Dar s-a căzut de acord și asupra tuturor celorlalte, nerămînînd nici un dezacord. Iar fiindcă mulți se frămîntau despre așa zisa în limba romană «substantia», sau în elinește «usia», sau ca să se înțeleagă mai bine termenul «de o ființă» (ὁμοούσιον), sau «de o ființă asemănătoare» (ὁμοιούσιον), s-a hotărît că nu trebuie să se facă nicidecum vreo pomenire despre acestea, nici să se mai predice despre acestea în Biserică, din cauză și pentru rațiunea că nu s-a scris în dumnezeieștile Scripturi despre acestea și pentru că acestea sînt mai presus de înțelegerea și mintea omenească⁸³; și pentru că nimeni nu poate vorbi despre neamul

82. Unii din arieni pretindeau că recunosc pe Hristos ca Dumnezeu veșnic și că prin aceasta se deosebesc de cei ce afirmă că a început să fie Dumnezeu numai de cînd S-a născut din Maria. De fapt, afirmînd că Hristos se cade să fie numit Dumnezeu dinainte de veci, pentru că de atunci slujește lui Dumnezeu la crearea lumii, nu se deosebeau în fond de cei din urmă, pentru că și ei considerau pe Hristos făptură supusă lui Dumnezeu. Deosebirea era doar aceea că îl considerau pe Hristos prima creatură și ca slujitor al lui Dumnezeu la crearea celorlalte creaturi. În această concepție Hristos e doar un fel de primă și foarte generală definire de sine a esenței fundamentale total indefinite.

Panteismul concepției se arată în faptul că această esență nu putea crea direct, prin «voință» proprie, lumea, deși vorbea de o voință a ei în aducerea la existență a «Fiului». Dar ce fel de voință e aceea care are nevoie de o treaptă intermediară pentru aducerea la existență a mulțimii variate a creaturilor? Totul nu e decît un evoluționism panteist.

83. Forma aceasta de arianism se mulțumea să se renunțe la orice expresie despre unitatea sau înrudirea după ființă («de o ființă», sau «de o ființă asemănătoare») a Fiului cu Tatăl. Reprezentantii lui știau că în vidul acesta se poate cugeta orice despre relația Fiului cu Tatăl, pînă și că Fiul este creatură. Biserica, deși recunoaște caracterul de taină,

Fiului, precum s-a scris: «Și neamul Lui cine-l va spune?» (Isaia, 53, 8). Nu se poate ști în mod vădit decât că Tatăl L-a născut pe Fiul și despre Fiul că El S-a născut din Tatăl. Și nu e pentru nimeni vreo îndoială că Tatăl e mai mare decât Fiul; și nu s-ar putea îndoi cineva că Tatăl e prin cinste, demnitate și dumnezeire și chiar prin numele de Tată mai mare⁸⁴, dat fiind că Însuși Fiul mărturisește: «Tatăl care M-a trimis e mai mare decât Mine» (Ioan, 14, 28). Dar nimeni nu ignoră că și aceasta este o credință universală, că sînt două persoane, a Tatălui și a Fiului, și că Tatăl este mai mare, iar Fiul supus Tatălui cu toate⁸⁵ pe care I le-a supus Tatăl⁸⁶. De asemenea nu ignoră că Tatăl nu are început și că e nevăzut și nemuritor și nepătimitor; iar Fiul S-a născut din Tatăl, Dumnezeu din Dumnezeu, lumină din lumină. Și facerea (γενεσις) Acestuia, precum s-a spus înainte, nimeni nu o știe, decât numai Tatăl⁸⁷. Iar Fiul însuși și Domnul și Dumnezeul nostru a luat trup sau corp adică om⁸⁸, din Maria Fecioara, precum a binevestit mai înainte și îngerul. Căci precum învață toate Scripturile și mai ales însuși Apostolul, dascălul neamurilor, Hristos a luat din Fecioara om, prin care a pățimit. Iar punctul de căpetenie al întregii credințe și întărirea ei este să se păstreze pururea Treimea, cum am citit în Evanghelie: «Mergînd, botezați toate neamurile în numele Tatălui și al Fiului și al Sfîntului Duh» (Matei, 28, 19)⁸⁹. Numărul Treimii are sen-

sau negrăit (apofatic) al legăturii Persoanelor Sfîntei Treimi, nu poate renunța la afirmarea deplinei egalități și unități a lor. Despre persoană, de exemplu, trebuie să se spună că e persoană, fără să se înțeleagă exact ce este. La fel despre relația oricărei persoane cu alta. Despre iubirea între Persoană și Persoană în Dumnezeu ca implicată în unirea Lor, trebuie să spună că e un adevăr indubitabil și etern. Altfel totul devine nesigur și relativ. Chiar taina existenței se întunecă nespunîndu-se aceasta. Taina Treimii însăși se asigură prin afirmarea conturului ei general printr-un anumit cuvînt, ca adevăr etern, nepieritor și în această calitate ca temelie a caracterului structural și valabil al tuturor. Am spus că azi se cere din nou de unii teologi protestanți și catolici să nu se mai folosească cuvîntul «ființă» pentru Dumnezeu. Dar prin renunțarea la acest termen s-ar cădea într-un relativism pe care fiecare îl poate înțelege cum voiește.

84. Iată că contestînd îndreptățirea precizării despre unitatea sau înrudirea în ființă a Fiului cu Tatăl, chiar dacă aceasta e mai presus de minte, arienii introduceau totuși o altă precizare, și anume aceea despre superioritatea Tatălui față de Fiul. Pe lângă faptul că ea e la fel de neînțeleasă minții, mai implică și contestarea iubirii eterne și desăvîrșite în Dumnezeu, odată ce Fiul e socotit numai creatură supusă lui Dumnezeu și neexistînd de cînd există și Tatăl. A se observa afirmația că Tatăl e mai mare decât Fiul prin dumnezeire. Deci Fiul nu e Dumnezeu propriu-zis. Dar nici Cel pe care ei Îl numesc totuși «Tatăl» nu mai e în acest caz Dumnezeu adevărat, căci un Dumnezeu lipsit de iubire nu e un Dumnezeu personal.

85. Fiul e pus iarăși în rînd cu toate, ca supus Tatălui împreună cu toate. E vădit că prin aceasta e considerat creatură.

86. Prin această expresie se afirmă din nou inferioritatea Fiului față de Tatăl. Biserica învață că nu-I sînt supuse Fiului ca lui Dumnezeu prin fire, ci ca Cel ce S-a făcut om.

87. Vedem iarăși termenul echivoc «facere», care înseamnă mai mult creare decât naștere. De altfel se mărturisește mai jos că nu se poate ști în ce constă «facerea».

88. E o expresie nestoriană.

89. Dar ce Treime mai este aceea, în Care numai Tatăl e necreat? Mai e Ea Treime din veci? Și mai e Ea în întregime superioară lumii?

sul de întreg și desăvârșit. Iar Mîngîietorul, Duhul Sfînt, trimis prin Fiul, a venit, potrivit făgăduinței, ca să învețe și să sfințească pe cei ce cred»⁹⁰.

XXIX

Dar după ce au scris acestea, răsghîndindu-se iarăși, au alcătuit-o pe aceea, pe care arătînd-o împreună cu data consulatului, s-au făcut de rușine⁹¹. Însă ca de obicei, părăsind-o aceia și pe aceasta, episcopii au făcut să fie răpîte de la cei ce o aveau, còpii, de către notarul Martinian. Și făcînd pe împăratul Constanțiu să dea împotriva ei un edict, cei ce au întocmit pe aceea au întocmit iarăși-alta, în care adăugînd, cum obișnuiesc, cîteva cuvinte, au prezentat-o în Isauria⁹²:

«Nu tăgăduim credința adevărată scrisă în Antiohia, din prilejul înnoirii, pe care am prezentat-o mai înainte. Mai ales că Părinții noștri au contribuit în acel timp la cercetarea conținutului. Dar fiindcă pe mulți i-au tulburat în timpurile trecute și pînă azi termenii «de o ființă» (ὁμοούσιον) și «de o ființă asemănătoare» (ὁμοιοούσιον), iar de curînd se spune că se folosește de către unii termenul nou despre «neasemănare» (ἀνόμοιον) Fiului cu Tatăl, respingem termenul «de o ființă asemănătoare» ca străin Scripturilor, iar termenul «neasemenea» îl dăm anatemei și pe toți care-l folosesc îi socotim străini de Biserică. Iar că Fiul este «asemenea» (ὁμοιον) cu Tatăl, o mărturisim în mod hotărît⁹³, potrivit Apostolului, care zice despre Fiul: «care este chipul lui Dumnezeu cel nevăzut» (Col., 1, 15).

Deci mărturisim și credem într-Unul Dumnezeu Tatăl Atotțîitorul, Făcătorul cerului și al pămîntului, al tuturor celor văzute și nevăzute. Credem și într-Unul Domnul nostru Iisus Hristos, Fiul Lui, Care S-a născut din El în chip nepătîmîtor, înainte de toți vecii, Dumnezeu Cuvîntul, Dumnezeu din Dumnezeu, Unul născut, lumină, viață, adevăr, înțelepciune, putere, prin Care toate s-au făcut, cele din ceruri și cele de pe pămînt, fie văzute, fie nevăzute. Credem că Acesta la sfîrșitul veacurilor a luat trup din Sfînta Fecioară spre desființarea păcatului și S-a făcut om și a pătîmit pentru păcatele noastre și a înviat și S-a înălțat la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui; și iarăși va să vie întru slavă să judece viii și morții.

90. Dar cum mai poate sfinți un duh care nu e Dumnezeu?

91. E a opta formulă, dată mai înainte la cap. 8, și datată din 359, de la Rimini (P. G. 26, 743, nota 82).

92. Această formulă e a noua. Ea a fost scrisă de căpeteniile ariene în octombrie 359 (P. G. 26, 744, nota 84), după ce li s-a respins cea de-a opta.

93. Termenul «asemenea» n-a mulțumit Biserica. El era prea vag. La adăpostul lui se poate susține orice despre relația Fiului cu Tatăl, chiar și faptul că e creatură. Căci și omul este «după chipul și asemănarea lui Dumnezeu». Apoi de cîte plante și animale de specii diferite nu se spune că «seamănă» între ele? Ba chiar și de unele animale se spune că «seamănă» cu unii oameni.

Credem și întru Sfântul Duh, pe Care Mîntuitorul și Domnul nostru L-a numit și Mîngîietorul; pe Care L-a făgăduit ucenicilor Săi să-L trimită după plecarea Sa și pe Care L-a și trimis; prin Care sfințește pe cei ce cred din Biserică și se botează în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh. Iar pe cei ce propovăduiesc altceva decît această credință Biserica universală îi socotește străini. La fel cu această credință este și credința expusă mai înainte în Sirmiu sub bine credinciosul nostru împărat. Aceasta o vor vedea cei ce o vor citi».

XXX

După ce au scris acestea în Isauria, mergînd la Constantinopol, răzgîndindu-se, au schimbat acestea, după obicei, și adăugînd unele cuvînțele, ca să nu mai supună Tatălui pe Fiul și pe Sfântul Duh, le-au trimis pe acestea celor din Rimini și i-au silit și pe cei din aceste părți să semneze. Iar pe cei ce s-au opus lor i-au făcut să fie exilați de Constanțiu. Iată care sînt acestea⁹⁴:

«Credem într-Unul Dumnezeu, Tatăl Atotîitorul, din Care sînt toate, și în Unul născut Fiul lui Dumnezeu, Cel care S-a născut din Dumnezeu înainte de toți vecii și de tot începutul⁹⁵, prin Care toate s-au făcut, cele văzute și cele nevăzute, Unul născut, singur născut din Tatăl singur. Dumnezeu din Dumnezeu, asemenea Tatălui ce L-a născut, după Scripturi, a Cărui naștere (facere = γένεσιν) nimeni nu o înțelege, decît numai Tatăl care L-a născut⁹⁶. Pe Acesta Îl știm ca Fiul unul născut al lui Dumnezeu, Care, trimis de Tatăl, a venit din ceruri, precum s-a scris, spre desființarea păcatului și a morții, și S-a născut din Duhul Sfînt și din Maria Fecioară după trup, după cum s-a scris, a viețuit cu ucenicii Săi și, împlinind toată iconomia după voia părintească, S-a răstignit și a murit și S-a îngropat și S-a coborît la cele de sub pămînt; de Care s-a înspăimîntat și iadul însuși; Care a înviat a treia zi din morți și a petrecut cu ucenicii Săi și, împlinindu-se patruzeci de zile, S-a înălțat la ceruri și șade de-a dreapta Tatălui, avînd să vină în ziua de apoi a învierii întru slava Tatălui, ca să răsplătească fiecăruia după faptele lui. Și întru Sfîntul Duh, pe Care Însuși Hristos, Unul Născut Fiul lui Dumnezeu, Domnul și Dumnezeul nostru, a făgăduit să-L trimită neamului omenesc precum s-a scris, Mîngîietorul, Duhul adevărului, pe Care L-a trimis după ce S-a suit la ceruri.

Iar numele de ființă, care s-a spus ca mai simplu (ἀπλούστερον) de către Părinți, dar neștiut de mulțimi, a adus sminteală, pentru că nu-l

94. E a zecea formulă, care s-a scris la anul 360 (P. G. 26 col. 746, nota 96).

95. Apare aci această expresie care pare a atribui Fiului eternitatea. Dar acest termen e pus spre amăgire căci mai jos se vorbește de «facerea» Fiului (γένεσιν).

96. Această «facere» n-o cunoaște nici Fiul, ca dovadă că e creatură.

cuprind nici dumnezeieștile Scripturi, s-a convenit să se părăsească și să nu se mai facă nici o pomenire de el, pentru că nici dumnezeieștile Scripturi n-au pomenit despre ființa Tatălui și a Fiului. La fel nu trebuie să se vorbească nici de ipostasul Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh. Ci spunem că Fiul este asemenea Tatălui cum zic și învață dumnezeieștile Scripturi. Și toate ereziile, atât cele condamnate mai înainte, cât și cele apărute mai nou, care sînt contrare acestei expuneri, să fie anatema».

XXXI

Dar nu s-au oprit nici la acestea. Căci venind de la Constantinopol la Antiohia, le-a părut rău că au folosit chiar și expresia că Fiul este «asemenea» Tatălui, cum zic Scripturile⁹⁷, și, formulînd ceea ce au născocit, au început iarăși să alerge la cele dintîi ale lor și să spună că Fiul este cu totul neasemenea (ἀνόμοιον) Tatălui și în nici un fel Fiul nu este asemenea Tatălui. Și atîta s-au schimbat că au îndrăznit să primească și pe cei ce afirmă în mod mai descoperit cele ale lui Arie și să le predea lor Bisericele ca să proclame pe față hulele lor. Pentru nerușinarea hulelor au chemat pe toți anomeii, care aveau apelativul de exuconți (ca cei ce declarau pe Fiul creat din cele ce nu sînt = ἐξ οὐκ ὄντων) și pe ereticul împărat Constanțiu ca protector al necredinței lor. Iar acesta a rămas pînă la sfîrșit în necredință, apoi pe patul de moarte a hotărît să se boteze, nu la drept credincioși, ci de către Evzoe, care fiind aderent al ereziei ariene, a fost caterisit nu o dată, ci de multe ori, și cînd era diacon și cînd ședea (pe scaunul episcopal *n.n.*) în Antiohia.

XXXII^{97a}

Deci ajungînd pînă aci cei mai sus pomeniți, au fost depuși. Dar știu prea bine că nici așa nu se vor opri toți cîți se prefac, ci vor alcătui mereu alte declarații împotriva adevărului, pînă cînd, întorși în ei înșiși, vor zice și ei: «Ridicîndu-ne, să mergem la Părinții noștri și să le spunem: Dăm anatemei erezia ariană și recunoaștem Sinodul din Niceea». Căci împotriva acestuia e toată lupta lor. Cine deci, de are măcar cît de puțină simțire, îi va mai răbda pe aceștia? Cine, văzînd la fiecare sinod, unele înlăturate, altele adăugate, nu observă că aceștia au o cugetare suspectă și vicleană față de Hristos? Cine, văzîndu-i lungind în multe vorbe expunerea credinței lor și apărarea de cele ce sînt acuzați, nu-i vede nesiguri de

97. De fapt Sfînta Scriptură nu folosește despre Fiul nici expresia «asemenea» (ὅμοιος) Tatălui». Dar arienii nu foloseau termenul «de o ființă», pentru că nu e în Scriptură, ci pentru că oprea coborîrea Fiului la treapta de creatură. Se refuza și termenul «ipostas», care începea să fie folosit, ca indicînd deosebirea de Persoană între Tatăl, Fiul și Sfîntul Duh; se refuza spre a nu se cugeta vreo egalitate între ei.

97 a. O. Bardenhewer, *op. cit.* p. 72, spune despre cap. 30–31 că au fost adăugate ulterior, ca și despre cap. 55.

ale lor și scriind multe ca să amăgească, prin părutele concesi fără conținut și prin vorbărie, pe cei simpli și să ascundă în ce erezie se află? Dar precum păgînii, cum a zis Domnul, bolborosind în rugăciunile lor, nu au nici un folos (Matei, 6, 7), așa aceștia, revărsîndu-se în atîtea nu au putut să stingă osînda ereziei ariene, ci, dîndu-se și mai mult pe față, au fost depuși. Și pe drept cuvînt. Căci cine va primi scrisul lor, citindu-l? Sau în care dintre expunerile lor vor catehiza cu îndrăzneală pe cei ce vin la ei? Căci dacă toate sînt de acord în una și aceeași credință, ce trebuință e de multe? Iar dacă a fost trebuință de atîtea, e vădit că fiecare e cu lipsuri și nu e deplină. Și aceasta ne-o dovedesc ei înșiși prin schimbarea și prefacerea tuturor. Iar mulțimea sinoadelor și deosebirea celor scrise în ele îi arată pe cei ce s-au adunat în ele luptîndu-se împotriva Sinodului din Niceea și războindu-se împotriva adevărului.

XXXIII

Fiindcă aceștia și-au arătat o astfel de dispoziție față de ei înșiși și față de cei dinaintea lor, e cazul ca, cercetînd, să aflăm de la ei, ce greșeală văzînd sau ce cuvînt învinovățind din documentele scrise, s-au făcut neascultători față de Părinți și se luptă împotriva Sinodului ecumenic? Nu ne-a plăcut, zic, expresia «din ființă» și «de o ființă», căci acestea au smintit pe unii și au tulburat pe mulți. Așa au spus aceia în scrisul lor. La aceasta le-ar putea răspunde cineva cu bun temei astfel: Dacă aceste cuvinte sînt prin ele însele pricină de sminteală acelor, ar trebui să nu se smintească numai unii, nici să se tulbure mulți, ci ar trebui să suferim și noi și toți ceilalți la fel cu aceia din pricina lor. Iar dacă toți iubesc aceste cuvinte și cei ce le-au scris nu sînt niște inși întîmplători, ci cei adunați din toată lumea și cu ei mărturisesc împreună cei peste patru sute de episcopi adunați și ei la Rimini din toată lumea⁹⁸, cum nu le dovedește aceasta celor ce grăiesc împotriva Sinodului, că nu cuvintele sînt pricina, ci reaua cugetare a celor ce le răstălmăcesc? De altfel cîți nu sînt cei ce, citind cu viclenie dumnezeieștile Scripturi și înțelegîndu-le cum nu trebuie, nu-i învinovățesc pe sfinți (autori)? Așa au fost iudeii de atunci, care n-au primit pe Domnul și maniheii de acum care hulesc Legea. Deci nu Scripturile li s-au făcut lor pricină pentru aceasta, ci reaua lor cugetare. Dacă deci puteți dovedi greșeala cuvintelor, faceți-o, ca să se judece puterea dovedirii voastre și nu dați ca motiv mincinos pe cei ce se smintesc, ca să nu pătimiți ceea ce au pățimit fariseii de odinioară. Căci aceia dînd și ei ca motiv mincinos pe cei ce se sminteau de învățăturile Domnului, au auzit

98. Sfîntul Atanasie se referă aci la poziția episcopilor de la Rimini înainte de a le fi trimis împăratul un text prin grupul celor cîțiva arieni, pe care cei mai mulți l-au semnat ca să poată pleca la eparhiile lor.

pe Domnul spunându-le: «Orice răsad pe care nu l-a sădit Tatăl cel ceresc, va fi smuls din rădăcină» (Matei, 15, 13). Iar spunând aceasta le arată că nu cuvintele Tatălui «sădite» prin El le erau sminteală, ci ei înșiși se sminteau pe ei, înțelegând rău cele bine spuse. Dar și cei ce învinovăteau atunci epistolele Apostolului, nu învinovăteau cele ale lui Pavel, ci neștiința și strîmba lor înțelegere.

XXXIV

Căci (e bine să-i întrebăm) spuneți cine sînt cei pe care-i dați ca pretext că se smintesc și se tulbură de acestea? Nici unul dintre binecredincioșii în Hristos, căci ei le propovăduiesc și le apără pe acestea. Iar dacă cei ce pătesc acestea sînt dintre arieni, ce e de mirare dacă se înfurie pe cei ce desființează erezia lor? Căci nu cuvintele sînt spre sminteală, ci supărarea că ele pun la stîlp necredința lor.

Deci, încetați să mai bombăniți împotriva Părinților și să le mai dați acestea ca pretext. Căci altfel vă rămîne să batjocoriți și crucea Domnului, pentru că iudeilor le este sminteală și păgînilor nebunie, cum a zis Apostolul. Dar precum nu crucea e rea, căci nouă, celor ce credem, «Hristos ne este puterea lui Dumnezeu și înțelepciunea lui Dumnezeu» (I Cor., 1, 24), chiar dacă se înfurie iudeii, așa cuvintele Părinților nu sînt rele, ci folositoare celor ce le citesc cu sinceritate și surpătoare a toată necredința, chiar dacă arienii se sparg de multe ori de mînie, văzîndu-se osîndiți de ele. Deci fiindcă pretextul cu cei ce se smintesc s-a dovedit neîntemeiat, spuneți de ce nu vă mulțumește expresia «din ființă»? Căci e de trebuință să judecăm întîi acest lucru. N-ați scris și voi că Fiul S-a născut din Tatăl? Dacă deci numind pe Tatăl, sau spunînd numele «Dumnezeu», nu indicați ființa, nici nu înțelegeți pe Însuși Cel ce este ceea ce este după ființă, ci prin acestea indicați altceva din jurul Lui (περί αὐτοῦ), sau ceea ce e mai rău (ceea ce nu vreau să spun eu), n-ar trebui să scrieți că Fiul este din Tatăl, ci din cele din jurul Lui, sau din cele ce sînt în El, ca, evitînd să spuneți că Tatăl e cu adevărat Dumnezeu și cugetînd pe Cel simplu compus și trupesc, să vă faceți născocitorii unei noi blasfemii⁹⁹. Iar

99. Arienii se jucau cu cuvintele, folosindu-le pentru înțelesuri străine lor. Spuneau de Fiul că e «Dumnezeu» fără să-L socotească cu adevărat Dumnezeu; spuneau că e «Fiu» fără să fie cu adevărat Fiu; spuneau că «Fiul» acesta «s-a născut din Dumnezeu» fără să se fi născut cu adevărat din Dumnezeu. Se pusese în circulație un limbaj haotic, pe care fiecare îl înțelegea cum voia. Foloseau cuvintele în chip viclean ca să amăgească pe oameni. Cînd episcopii dreptcredincioși voiau să precizeze că Fiul Se naște din Dumnezeu după ființă și aceasta nu e vorbă fără acoperire, se revoltau. Arianismul încerca să dizolve credința creștină într-un joc de cuvinte cu înțelesuri nesincere, într-un haos relativist, sau al bunului plac individual.

Desigur, nu știm ce e în sine «ființa» lui Dumnezeu. Dar știm că ea e existența supremă, existența propriu-zisă, existența prin excelență, sau absolută, deosebită de existența relativă și nesigură prin ea a lumii create. Căci cuvîntul derivă de la «a fi». Dum-

cugetînd așa, în mod necesar socotiți și pe Cuvîntul și Fiul nu ființă, ci numai nume și deci fantezia voastră se oprește la numiri și ceea ce spuneți credeți că nu este¹⁰⁰.

XXXV

Aceasta este o îndrăzneală mai degrabă a saducheilor și a celor numiți de elini atei. De aceea nu veți spune nici de zidire că este creațiunea lui Dumnezeu Cel ce este, dacă cuvîntul Tată și Dumnezeu nu indică ființa Celui ce este, ci altceva ce vă închipuiți voi. Dar acesta e un lucru foarte necredincios, necuvenit chiar și numai a-l cugeta. Căci dacă, atunci cînd auzim: «Eu sînt Cel ce sînt» (Ieș., 3, 14) și «La început a făcut Dumnezeu cerul și pămîntul» (Fac., 1, 1) și: «Ascultă, Israele, Domnul Dumnezeu Tău, Domnul Cel unul este» (Deut., 6, 4) și: «Acestea zice Domnul Atotîitorul» (Fac., 17, 1), nu înțelegem altceva decît însăși ființa simplă și fericită și necuprinsă a Celui ce este, chiar dacă ne e cu neputință să pricepem ceea ce este, tot așa auzim cuvintele *Tată și Dumnezeu și Atotîitorul* nu înțelegem altceva decît însăși ființa Celui ce este indicată prin ele. Deci dacă ați zis și voi că Fiul este din Dumnezeu, e vădit că ați zis că e din ființa Tatălui¹⁰¹. Iar dacă Scripturile au spus și înaintea de voi despre Domnul că e Fiul Tatălui, iar Tatăl a spus și înaintea lor: «Acesta este Fiul Meu cel iubit» (Matei, 3, 17)^{101a}, iar Fiul nu este nimic altceva decît Cel născut din Tatăl, cum nu au grăit Părinții bine zicînd că este din ființa Tatălui, socotind că aceasta e una cu a zice corect că e din Dumnezeu

nezeu este «Cel ce este». De nimeni altul și de nimic altceva nu se poate spune aceasta. Dumnezeu este Cel ce este prin Sine, Cel ce e izvorul nesecat al existenței, Cel de care nu se poate spune că e și nu e, ca fiind din nimic. Iar Fiul e de o ființă cu El, nu e din substanța relativă a lumii create. Așa cum de Tatăl nu se poate spune că «este» și nu este, cum se poate spune de creaturi, așa nu se poate spune nici de Fiul decît că «este», în sensul propriu și eminent al cuvîntului. Astfel «ființa» înțelegă în sens propriu este Dumnezeu. Nu mai trebuie spus altceva ca să se înțeleagă că e vorba de Dumnezeu. Dar și viceversa, cînd se spune Dumnezeu, se înțelege «ființa». Dar intrucît «ființa» prin excelență trebuie să aibă în plenitudinea ei și fericirea iubirii, ea nu e impersonală, ci personală sau tripersonală. Iar omul unindu-se cu ea, nu se topește ca persoană, ci se intensifică în existența lui. Se poate spune deci de Fiul că e «din ființă» pur și simplu. Căci dacă n-ar fi «din ființă», ar avea existența din nimic, roasă de neființă, cînd rămîne în sine însăși.

100. Dacă Dumnezeu este prin excelență «ființa», spunîndu-se că Fiul este din Dumnezeu, spunem că este din existența sau ființa Tatălui. Altfel ne mișcăm în cuvinte care nu spun nimic, care sînt simple născociri verbale ale noastre. Cuvîntul indică ceva real și distinge ceva de orice altceva, deși nu spune tot ce e acel ceva. Deci cînd spunem că Fiul Se naște din ființa Tatălui, sau e de o ființă cu Tatăl, chiar dacă nu înțelegem tot ce înseamnă această ființă, știm că Fiul are și El toată această existență supremă a Tatălui, deci nu face parte dintre creaturile cu existența relativă, care nu poate mîntui lumea și nu o poate face părășă de existența netrecătoare, deci de existența veșnică.

101. A spune că Fiul este născut din ființa Tatălui înseamnă a spune că este din suprema existență și o are pe aceasta comună cu Tatăl chiar dacă nu înțelegem ce este ea. Înseamnă a spune că nu e din ceva din afara Tatălui, că nu e din nimic ca făpturile.

101a. Înainte de a se fi scris Evangheliile.

și cu a zice «din ființă»? Căci toate creaturile, chiar dacă se spune că sînt din Dumnezeu, nu sînt din Dumnezeu ca Fiul, căci nu sînt născute din El, ci sînt făpturi după fire¹⁰². Căci s-a spus că «la început Dumnezeu a făcut», nu a născut «cerul și pămîntul și toate cele din ele» (Fac., 1, 1). Și n-a spus «Cel ce naște», ci «Cel ce face pe îngerii Lui duhuri și pe slujitorii Lui pară de foc» (Ps. 103,4). Iar dacă Apostolul a zis: «Un Dumnezeu, din Care sînt toate» (I Cor., 8, 6), a spus aceasta nu numărînd pe Fiul între «toate». Ci fiindcă unii dintre elini socotesc că zidirea s-a alcătuit din întîmplare și din combinarea de atomi și din părți asemănătoare, în mod automat, și nu are un cauzator, iar alții că s-a făcut de un cauzator dar nu și prin Cuvînt (Rațiune), iar dintre eretici fiecare își închipuie cum voiește și născocoște un mit despre zidire, Apostolul a spus dintr-o trebuință că «din Dumnezeu sînt toate» (I Cor., 8, 6), ca să facă cunoscut pe Dumnezeu și pe Făcătorul și ca să dovedească și crearea tuturor din voința Lui. De aceea îndată adaugă: «Și în Domnul Iisus Hristos, prin Care sînt toate» ca să scoată pe Domnul dintre toate¹⁰³. Căci cele spuse că sînt din Dumnezeu, toate s-au făcut prin Fiul, dar nu pot avea cele create una și aceeași aducere la existență cu Cel ce le creează. Dar și ca să învețe că expresia «din Dumnezeu», folosită aci, trebuie înțeleasă altfel cu referire la făpturi decît cu referire la Fiul. Căci Acesta e născut, pe cînd acelea sînt făcute. Pentru aceasta Fiul este născutul propriu al ființei, pe cînd creaturile sînt ale voinței¹⁰⁴.

XXXVI

Acestea înțelegîndu-le și Sinodul și cunoșcînd deosebirea celor de care s-a vorbit identic, ca să nu socotească vreunii că și de Fiul se spune că e din Tatăl ca creaturile, a scris mai clar că Fiul e din ființa (lui Dumnezeu). Căci din aceasta se cunoaște cu adevărat Fiul autentic al Tatălui.

102. Pentru sfîntul Atanasie ceea ce nu e din Cel ce este, sau din Dumnezeu, sau «din ființă» pur și simplu, e «din nimic», din cele ce nu sînt, din «neființă». Aceasta e creațiunea. Faptul că Dumnezeu are numai un Fiu «din ființă», iar celelalte nu sînt «din ființă» (Sa), le arată pe acestea ca creaturi. Distincția între Fiul «din ființă» și cele ce nu sînt «din ființă» face ca creația să presupună Treimea. Faptul că Fiul e «din ființă» Tatălui face ca lumea să nu fie prin ea însăși, ci și ea își are existența de la El, însă prin creație. Totul e de la Dumnezeu. Și lumea e de la Dumnezeu, dar creată prin Fiul, Care e și El de la Dumnezeu, dar ca Dumnezeu și deci prin naștere. De aceea Dumnezeu ține și lumea legată de Sine și o mîntuiește prin Fiul.

103. Sfîntul Atanasie arată că lumea e din nimic, dar nu prin ea însăși, ci prin voia lui Dumnezeu, împotriva teoriilor că e din veci prin ea însăși. Dar pe de altă parte distinge lumea făcută de voința lui Dumnezeu de Fiul născut prin naștere din ființa lui Dumnezeu. Toate sînt într-un fel sau altul «din Dumnezeu», dar Fiul, prin naștere, iar creațiunea, prin voința lui Dumnezeu, Care-i dă existența nu din ființa Lui ca Fiului, ci din nimic.

104. Cele ce sînt din voință, nu sînt «din ființă», ci din nimic și sînt ținute în existență prin voința lui Dumnezeu.

Căci cînd se spune simplu «din Dumnezeu», se indică voința creatoare a Făcătorului. Dacă deci aceștia scriind că Fiul e «din Tatăl», înțeleg lucrul acesta în sensul de mai sus, să nu disprețuiască Sinodul. Iar dacă ceea ce s-a scris despre creatură că e «din Dumnezeu» vor să nu o cugete și despre Fiul, ar trebui ca înțelegînd-o despre creațiune, să nu o aplice și Fiului, ca să nu pară că amestecă hula cu dreapta credință, ci fie să nu pună creaturile în rînd cu Fiul, fie să nu scrie lucruri nedemne și nepotrivite despre Fiul. Căci dacă e Fiu, nu e creatură; iar de e creatură, nu este Fiu. Iar de cugetă astfel de lucruri, vor nega și sfîntul botez, fiindcă el se dă în Tatăl și în Fiul, și nu în Creator și creatură, cum socotesc ei.

Dar nu s-au scris acestea, zic ei, și înlăturăm aceste cuvinte ca nescrise¹⁰⁵. Dar și acesta le este un pretext nerușinat. Căci dacă socotesc că trebuie să respingă cele nescrise, pentru ce nu s-au opus celor din jurul lui Arie care au născocit din cele nescrise o grămadă așa de mare de cuvinte ca: «din cele ce nu sînt», «Fiul nu era înainte de a Se naște», și «a fost odată cînd n-a fost» și că «e schimbător» și că «Tatăl e negrăit și nevăzut de către Fiul» și că «Fiul nu cunoaște ființa Lui» și toate cele ce le-a vomitat Arie în *Thalia* necredincioasă și caraghioasă, născocind ale lui; ci mai degrabă luptă pentru ele și se războiesc pentru ele cu Părinții lor? Și în care Scriptură au aflat și ei expresia «nefăcut» și cuvîntul «ființă» și că «trei sînt ipostasurile»¹⁰⁶ și că «Hristos nu este Dumnezeu adevărat» și că este «una dintre cele o sută de oi» și că «înțelepciunea lui Dumnezeu este nenăscută și fără de început, dar puterile create sînt multe, dintre care una este Hristos»? Sau cum cei din jurul lui Acacie și Eudoxie, folosindu-se de cuvintele nescrise (neafătoare în Scriptură) în numitele «Înnoiri»^{106a} și numind pe întîiul născut al creațiunii chipul nealterat al ființei, al puterii, al sfatului și al slavei, cîrtesc împotriva Părinților că folosesc cuvinte nescrise (în Scripturi) între care și pe cel de ființă? Ar trebui ca ei să cîrtească și împotriva lor înșile, sau să nu învinovățească nici pe Părinți.

XXXVII

Dacă s-ar fi opus alții cuvintelor Sinodului, ar fi putut fi scuzați că o fac din neștiință sau din evlavie. Dar pentru Gheorghe din Capadochia alungat din Alexandria, nu e o scuză. Căci nu are nici mărturia unei vieți trecute, nici nu e cu totul creștin, ci a fățărit numai numele acesta din oportunism și a socotit dreapta credință ca mijloc de parvenire. Dar din

105. Nu s-au scris în Sfînta Scriptură.

106. Arienii foloseau expresia «trei ipostasuri» în sensul de trei ființe, ca să o opună expresiei «de o ființă», prin care li se părea că se afirmă un singur ipostas.

106a. În textele formulate la sinodul din Antiohia, cu ocazia sărbătorii «Înnoirii».

alt punct de vedere nu l-ar putea defăima cineva cu dreptate că a greșit în privința credinței, căci e un om care nu știe nimic despre cele ce vorbește și pe care le susține, ci urmează tuturor, cum s-a scris, ca un cîine dus de lanț (Pilde, 7, 22). Dar Acacie și Eudoxie și Patrofil spunînd acestea, cum n-ar fi vrednici de tot disprețul? Căci scriind și ei cele neafiate în Scripturi și primind de multe ori ca bun termenul de «ființă», mai ales din pricina Epistolei lui Eusebiu, învinovătesc acum pe cei dinaintea lor, pentru că au folosit asemenea cuvinte. Căci spunînd și ei: «Dumnezeu din Dumnezeu» și «Cuvîntul viu», și numind pe «Fiul chipul nealterat al ființei Tatălui», învinovătesc pe cei ce au spus la Niceea că Cel născut e «din ființă» și «de o ființă» cu Cel ce L-a născut. Dar nu e de mirare că se războiesc cu cei dinaintea lor și cu Părinții proprii, odată ce ei se împotrivesc lor înșile și se smintesc chiar de ale lor? Căci spunînd în așa numitele «Înnoiri» din Antiohia că Fiul este chipul nealterat al ființei Tatălui și pârînd că așa cugetă și dînd anatemei pe cei ce cugetă altfel, ba scriind și în Isauria: «Nu ocolim credința autentică din «Înnoiri» din Antiohia» (căci în ele s-a scris cuvîntul «ființă»), parcă uitînd de acestea, după scurt timp în aceeași Isauria au scris cele contrare, zicînd: «Înlăturăm termenii «de o ființă» și «de o ființă asemănătoare» (ὁμοούσιον și ὁμοιούσιον), ca străini Scripturilor, și scoatem termenul «ființă» ca neaflîndu-se în Scripturi».

XXXVIII

Cine va mai socoti deci pe aceștia creștini?¹⁰⁷ Sau ce credință mai e la aceștia, la care nu e cuvînt, nu e ceva scris sigur, ci toate se schimbă și se modifică?¹⁰⁸ Căci dacă, o, Acacie și Eudoxie, nu evitați credința expusă în «Înnoiri», iar în ea s-a scris că Fiul e «chipul nealterat al ființei», cum scrieți în Isauria: «Înlăturăm termenul «de o ființă»? Căci dacă Fiul nu e asemenea după ființă (ὁμοιον κατ'οὐσίαν) cu Tatăl, cum e chipul nealterat

107. Creștinismul constă în fond în afirmarea deoființei Fiului cu Tatăl. Înlăturarea acestuia înseamnă înlăturarea credinței în dumnezeirea lui Hristos și deci în Sfînta Treime, ca în Dumnezeu personal și iubitor; înseamnă că lumea aceasta, în care toate apar și dispar definitiv, e ultima realitate și că omul nu e ridicat ca persoană în unirea pe veci cu Dumnezeu cel personal, iubitor și nemuritor. Unde lipsesc aceste învățături nu e decît panteismul necreștin și lipsit de sens.

108. Arianismul aducea cu el un relativism care nu întemeia nimic sigur, care să dea o nădejde omului. În panteism toți termenii pot fi mereu schimbați. Se poate vorbi de Dumnezeu, dar în sens impropriu. Deci se poate și nega Dumnezeu. Se poate spune că Hristos S-a născut din Dumnezeu (ca esență impersonală), dar și că e făcut, căci nu e o deosebire între creator și creatură. Se poate vorbi de unirea cu Dumnezeu ca de o mîntuire, dar se poate și nega aceasta, căci ea e una cu topirea persoanei și deci cu pierderea ei în marea esență. Numai creștinismul ia toate aceste cuvinte în serios sau în sensul lor neschimbat. Pentru că numai în creștinism toate realitățile valoroase sînt neschimbate: Dumnezeu e Dumnezeu, neschimbat, fiecare persoană umană rămîne în veci.

al ființei (Lui)? Iar dacă v-ați căit că ați scris că e chipul nealterat al ființei, cum dați anatemei pe cei ce spun de Fiul că e neasemenea (ἀνόμοιον)? Căci dacă nu e asemenea după ființă, desigur că e neasemenea. Iar cel neasemenea nu este chip. Iar dacă e așa, după voi, cel ce vede pe Fiul nu mai vede pe Tatăl, odată ce e o așa de mare deosebire între Ei, ba, mai mult, acesta e cu totul neasemenea aceluia. De aceea nu e cu puțință a spune că Cel neasemenea e asemenea. Deci cum mai spuneți că cel neasemenea e asemenea, sau cum mai cugetați pe cel asemenea neasemenea? Și oare nu vă prefaceți zicînd că Fiul este chipul Tatălui? Căci dacă Fiul nu e asemenea după ființă Tatălui, lipsește ceva chipului și nu e chip deplin, nici strălucire desăvîrșită. Cum mai citiți atunci: «Întru El locuiește toată plinătatea dumnezeirii trupestă» (Col., 2, 9) și: «Din plinătatea Lui noi toți am luat» (Ioan, 1, 16)? Cum scoateți pe Aetiu ca eretic, deși spuneți aceleași lucruri ca el? Căci ție, Acacie, îți este prieten, iar lui Eudoxie i s-a făcut învățător într-o astfel de impietate, fapt pentru care și episcopul Leontie l-a făcut diacon, ca, folosindu-se de numele de diacon, ca de o piele de oaie, să-și poată vărsa neîmpiedicat cuvintele de hulă.

XXXIX

Ce v-a convins așa de mult, ca să cădeți și în cele protivnice vouă și să ajungeți la o asemenea rușine? N-ați putea da pentru aceasta nici un motiv întemeiat. Numai aceasta rămînea de cugetat: că toate vă sînt o prefăcătorie și pe toate le născociți ca pretexte pentru a vă bucura de ocrotirea lui Constanțiu și de cîștigul ce vă vine din aceasta. Și învinovați cu ușurință pe Părinți, dînd ca pretext cuvintele ca neafiate în Scripturi. Și după cum s-a scris «ați desfăcut picioarele voastre oricărui trecător» (Iez., 16, 25); căci vă prefaceți de atîtea ori de cîte ori voiesc cei ce vă plătesc și vă procură cele dorite.

Cel credincios chiar dacă îi spune cineva cuvinte neafiate în Scripturi, nu le respinge cît timp au un înțeles bine credincios. Dar omul eretic, chiar dacă folosește cuvintele din Scripturi, fiind bănuitor și cu mintea stricată, va auzi de la Duhul: «Pentru ce povestesti dreptățile Mele și iei legămîntul Meu în gura ta?» (Ps. 49, 17). Astfel diavolului, deși vorbea din Scripturi, Mîntuitorul i-a închis gura. Iar fericitul Pavel, chiar cînd spunea lucruri din afară, ca: «Cretanii sînt pururea mincinoși» (Tit, 1, 12), sau: «Căci ai Lui neam sîntem» (Fapte, 17, 28), sau: «Cuvîntările rele strică obiceiurile bune» (I Cor., 15, 33), totuși, fiind sfînt, ia din ele înțelesul bun și, avînd mintea lui Hristos, este învățător al neamurilor în credință și în adevăr și cele ce le grăiește, le rostește cu bunăcuviință.

Dar ce vrednicie de crezare este în cuvintele arienilor, prin care e prețuită mai mult omida și lăcusta decît Mîntuitorul, iar Acesta e bîrfit de

ei? Căci I se spune: «N-ai fost cândva și ai fost creat și ești străin după ființă de Dumnezeu». Ce birfire mai lipsește din aceasta? Dimpotrivă, ce laudă lipsește din cuvintele Părinților? Nu e mai degrabă un înțeles înalt și o evlavie de Hristos iubitoare în cuvintele lor? Și totuși aceștia au scris: «Le înlăturăm». Ei stăruie în defăimările Domnului și se fac vădiți tuturor că nu luptă împotriva Sinodului pentru nimic altceva decât pentru că a condamnat erezia ariană. De aceea birfesc și cuvântul «de o ființă», cuge-tînd rău și despre el. Căci dacă ar crede drept, ar mărturisi pe Tatăl de Tată cu adevărat și pe Fiul că e Fiu adevărat și Cuvînt adevărat prin fire și Înțelepciunea Tatălui. În acest caz spusa că Fiul e «din Tatăl» n-ar socoti-o spusă despre El ca și despre creaturi, ci ar socoti că El este născutul propriu al Tatălui, precum este strălucirea din lumină. Ca urmare n-ar mai învinovăți fiecare din ei pe Părinți, ci ar îndrăzni să spună că bine a scris Sinodul și așa este credința cea dreaptă despre Domnul nostru Iisus Hristos.

XL

Dar ei zic: «Înțelesul acestor cuvinte este neclar pentru noi». Acesta a fost pretextul lor cînd, neputînd să le înțeleagă, au zis: «Înlăturăm aceste cuvinte». Dar dacă ar fi spus adevărul, n-ar fi trebuit să zică: «Le înlăturăm». Ci ar fi căutat să afle de la cei ce le înțeleg înțelesul lor, fiindcă altfel ar trebui să înlătore și cuvintele pe care nu le înțeleg din dumnezeieștile Scripturi și să-i învinovătească pe cei ce le-au scris. Dar aceasta este mai degrabă o îndrăzneală a ereticilor și nu a noastră, a creștinilor. Căci noi nu înlăturăm din Scripturi cuvintele ce nu le pricepem, ci căutăm pe cei cărora le-a descoperit Domnul înțelesul lor și cerem să-l aflăm de la ei. Dar fiindcă dau ca motiv mincinos nelimepezimea acestor cuvinte, să admită că sînt astfel și cele adaose de ai lor și să dea anatemei pe cei ce cugetă că «Fiul este din cele ce nu sînt» și că «n-a fost înainte de a Se naște» și că «Cuvîntul lui Dumnezeu e creatură și făptură» și că e «schimbător prin fire»¹⁰⁹ și «din alt ipostas» și să dea anatemei în general erezia ariană, care a născocit o astfel de credință. Deci să nu mai spuneți: «Înlăturăm aceste cuvinte», ci: «Încă nu le înțelegem». Și să nu socotească în aceasta un pretext acceptabil pentru respingerea lor. Căci știu bine și sînt convins că și ei le vor înțelege acestea de le vor mărturisi; sau de vor da anatemei erezia ariană, nu vor mai respinge aceste cuvinte ale Sinodului. De aceea Părinții, spunînd că Fiul născut din ființa Tatălui este de o ființă cu Tatăl, au adăugat îndată: «Iar pe cei ce zic cele mai înainte spuse, care sînt ale ereziei ariene, îi dăm anatemei», ca să arate că aceste cuvinte s-au

109. Ființa dumnezeiască nu e schimbătoare prin fire, căci nu înaintează de la mai puțin la mai mult și invers.

spus de ei în legătură cu celelalte și că ele indică același lucru și că celor ce le vor mărturisi pe acestea li se vor face clare și acelea. Iar cei ce nu le primesc nici pe acestea și le defăimează și pe acelea se vor vâdi prin amîndouă că sînt dușmani ai lui Hristos.

XLI

Dar pentru respingerea celor ce tăgăduiesc în întregime Sinodul ajung aceste puține spuse. Iar pe cei ce primesc toate celelalte ale celor stabilite la Niceea, îndoindu-se numai despre termenul «de o ființă», nu trebuie să-i socotim ca pe niște dușmani, nici să ne împotrivim lor ca unora ce se războiesc cu Părinții, ci să stăm de vorbă cu ei ca și cu niște frați, care înțeleg lucrurile la fel cu noi, deosebindu-se numai în privința cuvîntului. Căci mărturisind că Fiul e din ființa Tatălui și nu din alt ipostas^{109a} și că nu e creatură, nici făptură, ci că El coexistă, ca născut adevărat și prin fire din eternitate cu Tatăl, fiind Cuvîntul și Înțelepciunea Lui, nu sînt departe de a primi și termenul «de o ființă»^{109b} (ὁμοούσιον). Așa este Vasile din Ancyra, care a scris despre credință¹¹⁰. De fapt a spune numai «asemenea după ființă» nu înseamnă și «din ființă», fiind o expresie care singură, precum zic ei înșiși, nu arată pe Fiul adevărat al Tatălui¹¹¹. Căci și cositorul este numai asemenea argintului și lupul asemenea cîinelui și arama aurită asemenea aurului, dar cositorul nu e din argint, nici lupul nu e socotit fiul cîinelui. Dar spunînd ei că El este și «din ființă» și «de o ființă asemănătoare», ce altceva indică prin aceasta decît că e «de o ființă»?¹¹² Căci precum cel ce zice numai «de o ființă asemănătoare»¹¹³ (ὁμοιοούσιον), nu indică numai decît și că e «din ființă», așa cel ce zice «de o ființă» (ὁμοούσιον) indică înțelesul ambelor. Căci e și «de o ființă asemănătoare» și «din ființă». Aceștia împotrivindu-se celor ce spun că Cuvîntul este creatură și nu voiesc să admită că e Fiul adevărat, au luat din pil-

109 a. Aci se identifică sensul ființei cu al ipostasului.

109 b. Otto Bardenhewer spune că lui Atanasie nu-i era prea mare grija de termenul «de o ființă». «El nu are în general formule... Chiar față de termenul ὁμοούσιος... a păstrat o deplină libertate». (op. cit. p. 77). Din acest text vedem însă că aceasta era pentru el numai o metodă prin care voia să ușureze revenirea la termenul «de o ființă» a celor ce aveau rezerve față de el ca victime ale unei propagande din partea arienilor.

110. Vasile din Ancyra folosea termenul ὁμοιοούσιος = «de o ființă asemănătoare», dar nu era contrar nici lui ὁμοούσιος = «de o ființă». La Seleucia a semnat însă și el textul anomeilor impus de împărat. Dar pe urmă și-a retras public semnătura (O. Bardenhewer, op. cit., p. 124). Scrierea lui de care vorbește aci sfîntul Atanasie s-a pierdut.

111. Aci sfîntul Atanasie nu se arată mulțumit cu ὁμοιος κατ' οὐσίαν sau cu homiusienii, care vorbeau numai de o asemănare a Fiului după ființă cu Tatăl, nu de o naștere a Lui din ființa Tatălui.

112. Aci sfîntul Atanasie oferă o punte homiusienilor spre homousianism. Dacă cei dintîi spun că Fiul e nu numai «de o ființă asemănătoare», ci și «din ființă» (Tatălui), ei spun chiar și prin expresia «de o ființă asemănătoare», că Fiul e «de o ființă» cu Tatăl.

113. În textul grec e scris ὁμοούσιον, dar în textul latin termenul e tradus cu *substantiae similem*, care corespunde lui ὁμοιοούσιον. Și fraza dă de înțeles acest cuvînt.

dele omenești de fiu și tată, dovezile împotriva acelor, cu excepția faptului că Dumnezeu nu e ca omul, nici nașterea Fiului, ca nașterea omului, ci aceasta trebuie înțeleasă așa cum se cuvine lui Dumnezeu și e potrivită cu El¹¹⁴. Căci au spus că Tatăl e izvor al Înțelepciunii și Vieții, iar Fiul, strălucirea luminii eterne și că este născut din izvor. Și de fapt El însuși a spus: «Eu sînt viața» (Ioan, 14, 6) și: «Eu, înțelepciunea, M-am sălășluit întru sfat» (Pilde, 8, 12)¹¹⁵.

Iar strălucirea (iradierea) luminii și născutul din izvor și Fiul din Tatăl cum ar numi-o cineva altfel decît «de o ființă» (ὁμοούσιον)? Deci faptul că cei născuți dintre oameni sînt de o ființă nu trebuie să ne oprească de a cugeta că și Cel numit Fiu (dumnezeiesc) e de o ființă ca și născutul omenească. Să nu fie! Aceasta se înțelege îndată astfel: Fiul este Cuvîntul și Înțelepciunea. Prin aceasta se arată că nașterea din Tatăl e nepătimitoare¹¹⁶ și fără împărțire. Căci nici cuvîntul oamenilor nu e parte și nu iese din ei cu patimă, nici al lui Dumnezeu, pe Care Tatăl l-a arătat ca fiind Fiul Său. Aceasta pentru ca nu cumva, auzind cineva iarăși că e numai Cuvînt, să cugete că e așa cum e cuvîntul neipostatic al oamenilor, ci, auzind că e Fiu, să știe că Acesta este Cuvîntul viu și Înțelepciunea ființială¹¹⁷.

XLII

Apoi, precum zicînd «Născutul», nu-l înțelegem omenește, și știind pe Dumnezeu Tatăl, nu ne facem o imagine trupească despre El, ci auzind

114. În aceste propoziții sfîntul Atanasie îndeamnă pe homiusieni să accepte homousianitatea, căci aceasta cuprinde atît ideea că Fiul e «de o ființă» cu Tatăl, cît și că e «din ființa Tatălui», pe cînd homiusianitatea nu spune că Fiul e și din ființa Tatălui. Sfîntul Atanasie nu spune aci că «deoființimea» în Dumnezeu înseamnă nu numai că Fiul e de o ființă asemănătoare cu Tatăl și din ființa Lui, ci și că ea înseamnă că în Dumnezeu ființa nu e repetată în Fiul, cum e la oameni. O spune aceasta în alte părți.

115. Înțelepciunea nu e decît acolo unde e acord între unul și altul. Ea trebuie să fie undeva din eternitate. Astfel trebuie să existe un Dumnezeu, unitate armonioasă și desăvîrșită între Persoane, în sfatul Lor. Altfel nu s-ar explica existența unei armonii și aspirația spre desăvîrșirea ei în lume.

116. Naștere nepătimitoare poate însemna atît nașterea neunită cu durerea și cu patima plăcerii, cît și absența caracterului pasiv în ea. Dumnezeu nu o suferă în nici un sens. Nașterea în El e un act liber, dar nu în sensul că ar putea să nu fie. La Dumnezeu ființa e totodată libertate.

117. Fiul Se numește Cuvînt; ca oamenii să știe că nu Se naște în mod pătimaș și prin împărțire din Tatăl; dar Cuvîntul Se numește Fiu, pentru ca să se știe că nu e «neipostatic» cum e cuvîntul omenească, care n-are o existență asemenea Celui din care provine. Astfel s-a născut precizarea că Cuvîntul Cel de o ființă cu Tatăl este un ipostas ca o Persoană proprie. E Cuvînt-Persoană, sau Persoană-Cuvînt. Privind persoana omenească vedem că, în fond, și ea este, deși nu prin sine, o persoană – cuvînt, sau izvor de cuvinte, deși de nașterea ei e legată și o patimă-pasivitate și o împărțire sau o repetiție a firii celui ce naște. De afecțiunea perfectă a Fiului față de Tatăl ține și faptul nerepetării firii prin nașterea Lui. Cuvîntul Tatălui fiind o Persoană, e prin aceasta Cuvîntul viu, Cuvîntul căruia Tatăl l-a dat să aibă viața întru Sine, cum are Tatăl viața întru Sine. E Cuvîntul viu care știe că există și dă și oamenilor existența conștientă.

aceste pilde și cuvinte, le înțelegem potrivit cu Dumnezeu – căci Dumnezeu nu e ca omul – la fel, auzind termenul «de o ființă» (ὁμοούσιον), trebuie să trecem peste orice realitate sensibilă și, conform proverbului, să cugetăm în chip inteligibil (spiritual) cele ce ni se pun în față (Pilde, 23, 1). Deci să cunoaștem că nu e prin voință; ci Fiu adevărat din Tatăl¹¹⁸, ca viața din izvor și ca strălucirea (iradierea) luminii.

Dar atunci pentru ce cuvintele «născut» și «fiu» nu le înțelegem trupește, iar pe cel «de o ființă» (ὁμοούσιον) l-am înțelege referindu-se la trupuri, mai ales că aceste cuvinte nu se spun despre altul și altul, ci Cel despre care se spune că e «născut» se spune și că e «de o ființă»? Astfel trebuie să acordăm același înțeles ambelor cuvinte în cazul Mîntuitorului și să nu înțelegem bine cuvîntul «născut», iar cuvîntul «de o ființă», altfel. Fiindcă făcînd voi așa, cînd se spune că Fiul este Cuvîntul și Înțelepciunea Tatălui, în mod necesar veți avea o înțelegere diferită a acestora și veți înțelege altceva prin Cuvîntul și Înțelepciunea decît pe Fiul. Dar precum a cugeta așa este absurd, căci Cuvîntul și Înțelepciunea Tatălui este Însuși Fiul Unul Născut din Tatăl și propriu ființei Lui, la fel unul este înțelesul Născutului și al Celui de o ființă; și cel ce înțelege pe Fiul ca Născut Îl înțelege cu dreptate și ca «de o ființă»¹¹⁹.

XLIII

Ajung acestea pentru a arăta că cei ce Îl iubesc nu au o înțelegere deosebită nici depărtată de cea exprimată prin termenul «de o ființă». Dar fiindcă, precum zic aceștia, (căci Epistola nu am avut-o), episcopii care l-au condamnat pe al Samosatei, au spus în scris că Fiul nu e de o ființă cu Tatăl și de aceea, din evlavie și respect pentru cei ce au spus așa, cugetă și ei așa despre acest cuvînt, e bine să discutăm cu ei și despre aceasta cu toată evlavia. Căci nu se cuvine să-i socotim pe aceștia împotrindu-se celor ce au spus că e de o ființă. Pentru că toți sînt Părinți. Nici nu e cuvios să deosebim între ei, declarînd că aceștia au grăit bine, iar aceia dimpotrivă. Căci toți au adormit în Hristos. Nu trebuie nici să încu-

118. Produsul voinței e un lucru făcut, nu un fiu născut. Sfîntul Atanasie respinge prin aceasta afirmarea arienilor că înainte de a fi fost Fiul a fost voința lui Dumnezeu de «a-L naște». Desigur însă că nașterea Fiului din Tatăl nu e nici pătimită ca cea omenească. E o neînțeleasă unire între libertate și ființă. Dumnezeu, în Treimea Lui, nu e produsul unei legi, nici supus vreunor legi. El e iubirea desăvîrșită și izvorul iubirii și, ca atare, libertatea desăvîrșită. Iubirea nu e simțită ca forță care supune, dar Dumnezeu nici nu poate ieși din iubire, deci din libertatea implicată în ea. Fiul nu e din voință, ca creaturile, cum ziceau arienii, ci din iubire. Tatăl și Fiul sînt din veci împreună ca semn al iubirii Lor concomitente, care nu e contrară voinței, dar nici produsă de ea. Cele două (sau trei) Persoane dumnezeiești sînt taina veșnicei iubiri.

119. Se vede că arienii respingeau termenul «de o ființă» și pentru că îl socoteau ca referindu-se la relațiile între cei născuți și născători trupești. De aceea primeau toți ceilalți termeni: Fiu născut, Cuvînt, Înțelepciune, dar nu primeau termenul «de o ființă». Sfîntul Atanasie arată că această deosebire făcută de ei este absurdă.

rajăm vreo sfadă, comparînd numărul celor adunați, ca să nu pară că cei trei sute (de la Niceea *n. tr.*) covîrșesc pe cei mai puțini, nici să măsurăm timpul, ca să nu pară că cei dinainte lipsesc de autoritate pe cei de după aceea. Căci toți sînt, cum am spus înainte, Părinți. Cei trei sute n-au scris cugetînd ceva nou, nici n-au introdus cuvinte nescrise (în Scripturi) încrezîndu-se în ei înșiși, ci pornind și ei de la Părinți, s-au folosit de cuvintele acelora. Căci doi episcopi cu numele Dionisie au precedat cu mult pe cei șaptezeci care au depus pe al Samosatei. Dintre ei, unul este al Romei¹²⁰, iar celălalt al Alexandriei¹²¹. Acuzînd unii la episcopul Romei pe cel al Alexandriei că numește pe Fiul făptură și nu «de o ființă» (ὁμοούσιον) cu Tatăl, un sinod din Roma s-a indignat și episcopul Romei a scris către omonimul lui în numele tuturor. Iar acela, apărîndu-se, a scris cartea *Respingere și apărare*¹²². În ea scrie acestea către acela:

XLIV

«V-am scris și o altă Epistolă, în care am respins acuza ce o aduc unii împotriva mea, că n-aș spune că Fiul este de o ființă cu Dumnezeu. Deși spun că cuvîntul acesta nu se află, nici nu se citește undeva în sfintele Scripturi, argumentele mele următoare, pe care ei le-au trecut sub tăcere, nu contravin înțelesului lui. De fapt am dat ca pildă nașterea ome-nească, care arată că copiii sînt de aceeași natură (ὁμογενῆ) cu cei ce-i nasc. Părinții se deosebesc de copii numai prin aceea că nu sînt și ei copii. Altfel ar trebui să nu existe nici copii, nici părinți. Epistola aceea, precum am spus înainte, nu o pot anexa din pricina împrejurărilor. Altfel ți-aș fi scris aceleași cuvinte, sau mai vîrtos ți-aș fi dat o copie a întregii epistole. Dar de o voi afla, ți-o voi trimite. Însă știu și îmi amintesc multe lucruri asemănătoare pe care le adaug aci. Știu că am spus că și planta ce odrăs-lește din sămînță sau din rădăcină este alta decît aceea din care a odrăslit, dar totuși este de aceeași natură (ὁμοφύεῃς); și rîul ce curge din izvor primește altă formă și alt nume. Căci nu se numește nici izvorul rîu, nici rîul izvor, ci e altul fiecare. Și izvorul e ca un tată, iar rîul este cel născut din izvor». Acestea le-a spus episcopul.

XLV

Dacă defăimează deci cineva pe cei ce s-au adunat la Niceea ca pe unii ce ar fi spus altele decît cele hotărîte înaintea lor, acela va defăima și pe

120. Episcop la Roma între anii 259-268.

121. Se pare că s-a născut pe la sfîrșitul sec.II, căci la 264-265 era în vîrstă înaintată. Paul de Samosata a fost condamnat de un sinod din Antiohia, la anul 268. Sinodul acesta a respins și termenul «de o ființă», folosit de Paul de Samosata pentru erezia lui. Căci acesta înțelegea, se pare, cînd zicea că Fiul e de o ființă cu Tatăl, că Fiul e numai o însușire sau o putere a Tatălui (O. Bardenhewer, *op.cit.*, Band.II, p.277).

122. Sinodul din Roma s-a ținut la 262 (O. Bardenhewer, *op.cit.*, Band II, p.217).

cei șaptezeci că nu au păzit cele dinaintea lor. Iar înaintea lor au fost cei doi Dionisie și episcopii care s-au adunat atunci la Roma. Dar nu se cuvine a învinovăți nici pe aceștia, nici pe acela. Căci toți au propovăduit cele ale lui Hristos și toți s-au împotrivit ereticilor. Unii au condamnat pe al Samosatei, iar alții erezia ariană. Și aceștia și aceia au scris drept și bine, potrivit cu tema ce li se punea. Fericitul Pavel, scriind romanilor, zicea: «Legea e duhovnicească» (Rom., 7, 14) și: «Legea e sfântă» și: «Porunca e sfântă și dreaptă și bună» (Rom., 7, 12); iar după puțin: «Căci ceea ce era cu neputință Legii, fiind slabă prin trup» (Rom., 8, 3); iar evreilor le scria: «Legea n-a desăvârșit pe nimeni» (Evr., 7, 19) și galatenilor: «În Lege nu se îndreptățește nimeni» (Gal., 3, 11), iar lui Timotei: «Bună este legea, dacă cineva se folosește de ea potrivit legii» (I Tim., 1, 8). Dar nimeni nu învinovățește pe sfânt pentru că ar scrie lucruri protivnice între ele, ci mai degrabă îl admiră că scrie tuturor potrivit cu ei, ca romanii și alții să învețe din Epistolă să se întoarcă la Duhul, iar evreii și galatenii să știe să-și pună nădejdea nu în lege, ci în Domnul care a dat legea. La fel dacă Părinții celor două Sinoade au explicat în mod diferit termenul «de o ființă», noi nu trebuie să ne despărțim de ei, ci să cercetăm felul cum l-au înțeles și vom afla identitatea cugetării ambelor Sinoade.

Unii au depus pe al Samosatei pentru că înțelegea trupește termenul «de o ființă». Căci acela, ca un sofist, spunea că dacă Hristos nu S-ar fi făcut din om, ar fi de o ființă cu Tatăl și de aceea ar fi necesar să fie trei ființe, una anterioară, iar celelalte două din ea. De aceea, pe drept cuvânt, Părinții, păzindu-se de această sofismă, au spus că Hristos nu este «de o ființă»¹²³. Căci Hristos nu este în raport cu Tatăl, cum înțelegea acela. Iar ceilalți au dat anatemei erezia ariană, respingând viclenia lui Paul și socotind că «de o ființă» nu trebuie înțeles așa și în cele netrupești și mai ales la Dumnezeu; fiindcă Cuvântul nu e creatură, ci născut din ființa Tatălui și ființa Tatălui este fără început și rădăcină și izvor al Fiului și există o asemănare prin Sine a Celui ce naște cu Fiul, fiindcă Acesta nu e străin cum sîntem noi și despărțiți de Tatăl, ci Fiul există din El și e nedespărțit, cum este strălucirea de lumină. Ei au luat și pildele lui Dionisie, adică izvorul și apărarea termenului «de o ființă». Dar au ținut seama înaintea acestora de cuvîntul Mîntuitorului: «Eu și Tatăl una sîntem» (Ioan, 10, 30)

123. Paul de Samosata spunea că Hristos a fost om și nu avea în El decît o putere a lui Dumnezeu. Căci dacă nu s-ar cugeta așa, ar fi de o ființă cu Tatăl și cu Duhul în sensul că sînt trei ființe. Părinții au respins cuvîntul «de o ființă» folosit de Paul în sensul de putere. De altfel toată grija lor a fost să respingă ideea lui Paul de Samosata că Hristos S-a ridicat la treapta de Dumnezeu de cînd S-a făcut om din Maria, adică un fel de creștere a omului la treapta de Dumnezeu, sau la conștiința de Dumnezeu în sensul heghelian.

și: «Cel ce Mă vede pe Mine vede pe Tatăl» (Ioan, 14, 9). De aceea au spus și ei pe drept cuvânt că Fiul este «de o ființă».

Și precum, cum am spus înainte, n-ar învinovăți cineva pe Apostol pentru că a scris romanilor așa, iar evreilor altfel, despre lege, la fel nici cei de acum (de la Niceea) n-ar învinovăți pe cei de mai înainte, văzînd explicarea lor; nici cei dinainte nu i-ar defăima pe cei de după ei, văzînd explicarea lor și trebuința pentru care au scris așa despre Domnul. Căci fiecare Sinod a avut o altă cauză binecuvîntată pentru care unii au zis așa, iar alții altfel. Cei ce s-au adunat atunci și l-au depus pe samosateanul și l-au declarat eretic au făcut aceasta fiindcă acela cugeta că Fiul n-a fost înainte de Maria, ci a început să-și aibă existența de la Ea. Dar despre dumnezeirea lui Hristos scriind mai simplu nu s-au ocupat cu explicarea mai exactă a termenului «de o ființă», ci au cugetat la cuvîntul «de o ființă» așa cum trebuia atunci. Căci toată grija lor era să înlăture ceea ce a născocit samosateanul și să afirme că Fiul este înainte de toate și n-a fost făcut Dumnezeu din om, ci, fiind Dumnezeu a îmbrăcat chipul de rob și fiind Cuvîntul, S-a făcut trup cum a spus Ioan; și așa au hotărît împotriva blasfemiei lui Paul¹²⁴.

Iar fiindcă cei din jurul lui Eusebiu și Arie ziceau că Fiul e dinainte de timpuri, dar a fost făcut și învățau că El este una dintre creaturi și expresia «din Dumnezeu» nu o socoteau referindu-se la Fiul adevărat al lui Dumnezeu, ci la creaturi, dar aplicau în acest sens și Lui expresia «din Dumnezeu», necugetînd ca la unitatea Fiului cu Tatăl după ființă, nici după fire, ci ca la un acord în dogme și în învățături și așa despărteau și înstrăinau cu totul ființa Fiului de a Tatălui, născocindu-I Lui o altă origine decît pe Tatăl și coborîndu-L la treapta creaturilor, episcopii adunați la Niceea, văzînd viclenia celor ce cugetau astfel și deducînd din Scripturi înțelesul cuvenit, exprimîndu-l pe acesta mai clar, au folosit cuvîntul «de o ființă». Aceasta, pentru că să se cunoască înțelesul adevărat al Fiului ca neavînd nimic comun cu cele create. Căci exactitatea termenului folosit de ei dă pe față prefăcătoria ereticilor cînd folosesc expresia «din Dum-

124. Pentru creștinism nu omul se face Dumnezeu, ci Dumnezeu Se coboară luînd firea omului, fără să Se schimbe El însuși în om. Nu ajunge natura inferioară la treapta lui Dumnezeu în sens panteist, ci iubirea supremă care e din eternitate ca Treime de Persoane dumnezeiești face ca una din aceste Persoane să coboare liber la om. Primul lucru nu se poate explica, al doilea explică totul. Legea nu duce prin ea însăși la depășirea ei, ci Cel mai presus de lege poate ridica peste lege pe cei supuși ei, folosindu-se de caracterul mlădios al legii și de iubire ca putere care o copleșește. Nu se poate ajunge la libertate prin lege, ci libertatea desăvîrșită ca iubire poate crea ființe conștiente inferioare, dotate cu libertate și capabile să crească tot mai mult în libertate, putînd prin aceasta să le ridice la nivelul ei, dar fără să le schimbe firea. Toate ereziile născute din întîlnirea creștinismului cu filosofia elenă duceau spre panteismul nelibertății, al legii, al naturii necopleșite de spirit. Numai creștinismul crede într-un plan superior naturii supuse legilor. Nu poate fi la început inferiorul. Venirea lui la existența prin sine și ridicarea prin el însuși la starea superioară ar fi inexplicabile. La început e treapta supremă și desăvîrșită a existenței. Chiar faptul că inferiorul are tendința spre trepte superioare arată că la început e existența supremă și ea exercită o atracție asupra existenței inferioare.

nezeu» și înlătură toate arguțiile cu care îi amăgonesc pe cei mai simpli. Căci putînd folosi și prefăce în mod sofistic toate, precum volesc, numai de acest cuvînt se tem, căci dă pe față erezia lor. De aceea Părinții au pus-o în scris ca un zid de apărare împotriva oricărei născociri a necredinței lor.

XLVI

Iarăși, precum am spus înainte, Fiul nu este din participare; ci toate cele făcute au din participare harul de la Dumnezeu, iar El este Înțelepciunea și Cuvîntul Tatălui. La El participă toate¹²⁵, pentru că El însuși, fiind îndumnezeitorul și luminătorul tuturor, nu este de o altă ființă decît Tatăl, ci de o ființă cu El¹²⁶. Căci participînd la El, participăm la Tatăl, pentru că El este Cuvîntul propriu al Tatălui. De aceea dacă ar fi și El din participare și nu dumnezeirea ființială din Tatăl și chipul Tatălui¹²⁷, nu ar îndumnezei și El¹²⁸, întrucît ar fi și El îndumnezeit¹²⁹. Căci n-ar fi cu puțință ca Cel ce are ceea ce are prin participare să dea și el altora din ceea ce are prin participare¹³⁰, pentru că nu este a lui ceea ce are, ci a celui ce a dat-o și ceea ce a primit e de-abia grația (harul) care-i dă puțința să existe.

Totuși să cercetăm cu adevărat cauza pentru care, cum se zice, unii refuză termenul «de o ființă», ca să vedem dacă nu cumva din ea însăși se arată Fiul ca fiind «de o ființă» cu Tatăl. Deci zic, cum ați scris voi înșivă, că nu trebuie să se spună că Fiul e de o ființă cu Tatăl, pentru că cel ce zice

125. Participă cineva la altcineva cînd nu se naște din acela. Căci atunci are existența din ființa aceluia. Iar cum nenăscute din Dumnezeu nu sînt decît creaturile, numai ele au ceea ce au prin participarea la Dumnezeu, mai precis prin Fiul și Cuvîntul lui Dumnezeu și prin Duhul Sfînt. Ele sînt pe de o parte din nimic, pe de altă parte există și se mențin prin participarea la Cuvîntul lui Dumnezeu. Căci dacă ar fi din ființa Lui n-ar fi aduse la existență din nimic. Creaturile vin la existență din nimic și se mențin în existență numai prin participare la Dumnezeu. Dumnezeu le dă puterea să existe prin libertatea Lui. Cel ce se naște din altul există nu prin puterea ce i-o dă acela în mod liber să existe, ci din ființa aceluia. Fiul are, ca Dumnezeu, prin fire în Sine toate, fiind de o ființă cu Tatăl. Creaturile le au prin participarea la El.

126. Cele create din nimic pot exista prin participare la Fiul, pentru că El nu e din nimic, ci există pur și simplu din veci ca și Tatăl, fiind din ființa Tatălui, Care există prin Sine și dă și Fiului să existe prin El însuși, întrucît îi dă ființa prin Sine existență.

127. Fiul e dumnezeirea ființială ipostaziată, adică primește de la Tatăl existența prin Sine, spre deosebire de creaturi care au existența prin participare la Dumnezeu.

128. A îndumnezei e propriu Celui ce poate da și dă altora trepte cît mai înalte din existența Sa care e prin Sine. Numai dacă Fiul e de o ființă cu Tatăl, participarea la El poate spori pînă la îndumnezeirea celor create prin El de Tatăl.

129. Se pare că aci termenul de îndumnezeire (θεοποιεῖν) se ia în sens larg, ca fiind puterea prin care căpătînd creatura existența, are chiar prin aceasta ceva de la Dumnezeu, fără a fi ea însăși Dumnezeu și neîncetînd să fie din nimic, ba putînd fi lăsată să fie roasă de nimic, să cadă în nimic. Dar creatura poate fi îndumnezeită, pentru că primește existența de la Dumnezeu și nu o are de la sine.

130. Nu poate da cineva prin participare existența cînd o are el însuși prin participare. Un om poate da existență copilului său prin naștere, sau din ființa sa, dar nu i-o poate da aducînd-o la existență din nimic.

aceasta zice trei lucruri: ființa mai înainte existentă și cei ce fiind din ea sînt de o ființă. Și de aci conchid: Dacă Fiul este de o ființă cu Tatăl, e necesar să le preexiste o ființă din care s-au născut (amîndoi) și să nu fie unul Tată, altul Fiu, ci amîndoi frați¹³¹.

Acestea, deși sînt niște speculații proprii elinilor și cele ale lor nu ne sînt necesare și nouă, să vedem totuși pe cei declarați de o ființă, socotiți frați, pentru că sînt din ființa mai înainte cugetată, dacă sînt ei de o ființă între ei, sau cu ființa din care s-au născut? Dacă sînt de o ființă între ei, vor fi de altă ființă și neasemenea față de ființa care i-a născut¹³². Și ceea ce e de altă ființă se opune deoființimii. Iar dacă fiecare este de o ființă cu ființa care l-a născut, e vădit că cel ce s-a născut din cineva este de o ființă cu cel ce l-a născut. Și nu mai e necesar să se caute trei ființe, ci numai dacă acesta este cu adevărat din acela. Și chiar dacă s-ar întîmpla să nu fie doi frați, ci să iasă numai unul din acea ființă, din faptul că nu este și un altul, nu se va declara de altă ființă cel ce s-a născut.

Altfel ce am zice de fiica lui Eftaie, care era unica născută: «Și n-a avut el, zice, alți copii» (Jud., 11, 34). Și ce-am zice despre fiul văduvei, pe care l-a sculat Domnul din morți, care nu avea nici el vreun frate, ci era unicul născut. Oare nu era fiecare de o ființă cu cel ce l-a născut? Erau, fără îndoială. Căci erau copii. Și aceasta este proprie copiilor față de părinți. Astfel și pe Fiul lui Dumnezeu declarîndu-L Părinții «din ființă» (Tatălui), cu dreptate L-au declarat și «de o ființă». Aceasta este și legătura pe care o are strălucirea cu lumina. Altfel ar urma că nici creația nu s-a făcut din ceea ce nu este¹³³. De fapt oamenii care nasc din patimă, lucrează asupra materiei existente și altfel n-ar putea face^{133a}. Iar dacă fapta creării nu o

131. Prin aceasta se voia să se afirme ideea ariană că nu poate fi un Tată care nu e anterior Fiului. Și dacă ortodocșii țin ca să fie amîndoi deodată, cei doi sînt după arieni frați. Iar ceea ce este anterior este o ființă comună. În acest sens se poate admite că cei doi sînt de o ființă. Dar prin aceasta arienii își dădeau pe față panteismul lor, care pune la originea persoanelor o esență. Desigur ar fi fost cazul să li se pună și lor și panteiștilor filosofilor germane întrebarea: dacă esența evoluează în mod necesar spre persoană, nu e implicată de la început persoana în ea? Sfinții Părinți n-au văzut niciodată, ca în Occident, ființa dumnezeiască existînd înainte de Persoane ca izvor al lor, ci ființa dumnezeiască e, după ei, din veci tripersonală. Nu există o ființă neipostaziată. Căci dacă ființa dumnezeiască e existența desăvîrșită prin sine, ea trebuie să aibă și perfecțiunea iubirii, adică să fie tripersonală.

132. Sfîntul Atanasie afirmă stăruitor că la Dumnezeu de deoființime ține nașterea unei Persoane din alta, pentru că nu există în afară de cele două Persoane vreo ființă din care se nasc. El respinge prin aceasta panteismul. Dacă deci cei ziși de arieni frați sînt de o ființă, înseamnă că unul e născut din altul. Deci nu sînt frați propriu zis. Și atunci nu sînt născuți amîndoi de o altă ființă.

133. Din ideea că persoanele divine vin dintr-o ființă în sens panteist, urmează că orice există vine dintr-o esență; urmează că nici creația nu s-a făcut din nimic prin voia unui Dumnezeu personal.

133 a. Dar oamenii nu pot crea din nimic. Ba ei nici nu pot naște fără să se folosească de materia trupului, asupra căreia lucrează în mod pătimăș. Dar pentru Dumnezeu și

cugetăm la Dumnezeu în mod omenesc, cu atât mai mult nici nașterea nu trebuie înțeleasă la Dumnezeu omeneste, nici deofiliția nu trebuie înțeleasă trupește, ci trebuie să ne depărtăm de cele făcute și, lepădând chipurile omenesti și, simplu, toate cele sensibile, să urcăm la Tatăl, nedespărțind pe Fiul de Tatăl și adăugându-L la creaturile Lui.

XLVII

Și iarăși dacă, mărturisind pe Tatăl și pe Fiul, spunem două origini (principii) sau doi dumnezei, ca Marcion și Valentin, sau că Fiul are un alt fel de dumnezeire și nu e chipul și înfățișarea (pecetea) Tatălui, ca unul ce provine din Tatăl, se poate spune că nu sînt asemenea. Căci astfel de ființe ale lor sînt cu totul străine între ele¹³⁴. Dar dacă cunoaștem o unică și singură dumnezeire, cea a Tatălui, și că Fiul e Cuvîntul și Înțelepciunea Acestuia și crezînd așa nu zicem doi dumnezei, nu mai cugetăm unitatea Fiului cu Tatăl ca o asemănare a învățăturii, ci după ființă și adevăr¹³⁵. Prin aceasta nu mai zicem doi dumnezei, ci un singur Dumnezeu, fiind un singur fel de dumnezeire, cum este lumina și strălucirea. Aceasta s-a arătat patriarhului Iacov, cum spune Scriptura: «I-a răsărit lui soarele cînd a trecut chipul lui Dumnezeu» (Fac., 32, 31). Pe Acesta vîzîndu-L sfinții

lucrarea asupra materiei și nașterea e altfel. Materia o poate crea din nimic. De aceea nici în naștere nu e dependent de materie în mod pasiv sau pătimaș. În amîndouă Dumnezeu e liber de legi cum socoteau arienii în mod panteist.

134. Pentru arieni, simplul fapt că Fiul e născut iar Tatăl nenăscut, face ființa Fiului neasemenea ființei Tatălui. Pentru ei această naștere a Fiului era trecerea la «creatură». Dar atunci și Tatăl trece spre creatură. De fapt ei nu cunoșteau o deosebire de ființă între necreat și creat. Creatul e de aceeași ființă cu necreatul. Există doar o diferență de grad și de timp între esența ce există din eternitate și individualitățile ce apar în timp. De aceea, nu exista, după ei, nici o diferență esențială între naștere și facere (γεννησις și γενεσις). E adevărat că afirmau o prioritate a voinței față de Fiul născut sau făcut. Dar nici această prioritate nu este explicabilă. Oare nu voiește esența de cînd există emanațiile sale, deci din eternitate? Sau cum sînt aceste emanații produse prin voință și nu printr-o lege căreia îi este supusă esența? Și atunci nu dă această esență caracter de Tată personal? Și atunci de ce nu naște Tatăl etern pe Fiul din eternitate? Voința afirmată de arieni ca o condiție a nașterii sau a facerii «Fiului» era însă iluzorie. Totul decurge în «Dumnezeul» cugetat de ei conform unor legi. Și totul se desfășoară fără sens, fără vreo explicație posibilă și fără scop. Numai făcînd distincția reală între o naștere interioară în Sfînta Treime și între crearea lumii din nimic, nașterea aceea care implică iubirea eternă între Persoanele divine explică crearea lumii din nimic și dă lumii un scop, care e înaintarea spre deplina înfiere a persoanelor create de către Tatăl iubitor prin Fiul iubit.

135. Marea taină care dă sens vieții noastre și lumii este că există o unitate de ființă între Tatăl și Fiul, deci un singur Dumnezeu, pentru că e o singură dumnezeire și o singură origine și totuși mai multe din veci iubitoare între ele. Iubirea explică unitatea Persoanelor divine și deosebirea lor, dar și deosebirea lumii de Dumnezeu și legătura ei cu El. Arianismul părea că desparte pe Fiul de originea supremă. De fapt el le confunda pe toate în aceeași esență. Sfîntul Atanasie, deși folosește pentru Fiul expresia «din ființa Tatălui», pune la originea tuturor Persoana Tatălui. Dar tot spunînd că Fiul e «din ființa Tatălui» asigură și unitatea între Fiul și Tatăl și deosebirea creației de Dumnezeu cel Unul în Treime, fără să o dezlege de El.

prooroci și înțelegînd al cui Fiu și Chip este, ziceau: «S-a făcut Cuvîntul lui Dumnezeu către mine» (Isaia, 38, 4; Ier., 1, 2, 4, 11 etc.). Și cunoscînd pe Tatăl cel ce se vede și se descoperă în El, îndrăzneau să spună: «S-a arătat mie Dumnezeuul părinților noștri, Dumnezeuul lui Avraam și al lui Isaac și al Iacov» (Ieș., 3, 16). Acestea așa fiind, pentru ce pe Cel ce este una cu Tatăl și arată așa cum e Tatăl, după asemănare și după dumnezeirea cea una, ne ferim să-L declarăm «de o ființă» (ὁμοούσιον)? Dacă n-ar avea, precum s-a zis de multe ori, propria ființă a Tatălui, nici asemănarea Fiului, bine am face să ne ferim. Dar dacă El este cea mai proprie putere luminătoare și creatoare a Tatălui, fără de care Acesta nici nu creează, nici nu este cunoscut¹³⁶ (căci toate s-au înființat prin El și în El), pentru ce, știind acest lucru, refuzăm să spunem cuvîntul care-L exprimă? Căci ce altceva este așa de mult de o fire și de o ființă cu Tatăl ca El? Căci n-a luat Dumnezeu pe cineva străin ca Fiu, avînd nevoie de El ca de un slujitor¹³⁷; nici nu sînt făpturile egale în demnitate cu Creatorul, ca să fie cinstite acestea ca El, sau să socotim că acestea și Tatăl sînt una¹³⁸. Sau cine ar îndrăzni să despartă și să spună că soarele și strălucirea sînt două lumini? Sau că sînt o alta și o altă ființă, sau că strălucirea se adaugă și nu e simpla și curata strălucire a soarelui? Soarele și strălucirea sînt două lucruri deosebite, dar lumina e una, pentru că este născută din soare¹³⁹.

136. Fără Cuvîntul, Dumnezeu nu S-ar fi manifestat într-un mod care produce și promovează cunoașterea și în lume n-ar fi nici un sens, pentru că n-ar fi rațiunile imprimate de El în toate și rațiunea umană cea după chipul Cuvîntului, care să le cunoască pe toate. Fără Cuvîntul totul ar fi fără sens. Cuvîntul dă lumii nu numai un sens static, ci pune în oameni aspirația spre relația mereu mai adîncită cu Dumnezeu ca Tatăl, pentru că El a imprimat în ea chipul Său, chipul Cuvîntului și al Fiului, ca model al creațiunii chemate la înfiere prin dialog. Sensul lumii n-ar fi deplin fără acest dihamism, al ei. Dar prin aceasta Dumnezeu Se face cunoscut și ca Tată. La fel, fără Cuvîntul și Fiul, Dumnezeu n-ar fi avut un motiv să creeze lumea și nu i-ar fi putut da acesteia un sens și un scop. Iar o lume fără sens este o realitate inutilă. Creștinismul vede toată existența creată imprimată de rațiune și de sens și deci chemată la dezvoltare infinită.

137. Aceasta ar însemna iarăși o neputință a lui Dumnezeu de a crea lumea prin Sine, iar pe de altă parte subordonarea Lui sub o lege inexplicabilă. Arianismul nu poate ieși din panteismul fără sens, oricît ar încerca să distingă pe «Fiul» ca creatură de Dumnezeu ca Creator, sau tocmai de aceea. Ultimul sens al creațiunii nu poate fi în ceva ce face parte din ea.

138. În aceste cuvinte sfîntul Atanasie demască direct panteismul arian. Dacă Dumnezeu are nevoie ca să creeze lumea de o creatură superioară, înseamnă că El are nevoie de puterea unei creaturi, că deci nu e mai puternic decît creatura, că e supus și El, și împreună cu El sîntem supuși și noi, legilor fără sens ale lumii acesteia. Nu cunoaștem un Dumnezeu transcendent, capabil să ne mintuiască din acest circuit fără sens închis în sine.

139. Arienii au alternativa: sau confundă creația cu «Dumnezeu», dacă «Fiul» de care Dumnezeu are nevoie ca să o creeze este creatură; sau despart total pe Fiul și deci și lumea de Tatăl, ca aparținînd la două planuri nelegate între ele. Ei însă fug de această alternativă, menținîndu-se într-un echivoc și negînd lucrurile pînă la capăt prin ascultarea de porunca rațiunii. Acest echivoc e propriu oricărui panteism, care ar vrea să distingă esența fundamentală de lume, dar nu o poate scoate de sub aceleași legi. Numai Treimea scapă gîndirea de echivoc și de inconsistență. Căci Ea cunoaște un Dumnezeu

Așa fiind, ba încă și mai neîmpărțită firea Fiului de a Tatălui și dumnezeirea neadăugându-se din afară Fiului, ci dumnezeirea părintească fiind în Fiul, încât cel ce vede pe Fiul vede în El pe Tatăl, pentru ce fiind Fiul astfel, n-ar putea fi declarat de o ființă?

XLVIII

Dar ajung acestea să vă convingă să nu învinovați pe cei ce spun că Fiul este de o ființă cu Tatăl. Totuși să cercetăm cuvântul «de o ființă» (ὁμοούσιον) în el însuși, ca să știm de trebuie să spunem în general că Fiul este de o ființă și dacă e cuvântul propriu și potrivit care se poate spune despre Fiul. De fapt știți și voi și nu se îndoiește cineva că cuvântul asemenea (ὁμοιον) nu se spune despre ființă, ci despre chipuri și calități. Căci despre ființe nu se spune cuvântul asemănare, ci identitate. De un om se spune că e asemenea altui om nu după ființă, ci după chip și înfățișare. Căci după ființă sînt de o fire. Și iarăși de om nu se spune că e neasemenea cîinelui, ci de altă natură. Deci pe de o parte se spune de cineva că e de o fire și de o ființă, pe de alta, de o altă fire și de altă ființă. De aceea și cel ce zice de cineva că e asemenea după ființă, spune că e asemenea prin participare¹⁴⁰. Căci asemănarea este o calitate care se adaugă ființei. Iar aceasta este ceva propriu făpturilor. Căci acestea se aseamănă cu Dumnezeu prin participare. Fiindcă zice: «Iar cînd se va arăta, asemenea Lui vom fi» (I Ioan, 3, 2). Adică vom fi asemenea nu în ființă, ci în filiație, de care ne vom împărtași de la El¹⁴¹. Dar dacă declarați și pe Fiul Fiul din participare puteți spune și că e de o ființă asemănătoare¹⁴². Dar prin aceasta

transcendent legilor lumii, avînd în iubirea Sa interioară plinătatea proprie, dar putînd și crea în mod liber lumea spre a o conduce la plinătatea de viață în iubirea Lui de Tatăl suprem și de Frate suprem al oamenilor, identic cu Fiul Tatălui.

Numai Treimea unește fără să confunde pe Tatăl și pe Fiul ca lumina cu strălucirea, Fiul născîndu-se etern din Tatăl; numai Ea face posibilă prin aceasta o distincție reală între Dumnezeu suficient Sîși și lume, dar o face pe aceasta totodată operă liberă și iubită a lui Dumnezeu cel în Treime. În arianism, Dumnezeu și lumea sînt unite și distinse în mod echivoc, ca în orice panteism. Credința în Treime le distinge în mod clar, dar face lumea dependentă tot în mod clar de Dumnezeu și-i asigură fericirea în iubirea Lui. Treimea asigură unitatea și distincția în Dumnezeu și legătura și distincția între Dumnezeu și lume. Iubirea unește, dar nu confundă. Iar iubirea e acolo unde sînt persoane și unde totul vine din persoane și pentru persoane.

140. Nu e o contradicție între a zice că cineva este asemenea după ființă, și că are asemenea după participare, pentru că aceasta e asemănarea ce o are el cu altul după ființă sa: asemănarea prin participare. Mai jos, în text, se spune că e propriu făpturilor să fie asemenea cu Dumnezeu prin participare. Aceasta ține de ființa lor: să fie asemenea cu Dumnezeu prin participare. Ele n-ar putea avea ființa pe care o au, dacă n-ar avea-o prin participare la Dumnezeu. Ele nu există în modul propriu ființei lor decît fiind asemenea lui Dumnezeu prin participare. Ființa lor nu e identică cu ființa lui Dumnezeu, dar ea are o asemănare cu aceea prin participare.

141. Ca ființă sîntem deosebiți de Dumnezeu, dar sîntem asemenea ca fii cu El ca Fiul. Prin ființă sîntem din nimic. Dar avem o existență asemănătoare cu existența Lui, din puterea Lui. Puterea Lui ne dă asemănarea cu El, dar nu identitatea în ființă.

142. Se poate vorbi nu numai de o asemănare în vreo calitate, ci și în ființă. Căci asemenea în ființă nu înseamnă identitate în ființă (ὁμοούσιος nu e ὁμοιον). Prin aceasta

nu mai e declarat adevărul, nici lumina, nici Dumnezeu prin fire. Căci cele din participare nu se zic asemenea fiindcă sînt adevărul, ci fiindcă au asemănarea cu adevărul¹⁴³. De aceea pot și cădea și pot fi private de participarea proprie celor ce participă. Iar aceasta este iarăși propriu creaturilor și făpturilor. Deci este absurd a spune că e Fiul din participare Cel ce e în adevăr Fiul, lumina, Înțelepciunea, Dumnezeu. Fiind prin fire și nu prin participare, nu I se poate spune că e de o ființă asemănătoare (ὁμοούσιον), ci de aceeași ființă (ομοούσιον). Iar aceasta nu o poate spune cineva și despre alții. Căci s-a arătat că termenul «asemenea» nu se poate aplica ființelor¹⁴⁴. Căci cum nu ar fi lucru prostesc, sau chiar mai grav să se spună despre Fiul aceasta și nu mai degrabă că e «de o ființă»?

XLIX

De aceea și Sinodul din Niceea bine a scris ceea ce trebuia să spună că Fiul este «născut din ființa Tatălui» și este «de o ființă». Aceasta învățînd-o și noi, nu ne luptăm cu umbrele, cunoscînd prea bine că cei ce au scris așa nu au răstălmăcit adevărul, ci au apărat adevărul și dreapta credință în Hristos și au condamnat hulele arienilor maniaci împotriva Lui, mărturisind credința adevărată. Căci cei ce zic că e neasemenea și de o altă ființă nu exprimă pe adevăratul Hristos, ci vreuna din făpturi și pe un fiu făcut și adoptat, cum gîndesc ereticii. Iar noi zicîndu-I de o ființă fără nici o împotrivire, exprimăm pe Fiul adevărat, născut din Tatăl, chiar dacă dușmanii lui Hristos se înfurie de aceasta. Acestea cunoscîndu-le eu și auzindu-le din convorbirile celor cuminți, le-am scris aci pe scurt. Iar voi, rămî-nînd pe temelia apostolilor și ținînd predaniile Părinților, rugați-vă ca să înceteze odată toată vrajba și aprinderea cea rea și să fie disprețuite speculațiile nebune ale ereticilor și să dispară erezia defăimată și de oameni ucigătoare a arienilor și să lumineze din nou inimile tuturor adevărul, ca să grăiască și să cugete toți pretutindeni la fel, ca, nemairămînînd nici o blasfemie ariană, să se zică și să se mărturisească în toată Biserica: «Un Domn, o credință, un Botez» (Efes., 4, 5) întru Hristos Iisus, Domnul nostru prin Care fie slava și stăpînirea Tatălui în vecii vecilor. Amin.

sfîntul Atanasie vădea marea eroare a celor ce spuneau că Fiul e de o ființă asemănătoare cu a Tatălui. Asemănarea se poate întinde pe multe trepte. De o ființă asemănătoare cu Dumnezeu sîntem noi, cei creați. Prin aceasta Fiul e considerat creatură. Iar asemănarea în ființă e prin participare la puterea lui Dumnezeu, nu prin unitatea în ființă cu El, sau prin naștere.

143. Altceva este adevărul și altceva, asemănarea cu adevărul. Adevărul real și prin excelență al existenței este Dumnezeu. Creatura nu e adevărul, sau nu existența în sensul propriu, inepuizabilă prin sine, ci numai asemănătoare acelei existențe reale, fără putință de micșorare sau de epuizare, sau adevărului. Cel adevărat nu e asemenea adevărului, ci adevărul însuși.

144. Nu se poate spune de ființa Tatălui și de a Fiului că sînt asemenea, ci că Tatăl și Fiul sînt de o ființă.

L

După ce am scris *Despre sinoade*, am aflat că prea necredinciosul Constanțiu a scris către episcopii ce așteptau în Rimini. Sîlindu-mă deci să am niște copii de la frații adevărați, v-am trimis și vouă, odată cu copiile, răspunsul episcopilor¹⁴⁵, ca să cunoașteți pe de o parte viclenia necredincioasă a împăratului, pe de alta, tăria neclintită în adevăr a voinței episcopilor.

Traducerea epistolei împăratului Constanțiu Augustus Biruitorul, Gloriosul, tuturor episcopilor întruniți în Rimini

Cunoaște și Bunătatea voastră grija noastră de pînă acum pentru legea dumnezeiască și prea respectată. Dar acum n-am putut încă vedea pe cei 20 de episcopi trimiși de sinodul vostru ca soli ai voștri. Căci ni se impunea o expediție urgentă împotriva barbarilor. Și, precum știți, trebuie ca sufletul să fie curat de toată grija pentru a se ocupa cu cele ale legii dumnezeiești. Drept aceea am poruncit episcopilor să aștepte în Adrianopol întoarcerea noastră ca, după ce se vor rîndui toate cele publice, să putem asculta și cerceta cele ce ni le vor supune. Să nu pară deci greu vouă care sînteți tari să așteptați întoarcerea lor, ca după ce vor aduce răspunsurile noastre să puteți duce la capăt cele ce aparțin Bisericii universale. Acestea le-au primit episcopii, aduse de trei soli.

Traducerea epistolei episcopilor

Doamne, Prea-iubitorule de Dumnezeu Împărate, am primit scrisoarea ta, care ne vestește că datorită urgenței treburilor publice, n-ai putut să veдеți pe solii noștri și ne porunciți să așteptăm întoarcerea lor pînă cînd Binecredincioșia ta va afla de la ei cele hotărîte de noi, potrivit înaintașilor noștri. Dar mărturisim și afirmăm și acum prin această scrisoare că nu vom renunța nicidecum la hotărîrea noastră. Aceasta am poruncit și solilor noștri să vă spună. Cerem deci să porunciți să se citească cele din scrisoarea smereniei noastre seninei tale atenții. Dar să primești cu bunăvoință și cele ce le-am poruncit solilor noștri. Căci bunătatea ta vede împreună cu noi cîtă tristețe și durere este că, în timpurile Prea Fericirii tale, atîtea Biserici sînt fără episcopi¹⁴⁶. De aceea cerem iarăși iubirii tale de oameni, Doamne, Prea-iubitorule de Dumnezeu Împărate, ca înainte de înăsprirea iernii, dacă place Binecredincioșiei tale, să poruncești să ne întoarcem la Bisericile noastre ca să putem înălța, împreună cu popoarele noastre, Atotîitorului Dumnezeu și Stăpînului și Mîntuitorului nostru Hristos, Fiul Lui cel Unul Născut, rugăciunile obișnuite pentru Împărăția Ta, precum am făcut totdeauna și facem și astăzi.

145. Acest capitol e adăugat după terminarea acestei scrieri *Despre sinoade*, alcătuită în toamna anului 359.

146. Aceasta se întîmpla pentru că ținea pe episcopi departe de Bisericile lor pînă se vor hotărî să semneze documentul ce-l va aduce de la împărat grupul episcopilor arieni.

**CATRE EPICTET,
EPISCOPUL CORINTULUI¹
(col. 1049 - 1069)**

**Domnului și prea iubitului meu frate
și prea doritului împreună-liturghisitor
Episcopului Epictet,
Atanasie, bucurie în Domnul**

I

Eu socoteam că toată deșarta vorbărie a tuturor ereticilor va înceta odată ce a avut loc Sinodul de la Niceea. Căci credința mărturisită în el de Părinți, potrivit dumnezeieștilor Scripturi, ajunge ca să răstoarne toată necredința și să susțină dreapta credință în Hristos. De aceea, ținându-se și acum diferite sinoade în Galia și în Spania și în marea Romă, toți cei ce s-au adunat în ele au dat anatemei în unanimitate, ca mișcați de un singur Duh, cele ale lui Arie, adică pe Auxentie din Mediolan, pe Ursachie și Valens și pe Gaius din Panonia. Și au scris pretutindeni (pentru că aceștia și-au inventat și atribuit lor nume de sinoade), să nu se numească în Biserica universală nici un alt Sinod decât cel adunat în Niceea, care a biruit orice erezie și cu deosebire pe cea ariană, pentru care s-a adunat mai ales atunci acest Sinod. Cum mai încearcă deci încă unii după atât de mari hotărâri să le mai pună în discuție și să caute altele? Dacă aceștia sînt arieni, nu e nici o mirare că ei le defăimează pe acelea, auzindu-le cu urechi de elini (păgîni). Căci «idolii păgînilor sînt argint și aur, lucruri ale mîinilor omenești» (Ps. 113, 4). Ei socotesc nebunie învățătura despre dumnezeiasca cruce. Iar dacă, voind să surpe prin cercetare cele arătate de Părinți, par să creadă drept și să le iubească pe acelea, nu fac altceva decât să adape pe aproapele cu apă tulbure (Avac., 2, 15), susținînd o ceartă de cuvinte fără nici un folos, sau spre pieirea celor simpli.

1. Scrisă în jurul anului 371 (P. G. 26, 1049, nota 91).

II

Le scriu acestea, citind *Memoriile* trimise de Binecredincioșia ta, care ar fi fost de folos nici să nu fie scrise, ca să nu rămână nici măcar vreo amintire despre ele celor de mai târziu. Căci cine a auzit astfel de lucruri vreodată? Cine le-a predat, învățînd pe alții, sau le-a primit de la alții? «Căci din Sion va ieși legea lui Dumnezeu și Cuvîntul Domnului din Ierusalim» (Isaia, 2, 3). Dar acestea de unde au ieșit? Ce iad a născocit să spună că trupul cel din Maria este de o ființă (ὁμοούσιον) cu dumnezeirea Cuvîntului, sau că Cuvîntul S-a prefăcut în carne, în oase, în păr și în trupul întreg și S-a preschimbat din firea Sa? Și cine a auzit în Biserică, sau în general de la creștini, că Domnul a purtat un trup închipuit și nu după fire? Sau cine a ajuns la atîta necredință, încît să spună și să cugete că însăși dumnezeirea cea de o ființă cu Tatăl s-a tăiat împrejur și s-a făcut din desăvîrșită, nedesăvîrșită? Și că ceea ce s-a pironit pe lemn n-a fost trupul, ci însăși ființa creatoare a Înțelepciunii? Sau cine auzind că nu din Maria, ci din ființa Lui Și-a făcut Cuvîntul Sieși un trup pătimitor, ar mai numi creștin pe cel ce spune acestea? Cine a născocit această impietate neîngăduită? Sau cui i-ar fi venit măcar în minte să spună că cel ce zice că trupul Domnului e din Maria nu mai cugetă în dumnezeire o Treime, ci o pătrime? Și că pentru a evita aceasta cei ce cugetă așa spun că trupul pe care l-a îmbrăcat Mîntuitorul din Maria este din ființa Treimii. De unde au scos iarăși unii impietatea egală cu cele de mai înainte, ca să spună că trupul nu e mai tînăr decît dumnezeirea Cuvîntului, ci e coetern cu El, fiindcă s-a constituit din ființa Înțelepciunii? Și cum au îndrăznit unii, care-și mai zic creștini, să pună la îndoială faptul că Domnul născut din Maria este Fiul lui Dumnezeu prin ființă și fire, iar după trup este din sămînța lui David și din trupul Sfintei Maria? Cine sînt cei ce s-au făcut atît de îndrăzneți, încît să spună că Hristos care a pătimit cu trupul și s-a răstignit, nu este Domnul și Mîntuitorul și Dumnezeu și Fiul Tatălui? Sau cum vor să se numească creștini cei ce spun că Cuvîntul a venit la un om sfînt ca la unul dintre prooroci și nu S-a făcut El însuși om, Care a luat din Maria trupul, ci altul este Hristos și altul Cuvîntul lui Dumnezeu cel care este Fiul Tatălui dinainte de Maria și dinainte de veci? Sau cum pot fi creștini cei ce zic că altul este Fiul și altul Cuvîntul lui Dumnezeu?

III

Acestea erau spuse în *Memorii*, variate între ele, dar avînd un unic înțeles și o singură tendință spre necredință. Totuși se deosebesc și se luptă între ei cei ce se laudă pe de altă parte cu mărturisirea Părinților stabilită la Niceea. Iar eu am admirat dreapta ta credință răbdătoare, care nu le-a impus tăcere celor ce spun acestea, dar le-a predat credința, ca,

sau ascultînd să se liniștească, sau împotrivindu-se să fie socotiți eretici. Căci cele spuse (în *Memorii*) nu e îngăduit creștinilor nici a le grăi, nici a le auzi, ci a le socoti străine în tot chipul învățaturii apostolice. De aceea și eu am făcut să fie scrise în Epistolă cele ale acelora, în mod dezvelit, ca fie și numai auzindu-le cineva să vadă rușinea și lipsa lor de evlavie. Și deși ar trebui condamnată și dată pe față mai pe larg nebunia celor ce au gîndit acestea, e bine ca Epistola să se oprească numai la acestea și să nu scrie nimic mai mult. Căci nu e necesar a dezgoli și iscodi mai mult urîtele gînduri arătate așa de vădit, ca să nu fie celor iubitori de sfadă pricinuitoare de îndoieli. Ci ajunge să li se răspundă numai aceasta și să li se spună că nu sînt ale Bisericii universale, nici n-au cugetat Părinții acestea. Dar ca să nu ia născocirea răului, din tăcerea totală, pretext de nerușinare, e bine să li se amintească totuși puțin din dumnezeieștile Scripturi. Poate că rușinîndu-se astfel, se vor opri din născocirile lor murdare.

IV

De unde v-a venit, deci, să spuneți că trupul este de o ființă cu dumnezeirea Cuvîntului (căci e bine a începe de la aceasta, ca arătîndu-se cît de nebunească este această afirmare, să se vadă că și toate celelalte sînt la fel)? Ea nu poate veni din dumnezeieștile Scripturi, căci ele zic că Dumnezeu însuși a fost în trup. Dar și Părinții care s-au adunat la Niceea n-au spus că trupul, ci că Fiul este de o ființă cu Tatăl. Numai de Acesta au spus că e din ființa Tatălui, iar trupul au mărturisit că e din Maria, urmînd iarăși Scripturilor. Deci, sau tăgăduiți Sinodul din Niceea și le spuneți acestea ca eretici, sau, dacă voiți să fiți fiii Părinților, nu cugetați altele decît acelea pe care le-au scris ei. Căci și din aceasta se poate vedea cît de absurdă este această afirmare: dacă Cuvîntul este de o ființă cu trupul ce își are natura din pămînt, iar Cuvîntul este de o ființă și cu Tatăl, după mărturisirea Părinților, va fi și Tatăl de o ființă cu trupul făcut din pămînt. Atunci de ce mai disprețuiți pe arieni, care spun că Fiul este creatură, cînd voi spuneți că și Tatăl este de o ființă cu creaturile, ba trecînd în altă impietate ziceți că Cuvîntul S-a prefăcut în trup și oase și păr și nervi și în tot trupul și că Și-a schimbat firea Sa? Rămîne doar să spuneți pe față că El S-a făcut din pămînt. Căci din pămînt e firea oaselor și a întregului trup. De unde v-a venit o atît de mare nebunie ca să vă luptați și cu voi înșivă? Căci spunînd că trupul e de o ființă cu Cuvîntul, indicați pe unul din altul. Și spunînd că s-a preschimbat în trup, născociți preschimbarea Cuvîntului însuși. Dar cine vă va mai suporta fie și numai să spuneți acestea? Căci întreceți prin necredința voastră orice erezie. Și dacă Cuvîntul e de o ființă cu trupul, e de prisos să se mai amintească de Maria și de trebuința de ea. Căci trupul poate fi etern deci dinainte de Maria, precum este și Cuvîntul însuși care, după voi, este de o ființă cu trupul.

La ce mai este atunci necesară venirea Cuvîntului, ca să îmbrace ceea ce e de o ființă cu El, sau ca preschimbîndu-Și firea Sa să Se facă trup? Căci nu ia dumnezeirea ce este al ei, ca să îmbrace ceea ce e de o ființă cu ea. Nici n-a luat Cuvîntul, Care a răscumpărat păcatele celorlalți, păcatul, ca preschimbîndu-Se în trup să Se aducă pe Sine jertfă pentru Sine și să Se răscumpere pe Sine².

V

Dar nu este așa. Să nu fie! Căci Apostolul zice că «a luat sămînța lui Avraam; pentru aceea trebuia să Se facă în toate asemenea fraților» (Evr., 2, 16-17) și să ia un trup asemenea celui al nostru. Pentru aceea se supune cu adevărat Maria, ca El să-Și ia cu adevărat trupul din ea și ca să-L aducă pe El ca trup propriu pentru noi. Aceasta a arătat-o Isaia cînd a zis, proorocind: «Iată Fecioara» (7, 14). Iar Gavriel e trimis la ea nu simplu ca la o fecioară, ci ca la «o fecioară logodită cu bărbat» (Luca, 1, 27), ca din logodnă să se arate că Maria a fost cu adevărat om. De aceea Scriptura spune că a și născut. Căci zice: «Și a născut» (Luca, 2, 7); și au fost fericiți sînii care L-au alăptat (Luca, 11, 27) și a adus jertfă după naștere (Luca, 2, 23). Iar toate acestea au fost semne că a născut ca fecioară. Și Gavriel i-a binevestit ei cu exactitate, nu spunînd simplu «Cel ce se va naște în tine», ca să nu cugete că își aduce în ea trupul din afară, ci «din tine» (Luca, 1, 39), ca să se creadă că Cel născut este din ea prin fire, dovedindu-se astfel în mod vădit și firea. Căci era cu neputință ca Fecioara să dea lapte fără să nască și era cu neputință să se hrănească cu lapte un trup care nu s-a născut mai înainte prin fire. Acest trup a fost tăiat-împrejur în a opta zi, pe acesta l-a primit în brațe Simeon; acesta a fost în stare de pruncie și a crescut, a ajuns la vîrsta de 12 ani și de 30 de ani. Căci nu s-a tăiat-împrejur ființa Cuvîntului, preschimbîndu-se, cum au născocit unii. Fiindcă ea este neschimbabilă și cu neputință de prefăcut. Căci Însuși Mîntuitorul zice: «Vedeți, că sînt Eu și nu Mă schimb»

2. Opinia din ultimele două propoziții este o opinie nestoriană. Ceea ce s-a afirmat în propozițiile anterioare e o opinie monofizită, întrucît, după combaterea ce i-o face sîntul Atanasie, trupul luat din Maria nu e real. Dacă ar fi real, ar fi o opinie panteistă. Astfel spre sfîrșitul vieții sîntul Atanasie va preciza învățătura Bisericii și față de abaterile hristologice ce se vor defini mai tîrziu în erezia monofizită și nestoriană, care amîndouă înseamnă o anulare a valorii creației și o lăsare a ei în starea nemîntuită, sau un dualism de nedepășit și o mărginire a dumnezeirii. Numai credința creștină vede pe Dumnezeu ca Dumnezeu adevărat, dar totodată și valoarea eternă a creațiunii, asigurată prin atotputernicia iubitoare a lui Dumnezeu. Sîntul Atanasie a fost ochiul clar văzător al creștinismului în acel moment de răscruce al lui, cînd avea să se limpezească raportul lui cu filosofii panteiste și dualiste ale lumii păgîne, care degradau pe Dumnezeu într-o esență impersonală sau îl mărgineau, luîndu-I puterea Dumnezeului creator și mîntuitor, sau a Dumnezeului adevărat, suficient Sieși, dar și atotputernic și iubitor.

(Mal. 3, 6). Iar Pavel scrie: «Iisus Hristos ieri și astăzi și în veci Același» (Evr., 13, 8). Dar în trupul tăiat-împrejur, purtat, care mînca și bea și obosea și a fost pironit pe lemn și a pățimit, era Cuvîntul netrupesc al lui Dumnezeu. Acest trup a fost pus în mormînt, cînd Cuvîntul însuși a plecat, fără să se despartă de el, ca să vestească și duhurilor din închisoare, cum a zis Petru (I Petru, 3, 19).

VI

Ceea ce arată și mai mult nebunia celor ce spun că Cuvîntul S-a prefăcut în oase și carne, e aceasta: Dacă ar fi fost așa, nu ar fi fost trebuință de mormînt, căci trupul ar fi plecat prin sine însuși să vestească duhurilor din iad. Dar a plecat Cuvîntul însuși să vestească, iar trupul înfășurat de Iosif în giulgiu a fost depus în Golgota (Matei, 15, 1). Așa s-a arătat tuturor că trupul nu era Cuvîntul, ci era trupul Cuvîntului. Pe acesta, înviat din morți, l-a pipăit Toma și în el a văzut urmele cuielor (Ioan, 20, 25), pe care le-a răbdat însuși Cuvîntul, văzîndu-le pironite în trupul propriu și pe care putînd să le împiedice nu le-a împiedicat, ba Cuvîntul netrupesc Și-a și făcut proprii ca ale Sale cele proprii trupului (ἐκ τοῦ). De fapt cînd trupul Lui e lovit de slujitor, a zis ca Cel ce suferea El însuși: «Pentru ce Mă lovești?»³ (Ioan, 18, 23). Și Cuvîntul fiind de nepipăit în firea Lui,

3. Avem aci termenul «ἰδιοποιεῖτο» (Și-a făcut proprii cele ale trupului), pe care și l-a însușit sfîntul Ciril din Alexandria, ca explicație a relației dintre ipostasul divin și firea omenească asumată de El. Sfîntul Atanasie pune astfel baza combaterii teologice a nestorianismului și monofizismului. Prin aceasta se salvează pentru gîndirea teologică taina întrupării sau unirii după ipostas a Cuvîntului dumnezeiesc cu firea omenească. E o taină pentru înțelegere felul în care pe de o parte nu Cuvîntul e străpuns de cuie, ci trupul; dar pe de alta, că trupul e al Cuvîntului și Cuvîntul își face ale Sale pătimirile trupului. Sau pe care Și l-a făcut propriu. Nu sufletul nostru e tăiat în timpul unei operații, dar sufletul simte ca durere a sa ceea ce se săvîrșește cu trupul. Se afirmă astfel atît distincția lui Dumnezeu de creatură, cît și asumarea de către Dumnezeu a vieții creaturii, ca și îndumnezeirea ei de către El. Dar cine poate lămuri felul cum se realizează această «însușire» de către Dumnezeu a vieții noastre? Cine poate explica în ce constă această punte de la una la alta și cum e ea posibilă? Dacă o explicație pentru însușirea de către om a celor dumnezeiești ar putea da faptul că omul e după chipul lui Dumnezeu, cum își poate însuși Dumnezeu cele omenești? Poate în baza faptului că acestea Îl au pe El ca Creator?

Teologia apuseană contemporană găsește inacceptabilă ideea patristică a «nepătimirii» (ἀνάθεια) lui Dumnezeu, vrînd să-L vadă pe Dumnezeu participînd la durerile omenești. Dar pentru justa împăcare a ideii că Dumnezeu nu e supus din neputință durerilor cu ideea că totuși le poate suporta prin voia Sa iubitoare, ar trebui stăruit în analiza sensului ideii de «însușire» de către Dumnezeu a celor omenești. La noi, dar și la Hristos, e implicată aci taina unității persoanei, care nu poate despărți de experiența sa cele ale trupului de cele ale sufletului, sau cele ale dumnezeirii de cele ale umanității (la Hristos). Unitatea persoanei care trăiește în această unitate experiențele ei venite prin suflet și trup sau trăite de dumnezeire și de unmanitatea asumată, se exprimă prin «eu» trăit la nominal și la acuzativ. Fiul lui Dumnezeu S-a spălat El însuși, sau a fost bătut El însuși, deși Și-a spălat sau l-a fost bătut trupul. Dumnezeu coboară la cele ale noastre pînă acolo că El le trăiește ca pe ale Sale. Dar cum e posibil aceasta să o simtă aceasta ceilalți oameni al căror ipostas e numai omenesc? Sau poate e într-un anumit fel, ca orice om, în raport cu ceilalți? Căci după întrupare a intrat în circuitul uman al oamenilor în general. Știința poate cunoaște prin metoda ei părțile despărțite, dar nu taina unității dintre ele.

totuși a zis: «Spatele Meu L-am dat spre biciuire și obraji Mei spre loviri. Și fața Mea n-am întors-o de la rușinea scuișorilor» (Isaia, 1, 6). Căci cele ce le pătimea trupul omenesc al Cuvîntului, acelea, fiind Cuvîntul împreună cu el, le referea la Sine însuși, ca să putem participa la dumnezeirea Cuvîntului⁴. Și era un lucru minunat (un paradox: o unire a contrariilor), că Același era și Cel ce pătimea și Cel ce nu pătimea. Pătimea, pentru că pătimea trupul Lui, și era în el care pătimea Cel ce nu pătimea, pentru că Cuvîntul, fiind prin fire Dumnezeu, e nepătimitor (ἀπαθής)⁵. Și însuși Cel netrupesc era în trupul ce pătimea. Iar trupul avea în sine pe Cuvîntul nepătimitor, desființînd (ἀφανίζοντα) neputințele trupului⁶. Și a împlinit-o aceasta și S-a făcut așa, ca primind El însuși ale noastre și aducîndu-Se jertfă, să le desființeze⁷, și de aci înainte, noi îmbrăcîndu-ne în ale Sale, să facă pe Apostolul să zică: «Se cade ca acest stricăcios să se îmbrace în nestricăciune și muritorul acesta să se îmbrace întru nemurire» (I Cor., 15, 53).

VII

Nu s-au făcut acestea pentru închipuire⁸, cum au socotit unii. Să nu fie! Ci Mîntuitorul, făcîndu-Se om cu adevărat, prin aceasta S-a făcut mîntuirea întregului om. Căci dacă Cuvîntul ar fi fost în trup prin închipuire, cum zic aceștia, iar ceea ce se spune prin închipuire e o nălucire, rămîne o părere și mîntuirea și învierea oamenilor, potrivit prea necre-

4. Numai pentru că Și-a făcut cele ale noastre proprii, ele s-au împărtășit de curăția și puterea Lui dumnezeiască și acestea au putut trece și la noi. Căci făcîndu-Se Unul dintre noi, sau de o fire cu noi, El S-a făcut oarecum centrul ipostatic înnoitor al nostru, al tuturor, dacă Îi deschidem launtric poarta spre noi.

5. Deci dintr-un anumit punct de vedere chiar Cuvîntul nepătimitor pătimea.

6. O împăcare a pătimirii și nepătimirii aceluiași subiect divin ce purta trupul cu suferințele lui, rămînînd totuși nepătimitor ar putea consta în faptul că El copleșea suferințele, suportîndu-le cu tăria răbdării, nu evitîndu-le. Trebuia să fie în ele ca să se poată dovedi mai tare ca ele. Cine fuge de lup și nu-l biruie și luptă cu el, n-a scăpat pe oameni de el și nu se dovedește mai tare ca el.

7. Suferindu-le pînă la moarte, S-a adus jertfă. Dar prin aceasta le-a copleșit, le-a biruit și le-a desființat. Chiar în a suferi pînă la capăt e o putere, care e mai tare ca suferința și îi ia acesteia puterea pentru viitor. Avem iarăși aci un paradox: dacă S-ar fi oprit în suportarea lor cu un moment înainte de moarte, nu le-ar fi suportat pînă la capăt, deci nu le-ar fi biruit. Dar suportînd moartea, a biruit-o. Dacă n-ar fi suportat-o, ar fi fost El biruit de moarte. Așa ar fi fost dacă n-ar fi fost și Dumnezeu care nu Și-a sfîrșit plinătatea vieții ca subiect purtător de suferințe omenești la capătul suportării lor. E de remarcat aspectul jertfei ca suportare a pătimirilor omenești pentru a le birui, sau aspectul ei ontologic, de desăvîrșire prin aceasta a existenței omenești. Desigur moartea Lui e jertfă și pentru că o suportă ca om ascultînd de Dumnezeu pînă la capăt, nelăsîndu-se abătut de frica pătimirii, prin ceea ce a realizat calitatea Lui de om fidel împlinitor al rînduirii dumnezeiești, care vrea ca omul să se realizeze, nelăsîndu-se oprit de slăbiciune în actualizarea puterilor și valorilor ascunse în firea umană.

8. Această idee era o prelungire a dochetismului din primele timpuri creștine, a ideii că Hristos a avut numai un trup aparent. Din acest dochetism a rămas ceva în monofizism.

dinciosului Maniheu⁹. Dar nu e fantezie mîntuirea noastră, nici numai a trupului; ci mîntuirea cu adevărat a întregului om, a sufletului și a trupului, s-a săvîrșit în Însuși Cuvîntul¹⁰. După dumnezeieștile Scripturi, ceea ce s-a luat din Maria era omenescul prin fire și trupul Domnului era adevărat. Era adevărat, pentru că era același cu al nostru. Căci Maria a fost sora noastră, fiindcă toți sîntem din Adam. Despre aceasta nu se poate îndoii cineva, dacă își amintește de cele scrise de Luca. Căci după ce a înviat din morți, părăindu-li-se unora (δοκούντων τινῶν) că văd pe Domnul nu în trupul cel din Maria, ci că în trupul acesta văd un duh, El a zis: «Vedeți mîinile Mele și picioarele Mele și urmele cuielei Mele, căci sînt Eu însumi. Pipăiți-Mă și vedeți că duhul carne și oase nu are, precum Mă vedeți pe Mine avînd. Și acestea zicînd, le-a arătat lor mîinile și picioarele» (Luca, 24, 39-40). Din acestea se pot respinge și cei ce îndrăznesc să spună că Domnul însuși S-a prefăcut în carne și oase. Căci n-a zis Domnul: «Vedeți că sînt carne și oase», ci «avînd», ca să nu se creadă că Însuși Cuvîntul S-a prefăcut în acestea, ci avîndu-le acestea să se creadă că este Același și înainte de moarte și după înviere¹¹.

VIII

Acestea avîndu-și astfel dovada lor, e de prisos a ne mai atinge și de altele și de a ne mai ocupa cu ceva din cele ale trupului, în care era Cuvîntul. El nu era de o ființă cu dumnezeirea, ci născut cu adevărat din Maria; și Cuvîntul nu S-a prefăcut El însuși în oase și carne, ci a fost în trup. Căci spusa de la Ioan: «Cuvîntul trup S-a făcut» are acest înțeles, cum se poate afla aceasta și din locul asemănător scris de Pavel: «Hristos S-a făcut pentru noi blestem» (Gal., 3, 13). Căci precum, deși nu S-a făcut El însuși blestem, ci a primit blestemul pentru noi, s-a spus totuși că S-a făcut blestem, la fel, fără să Se prefacă în trup, se spune că S-a făcut trup, pentru că a luat trup viu pentru noi și S-a făcut om. De fapt spusa: «Cu-

9. Am remarcat la nota 2 că monofizismul (ca și nestorianismul de altfel) aveau la bază un dualism etern între Dumnezeu și lume. Lumea nu poate fi cu adevărat mîntuită sau ridicată în viața dumnezeiască. Dumnezeu Se face numai aparent trup, suferă moartea numai aparent. Omul real rămîne așa cum e: destinat morții eterne. Acest dualism a fost luat din parsism de Maniheu. Dar el avea o bază și în platonism, de care a fost influențat și Origen. Căci și acesta socotea materia ca ceva contrar spiritelor și destinată să rămînă în veci nemîntuită, netransfigurată. În toate Dumnezeu era văzut ca mărginit, deci nu ca «Dumnezeu» adevărat. Dar monofizismul putea avea și un sens panteist.

10. După Apolinarie, care începuse să scrie spre sfîrșitul vieții sfîntului Atanasie, Cuvîntul a luat trup real, dar nu și sufletul rațional. Căci rațiunii umane îi ținea locul Logosul divin. Se elimina astfel de la mîntuire o altă parte a omului: sufletul rațional. Sau se identifica Cuvîntul cu rațiunea umană.

11. Trupul real al lui Hristos este și un semn al identității Lui înainte de moarte și după înviere, adică o dovadă că a înviat cu adevărat și prin aceasta a învins moartea. Altfel n-am avea nici o siguranță despre aceasta; am fi victimele unor năluciri. Nimic n-ar fi sigur. N-am ști care e realitatea sigură. Trupul are și în privința aceasta un rost pozitiv.

vîntul trup S-a făcut» este egală cu spusa: «Cuvîntul om S-a făcut», cum s-a scris la Ioel: «Voi vărsa din Duhul Meu peste tot trupul» (Ioel, 2, 28). Căci nu s-a întins făgăduința pînă la animalele necuvîntătoare, ci numai la oameni, pentru care S-a și făcut Domnul om. Acest înțeles avîndu-l spusa aceasta, cu dreptate se vor contrazice între ei toți cei ce zic că trupul luat din Maria a fost dinainte de aceasta, sau că Cuvîntul a avut înainte de aceasta oarecare suflet omenesc și a fost în el pururea înainte de venirea Lui¹². Vor tăcea însă și cei ce spun că trupul nu este capabil de moarte, ci că acesta era de fire nemuritoare. Căci dacă n-a murit, cum a predat Pavel corintenilor ceea ce a primit și el «că Hristos a murit pentru păcatele noastre, după Scripturi»? (I Cor., 15, 3). Și cum a înviat, dacă n-a și murit? Dar se vor rușina cu totul cei ce gîndesc în general că Treimea ar deveni pătrime, dacă s-ar zice că trupul e din Maria. Căci dacă spunem, zic, că trupul e de o ființă cu Cuvîntul, rămîne Treimea Treime, neintroducîndu-se nimic străin în Treime, adus de Cuvîntul¹³. Dar dacă spunem că trupul din Maria este omenesc, în mod necesar trupul fiind străin după ființă și Cuvîntul fiind în El, Treimea se face pătrime prin adaosul trupului.

IX

Spunîndu-le acestea astfel, ei nu înțeleg că se luptă cu ei înșiși. Căci chiar dacă nu spun că trupul e din Maria, ci că e de o ființă cu Cuvîntul, după cugetarea lor se vor dovedi nu mai puțin admițînd o pătrime (chiar dacă se prefac că nu cugetă cum socotesc). Căci după această cugetare, precum Fiul, după Părinți, deși e de o ființă cu Tatăl, nu e totuși El însuși Tatăl, ci se spune că e Fiul de o ființă cu Tatăl, la fel trupul de o ființă cu Cuvîntul nu este el însuși Cuvîntul, ci altul în raport cu Cuvîntul. Iar fiind altul, după ei Treimea lor va fi pătrime¹⁴. Dar adevărata și cu adevărat

12. Se confunda prin aceasta în sens panteist umanul cu divinul. Sau se afirma o apariție a umanului lui Hristos printr-o evoluție, deși acest uman ieșit dintr-o virtualitate a Cuvîntului nu e una cu umanul real.

13. Un trup care n-ar fi de o ființă cu Cuvîntul ar fi, după cei ce susțineau această absurditate, o altă persoană divină. Era o concepție politeist-panteistă. Consecvent ar fi fost ca ei să spună că nici una din persoanele divine nu e de o ființă cu celelalte. Se afirmă pe de o parte un panteism care confunda natura cu divinitatea, pe de alta nu se vedea o unitate în natura constituită din esențe sau naturi diferite. Apoi nu se înțelegea apartenența trupului la o persoană, care e constituită și din spirit, nu numai din trup, sau se separa prea mult între suflet și trup, sau se confundau prea mult între ele. Sfîntul Atanasie văzînd trupul ca aparținînd Persoanei Cuvîntului introduce ideea unirii după ipostas a celor două firi ale lui Hristos.

14. Trupul dacă ar fi de o ființă cu Cuvîntul, fiind deosebit ca persoană de Acela, ar adăuga la Treime o altă persoană. Numai dacă trupul nu e de o ființă cu Cuvîntul, nu e o persoană deosebită, ci aparține Persoanei Cuvîntului. Caracterul de «de o ființă» nu-l poate avea decît o persoană în raport cu altă persoană. Deși trupul e de altă substanță, nu e o persoană. Și dacă ar fi o persoană, iarăși nu ar reprezenta o nouă persoană în Treime, pentru că nu e de o ființă cu Persoanele Treimii.

desăvârșita și nedespărțita Treime nu primește adaos, ci numai cea născocită de ei. Și cum oare mai sînt creștini cei ce inventează un alt «dumnezeu» decît Cel ce este?

Dar se poate vedea multă nebulie și în altă sofismă a lor. Dacă pentru că trupul Mîntuitorului este din Maria și omenesc, precum se zice în Scripturi, ei socotesc că pot zice în loc de Treime, pătrime, întrucît se produce un adaos din pricina trupului, rătăcesc mult, fiindcă fac fapăturile deopotrivă cu Făcătorul și socotesc că dumnezeirea poate primi un adaos și ignoră că nu pentru un adaos la dumnezeire s-a făcut Cuvîntul trup, ci ca să învie trupul; nici ca să se îmbunătățească Cuvîntul S-a născut El din Maria, ci ca să răscumpere neamul oamenilor. Dar cum socotesc că trupul răscumpărat (mîntuit) și ridicat la viața adevărată prin Cuvîntul poate aduce un adaos dumnezeirii Cuvîntului care îi dă viață?¹⁵ Mai degrabă s-a făcut trupului omenesc un mare adaos din comuniunea și unirea Cuvîntului cu el. Căci din muritor l-a făcut nemuritor și fiind sufletesc l-a făcut duhovnicesc și, alcătuit fiind din pămînt, a trecut prin porțile cerești. Deci Treimea, chiar luînd Cuvîntul trup din Maria, rămîne Treime, neprimind vreun adaos și nepierzînd ceva¹⁶. Ci e pururea desăvârșită și se cunoaște ca o dumnezeire în Treime și așa se propovăduiește în Biserică un Dumnezeu, Tatăl Cuvîntului.

X

Aceasta va face să tacă și pe cei ce spuneau înainte că Cel născut din Fecioara nu este Hristos și Domnul Dumnezeu¹⁷. Căci dacă n-a fost Dumnezeu în trup, cum oare S-a numit îndată ce S-a născut din Maria, Emanuel, care se tălmăcește «Cu noi este Dumnezeu» (Matei, 1, 23)? Dacă n-a fost Cuvîntul în trup, cum a scris și Păvel romanilor: «Cel ce este peste toate, Dumnezeu binecuvîntat în veci, Amin» (Rom., 9,5)? Să

15. În teoria că Cuvîntul Se întrupează ca să adauge ceva Treimii, sau dumnezeirii, e implicată ideea unui Dumnezeu care are nevoie de această împlinire, a unui Dumnezeu supus unei legi a sporirii prin evoluție, a unei identități de esență între Dumnezeu și lume. Nu se mai menține distinctă creațiunea de un Dumnezeu desăvârșit în El însuși, care ca atare o și poate mîntui pe aceasta fără s-o topească în El. În această teorie întruparea nu se mai face pentru oameni, pentru a-i scăpa din nedesăvîrșirea vieții lor, sau din relativitatea și non-sensul existenței în lumea aceasta. Se vede în trupul omenesc și în lume mai degrabă ceva de care are nevoie dumnezeirea. Sau propriu-zis nici dumnezeirea și nici lumea nu sînt suficiente în ele însele. Avem din nou aci o altă formă a panteismului. Dar cum se poate împlini dumnezeirea prin ceva atît de relativ, de imperfect, de trecător cum e trupul omenesc și lumea aceasta? Sau cum pot cîștiga desăvîrșirea prin unirea între ele cele nedesăvîrșite? Unde e atunci scăparea de relativitate și de non-sensul lumii acesteia, dacă nu se unește cu un Dumnezeu desăvârșit în El însuși? Aceasta înseamnă că nu e nimic cu adevărat desăvîrșit și care poate desăvîrși. Non-sensul și moartea care stăpînesc în lumea aceasta sînt o fatalitate de care nu există scăpare. Nu există nici o mîntuire din acestea.

16. În acest caz Treimea n-ar fi desăvîrșită și atunci cum ne-ar putea mîntui? Avem aci o doctrină panteistă, care nu cunoaște nici un absolut care să scape lumea de insuficiența ei.

17. Aceștia erau predecesorii nestorianismului.

mărturisească deci și cei ce tăgăduiau înainte că Cel răstignit a fost Dumnezeu, că au greșit, ascultînd de dumnezeieștile Scripturi; și mai ales de Toma, care, după ce a văzut în El urmele cuielor, a strigat: «Domnul meu și Dumnezeul meu» (Ioan, 20, 28). Căci fiind Dumnezeu și Domnul slavei, era totuși în trupul pironit fără slavă și fără cinste. Iar trupul pătimea pironit pe lemn și din coasta Lui curgea sînge și apă. Iar trupul fiind templu al Cuvîntului, era plin de dumnezeire. De aceea soarele, văzînd pe Creatorul său răbdînd în trupul batjocorit, și-a reținut razele și a întunecat pămîntul. Iar trupul însuși, avînd o fire muritoare, a înviat mai presus de firea lui, pentru Cuvîntul ce era în el. Și a pierdut stricăciunea cea după fire. Căci, îmbrăcîndu-l Cuvîntul mai presus de om, s-a făcut nestricăcios.

XI

Iar despre închipuirea celor ce zic că precum s-a întîmplat cu fiecare dintre prooroci, așa a venit Cuvîntul și peste un om oarecare născut din Maria, e de prisos a mai lungi vorba, nebunia lor respingîndu-se prin ea însăși. Căci dacă a venit așa, pentru ce S-a născut Acesta din fecioară și nu S-a născut și El dintr-un bărbat și o femeie? Căci așa s-a născut fiecare dintre sfinți. Sau pentru ce, dacă Cuvîntul a venit astfel, nu se spune de moartea fiecăruia că a fost pentru noi, ci numai de a Acestuia? Și pentru ce, dacă Cuvîntul a venit la fiecare dintre prooroci, spuneți că numai peste Cel născut din Maria a venit o singură dată la sfîrșitul veacurilor? Sau pentru ce, dacă a venit peste el cum a venit peste sfinții dinainte, toți ceilalți murind încă n-au înviat, iar Cel născut din Maria singur a înviat? Sau pentru ce dacă Cuvîntul a venit la fel peste ceilalți, I se spune numai Celui din Maria Emanuel? Desigur fiindcă numai trupul născut din Ea a fost plin de dumnezeire. Căci Emanuel se tălmăcește «Cu noi este Dumnezeu». Sau pentru ce dacă a venit astfel, deși a mîncat, a băut, a obosit și a murit fiecare dintre sfinți, nu se zice că Cuvîntul a mîncat, a băut, a obosit și a murit în fiecare, ci numai de Cel din Maria? Pentru că cele ce le pătimea acest trup, s-au spus că le pătimea El. Și dacă de toți ceilalți se spunea numai că s-au născut, numai despre Cel născut din Maria se spune: «Și Cuvîntul trup S-a făcut» (Ioan, 1, 14)?

XII

Din acestea se arată că la toți ceilalți a venit Cuvîntul ca ei să proorocească. Dar din Maria, Însuși Cuvîntul luînd trup S-a născut ca om, fiind prin fire și ființă Cuvîntul lui Dumnezeu, iar după trup, făcîndu-Se om din sămînța lui David și din trupul Mariei, cum a spus Pavel. Pe Acesta L-a arătat și Tatăl și în Iordan și în Munte zicînd: «Acesta este Fiul Meu cel iubit, întru Care am binevoit» (Matei, 3, 17). Pe Acesta arienii

L-au tăgăduit, iar noi recunoscîndu-L I ne închinăm, nedespărțind pe Fiul și pe Cuvîntul, ci pe Însuși Cuvîntul știindu-L că este Fiul, prin Care toate s-au făcut și prin Care noi am fost răscumpărați. De aceea ne și mirăm, cum s-a ivit în voi îndoiala despre cele atît de vădite?

Dar mulțumindu-I lui Dumnezeu, că pe cît ne-am întristat, citind aceste Memorii, pe atît ne-am bucurat de rezultat. Căci au fost respinși în deplin acord de toți și oamenii s-au liniștit în mărturisirea dreptei credințe. Aceasta m-a îndemnat și pe mine, după ce mai înainte am stat mult la gînduri, să scriu aceste puține rînduri, cugetînd ca nu cumva, tăcînd noi, acestea în loc de bucurie să pricinuiască întristare celor ce ne-au oferit prin acordul lor prilej de bucurie. Rog deci întîi Evlavia ta, în al doilea rînd, pe cei ce le aud, să primești acestea cu bună conștiință. Și de mai lipsește ceva din cele de trebuință spre dreapta credință, să îndreptați și să-mi arătați. Iar dacă din simplitatea cuvîntului nu s-au scris cum trebuie, sau în mod desăvîrșit, să ne ierte toți slăbiciunea cuvîntului. Salută pe toți frații care se află cu tine. Iar pe tine te salută toți cei împreună cu noi. Să fii sănătos în Domnul, Iubite și Prea dorite frate!

**EPISTOLĂ CĂTRE EPISCOPUL ADELFIGE,
ÎMPOTRIVA ARIENILOR¹
(col. 1072 - 1082)**

I

Citind epistola Binecredincioșiei tale, ne-am bucurat de dreapta ta credință întru Hristos și în primul rînd am slăvit pe Dumnezeu care ți-a dăruit un astfel de har, ca să ai cugetul drept și să cunoști, pe cît e cu putință, meșteșugurile diavolului. Pe de altă parte ne-am mirat văzînd vicleana cugetare a ereticilor căzuți în prăpastia necredinței așa de mult, că nu și-au mai putut păstra simțirea firească și au ajuns la o totală stricare a înțelegerii. Această pornire le este insuflată de diavolul, dar este și o imitație a iudeilor celor fără de lege. Căci precum aceia, respinși în toate, au născocit argumente contrare chiar lor, numai ca să tăgăduiască pe Domnul și să arate cele proorocite ca protivnice lor, la fel și aceștia, văzîndu-se de pretutindeni puși la zid și erezia lor urită de toți, născocesc mereu alte argumente urite, ca neîncetînd lupta lor împotriva adevărului, să rămîină cu adevărat dușmani ai lui Hristos.

Căci de unde le-a venit și această răutate? Cum au îndrăznit să rostească această nouă ocară împotriva lui Hristos? Cu adevărat mult vicleșug este în necredincios și în cel nestatornic în ale credinței. Căci tăgăduind la început dumnezeirea Unuia Născut Fiului lui Dumnezeu, dar prefăcîndu-se că recunosc venirea Lui în trup, acum, coborînd treptat, au căzut și din această aparență și s-au făcut cu totul necredincioși, încît nu-L mai recunosc pe El nici ca Dumnezeu, nici că S-a făcut om. Căci dacă ar crede aceasta, nu ar mai rosti astfel de lucruri ca cele ce le-a scris evlavia ta împotriva lor.

II

Tu deci, iubite și cu adevărat prea dorite, ai făcut cele cuvenite tradiției bisericești și drepte credințe în Domnul, respingînd, îndemnînd și muștrînd pe unii ca aceștia. Dar fiindcă înfuriat de tatăl lor diavolul «n-au

1. Scrisă în jurul anului 371 (P. G. 26, col. 1074, nota 77).

cunoscut, nici n-au priceput», după cum s-a scris (Ps. 81, 5), ci umblă în întuneric, să învețe de la binecredincioșia ta că această urită cugetare a lor este proprie lui Valentin, lui Marcion și lui Maniheu. Dintre aceștia, unii în loc de adevăr au introdus aparența, iar alții, despărțind cele nedespărțite, au tăgăduit că «Cuvîntul trup S-a făcut și S-a sălășluit întru noi» (Ioan, 1, 14).

Pentru ce deci, cugetînd ale acestora, nu se fac și moștenitorii numelor lor? Căci se cuvine să aibă și numele celor a căror urită cugetare o primesc, deci să se numească valentinieni și marcioniți și manihești. Dar poate, rușinîndu-se de răul miros al numelor, vor putea să înțeleagă în ce adînc al necredinței au căzut. S-ar cuveni ca acestora nici să nu li se răspundă, după îndemnul Apostolului: «Pe omul eretic după înțîia și a doua sfătuire, ocolește-l, știind că unul ca acesta s-a abătut și păcătuiește, osîndindu-se pe sine însuși» (Tit, 3, 10–11); mai ales că și proorocul zice despre aceștia: «Nebunul va grăi cele bune și inima lui va cugeta cele deșarte» (Isaia, 32, 6). Căci aceștia, asemenea căpeteniei lor, umblă și ei împrejur ca lei, căutînd să înghită pe careva din cei simpli (I Petru, 5, 8). De aceea am simțit trebuința să răspundem evlaviei tale, ca învățînd frații iarăși din sfatul tău, să disprețuiască și mai mult deșarta vorbărie a acelora.

III

Nu ne închinăm creaturii. Nicidecum! Această rătăcire este a păgînilor și a arienilor. Ci ne închinăm Domnului zidirii răstignit, Cuvîntului lui Dumnezeu. Căci deși și trupul în sine este o parte a creaturilor, dar s-a făcut trup al lui Dumnezeu. De aceea nu ne închinăm nici trupului în sine, despărțindu-l de Cuvîntul, nici Cuvîntului despărțit de trup. Ci știind, precum am spus înainte, că «Cuvîntul trup S-a făcut», Îl recunoaștem pe Acesta ca Dumnezeu și după ce S-a făcut trup. Căci cine e așa de nebun ca să spună Domnului: «Desparte-Te de trup ca să ne închinăm Ție»? Sau cine e așa de necredincios ca să-I spună, cu iudeii lipsiți de minte, din pricina trupului: «Pentru ce Tu, om fiind, Te faci pe Ține Dumnezeu?» (Luca, 10, 33)². Dar n-a făcut așa leprosul, ci se închina lui Dumnezeu care era în trup și recunoștea că e Dumnezeu, zicînd: «Doamne, de voiești, poți să mă curățești» (Matei, 8, 2). Și nu socotea, din pricina trupului, pe Dumnezeu, creatură; nici nu disprețuia, dat fiind că Cuvîntul e Creatorul a toată zidirea, trupul în care era îmbrăcat. Ci se închina Creatorului tuturor ca într-un templu creat și de aceea a fost curățit. Așa și femeia ce suferea de curgerea sîngelui s-a vindecat crezînd, prin

2. Se combate de aci, ca și în ultima parte a *Epistolei către Epictet*, ideea nestoriană, care despărțea în Hristos pe om de Dumnezeu. Se vede că spre sfîrșitul vieții sfîntului Atanasie începuse să se dezvolte această erezie.

simplică atingere a ciucurei hainei (Matei, 9, 20). Iar marea agitată de valuri a ascultat de Cuvîntul întrupat și furtuna a încetat (Matei, 8, 26). Și orbul din naștere a fost vindecat de Cuvîntul cu scuipatul trupului (Ioan, 9, 6). Și lucru și mai mare și prea minunat (poate de aceea i-a smintit pe cei necredincioși) este că, chiar atîrnat Domnul pe cruce (căci al Lui era trupul și în El era Cuvîntul), soarele s-a întunecat și pămîntul s-a cutremurat, pietrele s-au despiciat și catapeteasma templului s-a rupt și multe trupuri ale sfinților adormiți au înviat (Luca, 23, 43; Matei, 26, 51).

IV

Acestea s-au întîmplat și nimeni nu s-a îndoit, cum îndrăznesc arienii acum, de trebuie să creadă Domnului întrupat. Ci chiar văzîndu-L om, L-au recunoscut ca fiind Creatorul lor. Și auzind glas omenesc n-au spus, din pricina firii omenești, că Cuvîntul e creatură³. Ci s-au cutremurat și mai mult, recunoscînd nu mai puțin decît că grăia El însuși din templul sfînt. Cum deci nu se tem acești necredincioși că, pentru că «n-au încercat să aibă pe Dumnezeu întru cunoștință, vor fi predați unei minți necercate, făcînd cele ce nu se cuvin» (Rom., 1, 28)? Căci creatura nu se închină creaturii, nici nu refuză a se închina Domnului ei din pricina trupului, ci L-a văzut pe Creatorul ei în trup. «Și întru numele lui Iisus tot genunchiul s-a plecat și se va pleca, al celor cerești și al celor pămîntești și al celor de sub pămînt și toată limba va mărturisi», chiar dacă nu le place arienilor, «că Domn este Iisus Hristos întru slava lui Dumnezeu Tatăl» (Filip., 2, 10-11). Căci n-a adus trupul vreo lipsă de slavă Cuvîntului. Să nu fie! Ci mai degrabă El S-a slăvit prin trup⁴. Prin faptul că Fiul, Care este în chipul lui Dumnezeu, a luat chip de rob (Filip., 2, 7-8), nu S-a micșorat în dumnezeire, ci mai vîrtos S-a făcut eliberatorul a tot trupul și a toată creațiunea. Și faptul că Dumnezeu a trimis pe Fiul Lui născut din femeie (Gal., 4, 6), nu I-a adus rușine, ci mai degrabă slavă și mare har.

3. E prea mare taină ca să înțelegem cum grăiește Dumnezeu însuși prin grai omenesc. Aceasta arată că omul e făcut după chipul lui Dumnezeu, că glasul lui prin care exprimă sensuri raționale și simțiri conștiente, poate fi însușit de Dumnezeu ca al Său, ca să exprime prin sensurile cugetate de om conținuturi superioare și simțiri superioare, dar necontrare celor omenești. E prea mare taină ca să înțelegem cum sunetul material al trupului poate deveni expresie a sensurilor umane, dar a celor dumnezeiești cu mult mai înalte.

4. Trupul n-a acoperit slava Cuvîntului și în acest sens nu L-a privat de slavă, ci mai vîrtos s-a făcut un transparent al slavei Cuvîntului. Căci prin trup grăia Cuvîntul și săvîrșea faptele Sale minunate. Și e o slavă și pentru Dumnezeu și pentru trup, ca Dumnezeu să grăiască și să lucreze prin el. E o slavă și pentru Dumnezeu și pentru rațiunea umană și pentru cuvîntul omului, ca Dumnezeu să-și arate inteligibilitatea prin ele și să comunice cu omul prin ele. E o slavă pentru Dumnezeu și pentru om ca iubirea lui Dumnezeu să ia forma accesibilă simțirii omenești, ca măreția dumnezeiască să strălucească în smerenia omenească.

Căci S-a făcut om, ca pe noi să ne îndumnezeiască întru Sine⁵. Și S-a făcut din femeie și S-a născut din Fecioară, ca nașterea noastră rătăcită să o readucă la Sine⁶ și să devenim la sfârșit neam sfânt și pătași firii dumnezeiești, cum a scris fericitul Petru (II Petru, 1, 4). Și «ceea ce era cu neputință legii, fiind slabă prin trup, a săvârșit Dumnezeu trimițând pe Fiul Său în asemănarea trupului păcatului și pentru păcat a osîndit păcatul în trup» (Rom., 8, 3).

V

Cum deci nu se arată nemulțumitori și vrednici de toată osînda cei ce disprețuiesc trupul luat de Cuvîntul pentru a-i elibera pe toți oamenii și a-i învia pe toți din morți și a-i răscumpăra din păcat, sau cei ce defaimă pe Fiul lui Dumnezeu, din pricina trupului luat, declarîndu-L creatură? Căci numai că nu strigă către Dumnezeu: «Să nu trimiți pe Fiul Tău Cel Unul Născut, în trup! Să nu-L faci să ia trup din fecioară ca să ne răscumpe pe noi din moarte și păcat! Nu voim să fie în trup, ca să nu primească moarte pentru noi, ca nu Se facă în trup Mijlocitorul nostru spre intrarea noastră la Tine și spre sălășluirea noastră în locașurile cerești! Să se închidă porțile cerurilor⁷ ca nu cumva, prin catapeteasma trupului Lui, Cuvîntul Tău să ne înnoiască nouă calea spre ceruri»⁸.

Acestea sînt cuvintele ce le îndreaptă aceia cu îndrăzneală diavolească prin reaua cugetare pe care au născocit-o. Căci cei ce nu voiesc să se închine Cuvîntului făcut trup se arată nemulțumitori pentru întruparea Lui. Și cei ce despart Cuvîntul de trup nu se gîndesc ei oare că nu are loc

5. Atît în faptul că S-a făcut om, cît și în acela că prin aceasta ne-a îndumnezeit, se arată capacitatea omului, dată lui de Dumnezeu prin creație, ca Dumnezeu însuși să Se facă om, fără să înceteze de a fi și Dumnezeu, și omul să fie ridicat la treapta de Dumnezeu prin har. Omul n-a fost creat ca o ființă despărțită de Dumnezeu, «aruncat în lume» cu dispreț, de Dumnezeu, ca să se piardă în ea, cum zice Heidegger. În om a binevoit să Se altoiască Dumnezeu, ca omul însuși să fie altoit în Dumnezeu. Însușirile omului sînt capabile să fie mijloace folosite de Dumnezeu pentru manifestarea Lui și ca prin ele omul să se adîncească tot mai mult în Dumnezeu și să crească tot mai mult ca om adevărat.

6. Pofta ne-a dus la o naștere tot mai puțin legată de lucrarea lui Dumnezeu în ea. Prin nașterea din Fecioara, liberă de orice poftă, Dumnezeu a readus deplin nașterea omului sub puterea spirituală a Lui.

7. Firii omenesti asumate de ipostasul Cuvîntului, unită prin aceasta cu firea dumnezeiască, i s-au deschis porțile cerului sau ale vieții în dumnezeirea infinită. Ea n-a rămas într-o simplă alăturare la firea dumnezeiască. Prin aceasta a fost scăpată de moarte și, dată fiind comunicarea între ea și firea purtată de ipostasurile umane, aceste porți s-au deschis tuturor.

8. Trupul omenesc a putut deveni în Hristos catapeteasma spre Sfînta Sfințelor unde este Dumnezeu. Trupul se face în Hristos străveziu prin spiritualizare. Chiar prin trupul semenului intrăm în legătură cu sufletul lui, cum prin trupul nostru facem cunoscut altora sufletul nostru și ni-l comunicăm lui. Trupul nostru e un bun conducător al sufletului și spre suflet. Aceasta ne dă să înțelegem cum a fost făcută umanitatea și chiar trupul omenesc pentru Dumnezeu. Acestea le spune sfîntul Atanasie celor ce, din dispreț față de trup și de om, credeau că e imposibil ca Dumnezeu să Se facă om.

altfel nici o răscumpărare de păcat, nici o desființare a morții? Unde vor lăsa necredincioșii trupul pe care l-a luat Mîntuitorul ca să îndrăznească să spună: «Nu ne închinăm Domnului cu trupul, ci despărțind trupul și numai Lui ne vom închina»? Fericitul Ștefan a văzut pe Domnul în ceruri stînd de-a dreapta Tatălui (Fapte, 7, 55). Iar îngerii au spus ucenicilor: «Așa va veni cum L-ați văzut plecînd la ceruri» (Fapte, 1, 11). Și Însuși Domnul a spus, grăind Tatălui: «Voiesc ca, unde sînt Eu, să fie și ei totdeauna cu Mine» (Ioan, 17, 24). Și în general, dacă trupul e nedespărțit de Cuvîntul, cum nu e necesar ca aceștia sau să lepede rătăcirea și să se închine Tatălui în numele Domnului nostru Iisus Hristos, sau, neînchinîndu-se Cuvîntului venit în trup, să fie scoși afară și să nu mai fie socotiți creștini, ci să se numere cu iudeii?

VI

Aceasta e nebunia și îndrăzneala aceloră, precum am spus înainte. Iar credința noastră e dreaptă, căci pornește de la învățătura apostolică și de la Tradiția Părinților, întărită de Noul și Vechiul Testament. Căci proorocii zic: «Trimite Cuvîntul Tău și adevărul Tău» (Ps. 42, 3) și: «Iată Fecioara în pîntece va avea și va naște Fiu și vor chema numele Lui Emanuel, care se tălmăcește: «Cu noi este Dumnezeu» (Isaia, 7 14; Matei 1, 23). Dar ce este aceasta decît că Dumnezeu S-a făcut trup? Iar Tradiția apostolică ne învață la fel. Fericitul Petru zice: «Hristos a pătimit în trup pentru noi» (I Petru, 4, 1). Iar Pavel scrie: «Așteptînd fericita nădejde și arătarea slavei marelui Dumnezeu și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, Care S-a dat pe Sine pentru noi ca să ne răscumpere pe noi de tot păcatul și să-Și curățească Sieși popor ales, rîvnitor de fapte bune» (Tit, 2, 13). Dar cum S-ar fi dat pe Sine pentru noi, dacă n-ar fi purtat trup? Căci S-a dat pentru noi, aducîndu-l pe acesta, ca, primind moartea în el, să surpe pe cel ce are stăpînirea morții, adică pe diavolul (Evr., 2, 14). De aceea și mulțumim totdeauna în numele lui Iisus Hristos și nu desființăm harul venit la noi prin El. Căci prezența Mîntuitorului în trup s-a făcut izbăvire de moarte și mîntuire a toată zidirea. Drept aceea, iubite și prea dorite, cei ce iubesc pe Domnul să țină minte acestea. Iar cei ce imită pe Iuda și părăsesc pe Domnul, ca să urmeze lui Caiafa, să învețe din acestea dacă nu vor să se facă de rușine. Și să știe că închinîndu-ne Domnului Iisus, nu ne închinăm creaturii, ci Creatorului care a îmbrăcat trupul creat, precum am spus înainte.

VII

Am voi ca Evlavia ta să afle de la ei aceasta: Cînd, împlinind o poruncă, Israel se suia la Ierusalim, ca să se închine în templul Domnului unde era chivotul, și deasupra lui Heruvimii slavei care acopereau altarul

ispășirii, făceau bine sau nu? Dacă zic că făceau rău, pentru ce cei ce nesocoteau această lege sufereau pedeapsa? Căci s-a scris: «Cel ce va nesocoti și nu se va sui se va nimici din popor» (Deut., 16, 16). Iar dacă zic că făceau bine, căci prin aceasta se făceau bine plăcuți lui Dumnezeu, oare nu sînt vrednici de osîndă arienii scelerați și mai urîți decît toți ereficii că, aprobînd poporul de odinioară pentru cinstirea dată templului, nu voiesc să se închine Domnului, Cel ce este în trup ca în templu? Căci deși templul de odinioară era alcătuit din pietre și aur, era ca o umbră, iar venind adevărul, a încetat chipul și n-a mai rămas, după cuvîntul Domnului, din el, piatră pe piatră (Matei, 24, 2) care să nu se dărîme. Totuși nici templul din pietre privindu-l aceia nu socoteau creatură pe Domnul, Care vorbea în el, nici aflîndu-se departe Domnul nu I se închinau, disprețuind templul, ci I se închinau lui Dumnezeu, potrivit legii, cel de departe, ca Celui ce se afla în el^{8a}. Aceasta așa fiind, cum nu e vrednic de închinare trupul Domnului, cu adevărat prea sfînt și prea cinstit, de Arhanghelul Gavriel binevestit, iar de Duhul Sfînt alcătuit (πλαστέν) și de Cuvîntul făcut vestmînt? De fapt întinzînd Cuvîntul mîna, a ridicat pe cea bolnavă de friguri (Luca, 4, 26 urm.) și rostind cuvînt omenesc a sculat pe Lazăr din morți (Ioan, 11, 42)^{8b}. Și iarăși întinzînd mîinile pe cruce a biruit

8 a. Numai luînd trupul nostru, sau numai prin el ne eliberează Dumnezeu de păcat și de moarte. Trupul ține de om. Prin el păcătuim și murim, prin el ne scapă Dumnezeu de păcat și de moarte. el e instrumentul lui Dumnezeu pentru această eliberare. A răbda în trup înseamnă a te întări cu sufletul și a învinge păcatul și moartea. Prin trup putem face tot binele, precum și răul. Spiritul omenesc nu se întărește decît în trup, precum se și slăbește prin el.

8 b. Dumnezeu Cuvîntul nu e una din creaturi, ci e transcendent tuturor, dar stînd la temelia tuturor e prezent în toate. Sînt patru grade ale prezenței Lui: e prezent la baza cosmosului lipsit de conștiința acestei prezențe transcendente; e prezent în mine, mai ales cînd am conștiința acestei prezențe transcendente și aspir spre tot mai multă unire cu El; e prezent în semenul meu, tot ca transcendent, fiind și el și eu conștienți de această prezență.

Dar cel mai înalt grad de prezență a Cuvîntului lui Dumnezeu în creatură, e prezența Lui în umanitatea lui Hristos. Aci omul nu mai face distincție între eu-ul propriu și Dumnezeu. Zicînd Eu ca om, El zice totodată Eu ca Dumnezeu. Iar în acest semen central al meu, eu nu mai trebuie să transcend de la Tine la Dumnezeu din Tine, ci Însuși Tu ești trăit de mine în Dumnezeu. Fără să se anuleze creatura, Dumnezeu Și-a făcut-o aci atît de proprie, căci a devenit ca Dumnezeu «Eu-ul» ei. Transcenderea în Hristos nu se mai face ca de la un subiect creat la Subiectul divin transcendent, ci același Subiect e și immanent și transcendent. În Hristos eu trăiesc pe Tu ca semen immanent și ca Dumnezeu transcendent, ca Tu uman și ca Tu divin, ca ultimul vîrf mai presus de creație, dar înlăuntrul creației, prin care există creația și spre care tinde fără să se poată identifica în ființă cu el. Aci creatura e pe de o parte templu, în care se aduce închinarea, pe de alta Subiect dumnezeiesc căruia i se aduce închinarea. În Hristos avem între oameni un eu sau un tu, care nu e numai eu sau tu uman, ci Eu-ul sau Tu-ul divin. Pînă aci a venit Dumnezeu în unirea cu creațiunea prin om. Subiectul dumnezeiesc s-a făcut om, fără să desființeze pe om, ci folosindu-Se Dumnezeu însuși de organele trupului și de simțirile sufletului omenesc, asemenea unui om, dar fiind în același timp Dumnezeu.

«pe stăpînitorul văzduhului», care lucrează acum în filii neascultării» (Efes., 2, 2) și ne-a pregătit calea curată spre ceruri.

VIII

Deci cel ce necinstește templul necinstește pe Domnul cel din templu. Și cel ce desparte pe Cuvîntul de trup respinge harul dat nouă prin el¹⁰. De aceea arienii, maniaci și prea necredincioși, să nu socotească și pe Cuvîntul creatură, fiindcă trupul e creat, nici să nu bîrfească trupul Cuvîntului, fiindcă Cuvîntul nu e creatură¹¹. Ne mirăm de viclesugul cugetării lor, pentru că le încurcă și le amestecă pe toate și născocesc pre-texte numai ca să numere pe Creatorul între creaturi.

Dar să audă: dacă Cuvîntul ar fi fost creatură, n-ar fi luat trupul creat ca să-l facă viu¹². Căci ce ajutor vor primi creaturile de la o creatură avînd și ea nevoie de creatură? Numai pentru că Cuvîntul, fiind Creator, a fost El însuși Făcătorul creaturilor, a îmbrăcat la sfîrșitul veacurilor El însuși creatul, ca Creator, ca să-l poată învia¹³. Căci creatura n-ar putea fi nici-

9. Chiar în brațele trupului Său răstignit era o putere biruitoare a răului. Puterea iradia prin el departe, în tot universul, ca un cîmp de raze nu simplu magnetice, ci mai presus de puterea acestora. Puterea aceasta poate fi în parte înțeleasă ca putere aflătoare în smerenia Celui puternic, sau ca puterea smereniei însăși, cînd Cel ce se smerește nu o face din neputință, ci din iubire nemărginită și nu ajunge la moartea definitivă. E o putere care nu stă în mîndrie, în care se manifestă totdeauna teama cuiva de neputință, sau frica de a nu i se vedea slăbiciunea, frică ce-l caracterizează pe cel mîndru.

10. Numai în timpu, prin care Dumnezeu intră în legătură cu creațiunea, ni se dă harul, sau puterea Lui. În acest sens Dumnezeu-Cuvîntul sfințește totul, fie el din piatră, fie trup omenesc.

11. Arienii nu puteau gîndi că Dumnezeu însuși Și-a făcut trupul veșmîntul Său, sau că Dumnezeu însuși S-a putut face om. De aceea afirmau că nu poate să fie Dumnezeu purtătorul trupului lui Hristos. Ei nu puteau înțelege că Creatorul lumii și al omului nu poate considera ca un lucru nedemn de El de a Se face și El însuși subiect al trupului creat de El. Ei nu puteau înțelege că odată ce Dumnezeu Cuvîntul e permanent un fel de subiect susținător și cîrmuitor al creației întregi, de ce n-ar putea fi un subiect mai intim al unei forme proprii a firii umane, ca punct central mai eficient în mijlocul creației și al umanității asupra întregii umanități. De aceea arienii sau declarau pe Cuvîntul prezent în Hristos creatură, sau, luînd forma nestoriană, declarau că Cuvîntul dumnezeiesc nu-Și face cu adevărat propriu trupul, ci rămîne cu el în legătura în care este cu trupurile altor oameni.

12. Dacă nu S-ar fi întrupat Fiul lui Dumnezeu însuși, întruparea ar fi fost inutilă. Căci numai Dumnezeu însuși, luînd trupul, îl poate învia și poate asigura oamenilor nemurirea. Dacă s-a întrupat ca om o piesă a creațiunii, totul rămîne cum a fost, oamenii născînd și murind definitiv în mod succesiv, fără nici un rost. Numai dacă cel întrupat este o persoană dumnezeiască, nemuritoare, fiecare om va primi o existență eternă în comuniune cu Persoanele Sfintei Treimi prin persoana dumnezeiască făcută om. Sfîntul Atanasie nu poartă o luptă pentru o teorie, ci pentru mîntuirea persoanelor umane, singura care dă sens existenței.

13. Unii teologi protestanți spuneau nu de mult (și poate că unii mai spun și acum) că mîntuirea în Hristos nu are nici o legătură cu învățătura despre Dumnezeu Creatorul și deci s-ar putea elimina partea întîi din Simbolul credinței. Dar o lume care nu e creată de Dumnezeu, ci există prin sine, nu poate fi nici ridicată din non-sensul planului în care se află, deci nu poate fi nici mîntuită. Însă odată ce e creată de Dumnezeu nu e fără rost și nedemn de Dumnezeu de a Se fi făcut Subiectul creatului, ca să-l ridice la viața veșnică în

cînd mîntuită de către altă creatură, precum nici nu s-ar fi creat creaturile de către o creatură, deci dacă Cuvîntul n-ar fi fost Creator. Deci să nu redea în mod mincinos învăătura dumnezeieștilor Scripturi, nici să nu smintească pe frații mai simpli. Și dacă voiesc, să se pocăiască și ei și să nu se mai închine zidirii, în locul lui Dumnezeu, Creatorul tuturor (Rom., 1, 25). Iar de vor să stăruie în teoriile necredinței lor, să se hrănească numai ei cu ele și să scrîșnească din dinți asemenea tatălui lor, diavolul, pentru că credința Bisericii universale cunoaște ca Creator și Făcător al tuturor pe Cuvîntul lui Dumnezeu; pentru că știm că: «La început era Cuvîntul și Cuvîntul era la Dumnezeu» (Ioan, 1, 1); iar făcîndu-Se și om pentru mîntuirea noastră, ne închinăm Lui nu ca unuia egal venit în egal, ci ca Stăpînului care a luat chip de rob (Filip., 2, 7) și ca Făcătorului și Creatorului venit în creatură, ca în ea să elibereze toate și să aducă lumea Tatălui și să împace toate, cele din ceruri și cele de pe pămînt (Col., 1, 20). Căci astfel recunoaștem și dumnezeirea Lui cea de la Tatăl și ne închinăm și Lui cel prezent în trup, chiar dacă se rup de noi arienii din mînie. Salută pe toți cei ce iubesc pe Domnul nostru Iisus Hristos. Ne rugăm să fii sănătos și să ne pomenști, iubite și cu adevărat prea-dorite. Dorim ca, de e nevoie, să citești acestea și presbiterului Hieracas.

unire cu Sine. Au știut Sinoadele de la Niceea și Constantinopol ce fac (pe baza unor Simboluri mai vechi, începînd din primele timpuri creștine) atunci cînd au pus la începutul Crezului mărturisit la botez învăătura despre Dumnezeu-Creatorul.

CĂTRE MAXIM FILOSOFUL¹
IUBITULUI ȘI PREA DORITULUI
FIU MAXIM FILOSOFUL,
ATANASIE, BUCURIE ÎN DOMNUL
(col. 1083 - 1089)

I

Citind cele scrise de tine, am lăudat evlavia ta. Iar despre îndrăzneala celor care «nu înțeleg nici cele ce le spun, nici cele pentru care dau adevărate» (I Tim., 1, 7), mirându-mă mult, aș fi voit de fapt să tac. Căci a răspunde despre lucruri atât de evidente și mai clare ca lumina, nu înseamnă nimic altceva decât a da prilej de nerușinare celor atât de nelegiuiți. Aceasta am învățat-o de la Mîntuitorul. Căci după ce Pilat și-a spălat mîinile și a primit calomnia iudeilor de atunci, nu i-a mai răspuns nimic, ci i-a vestit mai degrabă soției lui, ca Cel judecat să fie crezut că e Dumnezeu nu prin mijlocirea cuvîntului, ci a puterii (Matei, 27, 24, 19). Iar flecăriei lui Caiafa nu i-a răspuns, El care prin făgăduință i-a trecut pe toți la cunoștință (Matei, 26, 63).

Dar gîndindu-mă mult și văzînd vorbăria celor fără rușine, m-am supus rîvnei tale pentru adevăr. Dar n-am spus nimic mai mult decît cele scrise de tine, căroră le-a răspuns adversarul, ca, fiind convins în sfîrșit de acestea, limba lui să înceteze de la rău și buzele lui să nu mai grăiască vicleșug. Și fie ca aceștia să nu mai defaimă împreună cu iudeii predecesori de atunci pe Cel atîrnat pe lemn. Căci de e Fiul lui Dumnezeu, Acela îi va mîntui pe ei (Matei, 27, 40). Iar dacă nu se vor rușina nici așa, tu, amintindu-ți de porunca apostolică, pe omul eretic, după întîia și a doua sfătuire, ocolește-l, știind că unul ca acesta s-a abătut și păcătuiind se osîndește singur (Tit, 3, 10-11). Căci dacă sînt elini sau dintre iudaizanți cei ce îndrăznesc acestea, ca iudei n-au decît să socotească crucea lui Hristos sminteală, iar ca elini, nebunie (I Cor., 1, 23). Iar dacă se prefac că sînt creștini, să învețe că Hristos cel răstignit e Domnul slavei (I Cor., 2, 8) și puterea lui Dumnezeu și înțelepciunea lui Dumnezeu (I Cor., 1, 24)

1. Scrisă în jurul anului 371 (P. G. 26, 1083, nota 2).

II

Iar dacă se îndoiesc că e și Dumnezeu, să se rușineze de Toma, care a pipăit pe Cel răstignit și a spus că El e Domnul și Dumnezeuul lui (Ioan, 20, 28). Și să se teamă de Domnul, Care după ce a spălat picioarele ucenicilor, a zis: «Voi Mă numiți pe Mine Domnul și Învățătorul și bine faceți, căci sînt» (Ioan, 13, 13). Căci în trupul în care, aflîndu-Se, a spălat picioarele, în acela ne-a ridicat păcatele pe lemn (I Petru, 2, 24)²; în acela a fost mărturisit ca Stăpîn al creațiunii de soarele care și-a retras razele și de pămîntul care se cutremura și de pietrele ce se despicau și de mulțimile care-L recunoșteau pe Cel răstignit că e cu adevărat Fiul lui Dumnezeu³. Căci trupul nu era al unui om oarecare, ci al lui Dumnezeu, aflîndu-Se în el și cînd a fost răstignit și cînd (S-a) sculat din morți. De aceea nu e bună îndrăzneala lor, care spune că Cuvîntul lui Dumnezeu a venit la un oarecare om sfînt. Căci aceasta s-a întîmplat cu fiecare dintre prooroci și dintre alți sfinți. Aceasta ar lăsa părerea că se naște în fiecare, ca să și moară iarăși în fiecare⁴. Dar nu este așa. Să nu fie! Ci o singură dată, la sfîrșitul veacurilor, Cuvîntul S-a făcut trup spre desființarea păcatului și S-a născut din Maria Fecioara ca om asemenea nouă, cum a zis și către iudei: «Pentru ce căutați să Mă ucideți pe Mine, omul care v-am grăit adevărul?» Și nu ne îndumnezeim, împărtaşindu-ne de trupul vreunui om oarecare, ci primind însuși trupul Cuvîntului.

III

M-am mirat și de aceea, cum au putut măcar să și cugete că S-a făcut om urmînd unei legi a naturii? Căci dacă ar fi fost așa, ar fi de prisos să se

2. În slăbiciunea Sa Și-a arătat Fiul lui Dumnezeu puterea Sa care ne-a eliberat de păcate. Numai că Eu-ul, care era pe de o parte Eu uman, solidar cu noi, pe de alta Eu-ul divin, care ne cuprindea pe toți, a putut lua toate păcatele noastre și a biruit moartea prin puterea răbdării omenști, hrănită de puterea dumnezeiască, pentru că a rămas personal străin de păcat și a trecut dincolo de pedeapsa care venea de pe urma păcatului. Dacă nu era și om și Dumnezeu, nu putea face aceasta. Omul nu se putea ridica la această tărie decît prin coborîrea lui Dumnezeu în slăbiciunea omului. Nu se putea ridica la slava aceasta decît prin acceptarea smereniei ascultătoare de Dumnezeu, din puterea smeririi Fiului lui Dumnezeu. Taina cea mai măreață e existenței stă în smerenie, a cărei putere vine de la Dumnezeu. Această taină e indisolubil unită cu paradoxul.

3. Prin coborîrea Sa la slăbiciunea omenească, Cuvîntul lui Dumnezeu Și-a frînat atît de mult puterea Lui, încît soarele a fost lipsit de puterea dătătoare de lumină, și pămîntul, de puterea mișcării lui obișnuite. În efectele nemanifestării puterii Lui, a arătat că prin puterea Lui se țin toate. Toate mor, lăsînd pe omul din Sine să moară. Dar tot El învinge această stare de supremă slăbiciune în care e lăsată firea. Iar prin această slăbiciune a pus capăt și păcatului, în care se manifestă mîndria creației, închipuirea creației că e ceva prin sine.

4. În acest caz Dumnezeu n-ar fi atotputernic, căci n-ar putea să mintuiască pe toți oamenii printr-o singură și adevărată întrupare. Ar fi un Dumnezeu care moare mereu cu fiecare om, fără să poată mintui pe toți printr-o singură moarte. Ar fi tot o formă de pan-teism sau o natură lipsită de desăvîrșire.

amintească de Maria. Fiindcă nu știe natura ca o fecioară să nască fără bărbat. De aceea prin bunăvoința Tatălui, fiind Dumnezeu adevărat și Cuvîntul prin fire și Înțelepciunea Tatălui, S-a făcut om cu trup pentru mîntuirea noastră, ca avînd ce să aducă pentru noi, «să ne mîntuiască pe toți cei care de frica morții erau supuși pururea robiei» (Evr., 2, 15.). Căci nu s-a dat un om oarecare pe sine pentru noi. Fiindcă tot omul este supus morții⁵. Căci cuvîntul: «Pămînt ești și în pămînt vei merge» (Fac., 3, 19) s-a spus prin Adam tuturor. Deci nici vreuna din creaturi. Fiindcă toată zidirea creată este supusă stricăciunii. Ci Însuși Cuvîntul Și-a dat propriul trup pentru noi, ca să nu fie credința și nădejdea noastră într-un om, ci ca să avem credința în Dumnezeu însuși. Căci chiar făcîndu-Se El om, vedem slava Lui, slavă ca a Unuia Născut din Tatăl, plin de har și de adevăr (Ioan, 1, 14).

IV.

Căci cele ce le răbda prin trup, acelea le împodobeau cu mărire, ca Dumnezeu. Flămînzea cu trupul, dar sătura dumnezeiește pe cei ce flămînzeau⁶. Și de se smintește cineva pentru cele trupesti, să creadă în cele ce le lucrează dumnezeiește. Întreabă omeneste unde e așezat Lazăr, dar îl învie pe el dumnezeiește. De aceea, să nu rîdă cineva zicînd că a fost prunc, arătînd vîrsta și creșterea și că a mîncat, a băut și a pătimit. Acestea s-au spus ca nu cumva, tăgăduind unii cele proprii trupului, să tăgăduiască deplina Lui întrupare pentru noi. Și precum nu S-a făcut om prin legea naturii, așa se cuvenea să se arate că, luînd El trup, a luat cele proprii trupului, ca să nu aibă crezare afirmarea lui Maniheu că întruparea a fost părătită. Se cuvenea iarăși ca, viețuind El în trup, să nu ascundă cele ale trupului, ca să nu afle samosateanul motiv să spună că altul a fost omul decît Dumnezeu-Cuvîntul.

5. Nici un om nu se dă propriu-zis morții pentru altul; și cu atît mai puțin pentru toți. Fiindcă fiecare moare ca unul ce e supus legii morții. Numai moartea lui Hristos ca desăvîrșit benevolă e semnul iubirii desăvîrșite și poate învinge moartea, pentru că nu moare învins cu necesitate de ea. Aci ni se arată că există undeva o adevărată libertate, care se dă și firii noastre. Dar numai prin trupul lui Hristos, dus pînă la răstignire, se manifestă puterea lui Dumnezeu biruitoare de păcat și de moarte. Cu atît mai mult prin trupul Lui înviat. Căci era trupul ipostasului dumnezeiesc al Cuvîntului. Mîntuirea se obține ontologic, ca întărire a firii noastre prin ridicarea mai presus de fire, prin puterea lui Dumnezeu lucrătoare în trupul asumat de El, nu juridic datorită valorii pe care o are acest trup, ca trup al lui Dumnezeu-Cuvîntul.

6. Se marea prin ele, pentru că ele erau semne ale răbdării ca putere. În stăpînirea de sine e mai multă putere decît în stăpînirea asupra altora. Dar puterea aceasta o arăta mai ales pentru că, în timp ce răbda în Sine, revărsa prin aceasta putere spre alții, arătînd că ar fi putut evita să rabde acele slăbiciuni. Răbda foamea ca să biruiască tirania ei, dar sătura cu șapte pîini mii de oameni. Prin trupul ținut în frîu și subțiat astfel se revărsa îmbelșugat puterea Duhului.

V

Necredinciosul, înțelegîndu-le acestea să învețe că, fiind prunc în iesle, îi avea supuși pe magi care-I aduceau închinare. Și coborînd ca prunc în Egipt, a oprit închinarea la idoli făcuți de mîini. Și răstignit cu trupul, a sculat pe morții putreziți de multă vreme. Și așa S-a arătat tuturor că nu pentru Sine, ci pentru noi a răbdat toate, ca noi, îmbrăcînd prin Patimile Lui nepătimirea și nestricăciunea, să dobîndim viața veșnică⁷.

VI

Acestea le-am dictat pentru tine pe scurt, din ale tale, pe care, cum am spus înainte, le-am primit de la tine. Nu le-am făcut nici o prelucrare, ci am amintit doar cele despre cruce, ca în cele ce s-au smintit cei fără de grijă, în acelea schimbîndu-și gîndirea, să se închine Celui răstignit. Iar tu convinge cu stăruință pe cei ce nu cred. Poate că vor veni de la neștiință la cunoștință și vor crede așa cum se cuvine. Și deși ajung cele scrise de tine, totuși e bine ca pentru a-i face să le țină și mai bine minte, să le adaugi și acestea celor iubitori de vrajbă, nu pentru ca, dați pe față în cele ce au îndrăznit, să se facă de rușine, ci ca readucîndu-li-se aminte, să nu uite de adevăr. Să se țină cele mărturisite de Părinți la Niceea. Căci sînt drepte și îndestulătoare pentru surparea a toată erezia atotnecredincioasă și mai ales a celor ariene, care defăimează pe Cuvîntul lui Dumnezeu și, ca urmare necesară, pe Duhul Lui cel Sfînt. Salută pe toți cei ce cugetă drept. Te salută toți cei ce sînt cu noi.

7. Dacă ar fi pățimit pentru Sine, n-ar fi fost nimeni mai presus de necesitatea pătimirii, a suportării pasive, involuntare, a coruperii și a morții. Și n-ar fi dovedit nimeni o iubire desăvîrșită prin răbdarea morții exclusiv pentru alții. Totul s-ar fi arătat supus procesului de apariție și dispariție a noi indivizi umani relativi. Totul s-ar fi arătat supus unei legi oarbe, fără nici o explicație și fără nici un rost. Fiul lui Dumnezeu a îmbrăcat trupul nostru ca să rabde prin el pătimirea și moartea noastră din iubire desăvîrșită, în scopul de a le birui. Sfîntul Atanasie expune nu numai învățătura despre dumnezeirea Fiului, ci și pe cea despre mîntuirea noastră prin El. Din dumnezeirea Lui întrupată decurge mîntuirea noastră. Numai Dumnezeu putea să biruiască starea de neputință în care a căzut firea omenească. Numai El a putut scoate lumea din non-sensul relativității în care se află.

VIAȚA CUVIOSULUI PĂRINTELUI NOSTRU ANTONIE

**Scrisă și trimisă monahilor din străinătate
de către cel întru sfinți
Părintele nostru Atanasie,
episcopul Alexandriei¹
(col. 835 - 976)**

Cuvînt înainte

I

Bună întrecere ați început cu monahii din Egipt, hotărîndu-vă fie să ajungeți deopotrivă cu ei, fie să vă ridicați mai presus de ei prin nevoița voastră întru virtute. Căci sînt și la voi de acum sălașuri (mînăstiri) de viețuire singuratice și se cinstește numele de monah. Drept aceea cu dreptate ar lăuda cineva hotărîrea voastră pe care, prin rugăciunile voastre, Dumnezeu o va duce la desăvîrșire.

Iar fiindcă ați vrut și de la mine să vă scriu despre viețuirea fericitului Antonie, voind să aflați cum și-a început nevoița și cine era el înainte de ea, și care a fost sfîrșitul vieții lui, și dacă sînt adevărate cele ce se spun despre el, ca să vă călăuziți pe urmele lui, cu multă trageră de inimă am primit porunca voastră. Căci și mie îmi este mare cîștig chiar și numai a-mi aminti despre Antonie. Dar știu că voi auzind despre el, după ce vă veți minuna de om, veți voi să-i urmați viețuirea. Căci viața lui este monahilor o puternică pildă spre nevoiță.

Cele ce le-ați auzit despre el de la cei ce le-au vestit să nu șovăiți a le crede. Socotiți însă că ați auzit prea puține de la ei. Căci deși au spus multe, de abia au putut să istorisească puține din cele mult mai multe. Dar și eu, îndemnat de voi, nu pot să vă trimit decît puține, oricîte voi însemna în epistolă, din cele ce-mi amintesc despre el.

1. Sfîntul Antonie a murit la anul 356 în vîrstă de 105 ani. «Viața» aceasta a lui se socotește că a fost scrisă la anul 357 pentru monahii din Occident (O. Bardenhewer, *op. cit.*, Band. III, p. 66-67).

De aceea, nu încetați să întrebați și pe alții din cei ce vin cu corabia de aici. Căci de abia spunînd fiecare ceea ce știe, se va putea alcătui istorisirea cuvenită despre el.

Primind scrisoarea voastră, aș fi voit să trimit după unii monahi din cei ce au obișnuit să fie mai des lîngă el, ca, aflînd ceva mai mult, să vă scriu și vouă mai multe. Dar fiindcă timpul plecării corăbiei se apropia și purtătorul scrisorii se grăbea, m-am grăbit și eu să scriu evlaviei voastre ceea ce cunosc (căci l-am văzut de multe ori) și cele ce le-am putut afla de-a dreptul de la el. Căci l-am urmărit nu puțină vreme din atît de mare apropiere, încît îi turnam și apa pe mîini cînd se spăla. Dar am avut totdeauna grija de adevăr. Căci n-am voit nici să audă cineva ceva mai mult decît a fost și prin aceasta să se primejduiască să nu creadă, nici să afle mai puține decît se cuvine și prin aceasta să disprețuiască pe om.

II

Antonie a fost de neam egiptean, din părinți de neam bun, cu stare îndestulătoare. Fiind ei creștini a fost crescut și el creștinește. Cît a fost copil a fost învățat de părinți să nu știe nimic altceva decît de ei și de casa lor. Iar cînd, crescînd, a ajuns băiat și a înaintat în vîrstă n-a dorit să meargă să învețe carte, vrînd să rămînă în afară de obișnuința cu băieții. Era stăpînit cu totul de dorința de a rămîne neprimejduit de influențe rele în casa lui, precum s-a scris despre Iacov (Fac., 25, 27). Mergea cu părinții la biserică. Nu se lenevea în aceasta nici de copil și nu disprețuia aceasta nici după ce a înaintat în vîrstă. Asculta de părinți și lua aminte la cele ce se citeau și păstra folosul din ele. Aflîndu-se de copil într-o casă cu o stare materială îndestulătoare, nu supăra pe părinți cu dorințe de mîncare costisitoare și de multe feluri, nici nu cerea plăceri de la ei. Se îndestula cu cele ce se găseau și nu căuta nimic mai mult.

După moartea părinților a rămas singur cu o soră foarte mică. Fiind aproape de optsprezece ani, sau poate de douăzeci, se îngrijea singur de casă și de surioară. Așa au trecut șase luni de la moartea părinților. Mergînd după obicei la biserică și adunîndu-și mintea se gîndi odată pe drum, cum au părăsit apostolii toate și au urmat Mîntuitorului, sau cum cei din *Fapte*, vînzînd ale lor, duceau prețul lor și-l puneau la picioarele apostolilor spre a-l împărți celor ce aveau trebuință (Fapte, 4, 35). Se mai gîndi ce și cît de mare nădejde îi așteaptă pe ei în ceruri. Gîndindu-se la acestea, a intrat în biserică. Si s-a întîmplat să se citească tocmai atunci Evanghelia în care a auzit pe Domnul zicînd bogatului: «De voiești să fii desăvîrșit, mergi, vinde avuțiile tale și venind urmează Mie. Și vei avea comoară în ceruri» (Matei, 19, 21). Antonie, ca și cînd i-ar fi fost trimisă lui amintirea

sfinților și parcă simțind că pentru el s-a citit această Evangheliă, ieșind îndată din biserică a dăruit bunurile ce le avea de la strămoși (erau trei sute de pogoane roditoare și foarte bune) oamenilor din sat, ca să nu-i mai pricinuiască griji lui și surorii lui. Iar bunurile mișcătoare ce le aveau, vânzându-le toate și adunînd o sumă frumoasă de bani, a dat-o săracilor, ținînd doar puțini pentru sine și pentru sora lui.

III

Apoi cînd, intrînd iarăși în biserică, a auzit pe Domnul zicînd: «Nu vă îngijiți de ziua de mîine» (Matei, 6, 34), nerăbdînd să mai aștepte, a ieșit și-a dat și ceea ce mai avea săracilor, iar pe sora încredințînd-o unor fecioare cunoscute și credincioase și dînd-o să viețuiască într-un așezămint de fecioare, el a început în fața casei o viață de nevoință, luînd aminte la sine și înfrînîndu-se cu asprime. Căci încă nu erau în Egipt sălașuri dese de retragere (mînăstiri), nici nu știa monahul de pustia depărtată, ci oricine voia să ia aminte la sine se mulțumea să se nevoiască singur nu departe de satul său. Dar era atunci în satul vecin un bătrîn, care se nevoia din tinerețe cu viața singuratică. Pe acesta văzîndu-l Antonie, căuta să-i urmeze în bunătatea vieții. Mai întîi a început și el să viețuiască în locuri din apropiere de sat și de acolo de auzea de vreun sîrguitor în nevoință, se ducea să-l caute ca albina înțeleaptă. Și nu se întorcea la locul său înainte de a-l vedea și de a lua de la el un fel de merinde pentru drumul său spre virtute. Deci făcîndu-și începuturile acolo, și-a întărit cugetarea ca să nu se întoarcă spre cele ale părinților, nici să-și amintească de rude, ci să-și aibă toată sîrguința spre întărirea în nevoință. Lucra cu mîinile, ținînd seama de cuvîntul: «Iar cel ce nu lucrează, nici să nu mănînce» (II Tim., 3, 10). Și o parte din pîinea cîștigată o folosea pentru el, alta o da celor ce aveau nevoie. Dar se și ruga neconținut învățînd că trebuie să se roage de unul singur neîncetat (Matei, 6, 61; I Tes., 5, 17). Lua aminte la cele citite, ca nimic din cele scrise să nu cadă alături de sine, ci să țină toate și așa să-i fie amintirea în loc de cărți².

IV

Călăuzindu-se pe sine astfel, Antonie era iubit de toți. Iar el se supunea cu sinceritate celor sîrguincioși la care mergea și-și însușea ceea ce avea fiecare mai mult decît el în sîrguință și nevoință. La unul descoperea dulceața sufletului, la altul încordarea în rugăciuni. Cugeta la nemînie-

2. Rugăciune neîncetată, muncă pentru pîinea proprie și pentru ajutorarea altora, păstrarea în minte în mod continuu a celor citite la auzul lui, cu acestea își umplea timpul și viața Antonie. Ele au rămas o tradiție a monahilor. Ocupată astfel, mintea nu mai e liberă pentru alte gînduri care tulbură și întunecă pe om.

rea unuia și la iubirea de oameni a altuia. Lua aminte la cel ce priveghea și la cel ce grăia cu prietenie. Se minuna de răbdarea unuia și de posturile și de culcarea pe jos a altuia. Lua seama la blîndețea unuia și la îndelunga răbdare a altuia. Lua aminte la dreapta credință în Hristos a unuia și la iubirea de oameni a altuia. Și umplut astfel se întorcea la locul nevoinței sale. Iar adunînd la sine cele ale fiecăruia se sîrguia să le arate în sine pe ale tuturor. Și la cel deopotrivă cu el în vîrstă nu privea cu altă dorință decît numai ca să nu fie al doilea față de ei în cele bune. Și aceasta o făcea așa ca să nu supere pe nimeni, ci ca să-i facă și pe aceia să se bucure de el. De aceea toți cei de bine iubitori din satul lui, cu care se cunoștea, văzîndu-l că este așa, îl numeau iubitor de Dumnezeu. Și unii îl îmbrățișau ca pe un fiu, alții ca pe un frate.

V

Dar diavolul pizmaș și urîtor de cele bune nu suferea să vadă în tînăr o astfel de năzuință. Ci cele ce le-a plănuțit și mai înainte să le facă, încerca să le facă și împotriva lui. Și întîi a încercat să-l coboare din nevoință, aducîndu-i în minte avuția, ocrotirea surorii, datinile neamului, iubirea de arginți, iubirea de slavă, plăcerea de multe feluri de mîncări și celelalte desfătări ale vieții. Apoi îi înfățișa asprimea virtuții și cît de mare e oste-neala cerută de ea; pe de altă parte slăbiciunea trupului și lungimea timpului trebuitor dobîndirii virtuții. Și peste tot îi aducea în minte multul praf al gîndurilor³, voind să-l despartă de dreapta lui hotărîre. Iar cînd s-a văzut vrăjmașul pe sine mai slab decît hotărîrea lui Antonie și mai degrabă el biruit de tăria aceluia și răsturnat de multa credință și doborît de rugăciunile neconținute ale aceluia, încrezîndu-se în armele sale plăcute pîntecelui și lăudîndu-se cu acestea (căci acestea sînt primele curse ale lui împotriva celor mai tineri), tăbăra împotriva tînărului noaptea frămîntîndu-l, iar ziua tulburîndu-l în așa fel, că și cei ce-l priveau simțeau lupta ce se da între amîndoi. Acela arunca în el gînduri spurcate, iar acesta le fugărea prin rugăciuni. Acela încerca să trezească în trup furnicări, acesta rușinîndu-se ridica în fața trupului zidurile credinței, ale rugăciunilor și posturilor. Diavolul stăruia, ticălosul, și noaptea lua chipul femeii și o imita în tot felul, numai ca să-l înșele pe Antonie. Iar acesta gîndind la Hristos și la curăția insuflată de El și, cugetînd la sufletul nematerial, stingea jarul aceluia. Vrăjmașul făcea să apară iarăși în el dulceața plăcerii, iar el se mînia și se supăra gîndindu-se la amenințarea focului și la mușcătura viermelui. Și opunîndu-i-le acestea, trecea nevătămat peste acelea. Și toate acestea se făceau spre rușinarea vrăjmașului. Și așa cel ce

3. Gîndurile sînt un praf alcătuit din multe firisoare de griji; un praf care se așterne ca o ceață pe văzul înțelegerii.

a socotit să se facă asemenea lui Dumnezeu era făcut de ris de către un tânăr. Și cel ce se lăuda cu puterea sa împotriva trupului și sîngeului era surpat de un om purtător de trup. Căci fi era împreună-lucrător Domnul, Care a purtat trup pentru noi și a dat trupului biruința împotriva diavolului⁴, încît fiecare din cei ce luptă cu adevărat poate zice: «Nu eu, ci harul lui Dumnezeu care este cu mine» (I Cor., 15, 10).

VI

La sfîrșit, fiindcă dracul n-a putut să doboare în acest chip pe Antonie, ci s-a și văzut alungat din inima lui, scrîșnind din dinți, după cum s-a scris (Iov, 16, 9) și ca ieșit din sine, i se arată, cum e la minte așa și în nălucire, ca un copil negru. Căci după ce vicleanul a fost biruit în multe feluri, nu l-a mai ispitit prin gînduri, ci folosindu-se de chip și glas omenesc, a zis: «Pe mulți am înșelat și pe foarte mulți am doborât. Dar acum, luptînd cu tine și cu ostenele tale ca și cu mulți alții, am slăbit». Iar Antonie întrebîndu-l: «Cine ești tu, care îmi spui acestea mie?», îndată acela a rostit cu un glas plîngăreț: «Sînt prietenul curviei. Eu am primit însărcinarea să întind cursele acestea și să gîdil pe tineri și mă numesc duhul curviei. Pe cîți doritori de curăție nu i-am înșelat. Pe cîți înfrînați nu i-am biruit prin mîngîieri și gîdilări. Eu sînt cel pentru care proorocul mustră pe cei căzuți zicînd: «Ați fost amăgiți de duhul curviei» (Osea, 4, 12). Prin mine au fost biruiți aceia. Eu sînt cel ce, necăjindu-te de multe ori, am fost tot de

4. Hristos a fost cel dintîi care a făcut din trupul nostru mijloc de biruire asupra diavolului. Dumnezeu poate lucra prin trupul nostru slab. Aceasta justifică pe Dumnezeu pentru crearea trupului. Trupul nu e rău prin sine, ca în platonism, ca în parsism, ca în maniheism și în origenism. Materia și trupul sînt create și ele de Dumnezeu. Și nimic din cele create de Dumnezeu nu e rău. Poate fi biruită chiar și ființa pur spirituală a diavolului de către omul purtător de trup. Întruparea Domnului a pus în lumină valoarea veșnică a trupului și capacitatea lui de a fi făcut mijloc de biruință asupra răului. Și nu un mijloc pasiv, ci un participant activ la lupta împotriva spiritului netrupesc, devenit rău. Vedem cum sfîntul Atanasie unește învățătura despre mîntuirea în Hristos cu cea despre rostul voinței împotriva păcatului. Chiar împotriva spiritului propriu poate lupta omul cînd cu o altă parte a lui hotărîtă pentru bine luptă prin trup pentru a curăți și partea din spirit înclinată spre rău.

Arianismul închidea lumea în ea însăși ca și nestorianismul și monofizitismul, despărțind persoana lui Dumnezeu Cuvîntul de om sau declarînd că Cuvîntul are doar un trup aparent. Se resping aci teoriile despre non-sensul lumii acesteia. Dincolo de non-sensul ei, sau de închipuirea a tot felul de sensuri insuficiente, e un sens absolut, un adevăr desăvîrșit. Numai în Hristos s-a deschis poarta din lumea acestor presupuneri la adevărul absolut, la sensul deplin mulțumitor al existenței, la Logosul real, Care e totodată viața lumii. Logosul întrupat e «ușa» prin care a străpuns adevărul ca viață, sau adevărul creator de viață, sensul transcendent a toate explicator. Prin trupul lui Hristos vine viața, e învinsă moartea, prin trupul lui Hristos intrăm în viață. Prin trupul lui Hristos vine puterea. El e ca o catapeteasmă care ne introduce în Sfînta Sfîntelor. Cuvîntul dumnezeiesc întrupîndu-Se a dat un astfel de mare rol trupului: l-a făcut mijlocul puterii dumnezeiești. Unindu-ne cu Hristos, facem și noi din trupul nostru un mijloc care ne introduce în Sfînta Sfîntelor.

atftea ori respins». Atunci Antonie mulțumind Domnului și îndrăznind împotriva aceluia, i-a zis: „Atunci ești vrednic de mult dispreț, căci ești negru la minte și ca un copil nevolnic. N-am nici o frică de tine. Pentru că «Domnul este ajutorul meu și voi disprețui pe vrăjmașii mei» (Ps. 117, 7)”. Acestea auzindu-le înnegritul acela, a fugit îndată cu glasul topit, temindu-se să se mai apropie de bărbat.

VII

Aceasta a fost prima biruință a lui Antonie împotriva diavolului. Mai bine-zis, a fost o biruință în Antonie a Mîntuitorului, Care a osîndit păcatul în trup, ca să se îplinească dreptatea legii în noi care «nu umblăm după trup, ci după duh» (Rom., 8, 3-4)⁵.

Dar nici Antonie n-a rămas fără griji și n-a disprețuit pe demon, și nici vrăjmașul, odată biruit, n-a încetat să uneltească. Căci umbla iarăși împrejur ca un leu căutînd un prilej împotriva lui (I Petru, 5, 8). Iar Antonie, cunoscînd din Scripturi că multe sînt meșteșugurile vrăjmașului, se folosea cu încordare de nevointă, socotind că și acela n-a reușit să-i înșele inima prin plăcerea trupului, va încerca, fără îndoială, să-l prindă în cursă prin vreun alt meșteșug. Căci demonul e mult iubitor de păcat. Drept aceea își acoperea tot mai mult și mai mult trupul și-l purta ca pe un rob ca nu cumva biruind în unele să fie tras în jos în altele⁶. Hotărăște așadar să se deprindă pe sine cu o și mai aspră viețuire. Mulți se minunau de el, dar el purta cu și mai multă ușurință osteneala. Căci rîvna sufletului

5. Precum a biruit Hristos păcatul în trupul propriu, primind moartea pe care a biruit-o prin răbdare, ca urmare cumplită a păcatului, așa biruie El păcatul și în trupul nostru dîndu-ne și nouă această putere. Căci în lupta noastră prin înfrînare și răbdare îl avem luptînd pe Hristos, Care are în tăria biruitoare a morții trupului Său, ca trup purtat de Dumnezeu, un izvor pentru lupta Lui biruitoare în noi, luptă pe care El o poartă și în noi, pentru a ne întări și pe noi la luptă. Hristos Cel răstignit și înviat Se face oarecum și un suport ipostatic al ipostasurilor noastre, fără să ne anuleze pe noi ca ipostasuri, ci întărindu-ne. Astfel se îplinește și în noi dreptatea legii, conform căreia nu putem scăpa de păcat fără să luptăm împotriva lui pînă la moarte. «Împlinirea» legii are două înțelesuri: împlinirea condiției prin care putem scăpa de păcat, dar și împlinirea umanității noastre spre care vrea Dumnezeu să ne ducă prin împlinirea legii adevărate a existenței noastre, împlinire la care noi însă nu putem ajunge fără Hristos. Legea se arată împlinită în cei ce umblă «după Duh». Sfîntul Atanasie vede în biruirea păcatului prin nevointă aplicată învățătura apărută de el despre Hristos ca Cuvîntul lui Dumnezeu care a luat trupul nostru ca să biruiască păcatul și moartea din el și deci să-l curețe ca mijloc de comunicare. În arianism nu putea fi biruit păcatul, pentru că omul nu putea depăși condiția sa de creatură supusă legilor relativității și morții cu ajutorul altei creaturi. În arianism legea nu poate fi împlinită în sensul depășirii ei și împlinirii noastre.

6. «Își umbrea trupul» și «îl ducea ca pe un rob». Expresia a doua a devenit obișnuită în ascetica monahilor răsăriteni. Trupul nu trebuie să devină stăpîn al omului, ci trebuie condus ca un rob. Atunci poate fi eliberat de patimi și poate fi făcut mijloc de împlinire a binelui. Iar prin expresia «își umbrea trupul» se arată că Antonie nu-și pune trupul în evidență, nu-i dădea importanță, nu ținea seama de pretențiile lui, îl ținea în poziția modestă care i se cuvine. Dar prin aceasta îl și apăra. E un alt sens al acoperirii lui în fața vrăjmașului.

stăruind multă vreme în el, întipărea în el tot mai mult deprinderea cea bună. Prin aceasta luînd ca prilej chiar cel mai mic bine văzut la alții, arăta multă sîrguință în a și-l însuși. Priveghea atît de mult că de multe ori petrecea toată noaptea fără să doarmă și aceasta făcînd-o nu o dată, ci de multe ori, se minunau toți de el. Mîncă o singură dată pe zi după apusul soarelui. Dar se întîmpla să mănînce și numai o dată la două zile, iar de multe ori la patru. Iar mîncarea lui era pîine și sare; și băutura, numai apă. De carne și vin e de prisos chiar și a vorbi, cînd nici la alți sîrguitori nu se afla așa ceva. Pentru dormit se îndestula cu o rogojină. Dar de cele mai multe ori se întindea pe pămînt. Nu voia să se ungă cu ulei, zicînd că tinerilor se cuvine să iubească mai mult nevoița și să nu caute cele ce moleșesc trupul; ci să-l obișnuiască mai degrabă cu ostenele, gîndindu-se la spusa Apostolului: «Cînd slăbesc, atunci sînt tare» (II Cor., 12, 10). Căci zicea că atunci se întărește sufletul în vigoare cînd se împruținează plăcerile trupului⁷. Era și acesta un gînd cu adevărat minunat al lui: nu trebuie măsurată cu timpul calea virtuții, nici cu retragerea pentru sine, ci cu dorința și cu voința mereu treze. De aceea nu-și amintea de timpul trecut, ci fiecare zi socotînd-o ca început al nevoiței, se ostenea și mai mult pentru înaintare, spunîndu-și neconținut cuvîntul lui Pavel: «Cele dinapoi uitîndu-le, spre cele dinainte tind» (Filip., 3, 14)⁸. Dar își amintea și de cuvîntul proorocului Ilie care zice: «Viu este Dumnezeu înaintea căruia mă voi înfățișa azi» (III Regi, 18, 15). Căci ia seama că zicînd: *azi*, nu măsura timpul trecut, ci ca unul ce pune pururea început, în fiecare zi se silea să se înfățișeze așa cum trebuie lui Dumnezeu, cu inima curată și gata să asculte de voia Lui și de nimeni altul⁹. Zicea în sine că nevoitorul

7. Ideea aceasta este reluată și dezvoltată de sfîntul Maxim Mărturisitorul în *Răspunsuri către Talasie*, trad. rom. în *Filocalia* vol. III, 58, p. 310.

8. Această idee a format tema doctrinei despre «epectaze» a sfîntului Grigorie de Nyssa. Dar în text se dă o interpretare nouă cuvîntului sfîntului apostol Pavel, anume că trebuie să socotești că timpul trecut în nevoiță nu te asigură că ai adunat un capital de desăvîrșire în care te poți încrede, ci trebuie să socotești fiecare clipă ca un început, ca și cînd n-ai făcut nimic. Altfel te moleșești. În fiecare clipă trebuie să improspătezi gîndul că te arăți în fața lui Dumnezeu. Acesta e «începutul continuu».

9. A vorbit și poetul francez Charles Péguy de «l'éternel commencement», înțelegînd prin aceasta că de fiecare dată cînd mergi spre același loc, te gîndești la altceva, ca unul ce ai uitat cele ce le-ai gîndit de atîtea ori făcînd acest drum. Dar sfîntul Atanasie vede în aceasta puțința de a pune mereu un început cu totul nou în săltarea ta peste toate cele din lume spre Dumnezeu, cu uimirea că de fiecare dată vezi că Îl cugeți altfel, Îl simți altfel, mereu ca nou, însă totodată cu sentimentul că de-abia acum te-ai lepădat de toate cele pămîntești și relative, că de-abia acum ești la începutul curățirii de ele. Prin aceasta pe de o parte parcă repeți ceea ce ai făcut mereu și totuși ești mereu nou, mereu mai sus. E «mișcarea stabilă» sau «stabilitatea mobilă» (*motus stabilis, status mobilis*), de care vorbește sfîntul Grigorie de Nyssa. Cel ce nu se mișcă în statornicie adoarme spiritual, cum se descompune cel ce se mișcă în nestatornicie și prin aceasta nu înaintază în infinitatea identică și mereu nouă pentru noi a lui Dumnezeu, trăită ca atît de nouă că parcă acum ar fi descoperită pentru prima dată.

trebuie să învețe din viețuirea marelui Ilie să-și vadă pururea ca într-o oglindă viața lui.

VIII

Astfel, stăpînindu-se pe sine tot mai mult, Antonie a plecat la mormintele ce se aflau departe de sat și rugînd pe un cunoscut să-i aducă la mai multe zile pîinea trebuitoare a intrat într-unul din morminte și închizînd ușa lui, a rămas singur înăuntru. Nerăbdînd aceasta vrăjmașul, ba și temîndu-se ca nu cumva Antonie să ia pe încetul în stăpînire pustiu cu nevoia lui, venind într-o noapte cu o mulțime de draci, atîta l-a umplut de răni prin lovituri, încît l-a lăsat zăcînd jos din pricina chinurilor. Și zicea că atît de cumplite i-au fost durerile încît nu puteau fi pricinuite de răni de la oameni. Dar purtarea de grijă a lui Dumnezeu (căci nu trece Domnul cu vederea pe cei ce își pun nădejdea în El) a făcut ca a doua zi să vină cunoscutul să-i aducă pîinile. Acesta deschizînd ușa și văzîndu-l jos ca mort, luîndu-l pe spate l-a dus la biserica din sat și l-a pus pe pămînt. Și multe din rudenii și din oamenii din sat ședeau lîngă Antonie ca lîngă un mort. Dar pe la miezul nopții venindu-și în sine și ridicîndu-se puțin, cînd i-a văzut pe toți dormind și numai pe acel cunoscut priveghind, făcîndu-i semn să vină la el, l-a rugat să-l ia iarăși pe spate și să-l ducă la morminte, fără să trezească din somn pe nimeni.

IX

Fiind dus de acela acolo și închizînd acela ușa după obicei, a rămas iarăși singur înăuntru. Și neputînd să stea în picioare din pricina rănilor, se ruga zăcînd întins. Și după rugăciune zicea strigînd: «Sînt aci eu, Antonie! Nu fug de rănilor voastre. Căci chiar de-mi veți pricinui mai multe, nimic nu mă va despărți de dragostea lui Hristos» (Rom., 8, 35). Apoi rostea din Psalmi: «De se va rîndui în jurul meu tabără, nu se va înfricoșa inima mea» (Ps. 26, 5). Nevoitorul cugeta și zicea aceasta. Dar vrăjmașul binelui mirîndu-se că a îndrăznit să vină aci și după rănilor primite, chemîndu-și cîinii, le-a zis plin de furie: «Vedeți că nu l-am biruit nici prin duhul curviei, nici prin răni. Ba s-a umplut și de îndrăzneală împotriva noastră. Să-l atacăm și altfel». Căci e ușor diavolului să nascocoască și alte feluri de răutăți. Deci făcură în acea noapte prin lovituri un astfel de zgomot, încît părea că tot locul se cutremură. Și parcă desfăcînd cei patru pereți ai micii încăperi, demonii intrau prin ei prefăcuți în năluci de fiare și șerpi. Și locul întreg era plin de năluciri de lei, de urși, de leopardzi, de tauri, de șerpi, de aspidi, de scorpioni și lupi. Și fiecare din aceștia se mișca în felul său. Leul mugea, voind să intre fără să poată, taurul părea să ia în coarne, șarpele se tîra și nu ajungea și lupul repezindu-se era ținut pe loc. Și zgomotele tuturor erau înspăimîntătoare și furiile

lor, cumplite. Iar Antonie, lovit și înțepat de ei, simțea un și mai mare chin în trup. Dar rămânea fără să tremure și priveghind și mai mult cu sufletul. Gemenă de durerea trupului, dar veghea cu mintea. Și bătându-și joc de ei, zicea: «Dacă ați avea vreo putere în voi, ar fi fost destul să vină numai unul din voi. Dar fiindcă v-a slăbit Domnul, încercați să mă speriați prin mulțime. E un semn al neputinței voastre că luați chipurile animalelor». Și îndrăznind iarăși zicea: «De sînteți tari și ați luat putere împotriva mea, nu zăboviți, ci năvăliți. Iar de nu puteți, pentru ce vă tulburați în zadar? Nouă ne este pecete și zid de apărare credința în Domnul nostru». Dar aceia, încercînd multe, scrișneau din dinți, încît se făceau mai degrabă pe ei de rîs, decît pe el.

X

Căci Domnul n-a uitat nici acum de nevoia lui Antonie, ci a venit în ajutorul lui. Fiindcă privind el în sus, a văzut acoperișul ca deschizîndu-se și o rază de lumină coborînd spre el. Și dracii s-au făcut dintr-odată nevăzuți. Iar durerea trupului îndată a încetat și casa s-a luminat întreagă. Iar Antonie simțind ajutorul și răsufliînd mai bine, ușurat de dureri, se ruga vedeniei arătate, zicînd: «Unde erai? Pentru ce nu Te-ai arătat de la început, ca să-mi oprești durerile?» Și s-a făcut glas către el: «Antonie, eram aci, dar am așteptat să văd lupta ta. Deci fiindcă ai răbdat și nu te-ai lăsat biruit, îți voi fi pururea ajutor și voi face numele tău cunoscut pretutindeni». Auzind acestea, s-a sculat la rugăciune. Și s-a întărit atît de mult, că a simțit că are mai multă putere în trup, decît a avut înainte. Și era atunci aproape de treizeci și cinci de ani.

XI

A doua zi, dornic de o viețuire și mai plină de rîvnă, a mers la acel bătrîn amintit, rugîndu-l să locuiască cu el în pustie. Dar acela neprimind din pricina vîrstei și pentru că nu avea un astfel de obicei, Antonie a pornit îndată singur spre munte. Dar vrăjmașul iarăși, văzîndu-i sîrguința și vrînd s-o împiedice, i-a pricinuit pe cale nălucirea unui mare disc de argint. Antonie înțelegînd uneltirea urîtorului de bine, s-a oprit și privind la disc a dat pe față pe diavolul din el, zicînd: «De unde poate fi un disc în pustie? Calea aceasta nu e bătătorită și nu e pe ea vreo urmă de oameni care să umble pe aici. Și dacă ar fi căzut, nu s-ar fi putut ascunde, fiind foarte mare. Deci cel ce l-ar fi pierdut, întorcîndu-se și căutîndu-l l-ar fi putut afla, pentru că locul e pustiu. Aceasta e o meșteșugire a diavolului. Nu-mi vei împiedica prin aceasta rîvna, diavole! Aceasta va fi spre pieirea ta». Și spunînd Antonie aceasta, discul s-a mistuit ca fumul de fața focului.

XII

Apoi plecînd, iarăși a văzut nu o nălucire, ci aur adevărat aruncat în drum. De l-a arătat vrăjmașul, sau cineva cu o putere mai mare spre a întări pe nevoitor și a-i arăta diavolului că nu dă atenție nici aurului adevărat, n-a spus-o nici el și n-am aflat nici noi. Știm numai că ceea ce s-a arătat a fost aur adevărat. Antonie minunîndu-se de mulțimea lui, dar sărînd peste el ca peste foc, l-a trecut fără să se întoarcă măcar să privească. Ba s-a grăbit așa de mult că nu a mai văzut locul. Deci întărîndu-și tot mai mult hotărîrea, a înaintat spre munte. Și dincolo de un rîu a aflat o clădire pustie de atîta vreme, că era plină de tîrîtoare. Și trecînd rîul, s-a sălășluit în ea. Iar tîrîtoarele ca alungate de cineva au plecat îndată. Deschizînd intrarea și așezînd înăuntru pîini pentru șase luni (căci aceasta o fac tebeii și ele rămîn un an întreg nestricate) și avînd și apă, coborînd ca în niște pivnițe neumblate, a rămas singur înăuntru, nemai-ieșind de acolo și nemaivăzînd pe vreunul dintre cei ce veneau. A rămas astfel multă vreme acolo nevoindu-se. Primea numai de două ori pe an pîinile aduse în încăperea de sus.

XIII

Iar cunoscuții care veneau la el, deoarece nu le îngăduia să intre și de aceea rămîneau zile și nopți afară, auzeau înăuntru ca niște mulțimi zgomotoase, care rosteau cuvinte plîngărețe și strigau: «Pleacă din aceste locuri ale noastre. Ce este între tine și pustie? Nu primești ispitele noastre». Cei dinafară crezură la început că sînt niște oameni care se luptă cu el și care au coborît pe scări la el. Dar cînd privind prin gaura cheii n-au văzut pe nimeni, socotind că sînt demoni s-au înspăimîntat și au strigat la Antonie. Dar acesta îi auzea mai mult pe aceștia, decît se îngrijea de aceia. Și venind aproape de ușă, îi îndemna pe oameni să plece și să nu se teamă. Căci zicea că dracii pricinuiesc năluciri mai ales celor ce se tem. «Dar voi pecetluiți-vă pe voi și plecați cu curaj și lăsați-i pe aceștia să se facă ei înșiși de rîs». Deci aceia plecau împrejmuiindu-se ca și cu un zid cu semnul crucii¹⁰. Iar el rămînea și nu era întru nimic vătămat de aceia. Dar nici nu se obosea luptînd. Căci sporirea vederii de sus și slăbiciunea vrăjmașilor îi aducea și multă odihnă și îi sădea și mai multă rîvnă. De fapt cunoscuții care veneau necontenit socotind să-l găsească mort, îl

10. Sfîntul Atanasie vorbește de multe ori de obiceiul creștinilor din vremea lui Antonie (din sec. III), moștenit de la predecesori, de a se însemna cu semnul crucii, prin care ridicau în fața lor un zid de apărare împotriva răutăților de tot felul și luau puterea lui Hristos pentru cele bune. Era o «pecete», pe care nu o putea rupe vrăjmașul nevăzut, căci ea îi arăta pe creștini că sînt ai lui Hristos și precum l-a biruit El prin Cruce pe acela, așa va fi alungat prin cruce și de la aceștia. Căci unde este Crucea lui Hristos, este El însuși, cu puterea Lui lucrătoare.

auzeau psalmodiind: «Să învie Dumnezeu și să se risipească vrăjmașii Lui și să fugă de la fața Lui cei ce-L urăsc pe El. Precum se topește ceara de fața focului, așa să piară păcătoșii de la fața lui Dumnezeu» (Ps. 67, 2-3). Și iarăși: «Toate neamurile m-au înconjurat și cu numele Domnului i-am înfrînt pe ei» (Ps. 117, 12)

XIV

Deci a petrecut aproape douăzeci de ani nevoindu-se astfel fără să iasă și fără să fie văzut de vreunii. Dar după aceea, dorind și voind mulți să-i urmeze în nevointă și venind și alți cunoscuți și forțînd ușa și împingînd-o, Antonie a ieșit ca dintr-un altar în care se afla scufundat în taine și era purtat de Dumnezeu. Atunci s-a arătat întîia oară din clădire celor ce veneau la el. Iar aceia privindu-l s-au minunat văzînd trupul lui avînd aceeași înfățișare, nici umflat prin nemișcare, nici subțiat de posturi și de lupta cu demonii. Era la fel cum îl știau și înainte de retragere. Iar sufletul arăta aceeași curăție în purtări. Nici închis în sine, din înfrînare, nici revărsîndu-se din plăcere, nici stăpînit de rîs, nici copleșit de tristețe; nu s-a tulburat văzînd mulțimea, nici nu s-a veselit văzîndu-se primit cu bucurie de atîta lume. Ci era întreg egal cu sine, ca unul ce era călăuzit de dreapta judecată și statornicit în ceea ce e propriu firii¹¹. Și pe mulți din cei de față care pătimeau cu trupul i-a vindecat Domnul prin el, iar pe alții i-a scăpat de demoni. Domnul îi dădea har lui Antonie și în vorbire. Prin aceasta mîngîia pe mulți întristați, iar pe alții care se dușmăneau între ei îi împăca făcîndu-i prieteni. Pe toți îi îndemna să nu pună nimic din lume înaintea dragostei față de Hristos. Le spunea și le cerea să se gîndească la bunătățile viitoare și la iubirea de oameni arătată nouă de Dumnezeu, «Care n-a cruțat nici pe Fiul Său, ci L-a dat pe El pentru noi toți» (Rom., 8, 32). Convingea pe mulți să aleagă viața monahicească și așa s-au ivit în munți lăcașuri de viețuire singuratică (mînăstiri) și pustia s-a umplut de monahi, care au părăsit toate ale lor și și-au însușit viețuirea cerească.

XV

Ivindu-se trebuința să treacă peste rîul lui Arsenit (căci trebuia să viziteze pe frați), acesta era plin de crocodili. Dar rugîndu-se doar, a pășit el

11. «Viața» cuiva descrisă de altcineva este în mare parte o operă literară a celui din urmă. Căci cît talent nu se cere pentru a descrie complexitatea sufletească a cuiva? Și cine poate reda exact acea complexitate? Ea e în mare parte o construcție a celui ce o descrie, silindu-se totuși să se apropie tot mai mult de ceea ce constituie viața celui înfățișat. Viața lui Antonie, descrisă de sfîntul Atanasie, este în mare parte o operă proprie în care a expus concepția sa, dar și concepția general creștină, care se formase despre drumul unei vieți duhovnicești și pe care îl urma într-un grad de maximă intensitate și Antonie. Punînd preț mai mult pe această construire a unui chip duhovnicesc, datele istorice nu sînt prezentate totdeauna cu precizie și în strictă înșirare cronologică, ci cu oarecare aproximație și în mod amestecat.

și toți cei împreună cu el și au trecut nevătămați. Apoi întorcându-se la lăcașul de la început al singurătății sale (mînăstire), și-a continuat aceleași osteneli cuvioase din tinerețe. Prin vorbiri continui făcea să sporească rîvna celor ce erau de mai înainte monahi, iar pe cei mai mulți dintre ceilalți îi mișca spre dragostea de nevoință. Și așa, prin puterea cuvîntului, s-au înființat foarte multe lăcașuri de viațuire singuratică (mînăstiri) și pe toate le călăuzea ca un părinte.

XVI

Astfel ieșind într-una din zile, și toți monahii apropiindu-se de el și rugîndu-l să audă de la el un cuvînt, le-a grăit în limba egipteană acestea:

Ajung Scripturile spre învățătură. Iar noi facem bine să ne îndemnăm unii pe alții în credință și să ne întărim prin cuvinte. Deci voi aduceți ale voastre ca niște fii părintelui, spunînd cele ce le știți. Și eu ca mai bătrîn în vîrstă decît voi, vi le dau ale mele pe care le știu și pe care le-am cercat. Să ne fie întii de toate sîrguința comună a tuturor, ca din cele ce le-am început să nu dăm înapoi, nici să descurajăm în osteneli, nici să nu zicem: «Ne nevoim de multă vreme». Ci mai degrabă să ne sporim rîvna, ca și cînd am începe în fiecare zi. Căci viața omenească întregă e foarte scurtă, asemănată cu veacurile viitoare. Drept aceea și timpul nostru e nimic față de viața veșnică¹². Și tot lucrul din lume se vinde cu prețul valorii lui și egalul se schimbă pe egal. Dar făgăduința vieții veșnice se cumpără cu foarte puțin¹³. Căci s-a scris: «Zilele vieții noastre șaptezeci

12. Un alt temei pentru a socoti fiecare zi ca un început, în viața noastră duhovnicească, pe lângă cel al neconținutei noutăți a bogăției nesfîrșite a lui Dumnezeu, din care prindem cîte ceva: scurtimea timpului vieții pămîntești față de veșnicia vieții viitoare în Dumnezeu. Toată viața de aici, adunată la un loc, e doar o clipă. Nici în toată viața luată la un loc nu izbutim să punem un început în gustarea nesfîrșitului dumnezeiesc. O zi din clipa care e toată viața noastră pămîntească e a zecea mia parte dintr-o clipă. Nu trebuie să ne legăm de ea. Nici nu ne-am trezit bine la ceea ce s-a întîmplat și a și trecut. Ne lunecă viața aceasta ca o clipă, ca o clipă care lunecă fără măcar să ne dăm seama de cea mai mare parte a ei. că e o clipă care lunecă.

13. Trebuie pe de altă parte să avem grijă de timp, tocmai pentru că e foarte scurt și trece repede. Căci, pe de altă parte, cu el putem cîștiga eternitatea. Dumnezeu acordă timpului și chiar clipei, oricît de scurte sînt, o valoare nemăsurată și deci trebuie să fim și noi foarte atenți la ele. O clipă trăită pentru Dumnezeu o prețuiește El atît de mult, că ne vinde pentru ea veșnicia vieții în El, sau nesfîrșitul ei. Dar numai dacă nu vrem să ne lipim de clipă ca și cînd ar fi în ea însăși suprema realitate. De aceea trebuie să avem grijă de fiecare clipă. Trebuie să fim cu mare luare-aminte la ea, să fim într-o continuă luare-aminte, cum spun nevoitorii răsăriteni; trebuie să trăim fiecare clipă conștienți că de ea depinde veșnicia noastră. Lucrurile se schimbă între ele egal cu egal, pentru că toate sînt pieritoare. Dar cu un lucru pieritor dat lui Dumnezeu putem cumpăra veșnicia. Lucrurile între ele au o egală «valoare» pieritoare. Dar folosite pentru cumpărarea veșniciei, ele dobîndesc o valoare egală cu veșnicia. Dumnezeu e cel mai bun, cel mai generos partener de comerț cu noi. Dar să-I dăruim în fiecare clipă altceva ca și cînd nu l-am dat nimic înainte. Căci altfel rămînem închiși în crusta egoismului care ne duce la moarte. Antonie le-a dat

de ani, iar de vor fi în putere optzeci de ani; și ce este mai mult decât aceștia, osteneală și durere» (Ps. 89, 10). Când deci în toți cei optzeci de ani, sau chiar în o sută, vom fi stăruiți în nevoință, nu vom împărăți numai ani egali cu cei o sută de ani, ci în loc de cei o sută vom împărăți în vecii vecilor. Și dacă am luptat pe pământ, nu vom avea moștenire pe pământ, ci avem făgăduințele celor din ceruri. Și după ce am depus trupul stricăcios îl vom primi iarăși nestricăcios.

XVII

Deci, fiilor, să nu ne moleșim, nici să nu socotim să zăbovim prea mult timp în acestea, crezând că facem ceva mare. «Căci nu sînt vrednice pătimirile timpului de acum de slava viitoare ce ni se va descoperi» (Rom., 8, 18). Nici să nu socotim, privind la lume, că am renunțat la niște lucruri mari. Căci tot pământul e foarte mic față de cerul întreg. Deci chiar dacă am fi stăpîni peste tot pământul și am renunța la el întreg, n-ar fi vrednic de Împărăția cerurilor. Căci precum dacă cineva ar disprețui o drahmă de aramă, ca să cîștige o sută de drahme de aur, ar fi prea puțin ceea ce părăsește, așa cel ce fiind stăpîn peste tot pământul ar renunța la el, puțin ar părăsi și ar lua însutit. Iar dacă nici tot pământul nu e vrednic de ceruri, cel ce lasă puține pogoane e asemenea celui ce n-a lăsat nimic. Dar chiar dacă părăsește casa, sau aur mult, nu trebuie să se laude, sau să se moleșească încrezut în sine. De altfel trebuie să cugetăm că dacă nu le lăsăm pentru virtute, murind mai pe urmă le lăsăm chiar celor ce nu voim, cum a arătat Ecclesiastul (Ecl., 4, 8). Deci pentru ce să nu le părăsim pentru virtute, ca să moștenim Împărăția?¹⁴ Pentru aceea să nu se lase cucerit careva dintre noi de pofta de a dobîndi. Căci ce cîștig avem din a dobîndi cele ce nu le ducem cu noi? Pentru ce să nu dobîndim acelea pe care putem să le și ducem cu noi, care sînt cumințenia, dreptatea, cumpătarea, bărbăția, înțelegerea, dragostea, iubirea de săraci, credința în Hristos, nemînierea, iubirea de străini? Dobîndindu-le acestea le vom afla ajunse înaintea noastră și primindu-ne în pământul celor blînzi¹⁵.

toate de la început, ieșind din această crustă. Prin aceasta a intrat în eternitate, căci a intrat oarecum în deoîntînimea cu alții, ca Persoanele Sfintei Treimi între Ele, și din puterea iubirii între Ele. Trebuie să-l iubesc pe altul ca pe mine. Sau să mă iubesc pe mine, iubind pe altul. Sîntem una fără să ne confundăm. Nouă, celor de rînd, ni se va sfărîma, nădăduim, crusta cînd vom trece din viața aceasta, măcar fără voie, dacă am tins aici să ieșim din egoismul nostru.

14. Vom moșteni bogăția nesfîrșită a Împărăției, sau vom fi împărați peste toate, dacă am dat în viață măcar unele din puținele lucruri pieritoare ținute în mod egoist. Toți ni se vor dărui, în acest caz, în viața viitoare cu tot ce au, din dragostea lor, dacă ne-am dăruit și noi prin ceea ce le-am dat lor.

15. Bunătățile sufletului cîștigat aici ne trag spre Împărăția iubirii sau ne găsesc calea spre ea. Deci într-un fel n-au dus înaintea noastră acolo. Cele bune ne trag înainte. Numai egoismul ne trage înapoi la ceea ce sîntem, spre o stare tot mai egoistă, tot mai închireată.

XVIII

Drept aceea, să ne încredințăm și din acestea că nu trebuie să fim nepăsători, mai ales cugetînd că sîntem slujitorii lui Hristos și că sîntem datori să slujim Stăpînului. Sluga nu va cuteza să spună: «Odată ce am lucrat ieri, nu mai lucrez azi». Nici nu măsoară timpul trecut, ca să înceze de a lucra în zilele următoare, ci arată în fiecare zi, cum s-a scris în Evanghelie, aceeași rîvnă, ca să placă stăpînului său și să nu se primejduiască. La fel și noi să stăruim în fiecare zi în această nevoie, știind că de vom nesocoti-o într-o singură zi, nu ne va ierta pentru timpul trecut, ci se va supăra pe noi pentru nepăsarea noastră. Căci așa am auzit și la Iezechiel (Iez., 18). Iar Iuda a pierdut pentru o singură noapte toată oste-neala timpului trecut¹⁶.

XIX

Să stăruim deci, fiilor, în nevoie și să nu ne moleșim. Că în aceasta avem și pe Domnul împreună-lucrător, precum s-a scris că Dumnezeu îi este împreună-lucrător spre bine tot celui ce a ales binele (Rom., 8, 28). Iar spre a nu ne face nepăsători, e bine să cugetăm la spusa Apostolului: «Mor în fiecare zi» (I Cor., 15, 31). Căci dacă am trăi și noi ca cei ce mor în fiecare zi, n-am păcătui. Iar ceea ce se spune prin aceasta trebuie s-o înțelegem așa: sculîndu-ne în fiecare zi, să socotim că nu vom rămîne în viață pînă seara și cînd ne culcăm să socotim că nu ne vom mai scula. Căci viața noastră e prin fire nesigură și ne e măsurată în fiecare zi de Providență¹⁷. Cugetînd și trăind astfel nu vom păcătui, nici nu vom pofti ceva pe pămînt, nici nu ne vom mînia pe cineva, nici nu vom aduna comori pe pămînt, ci viețuind ca unii ce așteptăm în fiecare zi să murim, vom fi ca unii care nu avem aci nimic și le vom da toate tuturor¹⁸. Nu vom fi stăpîniți deloc nici de pofta femeii, nici a altei plăceri murdare, ci le vom ocoli ca pe ceva trecător, simțindu-ne mereu în preajma morții și avînd în fața vede-

tot mai săracă, tot mai neputincioasă. Săvîrșind o faptă egoistă, sau nesăvîrșind faptele de dragoste, vom vedea mai tîrziu rezultatul înșingurării noastre, sau al crispării noastre, al întunecării noastre, sau răspunsul altora ca părăsirea noastră de către ei, ca absență a razelor luminoase de viață dătătoare venite de la ei. Egoismul ne trage mai jos din puțința de a fi oameni, puțință cu care am venit pe lume.

16. Este o idee pe care de asemenea a reluat-o sfîntul Grigorie de Nyssa, arătînd că cel ce se oprește o clipă din urcuș nu rămîne pe loc, ci cade. Ca să stai pe linia unde ești, trebuie să te silești să urci neconținut. Statornicia se menține prin mișcare în sus (status mobilis). Oprirea din urcuș e moleșală. Și moleșala stinge focul din suflet. Cînd cineva oprește pentru un moment alimentarea focului iubirii, l-a slăbit, a slăbit căldura sufletului.

17. Viața noastră nu stă prin ea însăși și nu ne e știută durată ei. Durată ei e știută numai de Dumnezeu. Căci Providența Lui ne-o prelungește în fiecare zi, măsurîndu-ne cîte o bucată scoasă din nimic.

18. În preajma morții nu-ți mai trebuie nimic din cele ce ai. Toate își pierd valoarea. De trăiești mereu cu sentimentul că ești în preajma morții, nu vei căuta să ai și să dobîndești nimic, socotindu-le toate fără nici o valoare. Le dai toate fără nici o părere de rău.

rii ziua judecării. Căci frica și mai înainte vederea chinurilor topește dulceața plăcerii și ridică sufletul aplecat spre cele de jos¹⁹.

XX

Drept aceea odată ce-am început și am pornit pe calea virtuții, să ne întindem și mai mult spre ea, ca să ajungem la cele dinainte (Filip., 3, 14). Și nimeni să nu se întoarcă spre cele dinapoi ca soția lui Lot (Fac., 19, 26). Mai ales pentru că Domnul a zis: «Nimeni punînd mîna pe plug și întorcîndu-se spre cele dinapoi, nu este vrednic de Împărăția cerurilor» (Luca, 9, 62). Iar a se întoarce nu înseamnă nimic altceva, decît a se răzgîndi și a cugeta iarăși la cele lumești. Nu vă temeți deci, auzind despre virtute, nici nu vă mirați de numele ei. Căci nu e departe de noi, nici nu ia ființă în afară de noi, ci este un lucru cu puțință de împlinit de către noi și un lucru ușor, numai să voim. Păgînii (elenii) călătoresc departe și străbat mări ca să învețe carte. Dar noi nu avem nevoie să călătorim departe pentru Împărăția cerurilor, nici să străbatem marea pentru virtute. Căci venind Domnul a spus: «Împărăția cerurilor este înăuntrul vostru» (Luca, 17, 21). Deci virtutea are nevoie numai de voința voastră. Fiindcă este în voi și ia ființă din voi. Căci sufletul avînd prin fire puterea cugetătoare, din aceasta se naște virtutea. Și o are prin fire ca să rămînă cum a fost făcut. Și a fost făcut bun și foarte drept²⁰. De aceea Isus al lui Navi i-a poruncit poporului zicînd: «Îndreptați inima voastră spre Domnul Dumnezeu lui Israel» (Ios., 24, 23). Iar Ioan îndemna: «Drepte faceți cărările voastre» (Matei, 3, 4). Iar în dreptatea sufletului se arată felul înțelegător al lui, așa cum a fost creat. De aceea cînd se abate și se strîmbă de la starea lui cea după fire, se spune că aceasta e răutatea sufletului. Deci nu e greu lucrul virtuții. Căci sîntem în virtute dacă rămînem așa cum am fost făcuți. Iar dacă cugetăm cele rele, vom fi judecați ca răi. Dacă lucrul ar trebui căutat în afară de noi, ar fi cu adevărat greu. Dar dacă e în noi, să ne păzim de gînduri murdare și sufletul luat de la Domnul ca un dar spre

19. Păcatul se naște din prea marea alipire la cele din lume și la viața legată de ele. Dacă ne-am simți alipiți de Dumnezeu și de viața veșnică ce o vom avea de la El, ni s-ar slăbi aplecarea spre păcat.

20. Se condiționează nașterea virtuții pe de o parte de voință, pe de alta, de puterea cugetătoare a sufletului. Nu există înțelegere fără voință, sau invers. La ce-ar înțelege sufletul deosebirea dintre fapte, dacă n-ar avea voința ca să aleagă între ele? Sau cum s-ar putea manifesta o voință, fără înțelegere? Dar de caracterul înțelegător și voluntar al sufletului ține pe de altă parte tendința (sau voința), să rămînă așa cum este, adică bun, sau să aleagă în temeiul înțelegerii importanței lui pentru om, binele. Dar de voință ține și puțința de a voi și contrar binelui. Însă alegerea răului nu mai ține pe om în cadrul firii lui, ci o pervertește pe aceasta, aduce slăbirea și dezordinea în om și între oameni. E firesc omului să vrea binele. Dar ceea ce e firesc omului se împlinește cu voința lui cea adevărată.

păstrare, să-l păzim pe seama Domnului, ca El să recunoască făptura Lui ca păstrată astfel precum a făcut-o²¹.

XXI

Să luptăm ca să nu ne tiranizeze mînia, nici să ne stăpînească pofta. «Mînia omului nu lucrează dreptatea lui Dumnezeu» (Iacov, 1, 20). «Iar pofta, zămislind, naște păcatul. Iar păcatul săvîrșit aduce moartea» (Iacov 1, 15). Viețuind astfel, să priveghem cu luare aminte și, precum s-a scris, să ne păzim inima cu toată grija. Căci avem vrăjmași cumpliți și vicleni, pe demonii cei răi. Și împotriva lor ne este lupta cum a zis Apostolul: «Căci lupta noastră nu este împotriva sîngelui și a trupului, ci împotriva căpeteniilor și a stăpîniilor și a stăpînitorilor întunericului acestui veac, împotriva duhurilor răutății în cele din văzduh». (Efes., 6, 12). Fiindcă e mare mulțimea lor în văzduhul nostru și nu sînt departe de noi. Și e mare deosebirea între ei²². Despre firea lor și despre deosebirea lor s-ar putea vorbi mult, dar descrierea aceasta o lăsăm pe seama altora mai mari ca noi. Ceea ce ne trebuie nouă e să cunoaștem meșteșugirile lor împotriva noastră.

XXII

Deci aceasta s-o cunoaștem întîi, că dracii n-au fost creați ca cei ce poartă numele de draci. Căci nimic rău n-a făcut Dumnezeu. Ci au fost

21. Sufletul ne e dat ca un dar spre a-l păstra pentru a cugeta, simți, lucra prin voia noastră, dată și ea de Domnul odată cu sufletul, pentru El și prin aceasta și pentru buna dezvoltare a noastră. Sufletul e un dar de la Dumnezeu, însă de acest dar e legată și datoria de a-l folosi cum se cuvine pentru Dumnezeu și pentru noi. Voia noastră însăși este un dar, însă folosind-o așa cum se cuvine, facem și noi ceva ce place Domnului și în același timp ne face fericiți și pe noi. Ceea ce vine de la Domnul este al Lui, însă și al nostru, ca dezvoltîndu-l, să se bucure și El ca de un dar dat de noi Lui, să se bucure de dezvoltarea creațiunii Lui. Voim datorită lui Dumnezeu, dar totuși a voi se datorește și nouă. Și voim cu adevărat pentru noi, cînd voim pentru El. Cînd vrem să fim numai ai noștri, să voim numai pentru noi, ne îpușinăm existența. Am primit existența prin El din nimic; ne-o menținem și o sporim și noi prin voia noastră, cînd voim să o menținem și s-o sporim prin El.

22. În capitolul acesta (21) se vorbește de «trupurile subțiri» ale demonilor, de alergarea lor mai repede dintr-un loc în altul, de mișcarea lor «în văzduh». La baza acestora s-ar putea vedea acest înțeles: duhurile nu viețuiesc într-o nespațialitate totală, care le-ar face posibilă o atotprezență. Ei au o nespațialitate asemenea sufletului nostru care e legat totuși de un trup format de el ca un organism din materia lumii. Deci au și ele o anumită legătură, nu cu un trup organic, format de ele, ci cu un înveliș trecător format din aerul cosmosului, sau cu ceea ce corespunde acestuia în spațiile interplanetare, sau dintre sistemele planetare. Ele sînt astfel «în văzduh» cu acest înveliș subțire, pe care-l pot și schimba cu ușurință. Astfel ele se pot mișca foarte repede, ca niște vîrtejuri mai mari sau mai mici, mai simțite sau mai puțin simțite, de vînt. În baza acestei legături cu aerul cosmic, sau cu ceea ce îi corespunde lui în spațiile interplanetare, ele își pot da cu ușurință și anumite forme trecătoare asemănătoare trupurilor de oameni sau de animale. De asemenea pot intra în lucruri, în plante, în animale, chiar în oameni și pot stărui mai mult în anumite locuri. Din convingerea aceasta se explică rugăciunile de sfințire a tuturor lucrurilor, locurilor și persoanelor, ca și de alungare a duhurilor din ele, săvîrșite de Biserică. Teolo-

făcuți și ei buni. Dar căzînd de la cugetarea cerească și învîrtîndu-se în jurul pămîntului, i-au amăgit pe păgîni cu năluciri. Iar pe noi, creștinii, pizmuindu-ne, toate le mișcă voind să ne împiedice în suișul spre cer, ca să nu ne urcăm acolo de unde au căzut ei. De aceea e nevoie de multă rugăciune și nevoință, ca primind cineva prin Duhul darul deosebirii duhurilor, să poată cunoaște cele ale lor: care dintre ei sînt mai puțin răi, care mai răi decît aceia și în ce uneltire se străduiește fiecare dintre ei și cum poate fi învins și scos fiecare din bine. Căci multe sînt meșteșugirile lor și multe cursele lor. Fericitul Apostol și cei ce le-au cunoscut ca el pe acestea, zic: «Nu ne sînt necunoscute gîndurile lui» (II Cor., 2, 14). Iar noi din cele ce le-am pătimit de la ei, trebuie să ne îndreptăm prin ele unii pe alții. Eu avînd o parte din cercarea acestora, vă grăiesc ca unor fii.

XXIII

Deci aceștia, cînd văd pe oricare creștin, dar mai ales pe monahi, ostendîndu-se și înaintînd, încearcă întîi să-l ispitească, ridicînd multe sminteli în cale. Iar smintelile sînt gîndurile rele. Dar nu trebuie să ne temem de momelile lor. Căci acelea sînt doborîte îndată prin rugăciuni și postiri și prin credința în Domnul. Dar nici doborîți ei nu încetează, ci vin îndată iarăși cu viclenie și meșteșugire. Căci cînd nu pot să înșele inima pe față cu o plăcere murdară, vin iarăși în alt chip și se silesc să sperie pricinuind alte năluciri, prefăcîndu-se și imitînd femei, fiare, reptile, trupuri de uriași și mulțime de ostași. Dar nu trebuie să ne temem nici de nălucirile acestea. Căci nu sînt nimic, ci se mistuiesc îndată, mai ales dacă omul se întărește cu credința și se împrejmuește cu semnul crucii. Dar sînt plini de îndrăzneală și de nerușinare. Căci de sînt biruiți, ne atacă, iarăși, în alt chip. Se prefac că ghicesc și că ne spun de mai înainte ceea ce va veni după multe zile, se arată înalți ajungînd pînă la acoperiș și groși, ca pe cei ce nu i-au putut amăgi prin gînduri să-i răpească prin astfel de năluciri. Iar de vor afla sufletul și astfel neclătinat în credință și în cugetarea nădejdi, aduc pe căpetenia lor.

XXIV

Iar de acela zicea că de multe ori apare așa cum l-a descris Domnul pe diavolul lui Iov, zicînd: «Ochii lui chip de luceafăr. Din gura lui pornesc ca niște făclii aprinse, ce scapără ca niște săgeți de foc. Din nările lui iese ca un fum de cuptor arzînd de focul unor cărbuni aprinși. Sufletul lui, cărbuni aprinși. Din gura lui iese o flacără» (Iov, 41, 9-11). Așa apărînd

gul grec Yannaras vorbește de o «metafizică a trupului». S-ar putea spune că există și o metafizică a aerului, a apei și a tuturor lucrurilor și organismelor animale și vegetale. În acest spațiu «metafizic», dar creat, se mișcă duhurile.

căpetenia dracilor, înspăimintă, precum am spus înainte, grăind vicleanul lucruri mari, cum iarăși l-a dat pe față Domnul, spunînd lui Iov: «Socotește fierul ca paiele și arama ca lemnul putred. Marea o socotește ca un vas de unsoare și pe portarul adîncului ca pe un rob. Socotește adîncul ca un loc de plimbare» (Iov, 41, 17-22). Iar prin proorocul a spus: «Zis-a vrăjmașul: gonind îi voi prinde» (Ieș., 15, 9); și iarăși prin altul: «Toată lumea o voi lua în mînă ca pe un cuib și ca pe niște ouă părăsite le voi ridica» (Isaia, 10, 14). Și încearcă să se fălească cu unele ca acestea și le vestește acestea, ca să amăgească pe cinstitorii de Dumnezeu. Dar noi credincioșii nu trebuie să ne speriem nici de nălucirile acestea, nici să luăm aminte la cuvintele lui. Fiindcă minte și nu spune nimic adevărat. Căci grăind cu îndrăzneală acestea și atîtea altele, balaurul a fost atras ca într-o undiță de Mîntuitorul și ca o vită a primit căpăstrul în jurul botului; și ca unui cal i-au fost prinse nările în belciug și buzele i-au fost găurite cu o sulă. Și a fost legat de Domnul ca o vrabie ca să ne putem bate joc de el (Iov, 40, 19-24). Atît el cît și demonii cei împreună cu el au fost doborîți la pămînt ca niște scorpii și șerpi, spre a fi călcați în picioare de noi, creștinii. Și dovada acestui fapt e că noi viețuim protivnic lui. Căci cel ce se lauda să sece marea și să cuprindă lumea, iată că nu poate să împiedice acum nevointa voastră și nici pe mine să grăiesc împotriva lui ²³. Să nu luăm deci seama la cele ce le spune, căci minte, nici să nu ne speriem de nălucirile lui, fiind și acestea mincinoase. Căci nu e lumină adevărată cea care se arată în ele, ci mai degrabă acestea poartă în ele începuturile și chipurile focului gătit lor, în care vor arde. Cu ele încearcă să înspăimînte pe oameni. Ele apar, dar se și mistuiesc de la sine, nevătămînd pe nici unul dintre credincioși, ci purtînd asemănarea focului viitor ce-i va primi pe aceia. De aceea credincioșii nu se cuvine să se înfricoșeze. Căci toate meșteșugurile lor sînt nimic în fața harului lui Hristos.

XXV

Sînt vicleni și gata să se prefacă și să se preschimbe în toate înfățișările. Adeseori se prefac chiar a cînta psalmi, măcar că nu se arată aminîndu-și de cuvintele din Scripturi. Se întîmplă că și cînd citim noi, să ros-

23. Lumea duhurilor poate să devină transparentă celor ce printr-o asceză accentuată s-au desprins total de lumea văzută și stăruie în această despărțire printr-un mare efort spiritual, de care noi nu ne-am apropiat. Ei provoacă la o luptă mai îndrîjită pe demoni, luptă de care nu au nevoie pentru cei ce le stau în brațe ca o pradă ușoară prin viața stăpînită de patimi. Acestora le lasă impresia că sînt stăpîni pe ei înșiși, că nu fac nimic rău, sau că răul în care se complac e opera lor. Deci aparițiile ce se arată celor ce stăruie într-o nevointă încordată au și ceva real în ele: mirosurile, fierbințelile, chipurile animalice ce li se arată ca forme ispititoare ale patimilor urîte, în noroiul cărora se scaldă demonii, care sînt și niște chinuri pentru ei și pentru cei ce se molipsesc de ele, avînd să ia proporții înfricoșătoare în iadul definitiv, în care vor fi și demonii și cei ce le-au urmat pilda prin lipsa lor de credință și prin viețuirea lor.

tească adeseori îndată, ca pe un ecou, cele ce au fost citite. Ba dormind noi, ne scoală la rugăciuni. Și aceasta o fac des, aproape nefigându-ne nici să dormim. Se mai întâmplă uneori să ia și chipuri de călugări, prefăcându-se că vorbesc ca niște oameni evlavioși, ca să amăgească prin asemănarea înfățișării și să atragă pe cei amăgiți de ei unde voiesc. Dar nu trebuie să fie luați în seamă chiar dacă ne scoală la rugăciune, chiar dacă ne sfătuiesc să nu mîncăm deloc, chiar dacă se prefac că ne pîrăsc și ne osîndesc de cele la care ne-au îndemnat odată. Căci nu o fac aceasta din evlavie și de dragul adevărului, ci ca să ducă pe cei simpli la deznădejde și să le spună că nevoița nu le este de folos și să facă pe oameni să simtă că viața monahală este împovărătoare și foarte grea și să se plictisească de ea și să-i împiedice să viețuiască potrivit lor²⁴.

XXVI

Proorocul trimis de Domnul i-a deplîns pe ei, zicînd: «Vai celui ce adapă pe aproapele cu băutura tulpure a pieirii» (Avac., 2, 15). Căci acest fel de meșteșugiri și gînduri fac să se piardă calea ce duce la virtute. Iar Domnul însuși astupa gura dracilor chiar cînd spuneau adevărul, zicînd: «Tu ești Fiul lui Dumnezeu» (Luca, 4, 41) și-i împiedica să grăiască, ca nu cumva în adevărul spus să-și semene și răutatea lor, și ca să ne obișnuiască și pe noi să nu le dăm crezare acestora niciodată, chiar dacă par să spună adevărul. Căci nu se cuvine, avînd noi dumnezeieștile Scripturi și libertatea de la Mîntuitorul să ne lăsăm învățați de diavolul²⁵ care nu și-a păzit locul său, ci a cugetat altele în locul celor ce se cuveneau. De aceea Domnul îl oprește chiar și cînd spune cuvinte din Scriptură zicînd: «Iar Dumnezeu a spus celui păcătos: Pentru ce povestești dreptățile Mele și iei legămîntul Meu prin gura ta?» (Ps. 19, 16). Căci toate le fac și le grăiesc și le tulbură și în toate se prefac și pe toate le amestecă ca să amăgească pe cei simpli. Și pricinuiesc lovituri și rîd nebunește și șuieră; iar de nu-i ia cineva în seamă plîng și se văicăresc ca niște biruiți.

24. Se prețuiește în toate scrierile duhovnicești din Răsărit, începînd cu aceasta, dreapta măsură sau cumpăna. Nu trebuie să fim nici nepăsători față de păcatele trecute, dar nici să ne lăsăm cuprinși de deznădejde, care poate duce uneori tot la nepăsarea pricinuită de sentimentul neputinței și al resemnării. Să ne căim de cele rele săvîrșite în trecut și să ne oprim de la repetarea lor, dar să nu disperăm uitînd de mila lui Dumnezeu. Și chiar dacă nu putem duce o viață cu totul curată de păcat, să nu părăsim orice efort. Ci să ne silim să facem mereu atîta cît putem. Căci prin aceasta înaintăm treptat spre o stare mai bună.

25. Ascultînd pe diavol, ne facem robii lui, lăsîndu-ne stăpîniți de patimile de la el. Ascultînd de Domnul, ne păstrăm libertatea cu care ne-a înzestrat și sporim în ea. Căci cele bune le săvîrșim în libertate, arătată în efortul nostru, pe cînd cele rele le săvîrșim stăpîniți de patimi.

XXVII

Astfel Domnul ca Dumnezeu le-a închis gura dracilor. Iar noi, învățînd de la sfinți, trebuie să facem ca aceia și să urmăm pilda bărbăției lor. Căci și aceia văzînd acestea ziceau: «Cînd a stătut păcătosul împotriva mea, am amuțit și m-am smerit și am tăcut de cele bune» (Ps. 38, 2). Și iarăși: «Iar eu ca un surd n-am auzit și ca un lipsit de grai, n-am deschis gura mea. Și m-am făcut ca un om care nu aude» (Ps. 37, 14). Deci și noi să nu-i auzim pe ei ca unii ce sîntem străini de ei, nici să ascultăm de ei chiar de ne scoală la rugăciune și chiar de ne vorbesc despre posturi. Iar în privința hotărîrii de-a ne nevoi, să luăm aminte mai degrabă la noi înșine și să nu ne lăsăm amăgiți de ei, care toate le fac cu viclenie. Pe de altă parte nu trebuie să ne temem de ei, chiar dacă par că dau năvală asupra noastră, chiar de ne amenință cu moartea, căci sînt slabi și nu pot nimic, decît numai să ne amenințe.

XXVIII

Am vorbit despre aceasta pînă acum în trecere. Dar nu ne va fi greu să vorbim acum mai pe larg. Căci reamintirea lor vă va fi spre întărire. Venind Domnul la noi, a căzut vrăjmașul și au slăbit puterile lui. Dar nemaiputînd face nimic, totuși ca un tiran ce este, chiar căzut, nu se liniștește, ci amenință fie măcar și numai prin cuvinte. Să se gîndească fiecare din voi la aceasta și va putea să disprețuiască pe demoni. Dacă ar fi legați de același fel de trupuri cum sîntem noi, le-ar fi cu puțință să spună: fiindcă oamenii ne sînt ascunși, nu-i aflăm, dar cînd îi aflăm îi vătămăm. Căci în acest caz am putea să ne ascundem de ei, închizînd ușile în fața lor. Însă fiindcă nu sînt așa, pot intra chiar de le sînt ușile închise și întîiul dintre ei, diavolul, se află în tot văzduhul. Pe lîngă aceea, sînt pururea voitori de rău și gata spre vătămare și, cum a zis Mîntuitorul, «diavolul este, de la început, ucigător de oameni» și «tatăl răutății» (Ioan, 8, 44). Dar noi totuși trăim viețuind contra lui. Prin aceasta se fac vădiți că nu pot nimic. Căci nu-i împiedică de la uneltire nici distanța, nici nu ne socotesc prieteni ai lor, ca să ne cruțe, nici nu sînt de bine iubitori, ca să ne îndrepteze, ci sînt mai vîrtos răi și nimic nu le stă mai mult la inimă decît să vătămăm pe cei iubitori de virtute și cinstitori de Dumnezeu. Deci numai pentru că nu pot face nimic, nu fac nimic decît să ne amenințe. Căci dacă ar putea n-ar întîrzia, ci îndată ar face răul, avînd totdeauna voința gata spre aceasta, mai ales împotriva noastră. Iată și acum adunîndu-ne grăim împotriva lor și știu că sporînd noi (în nevoință) ei slăbesc. Dacă ar avea deci putere, nu ne-ar lăsa pe nici unul dintre noi, creștinii, să viețuim după Dumnezeu. Căci păcătosului îi este scîrbă de cinstirea lui Dumnezeu. Deci pentru că nu pot nimic, se rod și mai mult pe ei înșiși, că nu pot

face nimic din cele cu care ne amenință.

Apoi trebuie cugetat și aceea, spre a nu ne teme: dacă le-ar fi fost cu putință să ne vatăme, n-ar fi venit cu zgomot, nici n-ar fi iscat năluciri, nici n-ar fi uneltit prin schimbarea înfățișării. Ci le-ar fi fost destul numai să vină, ca să facă ceea ce pot și voiesc. Fiindcă oricine are putere nu omoară cu nălucirea, nici nu sperie prin zgomote, ci se folosește el însuși de putere precum voiește. Însă dracii, neputînd nimic, joacă ca pe scenă, schimbîndu-și chipurile și sperînd copiii, prin nălucirea zgomotelor și prin înfățișări prin care se dovedesc mai degrabă vrednici de disprețuit ca unii ce sînt neputincioși. Căci îngerul adevărat, trimis de Domnul împotriva asirienilor, n-a avut nevoie de zgomote, nici de năluciri din afară, nici de lovituri, nici de ciocănituri. Ci s-a folosit liniștit de puterea sa și a omorît îndată o sută optzeci și cinci de mii (IV Regi, 19, 35). Iar dracii nu pot nimic, chiar dacă încearcă să înspăimînte prin năluciri.

XXIX

Dar dacă cineva, cugetînd la cele întîmplate cu Iov, ar putea întreba: «Pentru ce diavolul atacîndu-l pe acela a putut face toate împotriva lui? Cum l-a sărăcit de toate avuțiile, i-a omorât fiii și pe el l-a lovit cu bubă rea?» (Iov, 1, 15-22; 2, 1-7), să știe că nu diavolul a putut face acestea, ci Dumnezeu care l-a predat lui spre cercarea lui Iov. De fapt diavolul neputînd face nimic a cerut putere de la Dumnezeu și primind-o a făcut acelea. Deci și din aceasta poate fi disprețuit diavolul și mai mult, că deși a voit, n-a avut nici o putere împotriva unui om drept. Și cerînd nu o dată, ci și a doua oară, se arată și din aceasta slab și neputînd face nimic²⁶. Și nu e de mirare că n-a avut putere asupra lui Iov, cînd nu s-a putut face nici nimicitorul animalelor, decît îngăduindu-i Dumnezeu. Nu are putere nici

26. Dumnezeu le dă toate și de aceea numai El le poate și lua. El lasă să vină greutățile peste cei drepți, vrînd să-i facă și mai tari prin răbdarea lor. Dumnezeu nu vrea să țină pe om în puful moale care moleșește, ci îngăduie să vină pentru el împrejurări aspre, ca să-i întărească bărbăția. Îl vrea pe om ridicat la treapta unui partener demn de El. Desigur că sînt și necazuri care vin din depărtarea de Dumnezeu, izvorul vieții. Dar și din acestea poate cîștiga omul, ca din niște avertismente. Pe de altă parte, Dumnezeu nu lasă pe om greutăți mai mari ca cele pe care le poate răbda. Nu-l lasă să fie copleșit de ele. Dar tocmai mărimea greutăților îngăduite să vină peste om; arată ce resurse de putere zac ascunse în el, resurse pe care greutățile îi dau prilejul să le pună în lucrare. Pe de o parte, totul are omul de la Dumnezeu; pe de alta, e lăsat în situația ca să și le facă proprii prin răbdarea cu care suportă amenințarea venită asupra celor dăruite. Faptul că omul ar putea pierde bunurile dăruite, nerăbdînd greutățile păstrării lor, arată că el capătă prilejul de a și le însuși oarecum, la rîndul său, prin efortul său. Dar omul le cîștigă oarecum el însuși alipindu-se totuși de Dumnezeu, cu prețul renunțării la toate. Prin aceasta el vede că în Dumnezeu a aflat izvorul tuturor: a aflat înfinit mai mult decît în ele. Iar alipirea omului de Dumnezeu nu poate fi un rezultat al greutăților suferite de om de silă. Aceasta trebuie să fie opera voinței lui.

asupra porcilor. Căci îl rugau, cum s-a scris în Evanghelie, pe Domnul, zicînd: «Îngăduie-ne să mergem în porci» (Matei, 8, 24). Iar dacă n-au putere nici asupra porcilor, cu atît mai mult nu au împotriva oamenilor făcuți după chipul lui Dumnezeu.

XXX

Deci numai de Dumnezeu trebuie să ne temem, disprețuindu-i pe aceștia și netemîndu-ne deloc de ei. Ci cu cît mai mult încearcă să facă acestea, cu atît mai mult să ne încordăm nevoița împotriva lor. Căci mare armă este împotriva lor viața dreaptă și credința în Dumnezeu. Căci se tem de post, de priveghere, de rugăciuni, de blîndețe, de liniște, de ne iubirea de arginți, de ne iubirea de slava deșartă, de smerita cugetare, de iubirea de săraci, de milostenii, de nemîniere și în primul rînd de dreapta credință în Hristos a nevoitorilor. Pentru aceea fac toate, ca să nu-i vadă călcîndu-i în picioare. Fiindcă cunosc harul dat de Mîntuitorul celor ce cred, împotriva lor, odată ce El însuși a zis: «Iată v-am dat vouă putere să călcați peste șerpi și scorpii și peste toată puterea vrăjmașului» (Luca, 10, 19).

XXXI

Iar dacă se prefac că prevestesc să nu socotească cineva aceasta un motiv de a se încrede în ei. De fapt de multe ori ei spun de unii frați că vor veni peste cîteva zile. Și aceia vin cu adevărat. Dar o fac aceasta nu de dragul auzitorilor, ci ca să-i convingă să creadă în ei, și așa, supunîndu-și-i, să-i piardă. De aceea să nu li se dea atenție, ci chiar spunînd astfel de lucruri, trebuie să-i respingă zicînd: nu avem nevoie de acestea. Căci ce e de mirare, dacă folosindu-se de trupuri mai subțiri decît ale oamenilor și văzîndu-i pe cei ce au pornit la drum, le-o iau înainte în alergare și vestesc că vin? Aceasta o prevestește și cel ce călărește cu un cal, luînd-o înaintea celui ce călătorește pe jos. Deci nu trebuie să ne mirăm de ei nici cînd fac aceasta. Căci nu cunosc nimic din cele ce nu s-au făcut. Ci singur Dumnezeu este cel ce le știe toate înainte de facerea lor (Dan., 13, 42). Aceștia, ca niște furi, alergînd înainte vestesc cele ce le văd. Cîtora le istorisesc cele ale noastre, că adică ne-am adunat și grăim împotriva lor, înainte de a le vesti careva plecînd de la noi. Aceasta o poate face și un copil iute de picior, luînd înaintea celui ce întîrzie. Așa trebuie înțeles ceea ce spun: dacă a pornit cineva la drum de la Tebaida, sau din alt ținut, înainte de a fi plecat, ei nu știu de va pleca. Dar după ce l-au văzut plecînd aleargă înainte și vestesc venirea aceluia înainte de a ajunge acela. Și așa se întîmplă că aceia sosesc după cîteva zile. Dar adeseori întorcîndu-se cei ce au plecat la drum, aceștia au mințit.

XXXII

Aşa se întâmplă uneori că flecăresc şi despre apa râurilor. Căci după ce au văzut ploi mari care au fost în părţile Etiopiei şi ştiind că din acelea se va umple râul, înainte de-a ajunge apa în Egipt, alergînd înainte o vestească aceasta. Dar aceasta au spus-o şi oamenii care au putut să alerge aşa de repede ca şi aceia. Şi precum trimisul lui David, urcîndu-se la înălţime vede mai înainte pe cel ce vine decît cel rămas jos, şi cel ce a alergat înainte a spus înaintea altora, nu cele ce încă nu s-au întîmplat, ci cele ce sînt pe drum şi se fac, aşa şi aceştia se ostenesc şi le spun altora, numai ca să-i amăgească. Dar dacă providenţa hotărăşte între timp altceva despre ape sau despre cei ce vin pe drum (căci poate aceasta), dracii au minţit şi cei ce le-au dat atenţie au fost înşelaţi.

XXXIII

Aşa s-au născut oracolele elinilor (păgînilor) şi aşa au fost mai înainte amăgiţi de draci. Dar aşa a şi încetat rătăcirea. Căci a venit Domnul care a surpat pe draci împreună cu uneltirea lor. Fiindcă nu cunosc nimic de la ei înşişi, ci, ca nişte furi, cele ce le văd la alţii acelea le spun. Dar sînt şi oameni care îşi dau cu socoteala (care spun cu probabilitate) fără să fie preştiutori. De aceea chiar dacă unele din cele ce le spun sînt adevărate, nici atunci nu trebuie să se minuneze cineva de ei. Căci şi doftorii avînd experienţa unor boli, cînd văd la alţii aceeaşi boală adeseori spun de mai înainte, dîndu-şi cu socoteala (cu probabilitate), cum va decurge boala, pe temei de obişnuinţă. Şi cîrmacii de corăbii şi mulţi agricultori, văzînd starea aerului spun de mai înainte din obişnuinţă de va fi furtună sau vreme senină. Dar nu va spune cineva, din pricina aceasta, că ei au o preştiinţă de insuflare dumnezeiască, ci din cercare şi obişnuinţă. De aceea dacă şi dracii spun aceasta uneori, dîndu-şi cu socoteala (cu probabilitate), nu trebuie să se minuneze cineva de ei, din pricina aceasta, nici nu trebuie să le dea atenţie. Căci ce folos au auzitorii să ştie de la aceştia cu cîteva zile înainte cele ce vor veni? Sau la ce s-ar sîrgui cineva să cunoască astfel de lucruri, chiar dacă le-ar cunoaşte cu adevărat? Căci acest lucru nu e pricinuitor de virtute, nici de vreo deprindere bună. Şi nimenea nu e judecat pentru ceea ce nu ştie şi nimenea nu e fericit pentru ceea ce a aflat şi a cunoscut. Ci fiecare e judecat dacă a păstrat în acestea credinţa şi a păzit din inimă poruncile.

XXXIV

Deci nu trebuie să ne îngrijim prea mult de acestea. Nici nu trebuie să ne nevoim şi să ne ostenim pentru ele, ca să le cunoaştem, ci ca să plăcem lui Dumnezeu pentru buna vieţuire. Şi trebuie să ne rugăm nu ca să cunoaştem de mai înainte, nici ca să cerem plată pentru această nevoie; ci ca Domnul să ne fie împreună-lucrător în biruinţa asupra diavolu-

lui. Iar dacă vrem vreodată și să cunoaștem ceva de mai înainte, să ne curățim înțelegerea. Căci eu cred că sufletul care e curățit în toate privințele și care stă în cele ale firii, făcându-se străvăzător, poate vedea mai multe și mai departe decât demonii, avînd în sine pe Domnul care i le descoperă²⁷. Așa a fost sufletul lui Elisei, care vedea cele privitoare la Ghiezi (IV Regi, 4, 26) și privea puterile (oștirile) ce stăteau în jurul lui (IV Regi, 6, 17).

XXXV

Cînd deci vin noaptea la voi și voiesc să vă grăiască cele viitoare și spun: «Noi sîntem îngeri», nu le dați atenție, căci mint. Și chiar de laudă nevoița voastră și vă fericesc, nu-i ascultați și nu-i credeți. Ci pecetluiți-vă (cu semnul crucii) mai degrabă pe voi înșivă și casa și vă rugați. Și-i veți vedea făcîndu-se nevăzuți căci sînt lași și se tem foarte mult de semnul crucii Domnului, fiindcă prin ea i-a dezbrăcat Mîntuitorul, dîndu-i pe față²⁸. Iar dacă totuși stăruiesc cu și mai multă obraznicie jucînd teatru și schimbînd nălucirile, nu vă înfricoșați, nici nu vă lăsați uimiți, nici nu le dați atenție ca unora ce-ar fi buni. Căci prezența celor buni și răi poate fi cunoscută ușor cu ajutorul lui Dumnezeu. Fiindcă vederea sfinților nu are nimic tulbure în ea²⁹. «Acela nu se va sfădi, nu va striga, nici nu va auzi cineva glasul din ea» (Isaia, 42, 2). Ci e așa de liniștită și de blîndă, că îndată aduce în suflet bucuria noastră, și puterea lui Dumnezeu Tatăl. Căci gîndurile produse de el rămîn netulburate și neînviforate și sufletul luminîndu-se privește prin sine însuși pe cele care se arată și e cuprins de dorul de cele dumnezeiești și de cele viitoare și de voința de a se uni cu ei. Și chiar dacă unii, ca oameni, se tem de vederea celor bune, cei ce se

27. Sufletul împătimit e închis între zidurile patimilor sau păcatelor sale, sau al egoismului său. Nu vede în mod real cum sînt ceilalți, în valoarea lor reală, cum sînt lucrurile în micimea valorii lor, nu iese din cămara întunecoasă a simțurilor și a înțelegerii superficializate prin patimi. Sufletul curățit, ieșit din această cămară, vede departe și adînc. Vede în lumină posibilitățile și intențiile pozitive, creatoare ale celorlalți și ce e pe cale să facă Dumnezeu prin ei. Vede mai real, mai obiectiv și mai departe decât dracii îngustați de patimi.

28. Chipurile văzute imprimînd în aerul din jur starea lor spirituală, sau mai degrabă una prefăcută, îi dau acestuia forma care o exprimă. Nălucirile au astfel o oarecare bază obiectivă, încît sufletul curățit de patimi luminîndu-se, vede pe aceia care se arată în aceste forme. Iar duhurile cînd își văd descoperită prefăcătoria lor, se opresc din arătarea ei, fiind făcuți de rușine. Prefăcătoria lor e biruită mai ales de semnul crucii. Pentru că în ea s-a manifestat extrema smerenie a lui Dumnezeu însuși, opusă mîndriei și golului mincinos al satanei. Cînd omul arată că-și însușește prin semnul crucii această smerenie, satana își vede învinsă mîndria egoistă și goală. Chiar bunătatea neprefăcută a feței unui om se poate distinge ușor de bunătatea prefăcută, în cazul că cel ce-o privește nu are în sine însuși ceva dornic de a fi laudat, care trece cu vederea prefăcătoria. Căci în bunătatea prefăcută a cuiva se vede o oarecare tensiune, sau grija de a nu se da pe față bunătatea lui ca prefăcută, un fel de luptă interioară sau o duplicitate ce se reflectă pe față. Iar cînd li se arată prefăcuților o împotrivire își dau pe față răutatea din suflet.

29. Privirea celor buni cunoaște și prin liniștea ei minciuna care-i tulbură pe robii ei.

arată depărtează de la ei temerea prin însăși iubirea lor, cum a făcut Gavriil cu Zaharia (Luca, 1, 12) și îngerul ce s-a arătat femeilor la mormînt (Matei, 28, 5) și cel ce a spus păstorilor în Evanghelie: «Nu vă temeți» (Luca, 2, 10). De aceea temerea lor nu e din frica sufletului, ci din recunoașterea prezenței celor înalte. Așa este vederea de care se împărtășesc sfinții.

XXXVI

Iar năvala și năluca pricinuită de cei răi e cu bătaie, cu sunete și cu strigăte, ca mișcarea tinerilor fără minte și a tîlharilor. Din acestea îndată se naște frica sufletului, tulburarea și neorînduiala gîndurilor, tristețea, ura față de cei ce se nevoiesc, plictiseala, supărarea, amintirea rudeniilor, frica de moarte; și apoi pofta de cele rele, lipsa de îndemn pentru virtute, nestatornicia moravurilor. Cînd deci privind unele vedenii vă temeți, dacă frica încetează îndată și în locul ei vine o bucurie negrăită și o bună simțire a sufletelor și curaj și împrespătare și netulburarea gîndurilor și celelalte cîte le-am spus înainte, bărbăție și dragoste de Dumnezeu, îndrăzneți și vă rugați. Căci bucuria, simțirea cea bună a sufletului arată sfințenia celui ce se bucură. Astfel Avraam văzînd pe Domnul s-a bucurat (Ioan, 8, 56). Iar Ioan, auzind glasul Născătoarei de Dumnezeu Maria, a săltat (Luca, 1, 41). Dar dacă arătarea unora e însoțită de tulburare și de zgomot din afară și de vreo năluca lumească și de amenințarea cu moartea, și celelalte cîte le-am spus înainte, cunoașteți că e o arătare a celor răi.

XXXVII

Să vă fie însă și aceasta un semn. Cînd sufletul stăruie în frică e semn al prezenței vrăjmașului. Căci dracii nu desființează frica aceasta, cum a făcut marele Arhanghel Gavriil cu Maria și cu Zaharia și cel arătat femeilor la mormînt. Ci cînd îi văd pe unii înfricați le măresc și mai mult nălucirile, ca să-i îngrozească și mai mult, și năvălind își bat joc de ei, zicînd: «Căzînd, închinați-vă» (Matei, 4, 9). Așa i-au amăgit pe păgîni (elini). Căci așa au fost socotiți de ei zei cu nume mincinos. Dar pe noi nu ne-a lăsat Domnul să fim amăgiți de diavolul. Căci certînd pe cel ce îi pricinuia astfel de năluciri³⁰, i-a zis: «Mergi înapoia Mea, Satano! Căci s-a scris: Domnului Dumnezeului tău să te închini și Lui singur să-I slujești» (Matei, 4, 10)³¹. Deci să-l disprețuim pe vicleanul tot mai mult și mai mult. Căci

30. Aci e arătat un alt sens al nălucirii: îmbrăcarea lumii, sau a puterii lumesti în haina aparentă a unei durate fără sfîrșit și a capacității de a satisface deplin plăcerile omului. Ei l se potrivește mai mult numele de fantezie. Numai puterea lui Dumnezeu nu-i o simplă părere și numai El ne poate da viața și mulțumirea adevărată.

31. E propriu celui rău să fie totodată foarte fricos. Face răul din frica de a nu i se răpi puterea, sau situația avantajată pe care o are. Simte sub el un teren nesigur. Cel sigur pe

ceea ce a făcut Domnul a făcut pentru noi; ca auzind și de la noi dracii aceste cuvinte să fie biruiți pentru Domnul care i-a certat prin acestea.

XXXVIII

Dar scoțind pe draci, nu trebuie să ne fălim. Nici să nu ne mîndrim cu vindecarea bolilor. Nici să nu ne minunăm de cel ce scoate draci, iar pe cel ce nu-i scoate să-l disprețuim. Ci să cunoască cineva nevoința fiecăruia și fie să o imite și să o rîvnească, fie să se îndrepteze. Căci nu este al nostru a face semne. Aceasta aparține Mîntuitorului. Căci a spus ucenicilor: «Nu vă bucurați că vi se supun dracii, ci că numele voastre s-au scris în ceruri» (Luca, 10, 20). Căci faptul de-a ni se fi scris numele în cer e o mărturie a virtuții și vieții noastre. Iar a scoate dracii e un dar dat de Mîntuitorul. De aceea celor ce nu se laudă cu virtutea, ci cu semnele, spunînd: «Doamne, oare nu cu numele Tău am scos draci și nu cu numele Tău am făcut multe puteri?», le-a răspuns: «Amin zic vouă, nu vă știu pe voi» (Matei, 7, 22-23). Căci nu ne cunoaște Domnul căile celor lipsiți de evlavie. Mai ales trebuie să ne rugăm, precum am spus înainte, ca să primim darul deosebirii duhurilor ca, precum s-a scris, să nu credem oricărui duh.

XXXIX

Mi s-a arătat odată un demon foarte înalt în scornirea nălucirii și a îndrăznit să spună: «Eu sînt puterea lui Dumnezeu» și: «Eu sînt providența. Ce dorești să-ți dăruiesc?» Iar eu am suflat și mai mult împotriva lui, chemînd numele lui Hristos și am încercat să-l lovesc. Și mi s-a părut că l-am lovit și îndată acesta, cît era de mare, a dispărut cu toți dracii lui, întru numele lui Hristos. Și a venit altă dată vicleanul, cînd posteam, cu înfățișare de monah, aducînd nălucirea unor pîini. Și mă sfătuia zicînd: «Mănîncă și oprește-te din multele osteneli. Ești om și tu; și vei slăbi». Iar eu pricepînd uneltirea lui, m-am sculat să mă rog. Iar acela n-a putut răbda. Ci s-a mistuit și a dispărut ieșind prin ușă ca un fum. De cîte ori nu mi s-a arătat în pustie nălucirea aurului, cerîndu-mi doar să-l ating și să văd. Dar eu rosteam împotriva lui un cuvînt din psalmi și el se topea. De multe ori mă loveau pricinuindu-mi răni, iar eu ziceam: «Nimic nu mă va despărți de dragostea lui Hristos» (Rom., 8, 35). Și ei, după aceea, se loveau mai mult între ei. Nu eu eram cel ce îi oprea pe ei și îi alunga, ci Domnul, Care zice: «Am văzut pe Satana ca un fulger din cer căzînd» (Luca, 10, 18). Iar eu, fiilor, amintindu-mi de spusa Apostolului, le înscriam acestea în mine, ca să învățați că nu trebuie să slăbiți întru nevoință, nici să vă temeți de nălucirile diavolului și ale dracilor lui.

sine n-are nevoie să-și ia măsurile de apărare, slăbind pe alții sau arătîndu-și lăcomia de lauda lor. Și sigur în existență se știe în Dumnezeu, izvorul nesecat al existenței.

XL

Dar fiindcă n-am făcut fără de minte povestind, primiți-o și aceasta spre întărirea și scăparea voastră de teamă. Și credeți mie. Căci nu mint. A bătut odată cineva la ușa mea, în locașul singuratic. Și leșind am văzut pe cineva mare și înalt la arătare. Și întrebînd eu: «Cine ești?», a zis: «Eu sînt Satana». Apoi zicînd eu: «De ce ai venit aci?», acela a răspuns: «Pentru ce mă ocărăsc în deșert monahii și toți ceilalți creștini? De ce mă blestemă în fiecare ceas?» Iar eu zicînd: «Pentru ce îi stingheresti pe ei?», a răspuns: «Nu eu sînt cel ce-i stingheresc pe ei, ci ei se tulbură între ei. Căci eu am slăbit. N-au citit că: «Vrăjmașului i-au lipsit săbiile de tot și cetățile i-au sfărîmat» (Ps. 9, 7)? Nu mai am deci loc, nici săgeată, nici cetate. Pretutindeni s-au făcut creștini. În sfîrșit s-a umplut și pustia de călugări. Să-și vadă de ei înșiși și să nu mă blesteme în zadar». Atunci minunîndu-mă eu de harul Domnului, am zis către el: «Deși ești pururea mincinos și niciodată nu spui adevărul, ceea ce-ai spus acum fără să vrei, e adevărat. Căci Hristos, venind, te-a slăbit și doborîndu-te te-a dezgolit». Acela, auzind numele Mîntuitorului și nerăbdînd arsura lui, s-a făcut nevăzut.

XLI

Dacă deci și diavolul însuși mărturisește că nu poate nimic, se cuvine să-l disprețuim cu totul pe el și pe dracii lui. Vrăjmașul și cîinii lui sînt în stare de aceste uneltiri. Dar noi, cunoscînd slăbiciunea lui, putem să-i disprețuim. De aceea să nu cădem de mai înainte cu mintea, nici să nu ne lăsăm sufletul înfricat și nici să ne pricinuim nouă temere, ci să zicem: «Să nu vină demonul să mă surpe, să nu mă doboare aruncîndu-mă, sau apărînd deodată să mă tulbure». Să nu gîndim nicidecum la unele ca acestea, nici să nu ne întristăm ca unii ce pierim. Ci mai degrabă să îndrăznim și să ne bucurăm pururea ca unii ce ne mîntuim. Și să cugetăm în suflet că Domnul, Care i-a biruit și le-a luat puterea, e cu noi. Și să înțelegem și să gîndim că fiind Domnul cu noi, nimic nu ne vor putea face vrăjmașii. Căci venind, așa cum ne vor afla, așa se vor face și ei față de noi și-și vor potrivi nălucirile pe potriva gîndurilor ce le vor afla la noi. De ne vor afla fricoși și tulburați, îndată, ca niște furi, aflînd locul nestrăjuit, vor năvăli în el. Și ceea ce gîndim despre noi, aceasta o sporește cu un adaos. Dacă ne văd pe noi înfricați și temători ne fac mai mare frica prin nălucirile amenințătoare pricinuite de ei. Prin acestea e chinuit nenorocitul de suflet. Iar dacă ne află bucurîndu-ne în Domnul și cugetînd la bunătățile viitoare și gîndind la cele ale Domnului și înțelegînd că toate sînt în mîna Domnului și că demonul nu poate face nimic împotriva creștinului, nu au peste tot nici o putere împotriva noastră, ci văzînd sufletul întărit prin

astfel de gânduri, se întorc rușinați. Văzîndu-l vrăjmașul pe Iov înconjurat de astfel de întărituri, a plecat de la el. Dar pe Iuda văzîndu-l gol de acestea, l-a făcut prizonier al său. Deci de voim să disprețuim pe vrăjmaș, să gîndim pururea la cele ale Domnului și sufletul să ni se bucure pururea prin nădejde. Și vom vedea cursele dracilor risipindu-se ca un fum și pe ei mai degrabă fugind decît prigonindu-ne. Căci sînt, precum am spus înainte, foarte fricoși, așteptînd pururea focul gătit lor.

XLII

Și aceasta să-ți fie semnul netemerii tale de ei: cînd se ivește vreo nălucire, nu te lăsa cuprins îndată de frică, ci, oricare ar fi, întreabă întîi cu îndrăzneală: cine ești tu și de unde? Și de e o vedenie (ὄρασις) a sfinților, aceștia îți vor da o încredere și vor prefăce frica ta în bucurie; iar de e diavolească, îndată va slăbi văzînd mintea întărită. Deci e un semn al netulburării a întreba: Cine ești și de unde? Astfel (Isus) al lui Navi întrebînd a aflat (Isaia, 5, 13). Iar vrăjmașul nu s-a putut ascunde de Daniel, care l-a întrebat (Dan., 10, 18-19)³².

XLIII

Acestea gîndindu-le Antonie, toți se bucurau. Și iubirea de virtute a unora creștea și lipsa de curaj a altora era alungată, iar judecata greșită de mai înainte a altora înceta. Și toți se convingeau să disprețuiască uneltirea diavolească, minunîndu-se de harul deosebirii duhurilor dat lui Antonie de Domnul. Și erau sălașuri singuratice de viețuire (mînăstirile) în munți pline de cete dumnezeiești care cîntau psalmi, purtau convorbiri, posteau, se rugau, se veseleau de nădejdea celor viitoare și lucrau ca să facă milostenii, avînd dragoste și bună înțelegere întreolaltă. Putea fi socotit cu adevărat ca un ținut al credinței în Dumnezeu și al dreptății. Nu se afla acolo vreunul care nedreptățește și altul nedreptățit, nici disprețul celui ce încasează dajdia, ci o mulțime de nevoitori. Și unul era gîndul tuturor: cel al virtuții. Astfel văzînd cineva lăcașurile acestea (mînăstirile) și această rînduială a monahilor, putea exclama și spune: «Cît de frumoase sînt casele tale, Iacove, corturile tale, Israele! Ca niște sălașuri umbroase și ca un rai lîngă rîu, ca niște corturi pe care le-a înfipt Domnul și ca niște cedri lîngă ape» (Num., 24, 5-6).

XLIV

Iar el, după obiceiul lui, retrăgîndu-se în casa sa (mînăstirea sa), întărea nevoița din zi în zi și suspina gîndindu-se la sălașurile din cer, fiind

32. Cel ce întreabă și examinează arată că-și menține o poziție proprie celui stăpîn pe sine, că nu se predă ca o pradă ușoară mînat de prima impresie.

plin de dorul lor, cînd privea la viața zilnică a oamenilor. De fapt se rușina să mănînce și să doarmă și să împlinească celelalte trebuințe ale trupului, gîndindu-se la partea înțelegătoare a sufletului. De aceea adeseori cînd avea să mănînce cu ceilalți monahi, aducîndu-și aminte de hrana duhovnicească, se retrăgea și pleca departe de ei, socotind că se va rușina de va fi văzut de alții mîncînd. Mîncă deci retras pentru nevoia trupului, dar de multe ori și cu frații, ca văzut de ei să se rușineze, dar și ca să-i încurajeze prin cuvinte folositoare. Și zicea că monahul trebuie să se ocupe mai mult de suflet decît de trup. Să se dea și grijii de trup puțin timp, pentru trebuințele lui, dar tot celălalt timp să se dea mai degrabă grijii de suflet, și să se caute folosul lui, ca să nu fie atras de plăcerile trupului, ci mai degrabă să fie condus trupul de el, ca un rob. Căci acesta este înțelesul celor spuse de Mîntuitorul: «Nu vă îngrijiți de sufletul vostru, ce veți mîncă, nici de trup, cu ce vă veți îmbrăca. Și nu căutați ce veți mîncă sau ce veți bea; și nu fiți îngrijorați. Căci toate acestea le caută oamenii lumii. Dar Tatăl vostru știe că aveți trebuință de toate acestea. Căutați mai întîi Împărăția lui Dumnezeu și toate acestea se vor adăuga vouă» (Luca, 12, 29-31).

XLV

După aceasta s-a pornit asupra Bisericii prigoana lui Maximin. Și fiind aduși la Alexandria sfinții mucenici, le-a urmat și el, lăsînd minăstirea³³. Căci zicea: «Plecăm și noi ca să luptăm pentru credință de vom fi chemați, sau să privim pe cei ce luptă». Și avea dorința să se facă martir. Dar nevrînd să se predea el însuși, sluja celor ce mărturiseau în lanțuri și în închisori. Și arăta multă sîrguință în tribunal întărind rîvna celor ce își afirmă credința, și însoțind pe cei ce primeau să fie mucenici, pînă ce se desăvîrșeau prin mucenicie. Judecătorul văzînd lipsa de frică a lui și a celor împreună cu el și sîrguința lor în aceasta, a poruncit ca să nu se mai îngăduie nici unui monah să se arate în tribunal, nici să mai petreacă în oraș. Ceilalți toți au hotărît în ziua aceea să se ascundă. Dar Antonie a dat atîta atenție poruncii că și-a spălat și mai bine haina de deasupra și a doua zi a venit la locul cel înalt și s-a arătat cu chip luminat prefectului. Minunîndu-se toți de aceasta și prefectul văzîndu-l cînd trecea cu suita sa, el stătea fără să tremure arătînd rîvna noastră, a creștinilor. Căci, cum am spus înainte, dorea și el să se facă martir. De aceea se arătă întristat că n-a fost dus la mucenicie. Dar Domnul l-a păzit spre folosul nostru și al altora ca să fie multora învățător întru nevoința pe care el a învățat-o din Scripturi. De fapt numai privind purtarea lui, mulți se sîrguiau să fie

33. Prigoana a început în anul 303, cînd au fost aduși toți clericii și închiși în Alexandria. Petru, ajuns arhiepiscop în anul 300, a murit moarte de martir în 311.

următori viețuirii lui. Deci slujea iarăși, după obicei, mărturisitorilor și legat fiind de ei se ostenea în slujirile lui.

XLVI

După ce a încetat prigoana și fericitul episcop Petru a primit mucenicia, a plecat și s-a retras iarăși în mînăstirea lui. Și acolo mărturisea în fiecare zi cu conștiința sa și lupta pentru biruința credinței. Dar se folosea și de multă și tot mai încordată nevoință. Căci postea pururea. Iar haina îi era pe dinăuntru din păr, iar pe deasupra din piele. Pe aceasta a păstrat-o pînă la moarte nespălîndu-și nici trupul cu apă pentru murdărie și nici picioarele, ba nevrînd nici să intre simplu cu ele în apă dacă nu era vreo trebuință. Ba nu l-a văzut cineva nici dezbrăcat și nici cu trupul gol, decît cînd, murind, a fost înmormîntat.

XLVII

Retregîndu-se deci iar în singurătate și hotărîndu-se ca pentru o vreme nici să nu iasă, nici să nu primească pe cineva, a venit la el un oarecare Martinian, căpetenie de baste, care l-a stingherit pe Antonie. Căci avea o fiică bîntuită de demon. Stăruind acesta mult să bată la ușa și cerînd să-l primească și să se roage lui Dumnezeu pentru copilă, Antonie nu-i deschide, ci uitîndu-se pe deasupra, îi zice: «Omule, ce mă tot strigi? Sînt om și eu ca și tine. Dar de crezi în Hristos, Căruia Îi slujesc, mergi și roagă-te lui Dumnezeu precum crezi și dorința ți se va împlini». Crezînd acela plecă, rugînd pe Hristos, și îndată avu pe fiica lui curățită de demon. Dar și multe alte a făcut prin el Domnul, Care a zis: «Cereți și se va da vouă» (Luca, 11, 9). Căci mulți din cei ce pătimeau de vreo boală se curătau chiar fără să le deschidă el ușa, dormind numai afară de chilia în care viețuia singuratic crezînd și rugîndu-se.

XLVIII

Dar văzîndu-se tulburat de mulți și nelăsat în retragerea voită de el, temîndu-se ca nu cumva prin cele ce le face Domnul prin el să se trufească, sau să se socotească mai mult decît este, chibzuind a plecat să urce la Tebaida de sus, unde viețuiau cei ce nu știau de el. Și primind pîini de la frați, se așeză la malul rîului privind de nu cumva trece vreo corabie, ca suîndu-se în ea să urce cu cei din ea. Gîndindu-se la aceasta, s-a făcut către el un glas oarecare de sus, care-i zise: «Antonie, unde pleci și pentru ce?» Iar el netulburîndu-se, ci ca unul ce era obișnuit să i se vorbească de multe ori astfel³⁴, ascultînd, a răspuns: «Fiîndcă mulțimile

34. Prin conștiința puternic sensibilizată de Dumnezeu care-i vorbește, cuvîntul lui Dumnezeu capătă o putere oarecum sonoră.

oamenilor nu-mi îngăduie să mă liniștesc, voiesc să urc la Tebaida de sus, din pricina multelor tulburări ce mi se fac și mai ales pentru că cer de la mine lucruri peste puterea mea». La aceasta glasul îi spuse: «Fie că te vei urca la Tebaida, fie că te cobori la câmpul de pășuni, vei avea de îndurat o oboseală și mai mare, sau îndoită. De voiești să te liniștești cu adevărat, urcă în pustia cea mai dinăuntru». Antonie întrebând: «Și cine îmi va arăta mie calea? Căci n-o cunosc», glasul i-a arătat îndată pe niște saracini care se pregăteau să urce pe drumul acela. Venind deci și apropiindu-se de ei, Antonie se rugă să-i dea voie să meargă cu ei în pustie. Iar aceia, ca la o poruncă a Proniei, îl primiră cu dragă inimă. Și călătorind trei zile și trei nopți cu ei, a ajuns la un munte foarte înalt, dedesubtul căruia era o apă foarte limpede, dulce și foarte rece. Iar alături de munte era un șes și câțiva finici sălbatici.

XLIX

Antonie, ca mișcat de Dumnezeu, prinse dragoste de acest loc. Acesta era locul de care-i spusese cel ce-i grăise la malul râului. Primind mai întâi niște pîini de la cei ce-au călătorit împreună cu el, a rămas singur în munte fără să aibă pe nimeni lângă dînsul. Își socoti îndată locul acesta ca o casă a lui. Saracinii înșiși văzînd alipirea lui Antonie la el, treceau dinadins pe acel drum și-i aduceau bucuroși pîini. Avea și de la finici puțină mîngîiere. După aceea, aflînd frații de acest loc, își aduceau aminte de el ca niște fii de tatăl lor și se îngrijeau să-i trimită (pîini). Dar văzînd Antonie că, pe motiv că-i aduc pîine, se obosesc, cruțîndu-i și de astă dată pe monahi, se gîndi în sine și rugă pe unii care au venit la el să-i aducă un tîrnăcop, o secure și puțin grîu. După ce le-a primit acestea, străbătînd pămîntul din jurul muntelui și aflînd un petec de pămînt potrivit, l-a săpat și, avînd în apa din apropiere udătură din belsug, l-a semănat. Și făcînd în fiecare an aceasta, avea din el pîinea trebuincioasă, bucurîndu-se că nu va mai fi spre grija altora și nu va mai împovăra pe nimeni. Dar după aceea, văzînd iarăși pe unii venind, a cultivat și puține legume ca cel ce vine să aibă puțină mîngîiere pentru osteneala drumului greu, făcut pînă la el. La început animalele sălbatice din pustie venind să se adape, aduceau adeseori stricăciune semănăturii și muncii sale. Iar el prinzînd pe una zise cu blîndețe tuturor: «Pentru ce mă vătămați, cînd eu nu vă vatăm pe voi? Plecați și în numele Domnului nu vă mai apropiați de acest loc». Și de atunci parcă temîndu-se de poruncă, nu s-au mai apropiat de acel loc.

L

Deci era singur înlăuntrul muntelui, îndeletnicindu-se cu rugăciuni și cu nevoință. Iar frații care-i slujeau îl rugau să le îngăduie să vină o dată pe lună să-i aducă măsline, legume și untdelemn. Căci de acum era bătrîn. De la cei ce se duceau la el am cunoscut cîte lupte îndura viețuinc

acolo. Căci, potrivit cu ceea ce s-a scris, nu era lupta lui împotriva singelui și a trupului (Efes., 6, 22), ci împotriva demonilor vrăjmași. Fiindcă auzea și acolo zgomote și glasuri multe și bubuituri ca de arme. Și noaptea vedeau muntele umplându-se de fiare și pe el îl zăreau luptându-se ca și cu niște vrăjmași văzuți și rugându-se împotriva lor. Pe cei ce veneau la el îi încuraja, iar el însuși se lupta în genunchi și rugându-se Domnului. Și era cu adevărat un lucru minunat că fiind singur într-o astfel de pustie nu se înspăimînta nici de dracii care năvăleau și nu se temea nici de sălbăticia altor fiare cu patru picioare și a tîrîtoarelor, ci, cu adevărat, precum s-a scris, dorea pe Domnul ca muntele Sionului (Ps. 124, 1), avînd mintea neclătinată și neînvîforată, încît mai degrabă fugeau dracii, iar fiarele sălbatice, precum s-a scris, trăiau în pace cu el (Iov, 5, 23).

LI

Diavolul, precum cîntă David (Ps. 34, 16), se uita la Antonie și scrîșnea din dinți. Dar Antonie era mîngîiat de Mîntuitorul, rămînînd nevătămat de viclenia și uneltirea de multe feluri a aceluia. Căci în vremea privegherii lui de noapte acela slobozea tunete. Și aproape toate hienele din pustiu acela ieșind din vizuinele lor îl înconjurau, iar el se afla singur în mijlocul lor. Și cum fiecare amenința să-l sfîșie, el, pricepînd meșteșugul vrăjmașului, le zicea tuturor: «Dacă ați luat putere împotriva mea sînt gata să mă las mîncat de voi; dar dacă ați fost trimise de demoni, nu mai zăboviți, ci plecați. Căci sînt robul lui Hristos». Iar spunînd acestea Antonie, acelea fugeau ca alungate de biciul cuvîntului³⁵.

LII

Puține zile după aceea, în vreme ce lucra (căci el avea grijă să și muncească), oprindu-se cineva la ușă i-a întrerupt șirul lucrului. Fiindcă împletea coșuri pe care le dădea celor ce veneau în schimbul celor ce i se aduceau³⁶. Sculîndu-se el, văzu o fiară semănînd cu un om pînă la coapse, iar coapsele și picioarele avîndu-le asemenea unui măgar. Antonie s-a pecetluit numai cu semnul crucii și a zis: «Sînt robul lui Hristos. De ai fost trimis împotriva mea, iată sînt de față». Dar fiara împreună cu demonii ei

35. Într-un fel oarecare animalele prind simțirea condusă de un gînd sau altul al omului, mai ales cînd ea devine mai accentuată prin cuvintele proprii prin care li se adresează în mod direct. Și dacă simt în ea puterea spirituală a celui ce le grăiește, se supun. Dar puterea cea mare iradiază din om, cînd în ea e prezentă puterea lui Dumnezeu. Astfel omul e prin spirit, în deosebi cînd acesta e unit cu puterea spirituală a lui Hristos, stăpînul animalelor. Așa se explică îmblînzirea unora din ele de către om. Dacă ar fi în om mai multă putere spirituală prin prezența puterii lui Hristos în el, toate animalele ar putea fi îmblînzite.

36. De observat că Antonie nu primea nimic fără să dea ceva în schimb, produs de munca lui.

a fugit așa de lute că de iuțimea fugii a căzut și a murit. Iar moartea flarei a fost una cu căderea dracilor. Astfel deși se străduiau să facă orice ca să-l facă să coboare din pustie, n-au izbutit.

LIII

Fiind rugat odată de monahi să coboare la ei și să-i cerceteze o vreme pe ei și locurile lor, a pornit la drum în tovărășia lor. Iar o căruță le purta pîinile și apa. Căci toată pustia aceea este uscată și nu se găsește în ea deloc apă de băut, decît numai în muntele acela de unde au pornit la drum, în care se afla și sălașul viețuirii lui singuratic³⁷. Dar pe drum sfîrșindu-se apa deoarece era o arșiță foarte mare, toți se aflau în primejdie. Căci străbătînd locurile și neaflînd apă, nu mai putură să umble, ci zăceau pe pămînt. Și cuprinși de deznădejde lăsară cămila să plece. Atunci bătrînul, văzîndu-i pe toți în primejdie, s-a întristat foarte și suspinînd s-a depărtat puțin de ei ingenunchind și întinzîndu-și mîinile, s-a rugat. Și îndată Domnul a făcut să izvorască apă în locul unde se afla rugîndu-se. Și așa bînd toți, s-au întremat. Și după ce au umplut burdufurile, au căutat cămila și au aflat-o. Căci se întîmplase ca funia să se înfășoare după o piatră și așa să fie ținută pe loc. Aducînd-o deci și adăpînd-o, au pus pe ea burdufurile și au străbătut drumul nevătămați. Și cînd au ajuns la sălașurile (mînăstirile) din afară ale viețuitorilor în singurătate, toți văzîndu-l l-au îmbrățișat ca pe un părinte. Iar el, ca unul ce le-a adus merinde din munte, i-a ospătat pe ei cu cuvintele lui și le-a împărtășit cele de folos. Și iarăși a fost bucurie în munți și rîvnă de propășire și mîngiere prin credința ce și-o împărtășeau unii altora. Dar se bucura și el văzînd rîvna monahilor și pe sora lui îmbătrînită, ajunsă și ea îndrumătoare a celorlalte fecioare.

LIV

După cîteva zile se întoarse iarăși în munte. Și de atunci veniră la el. Ba au îndrăznit să vină chiar și unii ce pătimeau de boli. Și tuturor monahilor ce veneau la el, le dădea neîncetat acest sfat: să creadă în Domnul și să-L iubească pe El, iar pe ei să se păzească de gîndurile întinate și de plăcerile trupești; și, precum s-a scris în Pilde, să nu se amăgească cu sătura-rea pîntecelui; să fugă de slava deșartă, să se roage neîncetat, să cînte psalmi înainte de-a adormi și după trezire și să pună la inimă poruncile din Scripturi și să-și amintească de faptele sfinților, pentru ca sufletul, cugetînd la acele porunci, să se umple de o rîvnă asemănătoare cu a lor. Îi sfătuia mai ales să cugete neîncetat la spusa Apostolului: «Soarele să nu

37. În toată scrierea aceasta, prin cuvîntul grec «mînăstire» se exprimă sălașul în care trăia singuratic cel retras. De-abia ceva mai tîrziu Pahomie i-a adunat pe trăitorii singuratici (monahi) în «mînăstiri» de obște, așa cum s-a înțeles cuvîntul acesta mai tîrziu.

apună peste mînia voastră» (Efes., 4, 26); și să cugete că toate poruncile o spun îndeobște aceasta: nu numai peste mînie să nu apună soarele, dar nici peste orice alt păcat al nostru. Căci e bine și de trebuință ca nici soarele să nu ne osîndească pentru vreo răutate de peste zi, nici luna pentru vreun păcat de peste noapte, sau pentru vreun gînd oarecare. Iar ca să fim mîntuiți de acestea, e bine să auzim și să păzim spusa Apostolului care zice: «Cercetați-vă pe voi înșivă și vă cercați» (II Cor., 13, 5). Să cugete fiecare în gînd în orice zi la faptele de peste zi și de peste noapte; și dacă a păcătuit, să înceteze de a mai păcătui, iar de n-a păcătuit să nu se fălească, ci să stăruie în bine și să nu cadă în nepăsare. Nici pe altul să nu-l judece, nici pe sine să nu se îndreptățească, cum a spus fericitul apostol Pavel, pînă ce va veni Domnul care cercetează cele ascunse (I Cor., 4, 5). Căci de multe ori ne rămînem și nouă înșine ascunși în cele ce le facem și nu le cunoaștem. Dar Domnul toate le pătrunde³⁸. Lăsînd deci judecata în seama Lui, să suferim împreună unii pentru alții și să ne purtăm greutățile unii altora (Gal., 6, 2). Dar să ne judecăm pe noi înșine și cele în care ne vedem cu lipsuri să ne străduim să le împlinim³⁹. Ba să luăm seama și la aceasta spre a ne asigura împotriva păcătuirii: fiecare din noi să ne însemnăm și să scriem faptele și mișcările sufletului, ca și cînd am avea să le vestim unii altora. Și fiți încredințați că dîndu-ne seama că ne vom rușina de vor fi cunoscute, ne vom opri de-a le săvîrși ca de la niște păcate și în general de la orice gînd rău⁴⁰. Căci cine ar voi să fie văzut cînd păcătuiește, sau cine, dacă a păcătuit nu minte mai degrabă voind să se ascundă? Precum nu am desfrîna privindu-ne unii pe alții,

38. De foarte multe ori nu știm dacă ceea ce am făcut e bine sau rău. De-abia cu vremea ni se face vădit că anumite fapte ale noastre din trecut, socotite înaintea ca bune, nu au fost bune. Se cunoaște aceasta din urmările lor, care apar uneori după o vreme îndelungată. Vedem atunci că cel puțin ne-am făcut vinovați de o hotărîre grăbită, nu îndestul de serios cumpănită. Cu atît mai mult ne va descoperi Domnul la sfîrșitul întregii vieți individuale și la sfîrșitul istoriei adevărată calitate a multora din faptele noastre. Domnul le va descoperi calitatea în contextul general al istoriei de obște.

39. Domnul ne oprește să judecăm pe alții. Căci și noi sîntem păcătoși. Dar nu ne oprește să ne judecăm pe noi înșine, nu ca unii care am avea dreptul să ne absolvim noi înșine, sau ca unii care socotim că dacă ne-am condamnat noi nu ne va putea absolve Domnul. Noi ne putem judeca numai în sensul de a ne recunoaște păcatele, care altora le pot rămîne ascunse. Căci noi ne știm mai mult decît oricare altul partea slabă și latura întunecoasă a faptelor noastre, care altora poate părea luminoasă. Judecata ce ne-o facem noi înșine e de folos spre vindecarea noastră de ceea ce e încă slab în noi, spre umplerea noastră cu cele ce vedem că ne lipsesc. Dacă ești mulțumit cu tine însuși, rămîi pe loc. Dar și slăbești comuniunea cu ceilalți prin mîndrie. Pe alții n-avem dreptul să-i judecăm. Dar aceasta nu trebuie să ne îndemne la năpăsarea față de ei. E bine să suferim nu numai pentru greutățile lor, ci chiar pentru ceea ce ne pare că e păcat la ei. Și să-i ajutăm nu prin judecată, ci prin comunicare umană și pilduitoare cu ei.

40. Un sfat prețios pentru pregătirea spovedaniei: să nu o facem prin declarații generale. Aceasta nu ne va fi de mare folos. Ea ne va ajuta să nu mai păcătuim de vom însemna toate mișcările sufletești de care ne dăm seama că ne vor rușina cînd le vom spune. Acesta e un semn prin care recunoaștem că sînt păcătoase și ne vom feri de ele în viitor.

așa, dacă scriem gândurile noastre pentru a le vesti unli altora, ne vom înfrîna mai cu putere de la gândurile urîte odată ce ne rușinăm de ele cînd sînt cunoscute. Deci să ne fie scrisul lor ca niște ochi ai celor ce se nevoiesc împreună cu noi⁴¹. Scrisul lor ne rușinează ca și cînd ar fi văzute, încît nici nu vom mai gîndi la cele rele. Dacă ne vom întipări un astfel de chip al viețuirii, vom putea să purtăm trupul ca pe un rob și să plăcem Domnului, călcînd peste uneletirile vrăjmașului.

LV

Aceste sfaturi le dădea celor ce-l cercetau. Iar cu cei ce pătimeau de vreo boală, pătimea împreună și se ruga împreună cu ei. Și de multe ori și în multe cazuri Domnul îl asculta. Dar nici cînd era auzit nu se trufește, nici cînd nu era auzit nu cîrtea. Ci pururea el mulțumea Domnului, iar pe cei ce pătimeau îi îndemna la îndelungă răbdare și le făcea cunoscut că tămăduirea nu vine nici de la el și în general nu de la oameni, ci numai de la Dumnezeu, Care o dă cînd voiește și celor ce voiește. Cei ce continuau să pătimească primeau astfel ca pe un leac cuvintele bătrînului, învățînd să nu se descurajeze, ci mai degrabă să fie cu îndelungă răbdare; iar cei ce erau vindecați erau învățați să nu mulțumească lui Antonie, ci numai lui Dumnezeu.

LVI

Un anume Fronton ce trăia la Curte și suferea de o boală cumplită, sfișindu-și limba cu dinții, și fiind în primejdie să-și piardă vederea, venind la munte, ceru lui Antonie să se roage pentru el. Iar acesta rugîndu-se, zise lui Fronton: «Du-te căci te vei vindeca». Dar acela stăruind să mai rămînă cîteva zile, Antonie îi răspunse zicînd: «Nu vei putea să te vindeci, rămînînd aici. Du-te și ajungînd în Egipt, vei vedea minunea făcută cu tine». Acela crezînd, plecă și de-abia văzu Egiptul, și boala îi încetă. Și s-a făcut omul sănătos după făgăduința lui Antonie, pe care, rugîndu-se, a primit-o de la Domnul.

LVII

Așijderea, o fecioară oarecare din Busiris, de la Tripole, suferea de o boală grea și foarte urîță. Căci lacrimile ei și scursorile nasului și niște sucuri ce-i ieșeau din urechi se umpleau îndată de viermi; iar trupul îi era paralizat, iar ochii nu-i erau cum trebuie. Părinții ei aflînd de monahii care mergeau la Antonie și crezînd în Domnul care a vindecat pe femeia ce suferea de curgerea sîngelui (Matei, 9, 20), îi rugară să primească să meargă cu ei și fiica lor. Aceștia nevrînd, părinții fetei au rămas în afara

41. Dacă nu le scriem, le facem să se evaporeze din amintirea noastră. Dar dacă le scriem și le citim des, rămîn fixate în fața noastră și ne rușinează.

muntelui la Pafnutie Mărturisitorul și monahul. Și întrînd aceia la Antonie, cînd voiau să-i spună despre fecioara, el le-a luat-o înainte și le descrise boala copilei și cum au călătorit ei. Apoi rugîndu-l aceștia să îngăduie și acelora să intre, nu îngădui aceasta, dar zise: «Duceți-vă și de n-a murit, o veți afla vindecată. Căci nu-mi este încuviințată mie isprava, ca să vină la un om sărman ca mine, ci vindecarea aparține Domnului, Care face în tot locul mila Lui cu cei ce-L cheamă pe El. Ci fata rugîndu-se, iată că Domnul a ascultat-o, și mie mi-a făcut cunoscută iubirea Lui de oameni, care va vindeca boala ei, fiind încă ea acolo». Și s-a făcut minunea. Căci ieșind ei au aflat pe părinți bucurîndu-se și pe copilă sănătoasă.

LVIII

Iar doi frați oarecare mergînd spre el, li s-a isprăvit apa pe drum. Și unul a murit, iar celălalt era pe cale să moară. Nemaiputînd umbla, s-a așezat și el jos așteptînd să moară. Antonie, șezînd în munte, chemă doi monahi (căci se întîmpla ca aceștia să fie acolo) și zorindu-i le-a zis: «Luați un ulcior cu apă și alergați pe drumul spre Egipt. Căci venind încoace doi oameni, unul a murit adineaori, iar altul are să moară de nu vă grăbiți. Aceasta mi s-a arătat acum pe cînd mă rugam». Plecînd l-au aflat pe unul zăcînd mort și l-au îngropat, iar pe celălalt l-au întremat dîndu-i să bea apă și l-au adus la bătrîn. Și era cale de o zi. Și dacă ar întrebă cineva, pentru ce n-a făcut aceasta înainte de a muri celălalt, nu ar pune cu dreptate această întrebare. Căci hotărîrea morții aceluia n-a fost a lui Antonie, ci a lui Dumnezeu, Care a hotărît așa despre acela și a descoperit aceasta. Singurul lucru minunat făcut prin Antonie a fost că el șezînd în munte și avînd inima în stare de veghe, Domnul i-a arătat lui cele de departe⁴².

LIX

Și iarăși, șezînd în munte și ridicîndu-și ochii văzu pe cineva purtat în văzduh și pricinuind multă bucurie celor ce-l întîmpinau. Și minunîndu-se de această ceată și fericind-o, se rugă să afle ce este aceasta. Și îndată veni la el un glas care îi spuse că aceasta este sufletul lui Amun, a monahului din Nitria. Acesta rămăsese în nevointă pînă la bătrînețe. Și depărtarea de la Nitria pînă la muntele unde era Antonie era ca de treisprezece zile de drum. Cei ce erau cu Antonie, văzînd pe bătrîn minunîndu-se, l-au

42. O inimă în stare de veghe prin rugăciunea care o unește cu Dumnezeu are o sensibilitate deosebită pentru a primi de la Dumnezeu cunoștința unor lucruri ce se petrec departe și care lui Dumnezeu, Cel ce toate le vede, îi sînt cunoscute. Cel ce e total adîncit în Dumnezeu poate să simtă și unele lucruri ce se întîmplă oamenilor, chiar dacă el se interesează de ele ca de unele ce stau în ele însele despărțite de Dumnezeu. Cel ce caută pe Dumnezeu poate cunoaște în El și lucruri ce se petrec în creațiunea pe care o susține Dumnezeu, sau de care Dumnezeu nu rămîne străin.

rugat să le spună cine este. Și au auzit: «S-a sfârșit Amun». Căci îi era cunoscut fiindcă venea des la el, și se făcuseră multe minuni prin el. Una din ele este și aceasta: Fiind odată nevoie să treacă el un râu, numit Lycus (când era învolburat de ape), l-a rugat pe Teodor care era cu el, să se depărteze de sine, ca să nu se vadă unul pe altul goi la trecerea apei. Și plecând Teodor, iarăși s-a rușinat să se vadă pe sine gol. Dar în vreme ce se gîndea la rușine și era frămîntat de acest gînd a fost luat deodată și trecut dincolo. Teodor, care era și el bărbat evlavios, apropiindu-se și văzîndu-l că i-a luat înainte și a trecut neudat cîtuși de puțin de apă, se rugă să afle în ce chip a trecut. Și cum îl vedea pe acela nevoind să-i arate, prinzîndu-l de picioare, îi spuse că nu-l va lăsa să-i scape pînă ce nu va afla aceasta de la el. Văzînd deci Amun stăruința lui Teodor și mai ales auzind cuvîntul lui, ceru și el să nu-i spună nimănui pînă ce nu va muri el. Și așa i-a arătat lui că a fost luat și așezat pe malul celălalt al râului, fără să treacă prin apă, ceea ce nu e cu puțință oamenilor, decît numai Domnului și celor ce le-ar îngădui El, cum a făcut cu marele Apostol Petru. Deci Teodor a povestit aceasta după moartea lui Amun. Iar monahii, cărora le-a spus Antonie despre moartea lui Amun, au însemnat ziua. Și suind niște frați din Nitria după treizeci de zile i-au întrebat și au cunoscut că Amun a adormit în acea zi și în acel ceas în care bătrînul a văzut sufletul lui ridicat în văzduh. Și foarte s-au minunat și aceștia și aceia de curățenia sufletului lui Antonie, care aflase de aceasta îndată ce se petrecuse sfîrșitul lui de la depărtare de treisprezece zile de drum, și văzuse sufletul lui purtat în sus⁴³.

LX

Dar și comitele Arhelaos, aflîndu-l pe el odată în afară de munte, i-a cerut să se roage în chip deosebit pentru Policrația, minunata și purtă-

43. Despre Amun se scrie în *Historia monachorum in Aegypto*, textul grec, editat de A. J. Festuguere, subsidia Hagiographica, 34, Bruxelles, 1961, tradusă în engleză de Norman Russel în cartea: *The Lives of the Desert Fathers, London & Oxford*, 1980, p. 111: «Înainte de Macarie a fost un monah nitrian numit Amun, al cărui suflet l-a văzut Antonie ridicat la cer. El a fost primul monah care s-a așezat în Nitria. El a fost de neam nobil și a avut părinți bogați, care l-au silit să se căsătorească fără voia lui. Cînd a fost împins să facă aceasta, și-a convins soția în camera nupțială să-și păstreze fecioria în secret. Cîteva zile mai tîrziu a plecat spre Nitria, iar ea și-a îndemnat toate slujitoarele să îmbrățișeze viața de necăsătorie și și-a transformat casa ei într-o minăstire. Textul grec a fost scris de niște monahi din Palestina, care au vizitat Egiptul înainte de anul 375. Despre Nitria, monahia Benedicta Ward (în SLC) scrie în notele la această carte: «Nitria era un promontoriu deșert ce se întindea la nord, în Delta Nilului, 40 mile sud de Alexandria» (p. 136).

Macarie a fost un ucenic al lui Antonie. Vederea celor ce se petrec la distanță sau a celor viitoare de către sfinți nu se explică așa cum se explică vederea de mai înainte a demonilor. Aceștia pot anunța venirea altora prin iuțimea alergării lor de la locul de unde s-a pornit cineva pînă la locul unde va ajunge. Sfinții văd la distanță, sau de mai înainte

toarea de Hristos fecioară din Laodiceea. Căci suferea cumplit de stomac și de coapse din pricina nevoinței și era slăbită în tot trupul. Antonie s-a rugat. Iar comitele și-a însemnat ziua în care s-a făcut rugăciunea. Și plecând din Laodiceea a găsit pe fecioară sănătoasă. Întrebînd cînd și în ce zi a încetat durerea, a scos hîrtia în care însemnase ziua rugăciunii. Și aflînd-o a arătat îndată însemnarea de pe hîrtie. Și toți s-au minunat cunoscînd că chiar atunci a pus Domnul capăt durerilor ei, cînd se ruga Antonie și cerea bunătatea Lui pentru ea.

LXI

Și vestea cu cîteva zile înainte sosirea celor ce veneau la el, ba uneori și cu o lună înainte; ba spunea și pricina pentru care veneau, unii pentru vreo boală, alții pentru pătîmirea din partea dracilor. Și nimeni nu se plîngea și nu socotea ca o pagubă osteneala drumului. Căci se întorcea fiecare acasă simțînd un folos. Văzînd și spunînd ei acestea el cerea fiecăruia să nu se minuneze de el pentru aceasta. Ci mai vîrtos să se minuneze de Domnul, că ne-a dăruit nouă oamenilor puterea să-L cunoaștem.

LXII

Coborînd odată iarăși la sălașurile din afară ale viețuitorilor în singurătate și rugat să se suie într-o corabie și să se roage cu monahii, singur el a simțit un miros urît și foarte greu. Cei din corabie spuseră că mirosul vine de la peștele și de la mîncările aflate în corabie. Dar el spuse că alta este pricina mirosului puturos. Și încă grăind el, un tînăr stăpînit de demon, care se ascunsese în corabie, a strigat îndată. Și fiind certat demonul în numele Domnului nostru Iisus Hristos, a ieșit, și omul s-a făcut sănătos. Astfel toți au cunoscut că putoarea venea de la demon.

LXIII

Dar și un alt om vestit bîntuit de demon fu adus la el. Iar dracul acela era așa de cumplit, că cel stăpînit de el nu știa că e adus la Antonie. Ba încă își mîncea și mădularele trupului său. Cei ce-l aduseră, i-au cerut lui Antonie să se roage pentru el. Iar Antonie suferind împreună cu tînărul, s-a rugat. Și toată noaptea a privegheat împreună cu el. Spre ziuă tînărul, năpustindu-se deodată asupra lui Antonie, îl împinse. Cei ce veniseră împreună cu el mîniindu-se, Antonie le-a spus: «Nu vă mîniați pe tînăr. Căci nu el o face aceasta, ci demonul din el. Căci certat fiind demonul și poruncindu-i-se să se ducă pe pustii, acesta, cuprins de turbare, a făcut așa. Slăviți deci pe Domnul. Căci repezindu-se el astfel împotriva mea, vi

prin faptul că sînt în Dumnezeu. Dar nu fură din Dumnezeu ca dintr-o esență ceva ce a început să se facă (cum e în ghicituri, vrăji), ci primesc de la Dumnezeu Cel atotștiutor cunoștința a ceea ce va face sau a făcut cineva, datorită comunicării personale iubitoare cu El.

s-a dat un semn al ieșirii demonului». Și spunând Antonie aceasta, îndată tânărul s-a făcut sănătos. Și venindu-și în minți, și-a dat seama unde era și l-a îmbrățișat pe bătrîn mulțumind lui Dumnezeu.

LXIV

Dar și multe altele de felul acesta au spus foarte mulți monahi, fără să se deosebească în spusele lor, că s-au săvîrșit de el. Dar acestea nu sînt atît de minunate ca altele, care sînt mai minunate ca ele. Așa, vrînd să mănînce odată și ridicîndu-se să se roage pe la ceasul al nouălea (3 d.m.), s-a simțit pe sine răpit cu mintea. Și ceea ce-i minunat e că aflîndu-se așa, s-a văzut pe sine ca ajuns în afară de sine și călăuzit de multe ființe prin văzduh. Apoi a simțit niște vrăjmași amarnici și cumpliți stînd în văzduh și voind să-l împiedice să treacă⁴⁴. Dar ființelor care-l călăuzeau, luptînd împotriva lor, aceia le cereau să li se dea voie să afle dacă Antonie nu le e supus lor prin ceva. Deci cerîndu-i aceia socoteală de păcatele lui, începînd de la nașterea lui, cei ce conduceau pe Antonie îi împiedicăru spu-nîndu-le: «Păcatele lui începînd de la nașterea lui le-a șters Domnul, iar de cînd s-a făcut monah și s-a făgăduit lui Dumnezeu, poate să dea socoteală». Atunci învinovățîndu-l ei, dar neputîndu-l dovedi ca vinovat, i s-a făcut calea slobodă și neîmpiedicată. Apoi îndată s-a văzut pe sine întorcîndu-se în sinea sa și stînd în ea și fiind iarăși cu totul Antonie. Dar uitînd să mănînce, a rămas restul zilei și toată noaptea suspinînd și rugîndu-se. Căci rămăsese copleșit aflînd cu cîți vrăjmași trebuie să luptăm și cîte spaima are să suporte cineva cînd va avea să treacă prin văz-

44. Duhurile se mișcă în văzduh după sîntul apostol Pavel (Efes., 2, 2), putîndu-se sălăslui unde găsesc loc deschis pentru ei. Dar de aci vedem că Părinții socotesc că și sufletul cînd se înalță spre Dumnezeu trebuie să treacă prin văzduh, unde duhurile rele caută să-l împiedice în tot chipul să treacă mai departe. Se cer eforturi pentru această trecere printre ei. Se cere biruirea mîndriei, care pîndește pe cel ce se înalță chiar pentru acest fapt. Se cere biruirea părerii de rău pentru dulceleșurile părăsite ale trupului. Sîntul Antonie trăiește însă anticipativ încercarea demonilor de a-l împiedica în trecerea prin cele de la mijloc spre Dumnezeu, prin socoteala ce i-o cer despre cele săvîrșite în viață. Va simți atunci fiecare dintre noi cea mai adîncă solicitare de a-și face cea mai subtilă cercetare a întregii sale vieți. E o solicitare simțită ca venind de la cel rău. Omul se va simți aproape gata să se prăvălească în disperare de mulțimea a tot felul de greșeli, chiar de neglijențele din viața sa, care vor lua proporții în fața conștiinței sale nu fără o conlucrare a demonilor, care voiesc să-l convingă pe om de o vinovăție îngrozitoare, care îi face cu neputință absolvirea. Faptul că omul e împins în starea aceasta și prin demoni se arată și în aceea că mulțimea păcatelor ce-i apar îi fac să nu se gîndească la început la mila lui Dumnezeu. Cîndva omul va avea să-și facă această analiză existențială, ca să-și dea seama în mod complet și cît mai sincer de sine însuși. Cine a găsit în el măcar o cumpănă între cele bune și cele rele, va avea în sine mîntuirea. Cine n-a găsit și o oarecare mîngiere pentru oarecare fapte bune, ci numai urîciunea răului, va fi ros de chinuri total și veșnic. Numai conștiința duratei eterne a chinurilor pentru răutate și a fericirii eterne pentru bunătate, susținută de credința creștină, dă psihicului uman o adîncime și o vibrație serioasă în cursul vieții.

duh⁴⁵. Și-și amintea că aceasta e ceea ce a spus Apostolul: «Potrivit stăpînitorului puterilor văzduhului» (Efes., 2, 2)⁴⁶. Căci în aceasta stă puterea vrăjmașului: în a se război și a încerca să împiedice pe cei ce trec. Pentru aceasta și îndeamnă: «Luați toate armele lui Dumnezeu, ca să-i puteți sta împotrivă în ziua cea rea» (Efes., 6, 13), ca vrăjmașul, «neavînd să spună nimic rău împotriva noastră, să fie dat de rușine» (Tit, 2, 8). Iar noi, care am aflat aceasta, să ne aducem aminte de Apostolul care zice: «Fie în trup, nu știu, fie afară de trup, nu știu, Dumnezeu știe» (II Cor., 12, 2). Dar Pavel a fost răpit pînă la al treilea cer și auzind cuvinte de negrăit a coborît. Iar Antonie s-a văzut pe sine ajuns numai pînă în văzduh, unde s-a luptat pînă ce s-a eliberat⁴⁷.

LXV

Dar Antonie avea și această harismă (acest dar): șezînd în munte singur, dacă avea vreodată în sine vreo îndoială despre vreun lucru, acesta i se descoperea de către Duhul rugîndu-se. Căci fericitul era, după cum s-a scris, învățat de Dumnezeu (Isaia, 6, 45). Astfel vorbind odată cu unii care veniseră la el despre starea sufletului și despre locul lui după plecarea de aici, în noaptea următoare i-a grăit cineva de sus care îi spune: «Antonie, scoală-te, ieși, și vezi». Ieșind deci (căci știa de cine să asculte)⁴⁸ și ridicîndu-și privirea a văzut pe cineva foarte mare, slut și înfricoșător, stînd în picioare și ajungînd pînă la nori; și pe unii urcînd ca înaripați. Și acela, întinzîndu-și mîinile, pe unii îi vedea împiedicați de el, iar pe alții zburînd mai sus și, după ce treceau, înălțîndu-se fără grijă. Pentru aceștia uriașul acela scrișnea din dinți, iar de cei ce cădeau se bucura. Și îndată s-a făcut un glas către Antonie: «Înțelege ceea ce vezi!». Și deschizîndu-i-se mintea, a înțeles că aceasta e trecerea sufletelor; iar uriașul care stă în cale este vrăjmașul care pizmuiește pe cei credincioși și pe cei vinovați și deci supuși lui îi prinde și-i împiedică să treacă, iar pe cei ce n-au ascultat de el nu-i poate opri și deci trec peste el.

Văzînd-o și aceasta și amintindu-și de ea, se lupta și mai mult să înainteze spre cele dinainte, în fiecare zi. Și acestea le vestea și altora fără să

45. Chiar Antonie a ieșit copleșit din acea stăruitoare examinare care aduce în conștiință, mărindu-le, cele mai subțiri umbre de întuneric și de necurăție din gîndurile noastre și toate urmările faptelor noastre de neatenție, de neajutorare a altora.

46. Sufletul are să înfrunte atîtea spaime cîtă putere are vrăjmașul din văzduh, care totuși nu e fără margini. Cel ce-și păstrează în conștiință credința în Dumnezeu și-și aduce aminte de mila Lui, învinge aceste spaime și greutăți ce-i sînt aduse în față de diavoli.

47. Demonii din văzduh (din spațiul spiritual între lume și Dumnezeu) nu lasă sufletul să treacă pînă nu răspunde la toate învinovățirile. Adică în suflet apar în această fază de extremă sensibilizare tot ce a făcut și gîndit în viața lui. Și pînă nu găsește o cumpănire a celor rele cu cele bune, sau pînă ce nu scapă de apăsarea celor rele prin marea credință în mila lui Dumnezeu, nu poate scăpa din această situație și nu se poate apropia, prin eliberarea de ele, de limanul bunătății lui Dumnezeu.

48. De demoni nu asculta. Și știa cînd îi cereau aceștia ceva.

vrea. Căci zăbovind mult timp în rugăciuni și minunându-se de ele, iar cei ce erau împreună cu dînsul întrebîndu-l despre ele cu stăruință, era silit să le spună ca un tată ce nu le poate ascunde copiilor, dar și ca unul ce socotea că ceea ce știe e curat, iar istorisirea lor le va fi acelora spre folos, putînd să învețe că rodul nevoinței este bun, iar vedeniile vin adeseori ca o mîngiere pentru osteneli.

LXVI

Pe lîngă aceasta era și blînd și plin de smerită cugetare. Și fiind așa, cîntea rînduiala Bisericii și mai presus de orice socotea pe orice cleric mai presus de sine în cinste. Nu se rușina să-și plece capul în fața episcopilor și preoților. Iar de venea vreodată vreun diacon la sine pentru vreun folos, cele de folos i le spunea, iar rugăciunea o lăsa pe seama lui. Și nu se rușina să învețe și el de la alții. De aceea adeseori întreba și îi ruga pe cei de față să-i spună ceva; și mărturisea că s-a folosit, dacă cineva spunea ceva. Dar și fața lui arăta multă mulțumire și minunare de ceea ce i se spunea. Mai avea și acest dar (această harismă) de la Mîntuitorul: de se afla împreună cu o mulțime de monahi și cineva care nu-l cunoscuse mai înainte și voia să-l vadă, venind îndată, trecea peste alții și alerga la acela, ca atras de privirea lui. Și nu prin înălțime, nici prin mărime se deosebea de alții, ci prin purtări și prin curăția sufletului. Căci fiindu-i sufletul netulburat, netulburate îi erau și simțurile din afară. Și bucuria sufletului se vedea și în seninătatea feței. Și din mișcările trupului se simțea și se cunoștea starea sufletului, după cum s-a scris: «Cînd inima e veselă, înflorește. Iar cînd e întristată, se întunecă» (Pilde, 15, 13). Așa a cunoscut Iacov pe Laban că-i întinde o cursă și a zis către soții: «Fața tatălui vostru nu este ca ieri și alaltăieri» (Fac., 31, 5). Așa a cunoscut Samuil pe David. Căci avea ochi frumoși și dinți albi ca laptele. Așa se cunoștea și Antonie. Căci niciodată nu se tulbura, avînd sufletul senin; și niciodată nu se întuneca, avînd mintea bucuroasă.

LXVII

Minunat era și în credință și evlavie. Căci nu voia să fie în comuniune cu schismaticii meletieni, cunoscînd viclenia și apostasia lor de la început⁴⁹; nici cu maniheistii sau cu alți eretici nu vorbea prietenește, ci doar îi îndemna să-și schimbe gîndurile și să se întoarcă la dreapta credință. Socotea și spunea că prietenia și convorbirea cu ei aduce vătămare și pierzanie sufletului. Era scîrbit și de erezia arienilor și porunca tuturor ca nici măcar să nu se apropie de ei și să nu-și însușească credința lor rătăcită. Venind odată la el unii care sufereau de boala ariană, cerce-

49. Aceștia nu recunoșteau ca creștini pe cei ce fugiseră de mucenicie în timpul prigoanei. Pe urmă s-au împăcat cu Biserica.

tîndu-i și cunoscînd necredința lor, i-a alungat din munte, spunînd că cuvintele lor sînt mai rele ca otrava.

LXVIII

Și mințind odată niște arieni că el cugetă aceleași ca ei, s-a supărat și s-a mîniat împotriva lor. Apoi, rugat de episcopi și de toți frații, a coborît din munte și venind în Alexandria, i-a dat pe față în predici pe arieni, spunînd că erezia lor e cea mai rea și înainte mergătoarea lui Antihrist. Și învătă poporul că Fiul nu este făptura lui Dumnezeu, nici n-a fost făcut din cele ce nu sînt, ci că e Cuvîntul veșnic și Înțelepciunea ființei Tatălui. Pentru aceea este necredincios lucru a spune: «Era cîndva cînd nu era». Căci Cuvîntul a fost pururea existînd împreună cu Tatăl. «De aceea să nu aveți nici o comuniune cu preanecredincioșii arieni. Căci lumina nu are nimic comun cu întunericul. Voi sînteți creștini binecredincioși; iar aceia, spunînd că Fiul și Cuvîntul cel din Tatăl este făptură, nu se deosebesc întru nimic de păgîni, închinîndu-se făpturii în locul Creatorului Dumnezeu (I Cor., 6, 14). Credeți că și zidirea însăși e scîrbită de ei, că numără pe Ziditorul și Domnul tuturor, întru Care toate s-au făcut, între cele făcute».

LXIX

Poporul întreg se bucura auzind dată anatemei erezia dușmană lui Hristos de un astfel de bărbat. Și toți cei din cetate alergau să vadă pe Antonie. Veneau și păgînii și preoții lor la biserică zicînd: «Dorim să vedem pe omul lui Dumnezeu». Căci așa îl numeau toți. Și așa a curățit Domnul și acolo prin el pe mulți de demoni și le-a vindecat mintea bolnavă. Doreau și unii dintre păgîni să se atingă măcar de bătrîn, crezînd că se vor folosi. Și așa mulți a făcut creștini în acele puține zile, cîți n-ar putea cineva să facă într-un an întreg. Iar unii socotind că așa de mare mulțime l-ar tulbura și de aceea îi îndepărtau de la dînsul, el spunea că nu e tulburat. Căci nu sînt mai mulți aceștia decît aceia cu care se luptă viețuind în munte.

LXX

Iar cînd a plecat și noi îl însoțeam, cînd am ajuns la poarta (orașului), o femeie striga din urmă: «Așteaptă, omule al lui Dumnezeu, fiica mea e greu bîntuită de demon. Așteaptă, te rog, ca să nu mă primejduiesc și eu alergînd». Auzind bătrînul și rugat și de noi, s-a hotărît să se oprească. Iar cînd s-a apropiat femeia s-a aruncat la pămînt; iar Antonie rugîndu-se și chemînd numele lui Hristos, copila s-a sculat sănătoasă, dracul cel necurat ieșind din ea. Iar maica ei binecuvînta pe Dumnezeu și toți mulțumeau. Și el bucurîndu-se a plecat la munte, ca la casa lui.

LXXI

Dar era și foarte înțelept și era lucrare de mirare că, fără să fi învățat carte, era ascuțit la minte și pătrunzător. Așa au venit odată la el doi filosofi socotind că-l pot încerca. El se afla atunci în muntele din afară. Și cunoscînd pe oameni de pe față, ieșindu-le înainte le-a zis printr-un talmaci⁵⁰: «Pentru ce v-ați ostenit atîta, voi filosofilor, să veniți la un om prost?» Iar aceia zicînd că nu e prost ci foarte înțelept, el le-a răspuns: «Dacă ați venit la un prost, v-ți ostenit în zadar; iar de socotiți că sînt înțelept, faceți-vă ca mine. Căci se cuvine să se urmeze celor bune. Dacă aș fi venit eu la voi, aș fi urmat pilda voastră; dar dacă voi ați venit la mine, faceți-vă ca mine. Iar eu sînt creștin». Aceia minunîndu-se au plecat. Căci vedeau că și demonii se temeau de Antonie.

LXXII

Venind iarăși unii asemenea acestora la el în muntele din afară și gîndindu-se că-l iau în rîs că nu învățase carte, Antonie zise către ei: «Ce credeți? Ce e mai întîi: mintea sau cartea? Și care din ele e pricina celeilalte: mintea a cărții, sau cartea a minții?» Iar aceia răspunzînd că întîi e mintea și că ea a născocit cartea, Antonie le zise: «Deci cel cu mintea sănătoasă n-are nevoie de carte». Aceasta i-a uimit atît pe aceia, cît și pe cei de față. Deci au plecat minunîndu-se că au văzut atîta deșteptăciune la un om simplu. Căci deși trăise în munte și îmbătrînise acolo, nu avea purtări de sălbatic. Ci era blînd și cuviincios. Iar cuvîntul îi era dres cu sarea dumnezeiască așa încît nimeni nu pleca nemulțumit, ci mai degrabă toți cei ce veneau aveau prilej de bucurie.

LXXIII

După aceasta veniră iarăși unii, care erau dintre cei socotiți la elini înțelepți. Ei cerură temeiuri pentru credința noastră. Căci încercau să supună judecăților minții propovăduirea dumnezeiască a crucii, voind să rîdă de ea. Antonie răbdînd puțin, apoi plîngîndu-le mai întîi neștiința, le zise printr-un talmaci priceput: «Ce e mai bine? Să se mărturisească crucea, sau să se pună pe seama celor numiți la voi zei, curvia și stricarea copiilor? Ceea ce se laudă la noi e semnul bărbăției și dovada disprețuirii morții. Iar vorbele voastre laudă patimile desfrînării. Apoi ce e mai bine? A spune că Cuvîntul lui Dumnezeu nu S-a schimbat, ci rămînînd același a luat pentru mîntuirea și pentru binele oamenilor trup omenesc, ca făcîndu-Se părtaș al firii omenesti, să-i facă pe oameni părtași ai firii dumnezeiești și spirituale, sau a asemana pe Dumnezeu cu cele necuvîntă-

50. Se vede că Antonie nu știa limba greacă. Deci sfîntul Atanasie vorbea cu el egiptean, ceea ce l-a făcut pe unii să creadă că era și el, foarte probabil, egiptean.

toare și ca urmare a aduce închinare animalelor cu patru picioare, tîrîtoarelor și chipurilor omenesti? Căci aceștia sînt zeii voștri, ai înțelepților. Și cum îndrăzniți să rideți de noi care spunem că Hristos S-a arătat om, cînd voi trăgînd sufletul din cer spuneți că a rătăcit și a căzut din bolta cerului în trup?⁵¹ Și dacă s-ar fi coborît numai la trup omenesc și n-ar fi trecut și căzut și în animale cu patru picioare și în șerpi! Credința spune că venirea lui Hristos s-a făcut spre mîntuirea oamenilor. Iar voi rătăciți cînd vorbiți de sufletul nenăscut⁵². Noi, cunoscînd puterea și iubirea de oameni a Proniei, înțelegem că nici venirea lui Hristos nu e cu neputință la Dumnezeu⁵³. Iar voi, spunînd că sufletul e chipul minții, legați de el căderile și-l mărturisiți schimbător. Dar prin aceasta faceți și mintea schimbătoare din pricina sufletului. Căci precum este chipul, așa trebuie să fie aceia al cărui chip este. Iar cînd cugetați acestea despre minte⁵⁴, gîndiți-vă că îndreptați hula și spre Tatăl însuși al chipului⁵⁵.

LXXIV

Iar în privința crucii ce am putea face mai bine: să răbdăm crucea cînd ne vin încercările de la cei răi și să nu ne temem de moartea care ne vine oricum, sau să primim miturile despre rătăcirile lui Osiris și Isis, despre vicleniile lui Tifon, despre fuga lui Cronos și despre mîncarea copiilor și uciderea părinților? Acestea sînt învățăturile voastre cele înțe-

51. Aceasta era teoria plonic-origenistă.

52. Teoria veche și nouă a reîncarnărilor afirmă de fapt eternitatea sufletului, neaducerea lui la existență prin creația lui Dumnezeu. El se reîncarnează mereu din veci și pînă în veci, fără să scape din planul relativ care-l lasă veșnic nedeplin satisfăcut. E o teorie panteistă, în care toate se modifică mereu în același plan, fără o țintă finală absolută, fără o origine care a dat celor ce sînt un sens cînd le-a creat. E o morișcă ce se mișcă etern, fără să se știe cine a făcut-o și fără să aibă o țintă finală spre care se mișcă. Sufletul reîncarnat mereu n-are în nici una din reîncarnările lui conștiința propriei identități, cu formele sale de existență anterioară. Conștiința unui suflet care nu știe de identitatea sa viitoare eternă, dependentă de felul viețuirii sale de aici, n-are nici un suport serios al responsabilității sale. O lege mai presus de el, cu totul impersonală și ea – ceea ce o face și pe ea inexplicabilă – dispune de el. El nu are propriu zis un caracter personal, căruia îi sînt proprii libertatea și responsabilitatea.

53. Deosebirea esențială între creștinism și oricare filosofie panteistă este că atribuie lui Dumnezeu nota cea mai înaltă a existenței: caracterul personal și deci puterea iubirii conștiente și libertatea. Iar aceasta face pe Dumnezeu în stare să Se facă om și să-l mîntuiască pe om, sau să asigure fiecărei persoane identitatea eternă. Numai El acordă o valoare eternă persoanei umane.

54. Era o teorie în care panteismul se arăta și mai vădit. Toate sufletele ar fi niște spirite născute din mintea unică. Era iarăși proprie platonismului, reflectat și în origenism, afirmarea că în pleroma dumnezeiască și în esența divină sînt o mulțime de minți (vôec) sau spirite. Prin cădere, unele ar fi devenit suflete de oameni, altele demoni, altele îngeri, suferind anumite modificări pe măsura căderii. La restaurarea lor finală, după multe reîncarnări, ar redeveni toate minți, dar iar ar începe reîncarnările. Dar dacă sufletele ca minți căzute ieșite din mintea supremă pot cădea, atunci și mintea supremă poate cădea.

55. Sufletul ar fi, în teoria plonică, egal cu Fiul, iar mintea cu Tatăl. Căci sufletele erau socotite ca fiind din esența divină.

lepte. Dar cum, rîzînd de cruce nu vă minunați de înviere? Căci și despre aceasta au scris cei ce au vorbit despre aceea. Sau pentru ce, pomenind de cruce, treceți sub tăcere pe morții înviați și pe orbii care și-au căpătat vederea, pe slăbănogii vindecați, pe leproșii curățiți, umblarea cu picioarele pe mare și celelalte semne și minuni care arată că Hristos nu e om, ci Dumnezeu? Mi se pare că sînteți tare nedrepti cu voi înșivă, necitînd cu sinceritate Scripturile noastre. Dar citiți-lă cum se cuvine și veți vedea că cele ce le-a făcut Hristos Îl dovedesc ca Dumnezeu, Care a venit la noi pentru mîntuirea oamenilor.

LXXV

Spuneți și voi ale voastre⁵⁶. Dar ce ați putea spune despre animale, decît că sînt necuvîntătoare și sălbatice? Dacă, precum aud, vreți să spuneți că acestea se grăiesc la voi în chip mitic și că vorbiți alegoric de răpirea Persefonei, înțelegînd prin ea pămîntul, și de șchiopătarea lui Hefais-tos; și prin Hera înțelegeți aerul, iar prin Apolo soarele, iar prin Artemisa luna și prin Poseidon marea, nu e mai puțin adevărat că nu vă închinați lui Dumnezeu, ci slujiți zidirii în locul lui Dumnezeu care toate le-a zidit⁵⁷. Dacă ați cugeta unele ca acestea pentru frumusețea creațiunii ar trebui să vă opriți la minunarea despre ele, și să nu îndumnezeiți făpturile, ca să nu dați cîntecul Făcătorului celor făcute. Dar fiindcă voi treceți cîntecul ziditorului asupra casei făcute de el, sau a căpeteniei oștirii la ostaș, ce răspundeți la aceasta, ca să știm dacă e ceva vrednic de rîs în cruce?»⁵⁸

LXXVI

Iar aceia șovăind și întorcîndu-se într-o parte și în alta, Antonie zîmbind a zis iarăși prin tîlmaci: «Acestea (că lumea nu e Dumnezeu) se dovedesc chiar prin arătarea lor. Dar fiindcă voi vă bizuiți mai mult pe argumente raționale și avînd meșteșugul acesta, voiți ca și noi să ne întemeiem

56. Arătați și voi, păgînilor, ce vă aduce credința voastră? Ce însănătoșire a moravurilor, ce nădejde pentru viața viitoare?

57. Spre deosebire de toate religiile și filosofiele care socotesc că lumea aceasta e suprema realitate, deci e Dumnezeu, creștinismul cunoaște pe Dumnezeu ca transcendent lumii, nesupus legilor ei, care produc și pierd individuațiunile umane într-o înșiruire fără rost, neexistînd nicăieri o conștiință și o libertate mai presus de toate, care toate le-a creat și pe toate le conduce în infinitatea dragostei lui Dumnezeu. Ideea lumii, ca creație, a fost puternic accentuată de sîntul Atanasie.

58. A cînsti crucea înseamnă a nu socoti creațiunea ca suprema realitate; înseamnă a vedea că viața în lumea aceasta e legată de dureri și de moarte. Dar înseamnă totodată a vedea că prin acestea se trece spre o existență superioară în Dumnezeu. Deci înseamnă și a crede într-un Dumnezeu personal superior lumii, însă iubitor al lumii create, căreia îi trimite pe Fiul Lui ca, însușindu-Și durerile noastre, să le învingă și să ne ajute și pe noi să le învingem, ridicîndu-ne la viața Lui dumnezeiască. Numai în creștinism durerile au un sens pozitiv.

credința în Dumnezeu pe dovedirea rațională, spuneți mai întâi voi: Cum se poate ajunge la cunoașterea sigură a lucrurilor și mai ales a lui Dumnezeu: prin dovedire rațională sau prin lucrarea credinței? Și ce e mai întâi: lucrarea credinței sau dovedirea rațională?» Iar aceia răspunzînd că mai întâi e lucrarea credinței și aceasta e cunoștința sigură, Antonie a zis: «Bine ați spus. Căci credința se naște din simțirea sufletului, iar argumentarea rațională, din meșteșugul celor ce construiesc. Drept aceea, cei ce au lucrarea credinței nu au nevoie de dovedirea rațională sau poate că le e de prisos. Și de fapt, ceea ce noi înțelegem prin credință, voi încercați să construiți prin judecăți. Și de multe ori voi nici nu puteți exprima ceea ce înțelegem noi. Deci mai bună și mai sigură e lucrarea credinței decît silogismele voastre sofistice^{58a}.

LXXVII

Deci taina noastră, a creștinilor, nu este în înțelepciunea judecăților eline, ci întru puterea credinței, dăruită nouă de la Dumnezeu prin Iisus Hristos (I Cor., 1, 17). Că acest cuvînt e adevărat, se vede și din aceea că noi, fără să fi învățat carte, credem în Dumnezeu, cunoscînd din faptele Lui providența Lui în toate. Și că credința noastră e lucrătoare se vede din aceea că noi ne rezemăm pe credința în Hristos, iar voi pe lupte sofistice de cuvinte. Și voi prin silogisme și sofisme nu convingeți pe oameni să treacă de la creștinism la elenism. Noi însă propovăduind credința creștină, slăbim superstiția voastră, recunoscînd toți că Hristos este Dumnezeu și Fiul lui Dumnezeu. Voi prin frumusețea vorbirii voastre nu împiedicați răspîndirea învățaturii lui Hristos; iar noi, pomenind numele lui Hristos cel răstignit, punem pe fugă pe toți drații de care voi vă temeți ca de niște zei. Și unde se face semnul crucii, slăbește vrăjitoria și farmecele nu au nici o putere.

LXXVIII

Spuneți unde sînt acum oracolele voastre? Și descîntecele egiptenilor? Unde sînt nălucirile vrăjitorilor? Cînd au încetat și s-au făcut neputincioase toate acestea, dacă nu cînd s-a arătat crucea lui Hristos? E deci vrednică de rîs aceasta, și nu mai degrabă cele desființate și dovedite fără putere de ea? Dar și aceasta trezește mirarea: că cele ale voastre n-au fost niciodată prigonite, ci sînt cinstite și de oameni din orașe⁵⁹. Iar credincioșii lui Hristos sînt prigoniți, și totuși cele ale noastre înfloresc și sporesc

58a. Se pare că argumentarea aceasta are ca autor mai degrabă pe Atanasie, versat în doctrinele filosofice, decît pe Antonie, care vorbea mai mult dintr-o experiență, nefiind obișnuit cu terminologia filosofică. Se reiau aci idei din opera lui Atanasie *Contra Gentes*.

59. În general păgînismul și-a avut ultimii adepți la sate (pagus — păgîni — săteni). Dar mai rămăseseră și unii adepți ai lui prin orașe.

mai mult decât ale voastre. Ale voastre, laudate și sărbătorite, se strică; iar credința lui Hristos și învățătura Lui, luată în ris de voi și prigonită adeseori de împărați, a umplut lumea. Căci când a strălucit atât de mult cunoștința de Dumnezeu? Sau când s-a văzut atât de mult cumpătarea și fecioria? Sau când a fost atât de disprețuită moartea, decât de când s-a ivit crucea lui Hristos? Nimeni nu se îndoiește de aceasta, văzînd pe mucenici disprețuind moartea pentru Hristos și fecioarele păzindu-și trupurile curate și neîntinate pentru Hristos.

LXXIX

Sînt destule aceste dovezi ca să arate că credința în Hristos este singura credință adevărată în Dumnezeu. Dar voi nu credeți, căutînd argumente raționale. Noi însă nu căutăm dovezi «în cuvinte convingătoare ale înțelepciunii elinești» (I Cor., 2, 4), cum a zis Învățătorul nostru, ci sîntem convinși prin credința care o ia înaintea argumentării raționale⁶⁰. Iată sînt de față aci unii care sufereau din partea dracilor; sînt unii chinuți acum de dracii care au venit la ei». Punîndu-i pe ei în mijloc, Antonie a zis: «Sau curățiți-i pe aceștia prin silogisme voastre, ori chemînd prin orice meșteșug sau vrăjitorie (magie) pe idolii voștri, sau, dacă nu puteți, lăsați-vă de lupta voastră împotriva noastră și veți vedea puterea crucii lui Hristos»⁶¹. Și zicînd acestea, a chemat pe Hristos, a pecetluit pe cei ce pătimeau, prin semnul crucii de două și de trei ori. Și îndată s-au ridicat oamenii cu toții și mulțumeau Domnului. Și așa-zisii filosofi se mirară și s-au umplut cu adevărat de uimire pentru credința lui Antonie și pentru semnul făcut. Iar Antonie a zis: «Pentru ce vă mirați de aceasta? Nu noi sîntem cei care am făcut-o, ci Hristos este cel ce face acestea, prin cei ce cred în El. Credeți deci și voi și veți vedea că nu avem vreun meșteșug de cuvinte, ci credința cea în Hristos, lucrătoare prin iubire (Gal., 5, 6). Pe aceasta de veți avea-o și voi, nu veți mai căuta dovedire prin raționamente, ci veți socoti îndestulătoare credința în Hristos». Acestea au fost

60. Credința e o intuiție anterioară deducției raționale. Aceasta poate aduce și ea pe urmă sprijinul ei. Dar în credință e un fel de întâlnire directă cu puterea dumnezeiască, sau cu prezența lui Dumnezeu.

61. Credința creștină nu e numai o teorie, ci o legătură cu Dumnezeu cel real și viu și mai presus de legile naturii, deci putînd da omului o putere care-l scapă de neajunsurile în care-l ține natura mărginită cu legile ei, care duc pe om, printr-un proces inevitabil, la boli și la moarte. Dumnezeu credinței creștine e un Dumnezeu transcendent naturii și în același timp venit din iubire la noi prin întruparea pe veci a Fiului Său ca om, în comuniune cu oamenii. Zeii păgîni sînt forțe oarbe ale naturii, care nu ne pot scăpa de legile ei, pentru că n-au nici o putere superioară lor și nici o conștiință capabilă de iubire.

În crucea lui Hristos s-a arătat iubirea lui Dumnezeu față de noi, dar și puterea Lui, care a învins pînă și moartea, cea mai mare neputință a naturii. Creștinismul protestant a scos minunile din credința creștină, lăsînd-o o pură teorie, ca alte sisteme filosofice. Aceasta pentru că a eliminat asceza, sau crucea, din viața creștină. Dar trebuie întărit duhul și făcut stăpîn al trupului prin înfrînare și răbdare pentru a se manifesta în om puterea lui Hristos.

cuvintele lui Antonie. Iar aceia minunându-se de ele, plecară îmbrățișându-l și recunoscând că au avut folos de la el.

LXXX

Vestea despre Antonie a ajuns chiar pînă la împărați. Și aflînd Constantin împăratul și fiii lui Constantin, i-au scris lui ca unui părinte, rugîndu-l să le scrie. Dar acela nu dădea importanță nici cărților și nu s-a simțit măgulit nici de scrisorile lor. A rămas același și după ce i-au scris împărații. Cînd i-au adus scrisorile a chemat pe monahi și le-a zis: «Nu vă mirați că ne scrie împăratul, căci este om și el. Ci vă mirați mai vîrtos că Dumnezeu a scris oamenilor o lege și ne-a grăit nouă prin Fiul Său». Și n-a voit să primească epistolele zicînd că nu știe ce să răspundă la acestea. Dar la îndemnul monahilor care spuneau că împărații sînt creștini și s-ar putea să se smintească, de sînt respinse scrisorile lor, a îngăduit să se citească. Și le-a răspuns lăudîndu-i că se închină lui Hristos. Apoi i-a sfătuit să nu socotească cele de față ca lucruri mari, ci să le folosească spre mîntuire, gîndindu-se mai mult la judecata viitoare și să știe că Hristos este singurul împărat adevărat și veșnic. Le cerea și lor să fie iubitori de oameni și să se îngrijească de dreptate și de săraci. Iar aceia primind scrisoarea se bucurară. Așa era de iubit de toți și toți îl rugau să le fie părinte.

LXXXI

Făcîndu-se astfel cunoscut și răspunzîndu-le astfel celor ce veneau la el, se întorcea iarăși la muntele dinăuntru. Și își continua obișnuita nevoie. Șezînd adeseori cu cei ce veneau la el și plimbîndu-se cu ei, amuțea deodată, cum s-a scris la Daniel (Dan., 4, 10). Și după un ceas continua să grăiască cele ce urmau cu frații care se aflau cu el. Iar cei ce erau cu el simțeau că are vreo vedenie. De fapt, aflîndu-se în munte de multe ori vedea cele ce se întîmplau în Egipt și le povestea episcopului Serapion, care se afla cu el și vedea pe Antonie scufundat în vedenie. Odată șezînd și lucrînd, fu răpit într-o vedenie (într-un extaz) și gemea scufundat în ea. Apoi după vreo un ceas s-a întors la cei de față gemînd și tremurînd. Și îndoindu-și genunchii s-a rugat mult timp așa. Și ridicîndu-se bătrînul, plîngea. Cei ce se aflau cu el, cuprinși și ei de cutremur și temîndu-se foarte, cereau să afle de la el ce se petrecuse. Și au stăruit mult pînă ce, silit de ei, le spuse continuînd să geamă: «O, fiilor, ar fi fost mai bine să mor decît să se întîmple cele din vedenie». Iar aceia rugîndu-l iarăși, zicea lăcrimînd: «Mare urgie se va abate peste Biserică. Se va preda unor oameni asemenea animalelor necuvîntătoare. Căci am văzut masa Domnului înconjurată de jur împrejur de catîri care loveau cele dinăuntru cu copitele în așa fel, că păreau niște animale care săreau în neorînduială. Ați auzit cum gemeam. Căci auzeam un glas care zicea:

«Altarul Meu se va întina». Acestea le-a văzut bătrînul. Și după doi ani s-a întîmplat năvala de acum a arienilor și răpirea bisericilor, cînd vasele sfinte, răpite cu sila, au fost date păgînilor să le folosească. Căci au silit și pe păgînii din atelierele lor să se adune cu ei la liturghie. Și fiind aceia de față, au făcut pe masă ce au voit. Atunci noi toți am cunoscut că loviturile catîrilor prevesteau prin Antonie cele ce le fac acum arienii ca niște animale⁶². După ce a avut această vedenie, bătrînul i-a rugat pe cei împreună cu el, zicînd: «Nu vă pierdeți curajul, fiilor! Căci precum s-a mîniat Domnul, așa va și vindeca. Și Biserica va primi iarăși curînd podoaba ei și va lumina ca de obicei. Și veți vedea pe cei alungați aduși iarăși la locurile lor și necredința retrăgîndu-se în vizuinile ei, iar dreapta credință propovăduindu-se cu curaj și cu toată libertatea pretutindeni. Numai să nu vă înnebuniți cu arienii. Căci aceasta nu este învățătura Apostolilor, ci a demonilor și a tatălui lor, diavolul. Și e mai degrabă neroditoare și nerațională și rodul unei cugetări strîmbe, cum neraționali sînt catîrii»^{62a}.

LXXXII

De felul acesta au fost faptele lui Antonie. Și nu trebuie să ne îndoim că s-au săvîrșit atîtea minuni printr-un om. Căci Însuși Mîntuitorul a făgădui zicînd: «De veți avea credință cît un grăunte de muștar, veți zice muntelui acesta: «Mută-te de aci» și se va muta. Și nimic nu va fi vouă cu neputință» (Matei, 17, 19). Și iarăși: «Amin zic vouă. De veți cere ceva Tatălui întru numele Meu, vă va da vouă. Cereți și veți lua» (Ioan, 16, 23-24).

62. Se știe că aceasta s-a întîmplat după moartea lui Antonie, cînd a scris sfîntul Atanasie *Viata* lui.

62 a. Pe de o parte se dovedea cunoașterea rațională a lui Dumnezeu mai prejos de credință, pe de alta, se considera cugetarea diavolului nerațională (ἄλογος), asemenea celei a catîrului. Dar rațiunea celor ce nu cunosc pe Dumnezeu, ea e un fragment din rațiune, sau o părută raționalitate. E o rațiune strîmbată. Argumentarea care s-a modelat după legile lumii acesteia căzute, în care vedem o raționalitate care sfîrșește în cea mai absurdă și tragică iraționalitate a morții, nu e o raționalitate deplină. Ce sens este în apariția continuă a altor și altor persoane umane care sfîrșesc în moartea definitivă? Nu trăiesc ei chiar în aceasta o lipsă de rost a rațiunii lor? Dacă n-ar ști de moarte, ar mai merge. Ar muri fără să fie chinuți de perspectiva morții, asemenea animalelor. Concilierea între conștiința rațională și moartea total irațională este imposibilă. Rațiunea deplină o dă existenței umane numai Logosul întrupat, Care a scăpat pe om de moarte. Numai acceptînd pe Hristos omul cunoaște rostul existenței sale așa cum îl cere rațiunea sa. Fără Hristos oamenii - dacă ar cugeta pînă la capăt - ar cunoaște prin rațiune domnia absurdului; ar trebui să socotească raționalitatea lor lipsită de rațiune.

Din învățătura creștină, care afirmă că Dumnezeu a creat lumea prin Logosul Său personal, rezultă că oamenii, creaturi raționale, nu pot sfîrși în moartea definitivă, care e irațională. Dacă ei sînt supuși totuși morții e datorită libertății lor, prin care se despart de Dumnezeu. Dumnezeu, creînd pe oameni, nu se putea să-i creeze nici muritori, nici lipsiți de libertate. De aceea admite moartea lor, neanulîndu-le libertatea; dar nu o moarte definitivă. Cei din iad nu sînt nici ei morți cu totul. Sfîntul Ioan Damaschin spune că chiar existența demonilor e mai bună decît nimicul. Dar în Hristos omul își recapătă plînatatea vieții și rațiunea dreaptă.

Și El însuși a spus ucenicilor și tuturor celor ce cred în El: «Pe bolnavi vindecați, pe draci îi scoateți; în dar ați luat, în dar să dați» (Matei, 10, 8).

LXXXIII

Nu poruncind vindeca Antonie, ci rugându-se și chemînd numele lui Hristos, spre a fi tuturor vădit că nu era el cel ce făcea aceasta, ci Domnul, Care își arăta iubirea de oameni prin Antonie și vindeca pe cei ce pătimeau⁶³. A lui Antonie era numai rugăciunea și nevoința, de dragul căreia sezînd în munte, se bucura de vederea celor dumnezeiești, dar se întrista cînd era stingherit de mulți și atras spre muntele din afară. Și îl rugau și toți judecătorii să coboare din munte, fiindcă nu le era cu puțință să urce acolo, din pricina celor judecați de ei, care îi urmau. De aceea îl rugau să vină ca măcar să-l vadă. Iar el le îngăduia acest lucru nevrînd să facă el drumul la ei. Dar aceștia stăruiau, și-i trimiteau și pe cei vinovați, sub paza ostașilor, ca să coboare și de dragul acelora. Silit deci de această nevoie și văzîndu-i pe aceștia îndurerați, venea la muntele cel din afară. Și nu era fără folos osteneala lui. Ci venirea lui era multora de folos și spre multă binefacere. Iar pe judecători îi folosea, sfătuindu-i să pună dreptatea mai presus de toate și să se teamă de Dumnezeu și să știe că, cu ce judecată vor judeca, cu aceia vor fi judecați (Matei, 7, 2). Dar mai mult decît toate iubea întoarcerea în munte.

LXXXIV

De aceea, cînd uneori era supus la o adevărată silă din partea celor ce aveau vreo nevoie, se cobora; dar după ce împlinea rugămîntea, se grăbea să se înapoieze. Așa odată o căpetenie de oaste rugîndu-l mult să coboare, veni și după ce vorbi despre cele ale mîntuirii și despre cele de trebuință se grăbea să se întoarcă. Amintitul comandant rugîndu-l să mai întîrzie, el spuse că nu poate zăbovi cu ei și l-a convins pe acesta cu o frumoasă pildă, zicînd: «Precum peștii dacă întîrzie pe uscat mor, așa și monahii dacă întîrzie printre voi și petrec la voi se destramă. Deci așa cum se grăbește peștele spre mare, așa trebuie să ne grăbim noi spre munte ca, nu cumva întîrziind, să uităm de cele dinăuntru». Auzind căpetenia de oaste de la el acestea și alte multe, minunîndu-se a zis: «Cu adevărat robul lui Dumnezeu este acesta. Căci de unde ar avea un om simplu o astfel și atîta minte, dacă n-ar fi iubit de Dumnezeu?».

63. Cine cheamă numele lui Hristos cu credință neclintită pentru alții se depășește pe sine și se pune în legătură cu Dumnezeu cel transcendent, dar în același timp în comună cu semenii săi. Cine face speculații raționale rămîne în cadrul imanenței sale raționale și individuale. Nu cunoaște prin experiență planul mai presus de lume al puterilor dumnezeiești și nu iese din închisoarea egoismului său.

LXXXV

O altă căpetenie de oaste, cu numele Valahie, ne prigonea amarnic pe noi creștinii, din rîvna ce-o avea pentru blestemații de arieni. Era așa de crud că bătea și pe fecioare și dezbrăca și biciuia pe monahi. Antonie îi scrisese și îi trimisese o scrisoare cu acest conținut: «Văd venind asupra ta o mare urgie. Încetează deci a prigoni pe creștini, ca să nu te ajungă mînia. Căci a pornit spre tine». Valahie, rîzînd, aruncă scrisoarea la pămînt și o scuipă, iar pe cei ce o aduseseră, i-a înjurat poruncindu-le să vestească lui Antonie acestea: «Fiindcă te îngrijești de monahi, voi face și cu tine la fel». Dar n-au trecut cinci zile și a venit peste el mînia. Lucrul s-a întîmplat astfel: Valahie și Nestorie, eparhul Egiptului, plecară la prima mînăstire din Alexandria, numită Hereu, călare amîndoi pe cai. Caii erau ai lui Valahie și erau cei mai blînzi dintre toți cei hrăniți de el. Dar înainte de a fi ajuns ei la acel loc, caii începură să se joace între ei. Și deodată cel mai blînd pe care-l călărea Nestorie, mușcîndu-l pe Valahie l-a trîntit la pămînt. Și repezindu-se la el, îi sfîșie coapsa cu dinții în așa fel că, fiind dus în oraș, în trei zile muri. Și toți se minunară că cele prezise de Antonie s-au împlinit așa de repede.

LXXXVI

Așa muștra pe cei mai cruzi. Iar pe cei care veneau la el îi sfătuia astfel, că uitau îndată să mai judece și fereceau pe cei ce se retrăgeau din viața aceasta. Și îi apăra așa de mult pe cei nedreptățiți, încît părea că nu ei, ci el este cel ce suferă. Și era în stare să facă atît de mult pentru alții, că mulți ostași și din cei ce aveau bogății mari lepădau poverile vieții și se făceau monahi. Era dăruit de Dumnezeu în întregime Egiptului ca un doftor. Căci cine, ducîndu-se la el întristat, nu se întorcea bucurîndu-se? Cine, venind la el plîngînd pentru cei morți ai săi, nu lepăda îndată plînsul? Cine, venind plin de mînie, nu pleca prefăcut în prieten? Ce sărac venind la el descurajat, auzindu-l și văzîndu-l, nu pleca disprețuind bogăția și simțindu-se mîngîiat în sărăcia lui? Care monah, slăbit în rîvnă, venind la el, nu pleca mai întărit? Care tînăr, venind în munte și văzînd pe Antonie, nu respingea îndată plăcerile și nu iubea curăția? Cine, venind la el ispitit de demoni, nu căpăta odihnă? Cine, venind tulburat de gînduri, nu se liniștea cu cugetul?

LXXXVII

Dar și acesta era un mare rod al nevoinței lui Antonie, ca avînd, precum am spus înainte, darul deosebirii duhurilor, cunoștea mișcările lor; și nu era lipsit de cunoștința țintei spre care îi era îndreptată strădania și pornirea. Și nu numai el nu putea fi înșelat de acele duhuri, dar și pe cei

tulburați de ele prin gânduri îi întărea, învățându-i cum pot să scape de uneltirile aceloră, arătându-le slăbiciunile și vicleșugurile lor. Astfel, fiecare om pregătit de el pornea cu îndrăzneală la luptă împotriva gândurilor diavolului și demonilor lui. Și câte fecioare avînd logodnici, după ce au văzut măcar de departe pe Antonie, nu au rămas fecioare pentru Hristos? Veneau la el și unii din țări din afară. Și se întorceau împreună cu toți cu folos, ca de la părintele lor. Ba și după adormirea lui, toți, ca unii ajunși orfani de tatăl lor, sînt mîngîiați de simpla amintire a lui păstrînd odată cu aceasta sfaturile și îndemnurile lui.

LXXXVIII

Dar se cade să-mi amintesc și eu și să auziți și voi, precum doriți, cum a fost și sfîrșitul vieții lui. Căci și în aceasta se cuvine să-i urmărim pilda. Ducîndu-se după obicei să cerceteze pe monahii din muntele de afară și aflînd de la pronie despre sfîrșitul lui, le grăi fraților, zicînd: «Vă fac această vizită din urmă și m-aș mira să ne mai vedem vreodată unii pe alții în viața aceasta. Căci mi-a venit și mie timpul să plec. Fiindcă sînt aproape de o sută cinci ani». Aceia, auzind, au început să plîngă și să îmbrățișeze pe bătrîn sărutîndu-l. Iar el, parcă plecînd dintr-o cetate străină, în cetatea sa, le vorbea cu bucurie. Și le-a poruncit să nu se descurajeze în osteneli, nici să nu slăbească întru nevoință; ci să trăiască ca unii ce mor în fiecare zi. Și precum a spus înainte, să se silească să-și păzescă sufletul de gânduri spurcate și să rîvnească a urma sfinților. Să nu se apropie de meșteșugarii schismatici, a căror voință vicleană și urîtă o cunosc. Să nu aibă vreo legătură cu arienii a căror necredință e vădită tuturor. Chiar dacă vedeți pe judecători că îi ocrotesc, nu vă tulburați. Căci va înceta. Fiindcă puterea lor e închipuită și muritoare. Păziți-vă deci pe voi curați și păstrați predania Părinților și în primul rînd dreapta credință în Domnul nostru Iisus Hristos, pe care ați învățat-o din Scriptură și pe care v-am adus-o în minte de multe ori.

LXXXIX

Iar silindu-l frații să rămîna la ei și să-și dea sfîrșitul acolo n-a primit, dînd pe lîngă alte motive și pe acela că, precum le da de înțeles prin tăcere, egiptenii au obiceiul să facă slujba pentru trupurile celor credincioși și mai ales pentru ale sfinților martiri și să le înfășoare în giulgiuri, dar să nu le ascundă sub pămînt, ci să le așeze pe niște pături și să le păstreze în case la ei, socotind că prin aceasta cinstesc pe cei plecați. Antonie rugase în privința aceasta adeseori pe episcop să învețe poporul și la fel îndemnase pe mireni și muștrase pe femei, spunînd că nu e nici drept, nici cuvios acest lucru. Căci trupurile monahilor și ale proorocilor se păstrează pînă acum în morminte. Și însuși trupul Domnului s-a

ășezat în mormînt, unde o piatră pusă deasupra l-a ascuns pînă ce a înviat a treia zi. Spunînd acestea arăta că se abate de la lege cel ce nu ascunde după moarte trupurile celor morți, chiar dacă sînt sfînte. Căci ce trup e mai mare sau mai sfînt decît trupul Domnului? Astfel mulți auzindu-l au început să ascundă trupurile sub pămînt și mulțumeau Domnului pentru buna învățatură primită.

XC

Deci el, cunoscînd aceasta și temîndu-se să nu facă și cu trupul lui așa, s-a grăbit, după ce și-a luat rămas bun de la monahii din muntele de afară, să se întoarcă în muntele dinăuntru unde obișnuia să viețuiască și unde după puține luni se îmbolnăvi. Și chemînd pe cei ce erau cu el (erau doi, care viețuiau înăuntru, nevoindu-se de cinsprezece ani și slujindu-i din pricina bătrîneții), le zise: «Eu, precum s-a scris, pornesc pe drumul părinților. Căci mă văd chemat de Domnul. Iar voi privegheați și nu pierdeți roada nevoinței voastre de mulți ani, ci, ca și cînd acum ați începe, siliți-vă să vă păstrați rîvna voastră. Cunoașteți pe demonii uneltitori, cunoașteți cît de sălbatici sînt, dar și cît de slabi în putere. Nu vă temeți deci de ei, ci mai degrabă respirați pe Hristos și credeți Lui. Și trăiți ca unii ce mor în fiecare zi⁶⁴, luînd aminte voi înșivă și aducîndu-vă aminte de cîte ați auzit din îndemnurile mele. Să n-aveți nici o legătură cu shismaticii, nici cu arienii eretici. Căci știți cum i-am făcut și eu de rușine pentru erezia lor dușmană lui Hristos și străină de dreapta credință. Siliți-vă mai degrabă să vă uniți mai întîi cu Hristos și apoi cu sfinții, ca după moarte să vă primească și ei în corturile veșnice, ca pe niște prieteni și cunoscuți⁶⁵. Gîndiți-vă la aceasta, cugetați la aceasta! Și dacă țineți la mine și mă pomeniți ca pe un tată, nu lăsați pe vreunii să ia trupul în Egipt, ca să mă așeze vreodată în case. Căci de aceea am întîrziat în munte și am venit aci. Știți cum îi înfruntam pe cei ce făceau aceasta și cum le-am poruncit să înceteze cu acest obicei. În mormîntați deci trupul

64. Creștinul moare cu Hristos legii păcatului, stării la care a ajuns pentru a trece la una superioară (Rom., 6, 4). Precum pe planul vieții pămîntești cel ce se naște, chiar din acea clipă începe să moară, pe planul vieții în Hristos viața mereu înnoită e în același timp o moarte mereu înnoită.

65. Împărăția cerurilor nu constă numai într-o comuniune iubitoare cu Hristos, ci și cu toți cei ce au crezut în El. Dar așa cum trebuie să cultivăm încă de aici iubirea pentru Hristos ca să fim obișnuiți cu ea cînd vom trece din viața aceasta, așa trebuie să cultivăm și iubirea și respectul față de toți semenii noștri. Trebuie să creștem mai ales spre nivelul iubirii sfinților față de Hristos, care se arată și în iubirea lor de oameni. Trebuie să ne facem și noi capabili să răspundem acestei iubiri și să-i urmăm pilda, să ne obișnuim cu iubirea față de oameni. De altfel încă de aici, dînd atenție sfinților, ne putem îmbogăți cu cunoștința și cu rîvna multor moduri de manifestare a iubirii lui Hristos de către oameni, potrivit cu unicitatea fiecărei persoane. Fiecare sînt e un punct de iradiere a altei forme de iubire a lui Hristos și de putere care sporește rîvna de a imita modul iubirii lui. Cinstitrea sfinților nu ne desparte de Hristos, ci ne unește și mai mult cu El în iubire.

meu și ascundeți-l sub pământ. Păziți cuvântul meu, ca nimeni să nu cunoască locul (unde este înmormântat), decât numai voi. Căci la învierea morților îl voi primi iarăși nestricăcios de la Mîntuitorul. Împărțiți hainele mele. Dați episcopului Atanasie o rasă și mantaua cu care mă înveleam și pe care am căpătat-o nouă de la el, iar la mine s-a învechit. Episcopului Serapion dați-i cealaltă rasă. Iar voi țineți haina de păr. Și rămâneți cu bine, fiilor! Căci Antonie se mută și nu va mai fi cu voi».

XCI

Spunînd acestea și aceia sărutîndu-l pe el, întinzîndu-și picioarele privi vesel ca la niște prieteni la cei ce veniseră la el. Căci stînd întins fața îi era plină de bucurie. Și așa și-a dat duhul și s-a alăturat la părinți. Iar frații, precum li s-a poruncit, i-au înfășurat trupul și l-au ascuns sub pământ și nimeni nu știe pînă azi unde a fost ascuns, decât numai cei doi. Și fiecare din cei ce au primit cîte o rasă de-a fericitului Antonie și mantaua lui tocită, o păstrează ca pe un lucru de mare preț. Căci privește la ea ca și cînd ar vedea pe Antonie. Iar cînd se îmbracă cu ea, e ca și cînd ar purta cu bucurie sfaturile lui.

XCII

Acesta a fost sfîrșitul vieții în trup a lui Antonie și al nevoinei lui. Și măcar că istorisirea aceasta este scurtă față de virtutea lui, dar din ea puteți înțelege cum a fost acest om al lui Dumnezeu, Antonie, care de la tinerețe și pînă la o vîrstă așa de înaintată a păstrat aceeași rîvnă întru nevoie. N-a fost biruit, nici din pricina bătrîneții, de dorința unei hrane mai alese și nici slăbirea trupului nu l-a făcut să-și schimbe felul îmbrăcămîntii, sau să-și spele măcar picioarele cu apă. Și totuși a rămas în toate cu sănătatea nevătămată. Avea ochii limpezi și întregi și vedea bine. Nu-i căzuse nici un dinte, ci doar pe lîngă gingii îi erau tociți de bătrînețea înaintată. Rămăsese cu picioarele și mîinile tefere și arăta mai nevestejit și mai viguros decît toți cei ce se folosesc de multe feluri de mîncare, de băi și de veșminte felurite. Iar o dovadă a virtuții și a sufletului lui iubitor de Dumnezeu era vestea despre el răspîndită pretutindeni și faptul că toți se minunau de el, fiind dorit chiar și de cei ce nu-l văzuseră. Era cunoscut nu prin scrieri, nici pentru înțelepciunea cea din afară (laică), nici pentru vreo măiestrie oarecare, ci numai pentru evlavia lui. Și nimeni n-ar putea tăgădui că aceasta era darul lui Dumnezeu. Căci cum s-ar fi auzit despre el în Spania, în Galia, la Roma, în Africa, cîtă vreme ședea ascuns în munte, fără lucrarea care face cunoscuți pretutindeni pe oamenii săi și care a început să facă aceasta și cu Antonie chiar de la început? Fiindcă chiar dacă aceștia lucrează în ascuns, chiar dacă voiesc să rămînă necunoscuți, Domnul îi arată ca pe niște sfeșnice, ca și în felul acesta cei ce aud

să cunoască câtă putere dau poruncile lui Dumnezeu ca să fie împlinite și să se aprindă și ei de râvnă pentru a porni pe calea virtuții.

XCIII

Drept aceea, citiți acestea celorlalți frați, ca să afle cum trebuie să fie viața monahilor și să se convingă că Domnul și Mîntuitorul nostru Iisus Hristos slăvește pe cei ce-L slăvesc și că pe cei ce slujesc Lui pînă la sfîrșit nu numai că îi duce în Împărăția cerurilor, ci îi face și aici, pe cei ce se ascund și se străduiesc să viețuiască în retragere, arătați și vestiți pentru virtutea lor și pentru folosul altora. Iar de e nevoie citiți-le și păgînilor, ca și aceștia să cunoască și astfel nu numai că Domnul nostru Iisus Hristos este Dumnezeu și Fiul lui Dumnezeu, ci că și creștinii care Îi slujesc din inimă și cred în El în chip drept, îi dovedesc și pe draci, pe care păgînii îi socotesc zei, că nu sînt zei; ba îi și calcă în picioare și îi alungă, ca pe unii ce amăgesc și strică pe oameni, în Hristos Iisus Domnul nostru, Căruia fie slava în vecii vecilor, Amin.

INDICE SCRIPTURISTIC

Prescurtările folosite în ambii indici indică următoarele lucrări:

- S I - Epistola I către Serapion
- S II - Epistola II către Serapion
- S III - Epistola III către Serapion
- S IV - Epistola IV către Serapion
- Sin. - Epistola despre Sinoadele ce s-au ținut la Rimini,
în Italia și la Seleucia, în Isauria
- E - Epistola către episcopul Epictet
- A - Epistola către episcopul Adelfie
- M - Epistola către Maxim Filosoful
- VA - Viața Cuviosului Părinte Antonie

Cifra arabă din fiecare trimitere a indicelui (ex.: S III 29) corespunde cu cifra română de deasupra fiecărui subcapitol din textul respectiv (adică: S III XXIX).

VECHIUL TESTAMENT

Facerea

1, 2: S I 5
6, 3: S I 5
8, 1: S I 7
48, 15: S I 14
1, 1: S I 21; S II 4; S III 2;
S IV 16; S IV 21; Sin. 35
28, 12: S I 26
1, 27: S IV 21
1, 26: Sin. 26 VI
19, 24: Sin. 29
17, 1: Sin. 35
32, 31: Sin. 52
3, 19: M 3
25, 27: VA 2
19, 26: VA 20
31, 5: VA 67

Ieșirea

33, 1-2: S I 12
36, 1: S II 6
32, 4: S IV 16
32, 35: S IV 16
4, 11: S IV 21
8, 19: S IV 21
3, 14: Sin. 35
3, 16: Sin. 52
15, 9: VA 24

Leviticul

11, 45: S I 12

Numerii

11, 29: S I 5
14, 24: S I 8
23, 19: S IV 6
24, 5-6: VA 44

Deuteronomul

32, 39: S I 12
1, 30, 33: S I 12
16, 16: A 7

Iosua

24, 23: VA 20

Judecători

3, 10: S I 5
11, 29: S I 5
13, 24-25: S I 5
15, 14: S I 5
11, 34: Sin. 46

III Regi

18, 45: S I 8
18, 15: VA 7

IV Regi

19, 35: VA 28
4, 26: VA 34
6, 17: VA 34

Iov

4, 11: S I 26
25, 51: S I 26
1, 6: S I 26
25, 5: S II 3
16, 9: VA 6
41, 9-11: VA 6
41, 17-22: VA 24
40, 19-24: VA 24
1, 15-22: VA 29
5, 23: VA 51
2, 1-7: VA 29

Psalmi

50, 13: S I 5, 9
76, 6: S I 7
106, 25: S I 7
148, 7-8: S I 7
103, 29-30: S I 9, 24; S III 4
102, 1-2: S I 10
76, 21: S I 12
77, 53: S I 12
135, 16: S I 12

44, 10: S I 19
145, 7: S I 19
13, 4: S I 22
103, 30: S I 22; S IV 3
115, 11: S I 26
138, 7: S I 26; S III 4
32, 6: S I 31; S II 8; S III 5;
S IV 3

147, 6: S I 31
42, 3: S I 33; A 6
23, 2: S II 1
18, 2: S II 3
23, 1: S II 3
113, 3: S II 3
102, 20: S II 3
101, 26: S II 4
81, 6: S II 4
44, 7: S II 4
148, 5: S II 6
144, 2: S II 6
81, 5: S II 7; A 2
106, 20: S II 8
44, 7-8: S II 8
13, 1: S III 2; S IV 5
103, 24: S IV 3
105, 22: S IV 16
125, 6: S IV 23
120, 3: Sin. 16
109, 1: Sin. 29
103, 4: Sin. 35
49, 16: Sin. 39
113, 4: E 1
117, 7: VA 6
26, 5: VA 9
67, 2-3: VA 13
117, 12: VA 13
89, 10: VA 16
19, 16: VA 26
38, 2: VA 27
37, 14: VA 27
9, 7: VA 41
124, 1: VA 51
34, 16: VA 52

Pildele lui Solomon

8, 12: S I 3; S II 7; Sin. 26/VIII
3, 19: S II 8; S IV, 3
26, 4: S IV 2
30, 11: Sin. 14
7, 22: Sin. 37

Matel

12, 32: S I 3; S III 6; S IV, 23
41, 1: S I 4
10, 20: S I 6

8, 12: Sin. 41
23, 1: Sin. 42
15, 13: VA 67
Ecclziastul
7, 17: S I 17
3, 11: S I 18
3, 29-30: S IV, 18
4, 8: VA 17

Isala

30, 1: S I 5
48, 16: S I 5
59, 21: S I 5
63, 9-10: S I 5
7, 2: S I 8
7, 14: S I 9; E 5; A 6
63, 11-12: S I 12
45, 21: S I 12
58, 18: S I 13
61, 1: S I 23; S II 8; S III 3
11, 2: S I 25; S IV 4
66, 2: S II 4
45, 14-15: S II 4
1, 11: S III 6
52, 5: Sin. 2
53, 8: Sin. 27
44, 6: Sin. 29
38, 4: Sin. 52
2, 3: E 2
1, 6: E 6
32, 6: A 2
10, 14: VA 24
42, 2: VA 35
5, 13: VA 43
6, 45: VA 66

Ieremia

2, 13: S I 19

Iezechiel

11, 24: S I 5
27, 25: S I 7
18, 31: S I 8
36, 20: S I 9
18, 31-32: S I 9
16, 25: Sin. 39
18: VA 18

Daniel

13, 45: S I 5

Noul Testament

28, 19: S I 6, 11, 28; S II 6;
S III 6; Sin. 23, 27
13, 41: S I 11
14, 11: S I 11

3, 86: S I 7
16, 7: S I 11
3, 25: S II 6
14, 1: S IV 21
13, 42: VA 31
10, 18-19: VA 43
4, 10: VA 82

Osea

13, 5: S I 12
4, 12: VA 6

Amos

4, 13: S I 3; S I 9

Mihea

2, 7: S I 5

Ioel

2, 28: S I 31; E 8
2, 29: S II 1
2, 25: Sin. 18, 24

Iona

1, 4: S I 7

Avacum

2, 15: E 1; VA 26

Agheu

2, 7: S I 10
2, 6: S I 13

Zaharia

1, 6: S I 5, 13; S III 5
7, 12: S I 5, 31; S III 5
12, 1: S I 9
4, 5-6: S I 11

Maleahi

3, 6: E 5

Baruh

3, 1: S I 7
3, 10: S I 19

Înțelepciunea lui Solomon

1, 5: S I 26
12, 1: S I 26
1, 7: S III 4

16, 16: S II 8
11, 27: S II 9
5, 17: S III 1
12, 24-32: S IV 8

13, 35: S IV 16
 27, 42: S IV 16
 26, 74: S IV 16
 13, 54: S IV 17; S IV 20
 10, 25: S IV 17
 12, 31: S IV 17
 26, 45: S IV 20
 11, 28: S IV 23
 25, 46: S IV 23
 18, 6: Sin. 2
 6, 7: Sin. 32
 15, 13: Sin. 33
 3, 17: Sin. 35, E 12
 15, 1: E 6
 1, 23: E 10; A 6
 8, 2: A 3
 9, 20: A 3; VA 58
 8, 26: A 3
 26, 51: A 3
 24, 2: A 7
 27, 24, 19: M 1
 26, 63: M 1
 27, 40: M 1
 19, 21: VA 2
 6, 34: VA 3
 6, 61: VA 3
 3, 4: VA 20
 8, 24: VA 29
 28, 5: VA 35
 4, 9: VA 37
 4, 10: VA 37
 4, 22-23: VA 38
 17, 19: VA 83
 10, 8: VA 83
 7, 2: VA 84

Marcu

3, 29: S I 3

Luca

4, 1: S I 4
 3, 21, 23: S I 4
 11, 20: S I 6
 1, 14: S I 11
 18, 2: S I 14
 1, 35: S III 6
 11, 19-20: S IV 20
 17, 2: Sin. 2
 1, 27: E 5
 2, 7: E 5
 2, 23: E 4
 11, 27: E 5
 1, 39: E 5
 24, 39-40: E 7
 23, 43: A 3
 4, 26: A 8
 9, 62: VA 20
 17, 21: VA 20

4, 41: VA 26
 10, 19: VA 30
 1, 12: VA 35
 2, 10: VA 35
 1, 41: VA 36
 10, 20: VA 38
 10, 18: VA 39
 12, 29-31: VA 45
 11, 9: VA 48

Ioan

14, 6: S I 4; S IV 2; Sin. 41
 1, 32: S I 6
 20, 22: S I 6, 11; S III 1;
 S IV 3
 14, 26: S I 6, 20; S IV 3
 15, 26: S I 6, 25; S III 1
 1, 1: S I 10; S II 7; S IV 15;
 Sin. 23; A 9
 4, 26: S I 10
 15, 26; 16, 14: S I 11
 1, 9: S I 19
 1, 12: S I 19
 14, 23: S I 19, 30, 31; S III 6
 14, 10-12: S I 19
 3, 16: S I 20
 16, 7: S I 20
 17, 4: S I 20
 16, 14: S I 20
 8, 26: S I 20
 7, 39: S I 23
 1, 16: S I 25; Sin. 38
 14, 10: S I 31; S II 4, 5; S IV 4
 4, 21-22: S I 33
 15, 26; 14, 17: S I 33; S III 1
 16, 15: S II 2; S III 1; S IV 3
 10, 30: S II 2, 9; S IV 14;
 Sin. 45
 14, 9: S II 2, 9; Sin. 45
 10, 35: S II 4
 12, 35: S II 7
 1, 14: S II 7; S IV 14; S IV 15;
 Sin. 29; E 11; A 2; M 3
 7, 19: 8, 10: S II 7
 1, 3: S II 8; S IV 3
 16, 30: S II 9
 16, 13: S III 1
 1, 2: S III 4
 10, 22: S IV 2
 16, 12-13: S IV 11
 14, 11: S IV 14
 8, 40: S IV 14
 7, 15: S IV 16
 6, 30: S IV 16
 19, 42: S IV 16
 8, 57: S IV 47
 9, 32-33: S IV 18
 10, 21: S IV 18

6, 62-64: S IV 19
 10, 38: S IV 20
 10, 33: S IV 21; A 3
 14, 16-17: Sin. 8
 10, 28: Sin. 16
 6, 38: Sin. 23
 14, 28: Sin. 27
 14, 16: Sin. 29
 20, 17: Sin. 28
 20, 25: E 6
 18, 23: E 6
 20, 28: E 10; M 2
 9, 6: A 3
 17, 24: A 5
 11, 42: A 8
 13, 13: M 2
 8, 44: VA 28
 8, 56: VA 36
 16, 23-24: VA 83

Faptele Apostolilor

7, 55: S I 2; A 5
 1, 4: A I 6
 2, 1-5: S I 6
 8, 17: S I 6
 21, 11: S I 6, 31
 20, 28: S I 6
 8, 39: S I 6, 8
 3, 15: S I 23
 17, 26: S I 26
 1, 16: S I 31
 4, 24-25: S I 31
 28, 25: S I 31
 20, 22-23: S I 31
 20, 23: S III 5
 17, 28: Sin. 39
 1, 11: A 5
 4, 35: VA 2

Romani

8, 9-11: S I 6
 8, 16-17: S I 7
 7, 14: S I 8; Sin. 45
 7, 6: S I 8
 11, 33: S I 17
 4, 3: S I 17
 8, 11: S I 19, 23
 8, 15: S I 19, 25
 15, 18-19: S I 19
 1, 4: S I 22
 8, 29: S I 24; S IV 3
 3, 23: S I 26
 2, 5: S II 2
 4, 17: S II 4
 11, 34: S IV 4
 2, 24: Sin. 2
 1, 20: Sin. 18

3, 29: Sin. 28
8, 3: Sin. 45, A 4
9, 5: E 10
1, 28: A 4
1, 25: A 9
8, 3-4: VA 7
8, 35: VA 9, 39
8, 32: VA 14
8, 18: VA 17
8, 28: VA 19

I Corinteni

1, 9-11: S I 6
2, 10-12: S I 6
3, 16: S I 6
6, 11: S I 6, 22, 31
12, 12: S I 6; S III 4
2, 11: S I 7, 26; S IV 4
2, 10: S I 15
12, 13: S I 19; S III 4
10, 4: S I 19
1, 24: S I 19; S II 7; S III 6; S IV 4; Sin. 34; M 1
1, 17-2, 4: S I 20
2, 11-12: S I 22; S III 1
3, 16-17: S I 24
2, 12: S I 25, S IV 2
3, 24: S I 25
2, 8: S I 25; M 1
6, 3: S I 26
12, 4-6: S I 30; S III 5
3, 10: S III 3
8, 6: S III 3; S IV 3; Sin. 35
13, 3: S III 5
11, 2: Sin 14
11, 12: Sin 17
15, 33: Sin. 39
15, 33: E 6
15, 3: E 8
1, 23: M 1
15, 10: VA 5
15, 31: VA 19
4, 5: VA 55
6, 14: VA 69
1, 17: VA 78
2, 4: VA 80

II Corinteni

1, 3: S I 1
3, 17: S I 6
3, 6: S I 8
12, 1: S I 20
2, 15: S I 23; S III 3
13, 13: S I 30; S III 6
13, 3: S I 31
2, 14: S I 32; VA 22
2, 8: S IV 13
12, 10: VA 7
13, 5: VA 55
12, 2: VA 65

Galateni

3, 2: S I 4
4, 6-7: S I 6
10, 19-20: S I 19
4, 19: S I 23; S III 3
4, 6: S I 25; S III 1; S IV 4; A 4
4, 10: S IV 13
3, 1: Sin. 45
3, 13: E 8
6, 2: VA 55
5, 6: VA 80

Efeseneni

4, 30: S I 6; S III 3
2, 15: 4, 24; S I 9
1, 17: S I 19
1, 13: S I 23; S III 3
4, 6: S I 28
4, 5: S I 30; S III 6; S IV 13; Sin. 54
4, 16: S I 31
2, 2: A 8; VA 65
6, 12: VA 21
6, 22: VA 51
4, 26: VA 55
6, 13: VA 65

Filipeni

1, 18-20: S I 6
3, 3: S I 6
1, 19: S I 31; S III 5
2, 6-8: S IV 14
2, 10-11: A 4
2, 7-8: A 4
2, 7: A 9
3, 14: VA 7, 20

Coloseni

1, 20: S I 31; A 9
1, 17: S III 4
1, 16: S IV 3
1, 15: Sin. 28
2, 9: Sin. 38

I Tesaloniceni

5, 19: S I 4
4, 6: S I 6
5, 23: S I 7
5, 17: VA 3

II Tesaloniceni

2, 8: S I 6

I Timotel

5, 21: S I 10
6, 13: S I 14
4, 1: S I 31
2, 5: S II 7
3, 16: S IV 15
1, 8: Sin. 45
1, 7: M 1

II Timotel

3, 10: VA 3

Tit

3, 4: S I 22
3, 5: S I 24
3, 10: S IV 1
1, 12: Sin. 39
3, 10-11: A 2; M 1
2, 13: A 6
2, 8: VA 65

Evrei

9, 8: S I 6
10, 29: S I 6
9, 13-14: S I 6
12, 26-28: S I 10
1, 14: S I 10
3, 5: S I 17
11, 6: S I 18
1, 2: S I 19; S II 2; S II 4
6, 4: S I 22, 27
1, 10-12: S II 3
13, 8: S II 3; E 5
1, 10: S II 4
6, 4-6: S IV 9
7, 19: Sin. 45
2, 16-17: E 5
2, 14: A 6
2, 15: M 3

Iacov

1, 17: S I 26
1, 20: VA 21
1, 15: VA 21

I Petru

4, 18: S I 25
3, 1: S I 26
3, 19: E 5
5, 8: A 2; VA 7
4, 1: A 6
2, 24: M 2

II Petru

1, 4: A 4

I Ioan

4, 13: S I 6, 24; S III 3
1, 5: S I 19
4, 12-13: S I 19
2, 27: S I 23; S III 3
5, 20: S II 2
2, 23: S III 2
3, 2: Sin. 53

Apocalipsa

1, 8: S II 2

INDICE REAL ȘI ONOMASTIC

A

Acacio: Sin. 1, 12, 13, 36, 37, 38
 Adam: E 7; M 3
 apă (a -): S I 19
 Adevărul: S I 25, 33
 adormi (a -): S II 8; S IV 18
 adîncuri: S I 22
 Adrianopol: Sin. 55
 Actiu: Sin. 6, 38
 Africa: VA 93
 Agav: S I 31
 Ahab: S I 8
 Ahaz: Sin. 3
 Alexandria: Sin. 17, 37, 43; VA 46; 69, 86
 Alexandru: Sin. 14, 17
 Amos: S I 3; Sin. 17
 Amun: VA 60
 anatemă: Sin. 6
 Antihrist: Sin. 5; VA 69
 Antiohia: Sin. 12, 25, 29, 38
 Apolo: VA 76
 argumente raționale: VA 80
 arhanghel: S I 11, 13, 27; S II 4; S III 3
 Arhelaos: VA 61
 arian: S I 17, 29, 32; S II 1, 2, 3, 8, 9; VA 91.
 S IV 22; Sin. 11, 13; -ism: Sin. 13; blas-
 femia - ă: Sin. 54; erezia - ă: S III 4;
 S IV 5; Sin. 3, 5, 9; necredința - ă: Sin. 6
 Arie: S I 17, 21; Sin. 7, 14, 15, 17, 21, 22, 31,
 36, 45
 Arsenit: VA 15
 Artemus: Sin. 20
 asirieni: VA 28
 aspidă: VA 9
 Aspra: Sin. 1
 Asterie: Sin. 19, 20; - din Capadocia:
 Sin. 18
 Atanasie: Sin. 22; - episcopul: VA 91; - din
 Nazarbe: Sin. 17
 Atotîitorul: S II 2; Sin. 8
 Auxentiu: Sin. 8, 9, 11
 Avraam: S I 12, 16, 17; S II 6; S IV 6; Sin.
 29/XV 52; E 5

B

baia nașterii din nou: S I 24
 bărbăție: VA 17
 băutură duhovnicească: S I 19
 Beelzebul: S I 33; S IV 16; 17, 20, 21
 blestem: E 8
 Biserică: - universală: S I 28, 32; - Sin. 10/I,
 26/II; E 1, 3; - a romanilor: Sin. 10/II;
 învățătura - cii: Sin. 3
 botez: S I 30; S IV 7, 9, 12, 13; Sin. 36; -ul Bi-
 sericii: S IV 13; -ul lui Ioan: S IV 12
 boteza: (a -; a se -): S I 4, 11; S IV 13; Sin.
 10/II, 23, 27
 bunătățile viitoare: VA 14
 bunic: S I 16; S IV 1, 3, 4, 5, 6; - al Duhului: S
 I 15
 Busiris: VA 58

C

Caiafa: S I 21, 28; Sin. 20; M 1
 cer: S I 27; S IV 3
 Cesareea: S IV 7
 chip: - de rob: A 4; - nealterat: Sin. 36, 37,
 38; - al lui Dumnezeu: A 4; - al Fiului
 Său: S I 24; S IV 3
 Chir: Sin. 3
 chivot: A 7
 Cilicia: Sin. 5
 Cincizecime: Ziua - mii: S I 6
 Constant: Sin. 25
 Constantin: Sin. 10/I; VA 81
 Constantinopol: Sin. 30, 31
 Constanțiu: Sin. 3, 12, 18, 25, 31, 39, 55
 cort: S II 6
 crea(a -): S II 8; S III 4, 5
 creație, creațiune: S I 12, 17; S II 1; S IV, 4;
 Sin. 46; VA 76
 Creator: S I 2; S II 4, 7; S III 4, 5; Sin. 8, 23;
 E 10; A 3, 4, 6, 9
 creatură: S I 2, 3, 9, 12, 17, 21, 22, 23, 24,
 25, 26, 27, 30, 32, 33; S II 3, 5, 6, 7; S III
 1, 2, 3, 4, 5, 6; S IV 4, 6; Sin. 17, 36, 41,
 45; A 3, 4, 5, 6, 9
 credință: - apostolică: S I 14, 33; - a Biseri-
 cii: S I 28; S IV 15; - a Bisericii univer-

sale: S III 6; A 9; - eretică: Sin. 23; - în Hristos: VA 17; - în Dumnezeu: VA 30; dreapta -: Sin. 3, 54; A 2; lucrarea -ei: VA 77
creștin: S I 14, 30; S III 6; Sin. 2; E 2, 9; A 5; VA : 22, 23, 41; - ism: VA 78
cretani: Sin. 39
Cronos: VA 75
cruce: E 1; A 3; VA 74, 75, 76; - mîntuitoare: S I 20; - a Domnului: Sin. 34; - a lui Hristos: M 1; VA 79; Semnul -ii: VA 78
cumințenie: VA 17
cumpătare: VA 17
curăție: VA 5, 14

D

Daniel: S II 6; Sin. 3
Darie: S IV 21; Sin. 3
David: Sin. 18; E 2; VA 32, 67; sămînța lui -: E 12
Demofil: Sin. 8, 9
demon: S IV 15, 18; VA 14, 21, 39, 63, 64, 70, 87, 88, 91
de o ființă: S II 5, 9; Sin. 28, 33, 39, 41, 42, 43, 45, 46, 52, 54
deofințime: S II 6, 9; Sin. 46
deosebirea duhurilor: VA 22, 88
desăvîrșire: S I 29
diavol: S I 26; S II 3; S IV 15, 18, 22; A 2, 9; VA 5, 7, 26, 29, 34, 37, 42, 82, 88
Dionisie: Sin. 43, 45
Domn: S I 30, 32; S IV 12, 14, 18, 19; Sin. 40, 45; E 2, 7; A 1, 9; VA 5, 24, 28, 33, 34, 37, 42, 55, 56, 57, 61; -ul slavei: S I 25; - Iisus Hristos: S I 33; S III 3; Sin. 35; -ul nostru Iisus Hristos: Sin. 24, A 9
domnie: S I 13; S II 4; -ile: S I 27
drac: VA 71; -i: VA 8, 13, 22, 33, 37, 51, 80, 94; VA 26, 62; căpetenia -ilor: VA 24; cursele -ilor: VA 42
dragoste: VA 17
dreapta judecată: VA 14
dreptate: VA 17
Duh: S I 13, 14, 17, 19, 21, 24, 25, 26, 29, 30, 31, 33; S III 4, 5, 6; S IV 3, 4, 6, 13, 17; Sin. 33; E 1; VA 22, 66; - al lui Dumnezeu: S I 11; - al lui Hristos: S I 11; - al Sfîințeniei: S I 22; - al Înfierii: S I 2, 11; S IV 4; -ul Fiului: S I 2; S III 1; -ul Treimii: S I 2; - Sfînt: S I 4, 5, 6, 7, 9, 13, 20, 22, 27, 30, 31; S II 1; S III 1, 6; S IV 2, 3, 5, 6, 7, 20, 23; Sin. 24, 26; A 7; - al Domnului: S I 5, 26; S II 8; S III 4; - al lui Hristos: S I 6; -ul lui Dumnezeu: S I 6, 9, 15; S III 1; S IV 3; -ul adevărului S I 11, 25, 33; -ul înțelepciunii: S I 19; -ul Puterii: S I 25; -ul slavei: S I 25; -ul gurii Sa-

le: S I 6; harul -ului: S I 4; S IV 13; cunoștința -ului: S III 3; Sfîntul -: S I 30; S IV 1, 7, 9, 12, 23
duh: S I 3, 8, 10; 22, 30; E 6, 7; deosebirea -ului: VA 44
Dumnezeu: S I 9, 12, 14, 15, 18, 19, 22, 25, 29; S II 2, 5, 6, S III 5, 6; S IV 4, 5, 15, 16, 17, 18, 19; Sin. 8, 15, 16, 18, 20, 24, 26, 35, 44, 45, 52; E 4, 10; A 1, 3, 6; M 1, 2, 4; VA 1, 19, 22, 29, 34, 64, 65, 69, 74, 75, 76, 78, 93; - Tatăl: S I 30; A 4; VA 35; - Atotțitorul: S I 3; Sin. 28; - Cuvîntul: M 4; - Cuvîntul viu: Sin. 26; unitatea lui -: S I 2; Puterea lui -: S I 25; Sin. 18; Casa lui -: S IV 12; Împărăția lui -: S I 26, S IV 20; Chipul lui -: A 4; Cuvîntul lui -: S I 2; Înțelepciunea lui -: M 1; credința în -: VA 30
dumnezei: Sin. 52

E

Eftaie: Sin. 46
Egipt: S IV 16; M 5; VA 1, 3, 32, 57, 59, 82, 87, 91
egipteni: VA 90
elenism: VA 78
Eliav: S II 6
elini: S I 38, 29; S IV, 6, 22; Sin. 35, 46; E 1; M 1; VA 74; oracolele -lor: VA 32
Emanuel: E 10, 11
eretic: S IV, 1, 15; Sin. 40
erezie: Sin. 6, 12, 18, 22; - ariană: S III 4; S IV 5; Sin. 4, 5, 7, 9, 20, 31, 32, 40, 45; - arianilor: VA 68; sămînța -ei: Sin. 1
eterodox: Sin. 26/X
Etiopia: VA 32
Eudoxie: Sin. 1, 12, 13, 26, 37, 38; -an: S IV 5
Eufration: Sin. 17
eunomian: S IV 5
Eusebiu: Sin. 5, 13, 17, 18, 19, 36, 45; - din Cezareea: Sin. 17; - din Nicomidia: Sin. 17
eusebian: S IV 5
Evagrie: Sin. 12
Evanghelie: S I 6
evangelist: S I 4
Evzoe: Sin. 31
existență: S III 5
extaz: VA 82
Ezechia: Sin. 3

F

Faraon: S IV 22
farisei: S I 33; S IV 2, 12, 16, 17; 20; Sin. 20
Făcătorul: A 9; Sin. 23, 35; E 9; VA 76
făptură: S I 12, 23, 27, 29, 30, 31

Fecioara: Sin. 24, 27; E 5; 10 A 4, 5; Sfînta -a: Sin. 25

flintă: S I 27

filiație: Sin. 52

Filip: S I 6

fire: S I 27, 30; S II 6; S IV 3; Sin. 15; - crea-tă: S I 17

Flu: S I 9, 10, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 25, 26, 30, 31, 33; S II 2, 5, 6, 7, ; S III 1, 2, 3, 4, 6; S IV 1, 2, 3, 5, 6, 7, 12, 17; Sin. 13, 15, 16, 29/ XVIII, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 52; E 12; A 4; VA 69; -ul lui Dumnezeu: S II 8; S IV 18, 20; Sin. 17, 22, 29 / VIII; VA 78, 94; -ul omului: S I 11

flămînzi (a -): S II 8, 9

Fotin din Galata: Sin. 26/VI, 27

Frigia: Sin. 4

Fronton: VA 57

G

Gaius: Sin. 8, 9, 11; - din Panonia: E 1

Galia: Sin. 25; E 1; VA 93

Gavriil: E 5; A 7; VA 37

George din Laodiceea: Sin. 17

Gheorghe din Capadochia: Sin. 12, 37

Gherman: Sin. 1, 3

giulgiu: E 6

Golgota: E 6

grijă: - de trup: VA 45; - de suflet: VA 45

H

har: S I 9, 10, 14, 30; S III 6; S IV 14; Sin. 26/IX, 46; A 9; VA 14; -ul Duhului: S I 4; S IV 13; -ul Cuvîntului: S III 6; -ul lui Hristos: VA 24

harismă: VA 66

Hereu: VA 86

Hefaistos: VA 76

Heleb: S I 8

Herminie: Sin. 8, 9, 11, 28

Heruvimi: S I 13, 17, 26, 27; S II 4; S III 3; -i slavei: A 7

Hieracas: A 9

Hristos: S I 9, 11, 13, 19, 23; S II 8; S IV 13, 23; Sin. 2, 3, 17, 18, 20, 21, 26/III, 27, 30, 34, 36, 39, 45, 54, 55; E 2; A 1; VA 4, 5, 14, 74, 75, 81; - Dumnezeu: Sin. 27; - Iisus: S I 8; S IV 78, 23; Duhul lui -: S I 6; Patimile lui -: S I 6; numele lui -: VA 39, 71, 84; - cel răstignit: VA 78

hulă: S IV 8, 12, 16, 17, 18; Sin. 19, 36, 54; VA 74

huli (a -): S IV 12, 20, 21; Sin. 12, 33; S I 21

I

Iacov: S I 12, 14, 16, 26; S II 6; S IV 6; Sin. 52; casa lui -: S I 5

iad: E 6

identitate: Sin. 52

idol: S IV 21; Sin. 18, 29/XI; E 1; M 5; VA 80

Ieftae: S I 5

Ieremia: Sin. 3

Ierusalim: Sin. 21; A 7

Iisus: S I 4; - Hristos: Sin. 2, 8, 10/I; A 4, 6; VA 78, 89

Ilie: VA 7

Ioatan: Sin. 3

Iona: S I 8

Iordan: S I 4; S I 11; E 12

Iosie: Sin. 3

Iosif: S I 14; E 6

Iov: VA 24, 42

ipostas: Sin. 15, 16, 23, 41; - preexistent: Sin. 26/III

Isaac: S I 12, 16; S II 6; S IV 6; Sin. 52

Isaia: S IV 21; Sin. 3, 17

Isauria: Sin. 1, 29, 30

Isis: VA 75

Israel: Sin. 3, 35; A 7

Italia: Sin. 1

iubire: - de oameni: VA 4, 14; - de săraci: VA 17; - de străini: VA 17

Iuda: S II 6; A 6; VA 18, 42; -izant: M 1

iudei: S I 28; S IV 16, 17, 18, 22; Sin. 33; A 1, 3; calomnia -lor: M 1

I

Împărăție: S I 10; VA 17; -întărită: S I 10; -a lui Dumnezeu: S I 6; S IV 20; -a cerurilor: VA 17, 20, 94

împărtășire: S I 24

începător: S II 4; S III 3

îndumnezei (a -): S I 24, 25; Sin. 46

înger: S I 10, 11, 12, 13, 14, 26, 27, 29, 30; S II 3, 4; S III 3, 4; - adevărat: VA 28; ființa -ilor: S I 26

înseta (a -): S IV 14, 15, 18

întrupare: Sin. 26/VII

înălța (a se -): Sin. 29

înțelegere: VA 17

înțelepciune: S I 17, 19; -a lui Dumnezeu: S II 7; -a Tatălui: S II 1; - vicleană: S I 26; - Domnului: Sin. 34

Înțelepciune: S I 25; S II 8; S III 2; Sin. 15, 41, 52; E 2; - vie: Sin. 23; - ființială: Sin. 41; -a Tatălui: Sin. 39, 42; -a lui Dumnezeu: M 1

învăța (a -): S I 23

învățătura Bisericii: Sin. 3

Învățător: S I 14

Înviere: E 7

învia (a -): Sin. 22, 24, 25, 27, 29; E 11; A 3

înviere: E 7

J

Jertfă: E 4, 6

L

Laodiceea: VA 61

Lege: S IV 18; Sin. 16

lege: S I 10; -a păcatului: S I 8

Leontie: Sin. 12, 38

leopard: VA 9

leu: VA 9

Lot: VA 20

Lycus: VA 60

M

Macedonie: Sin. 26

magician: S IV 22

maniheist, maniheian: Sin. 33; VA 68

Maniheu: Sin. 13; E 7; A 2; M 4

Marcel (de Ancyra): Sin. 24, 26/VI

Marcelin: Sin. 25

Marcion: Sin. 52; A 2

Marcu: Sin. 25

Maria: Sin. 13, 29/X, 45; E 1, 2, 4, 5, 7, 8, 9, 11, 12; M 3; VA 37; - Fecioara: Sin. 8, 27; M 2

Maris: Sin. 17, 25

Martinian: VA 48

martir: VA 46

Martirie: Sin. 26

Maximila: Sin. 4

Maximin: VA 46

mărturisitor: S I 33

melețieni: VA 68, 89

Mesopotamia: Sin. 5

Mihea: S I 5

Mijlocitor: S II 7, Sin. 23; A 5

mireasmă: bună -: S I 23; S III 3

mișcările sufletului: VA 55

mînă: punerea -ilor: S I 6

Mîngietorul: S I 6, 11, 20, 25, 33; S III 1; Sin. 8, 24, 25, 26/I, 27, 29, 30

mîntui (a -): M 1; -re: E 7; A 6, 9; VA 85; -rea oamenilor: VA 74, 75

Mîntuitor: S IV 2, 5, 6, 11, 12, 16, 17, 18, 22, 23; Sin. 29, 39, 42, 45; E 2, 7; A 6; M 1; VA 7, 24, 26, 28, 35, 38, 52, 67, 91

Moise: S I 5, 12, 14

Montan: Sin. 4

mucenicie: VA 46

N

Nahor: S IV 6

Narcis: Sin. 17, 25

natură: M 3; legea -ală: M 4

Navi: S I 5

nălucire: VA 28, 36, 37, 39, 42, 43

Născutul: Sin. 42

necredință: - ariană: Sin. 6

nemînlire: VA 17

Nestorie (eparhul Egiptului): VA 86

nevoi (a se -): VA 27

nevoință: VA 3, 4, 66, 92

nevoitor: VA 9, 30, 44

Niceea: S II 5; Sin. 1, 5, 6, 7, 9, 12, 13, 17, 32, 41, 45; E 1, 2, 4; M 6

Nitria: VA 60

Noul Testament: S I 8; A 6

Novat: S IV 13

Numeri: S I 5

O

obosi (a se -): S IV 14, 15, 18

oracolele elinilor: VA 33

Origen: S IV 9, 10

Osea: Sin. 3

Osiris: VA 75

osteneală: VA 5, 16, 66

Otoniel: S I 5

Ozie: Sin. 3

P

Pafnutie (Mărturisitorul): VA 58

Pangratie: Sin. 12

Panonia: Sin. 1

participare: S I 24; din -: Sin. 46; prin -: Sin. 46, 52

Paște: Sin. 5

Patimi: -le lui Hristos: S I 6

patripasieni: Sin. 26/VII

Paulin: Sin. 17

Pavel: S I 14; Sin. 33; - de Samosata: Sin. 24, 26/IV

păgîni: S IV 2

părtași: S I 24

pătimi (a -): S IV 14, 15; Sin. 24; E 6

pătîmire a trupului: VA 17

pecete: S I 23, 24; S III 2, 3

Persefona: VA 76

Petru: S IV 14; episcopul -: VA 47

Petrofil: Sin. 1, 12, 17, 37

pironit: E 2, 10

pocăi (a se -): S IV 12

pocăință: S IV 13

poftă: VA 21

Policrația: VA 61

Polideu: Sin. 12

Poseidon: VA 76

posti (a -): VA 23, 47

prezența vrăjmașilor: VA 37

principiu: Sin. 52
 priveghia(a -): VA 4, 7, 8, 91
 Probin: Sin. 25
 pronie: Sin. 2; VA 49, 75; -torul: Sin. 23
 prooroc: S I 11, 13; Sin. 3; E 11; M 2
 providență: VA 19, 78
 psalmodia(a -): VA 13
 Ptolomeu: Sin. 12
 purcede(a -): S I 15, 20
 pustie: S I 33; VA 14, 41, 53
 puterea lui Dumnezeu: Sin. 18
 Puteri: S II 4; Sin. 18

R

rai: S II 4
 răscumpăra (a -): E 4, 9
 Rimini: Sin. 1, 8, 10/I, 11, 13, 33
 rîvnă: VA 7, 11, 16
 Roma: S I 31; Sin. 43, 45; VA 93
 răpi(a -) cu mintea: VA 65
 ruga (a se -): VA 51, 63, 65, 71
 rugăciune: VA 23, 61, 66

S

Sabelie: S I 28; S IV 5; Sin. 24
 sabelieni: Sin. 26/VII
 saduchei: Sin. 35
 samariteanca: S I 33; S IV 19
 Samosata: Sin. 33; - eanul: Sin. 45; M 4
 Samson: S I 5
 Samuel: VA 67
 satana: VA 41
 saracini: VA 49
 Scaune: S I 13, 27
 schismatici: VA 91
 Scriptură: S I 3, 9, 11, 14, 15, 17, 20, 21, 31;
 S III 5; S IV 3, 21, 23; Sin. 23, 33, 39, 40,
 45, 52; E 3, 4, 5, 71; A 9; VA 16, 25, 26,
 46, 55, 89; Sfînta -: S I 4, 8; dumne-
 zelește -i: S I 32
 Scytropole: S IV 7
 Seleucia: Sin. 1, 12
 Serafimi: S I 13, 27; S II 4
 Serapion: VA 82; episcoul -: VA 91
 Serat: Sin. 12
 Sfînt: S I 8; Sin. 22; -ul Duh: S I 30; S II 6;
 S IV 1, 7, 9, 12; Sin. 8, 29, 30; -a Fecioa-
 ră Maria: S I 31; S III 6; Sin. 31; Sin. 25,
 27; -a Treime: Sin. 26/IX
 silogism: VA 78
 Simion: E 5
 Sinodul ecumenic: Sin. 5, 33
 Siria: Sin. 1, 5, 18

Sirmiu: Sin. 27, 28
 sirguință: VA 3
 smerită cugetare: VA 30, 67
 sminteală: VA 23
 Sodoma: Sin. 29/XVIII
 sofism: VA 78
 Spania: E 1; VA 93
 stăpînie: S II 4; S III 3
 strălucire: - a slavei: S I 19; - a Tatălui:
 S II 1
 subzistență: S I 28
 suflarea vînturilor: S I 9

S

șarpe: VA 9
 Ștefan din Libia: Sin. 12

T

Tara: S I 16
 Tată: S I 2, 6, 13, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 30, 31,
 33; S II 2, 3, 5, 6, 7; S III 2, 4, 5, 6; S IV 1,
 4, 5, 6, 12, 16, 17, 18; Sin. 8, 15, 22, 27,
 29, 34, 36, 38, 39, 41, 42, 43, 45, 46, 52;
 E 2, 4; -l Atotțiitorul: Sin. 23, 24; chipul
 -lui: S I 24; Sin. 38; umanitatea -lui: S II 9
 taur: VA 9
 tăiere - împrejur: E 2
 Tebaida (de Sus): VA 49
 templu: A 7, 9; -l lui Dumnezeu: S III 3
 Teodor: Sin. 25; VA 60
 Teodot: Sin. 12, 17
 Teodul: Sin. 12
 Teofronie (episcopul Tyanelor): Sin. 24
 Teognost: S IV 9, 11
 teologhisi (a -): S I 28
 Thalia: Sin. 15, 36
 Tifon: VA 75
 Tir: Sin. 12
 tîritoare: VA 12
 Toma: E 6, 10; M 2
 tradiție: -a părinților: A 6; - bisericească: A 2
 Treime: S I 2, 10, 11, 17, 21, 28, 29, 30, 33;
 S III 6; S IV 5, 7, 12; Sin. 15; E 2, 8, 9;
 Sfînta -: S I 16, 17, 18, 20, 27, 28, 33;
 neîmpărțită -: S I 32; Duhul -mii: S I 2;
 lucrarea -mii: S I 31
 Tripole: VA 58
 tropici: S I 10, 17, 21, 30, 32
 trup: S IV 14, 15, 19, 20; Sin. 22; A 5, 6; M 2,
 4, 5; VA 7, 14; - omenesc: S II 9; -ul
 Domnului: A 7; VA 90
 Tyane: Sin. 24

U

unge (a se -): S I 23, 24; S III 3
 unitate: -a lui Dumnezeu: S I 2
 unsul: S I 3, 9; S IV 19
 Unul-Născut: S I 16, 20; Sin. 16, 23, 27, 30,
 55; A 1; - Domn Iisus Hristos: Sin 23
 Uraniu: Sin. 12
 urs: VA 9
 Ursachie: Sin. 1, 3, 8, 9, 11, 28; E 1

V

Valachie: VA 87
 Valena: Sin. 1, 3, 8, 9, 11, 28; E 1
 Valentin: S I 10; Sin. 52; A 2; - din Frigia:
 Sin. 13
 Vasile (din Ancyra): Sin. 41
 Vechiul Testament: S I 5; A 6
 vedenie: VA 43; -ile: VA 66

veghea (a -): VA 9

Veseleii: S II 6

viață: - monahicească: VA 14; - veșnică:
 VA 16

viclean: VA 24, 37

viețuire (bună -): VA 34

viețuitor: - în singurătate: VA 54

virtute: VA 7, 20, 93

vrăjitor: S IV 22

vrăjmaș: VA 5, 7, 11, 28, 43, 65; VA 42; pre-
 zența -ilor: VA 37

Z

Zaharia: VA 37

zei: S I 28; -ii: VA 74; -lor: Sin. 29/XI

zidi (a -): S III 4; S II 8; S IV 4

zidire: S I 29; S IV 16; A 6

Ziditor: Sin. 8; VA 76

CUPRINS

vol. II

	Pagina
Introducere.....	5
Epistola întâia către Serapion, Episcopul de Thmuis, împotriva celor care hulesc și spun că Duhul Sfânt este creatură	23
Epistola a doua către același Episcop Serapion, împotriva celor care declară pe Fiul creatură	67
Despre Sfântul Duh. Epistola aceluiași, către același Episcop Serapion.....	78
Despre Sfântul Duh, către același episcop Serapion	87
Epistola despre sinoadele ce s-au ținut la Rimini, în Italia și la Seleucia, în Isauria	108
Către Epictet, Episcopul Corintului.....	168
Epistolă către Episcopul Adelfie, împotriva arienilor	179
Către Maxim Filosoful	187
Viața Cuviosului Părintelui nostru Antonie	191
Indice scripturistic	246
Indice real și onomastic.....	250
Cuprins	256

Redactor: ȘTEFAN GÂNCEANU
Tehnoredactor: Preot VALENTIN BOGDAN

Dat la cules 20.II.1986. Bun de tipar
20.XII.1987. Format 16/70x100. Coli de
tipar 16. Comanda nr. 241.

TIPOGRAFIA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE
AL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE